

**KATONAI NEMZETBIZTONSÁGI
SZOLGÁLAT**

XIII. évfolyam 3. szám

2014. október

**FELDERÍTŐ
SZEMLE**

ALAPÍTVÁ: 2002

BUDAPEST

**A Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat
tudományos-szakmai folyóirata**

Felelős kiadó

Kovács József altábornagy, főigazgató

Szerkesztőbizottság

Elnök: Dr. Béres János vezérőrnagy

Tagok: Dezső Sándor dandártábornok
Dr. Magyar István ny. dandártábornok
Dr. Tömösváry Zsigmond ny. dandártábornok
Dr. Resperger István ezredes
Dr. Fürjes János alezredes
Dr. Magyar Sándor alezredes
Dr. Tóth Sándor alezredes
Dr. Vida Csaba alezredes

A kézirat lezárva: 2014. október 25.

Felelős szerkesztő: Dr. Vida Csaba alezredes

Olvasószerkesztő: Gál Csaba ny. ezredes

Tördelőszerkesztő: Tóth Krisztina zászlós

HU ISSN 1588-242X

TARTALOM

BIZTONSÁGPOLITIKA

DR. KIS-BENEDEK JÓZSEF NY. EZREDES A 2014-ES IZRAEL–HAMASZ HÁBORÚ ÖSSZEFÜGGÉSEI.....	5
CSIZMAZIA GÁBOR A NATO KATONAI JELENLÉTE KELET-KÖZÉP-EURÓPÁBAN AZ UKRAJNAI VÁLSÁG FÉNYÉBEN.....	26

HÍRSZERZÉS – FELDERÍTÉS

LAKATOS ZSOLT ALEZREDES A HÍRSZERZÉSI CIKLUS SAJÁTOS SÁGAI, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A NEMZETKÖZI EGYÜTTMŰKÖDÉSRE.....	42
DR. PORKOLÁB IMRE EZREDES – SONKOLY TIBOR SZÁZADOS A HADVISELÉS ADAPTÁCIÓJA A HÍRSZERZÉS SZEMPONTJÁBÓL.....	52
SZTANKAI KRISZTIÁN FŐHADNAGY A TÁRSADALOMTUDOMÁNYOK MEGJELÉNÉSE A HÍRSZERZÉSBEN.....	64

ORSZÁGISMERTETŐ

KOVÁCS ZOLTÁN ALEZREDES KOSZOVÓ FÜGGETLENNÉ VÁLÁSÁNAK LEHETSÉGES HATÁSA AZ ETNIKAI KISEBBSÉGEK ÉS SZAKADÁR CSOPORTOK FÜGGETLENSÉGI TÖREKVÉSEIRE	73
--	----

KUTATÁS – FEJLESZTÉS

DR. MAGYAR SÁNDOR ALEZREDES

AZ ADATVÉDELEM ÁLTALÁNOS KÉRDÉSEI..... 81

PUSKÁS BÉLA ALEZREDES

**KRITIKUS INFORMÁCIÓS INFRASTRUKTÚRÁK
MODELLEZÉSE 95**

SZAKMATÖRTÉNET

DÁVID FERENC

**A MAGYAR KATONAI RÁDIÓFELDERÍTÉS
MÁSODIK VILÁGHÁBORÚT KÖVETŐ
ÚJJÁSZERVEZÉSÉNEK SZERVEZETI ALAPJAI (1945–1947)... 108**

FÓRUM

KOÓS GÁBOR NY. ALEZREDES –
PROF. DR. SZTERNÁK GYÖRGY NY. EZREDES

**AZ ANADIR HADMŰVELET
POLITIKAI ÉS KATONAI HÁTTERE..... 122**

KOLESZÁR ISTVÁN SZÁZADOS

**AZ ENERGIAFÜGGŐSÉG BIZTONSÁGI KOCKÁZATAI –
A FÖLDGÁZ..... 149**

BENEDEK MÁRTA

**SZÉLSŐSÉGES CSOPORTOK
MINT NEMZETBIZTONSÁGI PROBLÉMA..... 165**

AZ OLVASÓHOZ

E SZÁMUNK TARTALMA 192

**A FELDERÍTŐ SZEMLÉBEN TÖRTÉNŐ PUBLIKÁLÁS
FELTÉTELEI 205**

A 2014-ES IZRAEL–HAMASZ HÁBORÚ ÖSSZEFÜGGÉSEI

A háborúk során mindig nagy kérdés a kezdet, majd a folyamat befejezése. Nincs ez másképp a már szinte periodikussá váló gázai háborúknál sem. 1967-től – a Gázai övezet izraeli elfoglalása óta – a harcokban szüneteket tapasztalunk, valamilyen ideiglenes megállapodással találkozhatunk, majd következik a fegyveres konfliktus különböző formában történő kiújulása. Az eddigi válságok mindig egy instabil tűzszünettel/fegyvernyugvással végződtek. Az indíték 2006-ban, 2012-ben és 2014-ben is a Hamasz azon szándéka volt, hogy megváltoztassa a helyzetet a terepen, egyre inkább rakétákra támaszkodva. Izrael döntő katonai fölénye minden esetben gyengítette a Hamaszt és a tőle radikálisabb Palesztin Iszlám Dzsihádot, jóval több palesztin áldozatot követelt, mint izraelit, a Gázai övezetet bénító gazdasági elszigetelődést még inkább növelte, rontotta az életkörülményeket és a szociális mobilitást, valamin nem okozott olyan politikai változást, amit a Hamasz saját előnyére fordíthatott volna.

A 2014-es katonai konfrontáció a harmadik nagyméretű művelet az izraeli haderő 2005-ös gázai kivonulása óta. Célja az elrettentés és az izraeli települések nyugalmanak biztosítása volt. Az összecsapások változó intenzitással folytak július 8. és augusztus 26. között, amelyek során a palesztin veszteség 2140 halott és 11 ezer sebesült. Az izraeliek 73 főt veszítettek, abból hat civil, a többi katona.

A konfliktus számos olyan tapasztalatot is ad, amelyet a mai aszimmetrikus küzdelmekben nem lehet figyelmen kívül hagyni, azaz mi történik a katonai műveletek befejezését követően. De tapasztalatot ad azon a területen is, hogy nem állami tényezők miként használják a polgári lakosságot pajzsként, irreguláris vagy aszimmetrikus hadviselést folytató államok hogyan tudnak pusztán harcászati sikereket elérni a lakosság közé települt erők ellen, miként lehet emberi pajzsokat korszerű fegyverek ellen felhasználni és hogyan lehet az emberi szenvedést politikai tökéként vagy a nemzetközi közvélemény befolyásolására felhasználni.¹

Izrael bármelyik háborúját is vizsgáljuk, az ország számára igen költséges volt és hatástalan. A háborúk költségei folyamatosan emelkedtek, de ugyanez mondható el a háborúk közötti időszak védelemre fordított kiadásairól is. A Hamasz rakéta-beszerzési költségei sem hoztak különösebb előnyt sem a szervezet, sem a gázai övezeti lakosság számára.

A Gázai övezet helyzete

Nehéz megjósolni, hogy a 2014-es háború vajon tartós békét teremt-e, elismeri-e a Hamasz Izrael létét és könnyebb lesz-e a gázai övezeti lakosság helyzete.

¹ CORDESMAN, Anthony H.: Israel and Hamas: Escalating to Nowhere, Yet Again. <https://csis.org/expert/anthony-h-cordesman>; letöltés: 2014.07.31.

A gázai lakosságot érintő tragédiáknak sajnos csak kis része az emberi veszteség. Gáza városa lassan egy óriási nyomornegyeddé válik, a minimális életfeltételekhez is külső adományokra van szükség, a helyzetet pedig valamennyi fegyveres küzdelem csak tovább rontja. Pontos adatok nem állnak rendelkezésre, talán az US Census Bureau adatai állnak legközelebb a valósághoz, amely szerint a lakosság száma az övezetben 1950-hez képest 7,4-szeresére nőtt, és az előrejelzések szerint 2050-re megduplázódik (1950-ben 245 000, 2014-ben 1 816 000, 2050-ben 3 392 000²). A statisztikai adatok akkor tévednek, amikor összekeverik a Gázai övezet és Ciszjordánia adatait, hiszen az utóbbi helyen a mutatók sokkal kedvezőbbek.

A CIA World Factbook adatai szerint a második palesztin intifáda (népfelkelés) után bevezetett izraeli szankciók jelentősen hozzájárultak a gazdasági helyzet romlásához. A Gázai övezetben a Hamasz hatalomra jutása után, 2007-től Izrael határzárát alkalmaz, ennek következtében nőtt a munkanélküliség, az elszegényedés és visszaesett a magánszektor, amely az export alapját képezi. A munkanélküliség főként a nőket és a fiatalokat érinti. A gázaiak Egyiptom irányában alagutak építésébe kezdtek, amelyeken keresztül fogyasztási javakat, üzemanyagot és építőanyagot csempészték. 2013-tól az egyiptomi hatóságok elkezdtek az alagutak felszámolását, ami a gazdasági helyzet további romlásához vezetett. Ettől kezdve elmondható, hogy a lakosság szinte kizárólag a külföldi támogatásokra számíthat. Szintén a CIA World Factbook szerint a munkanélküliség 2013-ban 22,5%, a szegénységi ráta 2010-es adatok szerint 38% volt. Hasonló számokkal találkozhatunk az IMF adataiban is, de sajnos ott is keverik Ciszjordániát és a Gázai övezetet. Megtévésztők lehetnek az adatok akkor is, ha a külföldi finanszírozást összemossák a két területen, holott a támogatás zömében Ciszjordániába, nevezetesen a Palesztin Hatósághoz (PH) érkezik. A PH 1994-es létrehozásától bi- és multilaterális donoroktól 15 milliárd dollár segílyt kapott, ami az éves GDP 15%-ának felel meg. Ez fejenként évi 340 dollárt jelent.³

Az ENSZ 2020-ig érvényes előrejelzése szerint a gázai lakosság létszáma a mai 1,6 millióról 2,1 millióra növekszik.⁴ Ez óriási megterhelést jelent az infrastruktúra számára (áram- és vízellátás, csatornahálózat, városi és szociális szolgáltatások terén). 2020-ra az áramigény megduplázódik, holott a háborúk során a vízszolgáltatással együtt ezek is komoly károsodást szenvedtek. A Gázai övezetben naponta 7–8 órás áramkimaradás van, ami a nap különböző időszakaiban, előre nem tervezhető módon valósul meg. Háborúk esetén az infrastruktúrát ért találatok miatt viszont szinte állandósul az áramkimaradás. Az iskolák számát – tekintettel a nagyszámú és létszámában egyre növekvő fiatalokra – növelni kellene, holott ezen a területen is óriási pusztítások történtek. Több tízezer lakásra lenne szükség.

² <https://www.census.gov/population/international/data/idb/region.php?N=%20Results%20&T=6&A=separate&RT=0&Y=1950,1960,1970,1980,1990,2000,2010,2014,2025,2050&R=-1&C=GZ;> letöltés: 2014.08.16.

³ CIA World Factbook, „Gaza”.

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/gz.html>; letöltés: 2014.08.16.

⁴ Gaza in 2020. A Livable Place? A report by the United Nations Country Team in the occupied Palestinian territory. <http://domino.un.org/UNISPAL.nsf/5ba47a5c6cef541b802563e000493b8c/a51d0bfda2ba835585257a680049b333?OpenDocument>; letöltés: 2014.08.16.

A gazdasági helyzet a 2014-es háborút megelőzően

Az eddigi leírásból is kiderül, hogy a Gázai övezet gazdasági helyzete rendkívül rossz, ami azt jelenti, hogy a rendezésben a gazdasági kérdések megoldása nem mellőzhető, vagy ha nem veszik figyelembe, akkor az újabb konfliktus prognosztizálható.

A gazdasági helyzet romlása gyakran okoz háborús konfliktust. Nincs ez másképpen a Gázai övezet esetében sem, ahol több tényező egybeesése rontja a helyzetet. Ezek az alábbiak:⁵

– Egyiptomi kormányváltás, egyben az új kormány szigorító intézkedései a határátkelésre vonatkozóan és az alagutak ellen. Az egyiptomi hatóságok csak az egyiptomi útlevéllel rendelkezőket és a sebesülteket engedik át. Az alagutakkal kapcsolatban megjegyzendő, hogy ezek az elszigetelés megoldására jöttek létre, illetve az áruk behozatalából származó jövedelem a Hamasz kasszáját növeli.

– A szigorú izraeli intézkedések. Nem véletlen, hogy a Hamasz az izraeli határzár teljes feloldását követeli, amit Izrael nem fogadott el. Nem biztos, hogy a teljes zárlatra vonatkozó izraeli döntés helyes politika, hiszen egy területet ekkora lakossággal és népsűrűséggel nem célszerű elzárni a külvilágtól.

– A Hamasz csökkenő pénzügyi támogatása Iránból és Szíriából.

A leírtakból is világosan következik, hogy bármilyen megoldásról legyen szó a konfliktus rendezését illetően, a gazdasági kérdések nem kerülhetők meg. Ha a lakosságnak van veszíteni valója, akkor nehezebben hajlik a konfliktusra, de az is igaz, hogy a Hamasz és a többi iszlám szélsőséges szervezet támogatottsága is csökken.

Az övezet rendelkezik gazdasági fejlesztési lehetőségekkel. Ilyen például a turizmus vagy az 1999-ben felfedezett tengeri gázmezők kihasználása, a high tech alkalmazása, illetve a szolgáltatások beindítása. Ezek megvalósításához nélkülözhetetlen a határnyitás, a kikötő és a repülőtér megnyitása (újjaépítést, illetve felépítést követően).

Mindezek megvalósításához az alábbiakra lenne szükség:⁶

– Nemzetközi segítség.

– Infrastruktúrák újjaépítése, helyreállítása. Elkerülhetetlen egy nemzetközi szervezet, pl. a Világbank projektje, így is legalább 6–8 évre van szükség. Összegeben ez 3–5 éven keresztül legalább évi félmilliárd dollárt igényelne. Bármilyen projektet indítanának, igen fontos a teljes átláthatóság, különben a pénzek eltűnnek.

– A finanszírozás forrása a gazdag arab és nyugati országok lehetnének. Nem zárható ki egy erre a célra létrehozott bank működtetése sem.

⁵ KOBİ, Michael – DEKEL, Udi: Essential Conditions for Successful Reconstruction of the Gaza Strip. <http://www.inss.org.il/index.aspx?id=4538&articleid=7534>; letöltés: 2014.08.25.

⁶ YASHIV, Eran: The Economics of the Gaza Situation: A Crucial Element in the Conflict and the Resolution. <http://www.inss.org.il/index.aspx?id=4538&articleid=7459>; letöltés: 2014.08.07.

– Az átláthatóságon kívül igen fontos a folyamatos ellenőrzés. Izrael jogosan tart attól, hogy a behozott építőanyagok nem házakra lesznek felhasználva, hanem alagutak építésére, amint ez korábban is történt.

– Minden újjáépítés feltétele a biztonság megteremtése. Ezen a területen komoly garanciákra van szükség, nemzetközi ellenőrzéssel. Az Izrael által követelt teljes demilitarizálás nem megvalósítható.

A gazdasági követelmények mellett természetesen szükség van politikai feltételek teljesülésére is. Ilyenek például:

– A Hamasz további fegyverkezésének megakadályozása.

– Megállapodás a PH és a Hamasz között. Ilyen megállapodás ugyan létezik, de a gyakorlatban nem érvényesül. Egy elfogadható megállapodáshoz a szunnita arab országok tevéleges támogatása, a PH legitimálása (például választásokkal). Jelenleg úgy tűnik, hogy támogatás nélkül a PH ezzel a feladattal nem tud egyedül megbirkózni.

– A politikai feltételek között fontos a szoros együttműködés Izrael, Egyiptom, az Amerikai Egyesült Államok és a PH között. Kívánatos lenne a mérsékelt arab országok támogatása, illetve Katar és Törökország befolyásának csökkentése a Hamasz irányában.

– Fontos feltétel a rendezéshez egy határozat elfogadása ENSZ BT által, a Kvartett megbízása az új feladatokkal, illetve a PH vezető szerepének erősítése.

– Új mandátumra lenne szükség az UNWRA⁷ számára. Eddig a szervezet csak a menekültekkel foglalkozott, a jövőben jó lenne, ha bekapcsolódna a Gázai övezet lakosságának rehabilitációjába is.

Biztonsági kockázatok

A Gázai övezet mindig is a terroristák melegágya volt, de különös tekintettel az Oslói megállapodást (1993) követően 1995-ben, amikor az Izraeli Védelmi Erők (IDF) elhagyta a palesztinok által lakott területet. Öt évvel később a palesztinok által fejlesztett és gyártott Kasszám típusú rakéták elkezdtek Izraelre hullani. A területet összekötötték a Sínai-félszigettel, amely önmagában is terrorszervezetek gyülekező helye. 2005-ben Izrael teljesen kivonult az övezetből, azt követően fegyver áramlott az övezetbe, különös tekintettel Iránból a libanoni Hezbollah segítségével. A folyamatot gyorsította a líbiai háború, amely során Kadhafi raktáraiból rengeteg fegyver került ki. Az ellenőrzés hiánya fegyverszakértőket vonzott a területre, és egymás után jöttek létre a műhelyek. Fegyvergyártó kapacitás épült ki, amely rakétákat, aknákat, házi készítésű robbanóeszközöket, sőt pilóta nélküli eszközöket is termelt. Alagutak labirintusát hozták létre az övezet alatt. A helyzet úgy alakult, hogy Izraelnek döntenie kellett: eltűri a szinte folyamatos rakétafenyegetést, meggyengíti a támadók képességét, vagy döntést hoz a teljes felszámolásról, annak valamennyi kockázatával együtt.

⁷ UNWRA – United Nations Relief and Works Agency – az ENSZ segély- és munkaügyi szervezete a palesztin menekültek érdekében.

Utóbbi azt is jelentheti, hogy nagy katonai erőt vezényel a területre, letartóztatja a Hamasz harcosait, megöli az ellenállókat, majd katonai közigazgatást vezet be.

A demilitarizálás és a Hamasz-aktivisták őrizetbe vétele hat hónap és egy év közötti időszakot követelne meg, és természetesen nagyszámú veszteséggel járna. A katonai dilemmát politikai követi: ki veszi át az övezet irányítását, ha a haderő teljesítette a feladatát. A haderő természetesen nem vonulhat ki, hiszen a mai tapasztalatok alapján a radikális erők helyére még radikálisabbak léphetnek, amit Izrael nem engedhet meg. A demilitarizálás nagyszámú civil áldozatot követel. Adminisztratív szempontból bevezethető az 1967 és 1995 közötti gyakorlat, de kérdés, hogy célszerű-e?

A korábbi időszak tűzszüneti megoldásai is csak ideiglenes állapotot hoztak létre, a harcok egy bizonyos határ átlépését követően újból kiújultak. Összegezve: igen nehéz és felelősségteljes döntés szükséges a konfliktus megoldásához, ha van egyáltalán jó megoldás.

A háború hatását különbözőképpen lehet mérni, a nemzetközi média nyilván a hatásvadászat céljából sportesemény-szerűen tálalta az eseményeket. Mennyi a halottak és a sebesültek száma, hányan hagyták el lakóhelyüket, hány bevetést volt, mennyi rakéta csapódott be, ebből mennyit semmisített meg az izraeli elfogórendszer, hány katonai célt vagy Hamasz-aktivista lakását romboltak le, mennyi a polgári veszteség és az ún. járulékos kár stb. Ezek a háborús statisztikai adatok napról napra nőnek, és különösen szembetűnőek a szárazföldi műveletek megindítását követően. *A háború stratégiai kimenetelét azonban nem változtatják meg.* Egyes izraeli politikusok azt követelik, hogy legyen „nagy háború”, foglalják el a teljes Gázai övezetet, semmisítsék meg a Hamaszt és a Palesztin Iszlám Dzsihádot. Ez azonban nem lehetséges. Nincs egy meghatározható határvonal, ahol a katonai műveleteket le kell állítani, mikor beszélhetünk megszállásról és ennek következményeiről, de nem kezelhető a nemzetközi közösség reakciója sem. A végeredmény valószínűleg az a határ, amikor az izraeli vezetés úgy dönt, hogy a Hamasz meggyengült, legalábbis egy időre, létrejön egy bizonytalan időre szóló tűzszünet, majd a Hamasz igyekszik újabb rakétákat beszerezni, amit a jelenlegi rendszer nem tud kezelni. Ezt a helyzetet azonban a Hamasz számára Egyiptom megnehezíti, amelynek vezetése – ellentétben a korábbival – igyekszik felszámolni a csempészalagutakat.

Izrael azonban csak harcászati szinten mondhatja győztesnek magát. Továbbra is biztonsági kockázatokkal kell számolnia, gondot okoz az 1,8 milliós lakosság blokádja, az övezeten kívüli palesztinok szolidaritása a gázai lakossággal, az arab világ, Irán és a többi ország reagálása, a gyenge PH esetleges teljes összeomlása, számos állam vádaskodása Izrael ellen az erők túlzott alkalmazása és az emberi jogok lábbal tiprása miatt.

Nemzetközi összefüggések

Líbiában polgárháború dúl, fundamentalista hadseregek Szíriában és Irakban kalifátust hoznak létre, az afgán demokrácia a benutság szintjére került.

Ezekhez az aggodalomhoz kell sorolni az orosz–ukrán feszültséget, a Kínához fűződő nyugati kapcsolatokat, amelyeket az együttműködésre tett ígéretek és a nyilvános vádaskodások jellemeznek.⁸

Ezekből adódóan sajátosnak tekinthetők a jelenlegi konfliktus nemzetközi összefüggései. A legnagyobb zavart a politikai iszlám köré csoportosult, illetve az azt ellenző erők okozzák. A politikai iszlám hívei Katar, Törökország és a Hamasz. Ezzel ellentétben áll az Egyiptom és Szaúd-Arábia által vezetett koalíció, amely a Muzulmán Testvéreket (MT) és a Hamaszt a régió legnagyobb fenyegetésének tartja. Ezek az országok törvényen kívül helyezték az MT-t, és azt akarják, hogy a Hamasz minél előbb szálljon ki a konfliktusból. A korábbi Hamasz–Izrael összetűzésekhez viszonyítva a legutóbbi konfliktusban a Hamasz a legkevesebb anyagi támogatást kapta. Az új egyiptomi vezetés a palesztin szervezetet politikailag és gazdaságilag el akarja szigetelni. Sameh Soukry egyiptomi külügyminiszter úgy nyilatkozott, hogy a Hamasz palesztin életet menthetett volna meg, amennyiben elfogadja az első egyiptomi tűzszüneti javaslatot.⁹ Persze ez a kérdés ellentmondásos, hiszen az egyiptomi médiában azt is lehet olvasni, hogy enyhíteni kell a palesztinok szenvedését és meg kell nyitni a rafahi határátkelőt.

A Hamaszra a legnagyobb hatást Katar és Törökország gyakorolja. A legnagyobb anyagi támogatást a szervezet Katartól kapja. Az Amerikai Egyesült Államok, amely nem vesz részt közvetlenül a tárgyalásokban, gazdasági érdekei miatt támogatja a katarit javaslatokat. Az, hogy az Amerikai Egyesült Államok közvetlenül nem vett részt a tárgyalásokon, annak is betudható, hogy viszonya Egyiptommal eléggé hűvös. Egyiptom Szaúd-Arábiával és az Egyesült Arab Emírségekkel egyeztetve igyekezett csökkenteni Katar szerepét. A katarit emír látogatása a szaúd-arábiai királynál 2014. július 22-én azt szolgálta, hogy rábírják a Hamaszt egy tűzszüneti megállapodás megkötésére. Az ENSZ-főtitkár szaúd-arábiai látogatása is az intenzívebb szaúdi bevonást szolgálta. A Hamaszt támogató Katar és Törökország sem egyértelműen a Hamasz uralmának a fenntartását akarják, hanem inkább Egyiptom szerepét akarják csökkenteni. A dohai vezetés és Sziszi egyiptomi elnök ellenségeskedése is megelőzi a jelenlegi konfliktust, presztízs kérdést jelent az arab országok között, hiszen ismert a katarit támogatás az MT és a térségbeli szövetségesei irányában. Murszi bukása után a török vezetés nem fogadja el az új egyiptomi rezsimit, és nem valószínű, hogy ez a jövőben megváltozik. Egyiptom kiutasította a török nagykövetet, és nincs török nagykövet Kairóban, Tel Avivban és Damaszkuszban sem. Egyes megfigyelők szerint ez is hozzájárul ahhoz, hogy Törökország szerepe csökken a régióban. Törökország álláspontja a Hamasz–izraeli konfliktussal kapcsolatban az, hogy Izrael meg akarja akadályozni a belső palesztin kapcsolatokat (Hamasz–PH). Ebből adódóan Törökország a teljes felelősséget Izraelre hárítja. A Hamasz politikai és gazdasági elszigetelődése az arab világban hozzájárult a konfliktushoz. Ez a helyzet kissé emlékeztet a Hezbollah második libanoni háborújára, amely a libanoni lakosság szenvedésével járt. Most a Hamasz

⁸ Henry Kissinger on the Assembly of a New World Order.
<http://online.wsj.com/articles/henry-kissinger-on-the-assembly-of-a-new-world-order-1409328075>;
letöltés: 2014.08.31.

⁹ GUZANSKY, Yoel – LINDENSTRAUSS, Gallia: Operation Protective Edge and a Fragile Regional Arena.
<http://www.inss.org.il/index.aspx?id=4538&articleid=7306>; letöltés: 2014.07.26.

riválisai a mérsékelt arab országokban a szervezetet teszik felelőssé a palesztinok haláláért (megjegyzendő, hogy az izraeli propaganda is ugyanezt hangoztatja).

Figyelemre méltó a konfliktus időzítése is. A háborúval párhuzamosan konfliktus folyik Szíriában, Irakban, Líbiában, Jemenben és Libanonban is. A legagresszívabb irányt Izrael ellen Törökország valósítja meg, Erdogan népirtással vádolja meg Izrael 1948 óta. A leírtakból az következik, hogy a *Hamasz–izraeli háború nem csökkentette, hanem növelte az arab világon belüli ellentéteket*.

Mindenképpen említést kell tenni az amerikai–izraeli kapcsolatokról, amelyek az elmúlt években sokat romlottak. Érthető, hogy az amerikai adminisztráció egyéb kérdésekkel van elfoglalva, és az is megállapítható, hogy kevés és visszafogott véleményt nyilvánított a gázai konfliktus kapcsán. Az Amerikai Egyesült Államok többször hangsúlyozta, hogy Izraelnek jogában áll megvédenie magát, ugyanakkor aggódik az ártatlan áldozatok miatt. Kerry külügyminiszter kilenc hónapos közvetítési kísérlete nem járt sikerrel, ezért amerikai hivatalos körök Netanjahut hibáztatták. A kapcsolatok hűvösre fordulását jelezte az is, hogy az amerikai fegyverszállítmányok rendszeresen késtek.¹⁰ Izrael számára fontos az ENSZ-ben az amerikai vétó, ennek hiányában igencsak kellemetlen helyzetbe került volna a nemzetközi közösség előtt. Legalább ilyen fontos a gazdasági (katonai) támogatás. Egyiptom brókerszerepe fontos Izraelnek, hiszen jobban szót ért a Hamasszal, mint az Amerikai Egyesült Államok, de a Gázai övezet újjáépítéséhez Egyiptom nagyon kevés. Izraelnek szüksége van az amerikai segítségre az Irakban és Szíriában egyre inkább teret nyerő Iszlám Állam (IÁ) miatt is, de az sem hagyható figyelmen kívül, hogy a Golán-fennsík helyzete egyre romlik. A térség új realitásai tehát egyértelműen megkövetelik a pozitív hozzáállást és a rugalmasságot mindkét fél részéről.

A Hamasz helyzete

Ellentétben a korábbi konfliktusokkal, amelyek során a Hamasz élvezte néhány ország támogatását, a helyzet megváltozott. Néhány térségbeli kulcsszereplő, például Jordánia, Szaúd-Arábia, Egyiptom eltávolodtak az MT-től, amelyhez a Hamasz is tartozik. Európa és az Amerikai Egyesült Államok a Hamaszt terrorszervezetnek tekintik.

Ugyanakkor néhány ország támogatását továbbra is élvezzi a szervezet. Az újonnan megválasztott török államfő, Recep Tayyip Erdogan a Hamasz fontos támogatójának számít, ami mögött egyértelmű belpolitikai indítékok húzódnak meg (azt már nem is akarom fejtegetni, hogy a második katonailag legerősebb NATO-tagállam államfőjéről van szó). Katar már régóta az MT oldalán áll. Támogatja a Muzulmán Testvériség száműzetésben élő vezetőit és befogadta Khaled Meshaalt, a Hamasz politikai vezetőjét is. Katar esetében célszerű megjegyezni, hogy csökkentette a Hamasz támogatását, amióta szomszédjaitól bírálatot kapott az egyiptomi MT támogatása miatt. Korábban Irán és Szíria is támogatta a Hamaszt, Irán fegyverekkel, Szíria pedig befogadta Khaled Meshaalt, aki viszont nem támogatta

¹⁰ ERAN, Oded: Another Casualty of the Third Gaza War: US–Israel Relations. <http://www.inss.org.il/index.aspx?id=4538&articleid=7608>; letöltés: 2014.09.02.

Bassár al-Aszadot, ami miatt 2012-ben távoznia kellett Szíriából. Majid Rafizadeh, a Harvard egyetem professzora szerint a „Hamasz iráni támogatása inkább teátrális, hivalkodó, mintsem valós és gyakorlati”.¹¹ A szerző szerint Irán a Hamaszt az arab világban játszott szerepe erősítése eszközeként használja fel.

Az Aszad-rendszerrel szövetséges Hezbollah a Hamaszt kitartása és állhatatossága miatt rendszeresen dicsőíti, de ez nem jelenti azt, hogy a kapcsolat olyan lenne, mint a szír polgárháború előtt volt, de egyes szakértők szerint ez megváltozhat.

A Hamasz ereje kétségkívül a Gázai övezet és néhány arab ország támogatásában rejlik. „Egy tömegtámogatással rendelkező szociális mozgalom, ellenállási szervezet és egy politikai párt, amellyel tárgyalni kell”, írja Ed Husain, a Külföldi Kapcsolatok Tanácsa (Council on Foreign Relations) főmunkatársa a CNN egyik elemzésében.¹² Néhány elemző szerint a Hamasz az Izraellel folytatott harcból megerősödve kerül ki, a konfliktus pedig tovább radikalizálja a palesztin lakosságot.¹³

Amit a Hamasz sikerként könyvelhet el:¹⁴

- A korábbiaktól eltérően a kilőtt rakéták Izrael teljes területét képesek voltak elérni.
- Az alagutakon át képesek voltak a militánsok Izrael területére beszivárogni és akciókat kezdeményezni. Néhány akciójuk sikerrel is járt, ezeket videóra vették későbbi propagandatevékenység érdekében.
- A Hamasz támadásai élőerő-veszteséget is okoztak Izraelnek (ismert, hogy a zsidó állam mennyire érzékeny az emberi veszteségre).
- A szervezet képes volt közel két hónapig folyamatos harcot folytatni Izrael ellen, gazdasági károkat okozott és főként a biztonság hiányérzetét keltette a lakosságban.
- Még ha rövid ideig is, de sikerült Izraelben a nemzetközi légi forgalmat megzavarni.
- A szervezet rontotta Izrael képét a világban, különösen a civilek elleni támadások hangsúlyozásával.
- A háború visszaállította a Hamasz vezető szerepét a palesztin frakciókon belül.

¹¹ Al Arabiya News: Does Iran genuinely support Hamas and the Palestinians?
<http://english.alarabiya.net/en/views/news/middle-east/2014/07/25/Does-the-Islamic-Republic-genuinely-support-Hamas-for-the-Palestinian-cause-.html>; letöltés: 2014.08.10.

¹² HUSAIN, Ed: Bring Hamas to the table.
<http://edition.cnn.com/2014/08/04/opinion/husain-hamas-negotiations-gaza/>; letöltés: 2014.08.10.

¹³ PERRY, Mark: You can't kill Hamas, You can make it stronger.
http://www.foreignpolicy.com/articles/2014/07/14/cant_kill_hamas_make_it_stronger_protective_edge_israel_gaza; letöltés: 2014.08.10.

¹⁴ SCHWEITZER, Yoram: How Hamas Sees its Achievements in Operation Protective Edge, and How Israel Should Respond.
<http://www.inss.org.il/index.aspx?id=4538&articleid=7466>; letöltés: 2014.08.09.

- A háborúval palesztin és nemzetközi körökben tovább erősítették azt a képet, hogy a küzdelem oka az izraeli megszállás.
- A Hamasz vezető szintjét nem érintette a háború, és a szervezet továbbra is megtartja politikai és katonai hegemón szerepét a Gázai övezetben.

A Hamasz rakétakészlete

Az IDF hírszerző szolgálatának adatai szerint a Hamasz a 2012-es háború óta jelentősen növelte rakétái számát és minőségét. Ezek az alábbiakban összegezhetők:

Rövid lőtávolságú rakéták (15–20 km-ig):

- Saját gyártású rakéták 1000 db fölött (15 km);
- Csempészett rakéták 2500 db fölött (15 km);
- Saját gyártású Grad típusú rakéták 200 db (20 km);
- Csempészett Grad típusú rakéták 200 db (20 km).

Közepes lőtávolságú rakéták (45–80 km-ig):

- Saját gyártású továbbfejlesztett Grad típusú rakéta 200 db (45 km);
- Csempészett továbbfejlesztett Grad típusú rakéta 1000 db (45 km);
- Saját gyártású közepes lőtávolságú rakéta 400 db (80 km);
- Több tucat rakéta 80 km-ig.

Nagy lőtávolságú rakéták (100–200 km-ig):

- Több tíz darab (100–200 km).

Összesen kb. 6000 db.

A Palesztin Iszlám Dzsihád rakétái

Rövid lőtávolságú rakéták (15–20 km-ig):

- Saját gyártású rakéták 1000 db (15–20 km);
- Csempészett rakéták 1000 db (15–20 km);
- Saját gyártású Grad típusú rakéta 300 db (20 km);
- Csempészett Grad típusú rakéta 100 db (20 km).

Közepes lőtávolságú rakéták (45 km-ig):

- Saját gyártású továbbfejlesztett Grad típusú rakéta 200 db (45 km);
- Csempészett továbbfejlesztett Grad típusú rakéta 600 db (45 km).

Közepes lőtávolságú, saját gyártású rakéták (80 km-ig):

- Saját gyártású rakéták 100 db (80 km).

Összesen kb. 5500 db rakéta.

A terrorista szervezetek birtokában lévő rakéták száma összesen kb. 11 500 db.

Az alagutak helyzete

A gázai alagutak története mintegy 15 évre nyúlik vissza. Rajtuk keresztül Egyiptomból fegyvereket, később egyéb javakat csempészték az övezetbe. Előzménynek tekinthető a vietnami háború, a térségben pedig a Hezbollah alagútjai Libanonban, amelyek kiépítéséhez segítséget nyújtott az Iráni Iszlám Forradalmi Gárdahadtest, de észak-koreai mérnökök is.¹⁵ Az alagútrendszer szervesen beépült a Hezbollah doktrínájába.¹⁶ Az „alagút-hadviselés” ragyogó lehetőséget biztosít a légi fölényvel nem rendelkező erők számára aszimmetrikus hadviselés folytatására. Képes az erőviszonyok befolyásolására, lehetőséget biztosít az ország területére történő behatolásra, rakéták kilövésére a polgári lakosság települési helyeiről, és ezzel együtt a polgári lakosság emberi pajzsként történő alkalmazására is. A Hamasz tehát a Hezbollah taktikáját alkalmazza az alagutak kiépítésével.

A 2005-ös izraeli kivonulást követően az alagutak száma néhány tucatról több százra növekedett, a csempészet pedig vonzó üzletággá fejlődött. Nem mellőzhető az a tény, hogy a csempészalagutak kiépítéséhez hozzájárult a Gázai övezet teljes izraeli blokádja, a kerítés kiépítése és a terület légi, szárazföldi és tengeri zárása. A Hamasz-kormány a csempészarút komoly adóval terhelte meg, ami jelentős bevételi forráshoz juttatta a terrorszervezetet.¹⁷ Az egyiptomi MT uralma 2012/13-ban aranykort biztosított a Hamasznak, mivel a testvérszervezet segítséget nyújtott az alagutak építéséhez is. Az egyiptomi oldalon az alagutakon keresztül szinte bármilyen fegyvert be tudtak szállítani, a löszertől a rakétákon át az építőanyagig (Izrael ugyanis a cement szállítását a Gázai övezetbe megtiltotta, éppen az alagútépítések miatt). Az alagútépítésekhez az anyagi forrást a PH költségvetéséből a Gázai övezetnek nyújtott összeg (ami a teljes költségvetés közel fele), néhány európai ország támogatása, valamint Katar és az Egyesült Arab Emírségek támogatása biztosította.¹⁸ Az MT bukása után az egyiptomi hatóságok számos alagutat bezártak, ami hozzájárult az övezet gazdasági helyzetének a romlásához.

A palesztinok már 2001-től elkezdtek felhalmozni fegyvereket és lőszeret az alagutakban, az alagutak kiépítése Izrael felé pedig 2005-ben kezdődött azzal a céllal, hogy támadják az izraeli erőket. A legemlékezetesebb támadást 2006-ban hajtották végre, amikor az alagúton Izraelbe hatolt különítmény megölt két izraeli katonát és elrabolta Gilad Shalit tizedest. Az alagutakat később úgy építették ki, hogy azok 2,5 km-re benyúltak Izrael területére. A Hamasz projektet indított lakott területek alatt és azok közelében bunkerek építésére, amelyeket összekötöttek az alagutakkal. A létesítményeket betonfalakkal erősítették meg, helyenként vasúti síneket fektettek le és villanyáramot vezettek be, biztosítva ezzel a szállítást. A bunkerek kiváló lehetőséget biztosítottak a rakéták kilövésére, mert lehetetlenné tették az indítók felderítését. A laza talaj miatt a betonerődítés nélkülözhetetlen, viszont az építés egyszerű volt. Az alagutak a fegyverek tárolásán és szállításán túl vezetési pontokként is szolgáltak. A bejáratokat álcázták és gyakran aknákkal is védték.

¹⁵ HECHT, Dr. Eado: Gaza: How Hamas tunnel network grew. <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-28430298>; letöltés: 2014.07.22.

¹⁶ DAHOAH-HALEVI, Lt. Col. (ret.) Jonathan: Hamas Attack Tunnels: Analysis and initial implications. <http://jcpa.org/hamas-attack-tunnels/>; letöltés: 2014.07.25.

¹⁷ Uo.

¹⁸ Uo.

2012 után az ilyen jellegű objektumok építése felgyorsult, amiről ugyan az IDF tudott, de felmérni és azonosítani nem tudta az alagutakat. A megsemmisítéshez ismerni kellett a bejáratokat, amelyeket alaposan álcáztak, lakóházak földszintjén, mecsetekben, iskolákban és egyéb közléstítményekben helyezték el őket. Mivel az ásás főként kézi erővel történt, az alagutak kiépítése több hónapot vett igénybe. Az alagutakat átlagban húsz méter mélyen építették ki, ami szintén megnehezítette az akusztikus, a szeizmikus vagy a radaros felderítést. Ahhoz, hogy az alagutak pontos helyét megismerjék, vagy igen pontos felderítési adatokra van szükség, vagy házról házra kell járni egy igen sűrűn lakott területen. Az alagutak megsemmisítése sem egyszerű, mert ha csak a bejáratot vagy a szellőzőnyílást robbantják be, az utólag könnyen rendbe hozható és használhatóvá tehető.

Az alagút megsemmisítéséhez fel kell mérni a teljes hosszát, az elágazásokat, majd többnyire robbantással kell megsemmisíteni. Erre a célra az IDF részére izraeli hadiipari cégek külön robotokat fejlesztettek ki. A robot 60 centi széles, 9 kilós, képes akadályokat arrébb tolni, szűk helyen is elfér és 20 centis lépcsőmászó képességgel rendelkezik. Legnagyobb előnye, hogy nem feltétlen kell embereket beküldeni a Hamasz által kialakított, gyakran robbanószerkeket is tartalmazó alagutakba. Az alagútig a katonák viszik el a robotot, amely az aktiválás után 3,2 km/h sebességgel halad tovább. A robot 360 fokban érzékeli maga körül a világot: öt fedélzeti kamera van rajta, mikrofonnal és infravörös/lézeres érzékelővel is fel van szerelve. A kamerák és a mikrofonok mellé gázokat, sugárzást és robbanóanyagokat észlelő szenzorokat is felszereltek, egyes változatot mini Uzival és gránátvetővel is elláttak. A gép titkosított csatornán, biztonságos távolságról kommunikál irányítóival.

Katonai képességek, haderő-fejlesztési irányok

Minden háború után szakértői elemzést igényel, vajon az eddigi háborúk tapasztalatai alapján helyesek voltak-e a fejlesztési irányok, és a katonai képességek kialakítása meghozta-e az elvárható eredményt. Tény, hogy az izraeli haderőben is jelentős átalakításokra került sor az elmúlt években, költségvetési megszorítások is voltak, és rájöttek, hogy nem finanszírozható minden képesség magas szinten történő fenntartása.¹⁹ A kihívások igen nehezen prognosztizálhatóak. Elég, ha csak az arab tavasz eseményeiből indulunk ki. A katonai vezetésnek döntenie kellett: vagy az IDF viszonylagos gyengeségét, a manőveren alapuló szárazföldi haderőt erősíti, vagy az egyébként viszonylag erős képességeket növeli tovább, ami a tüzerőt, a hírszerzést, a kiber-hadviselést és a különleges rendeltetésű erőket jelenti. A döntés az utóbbi mellett született. A következmény a szárazföldi haderőnemenél kézzel fogható: a páncélozott szállító harcjármű és a Merkava típusú harckocsi projektjei lelassultak, harckocsi-, tüzer- és légierő alakulatokat bezártak, drámai módon csökkentették a kiképzést. A döntés mögött az a feltételezés érzékelhető, hogy a kihívások megváltoztak, kezelésükben a szárazföldi csapatoknak nincs nagy szerepük, nagy létszámú alakulatok fenntartásának nincs értelme. Az ellenség képességét nagy távolságú tűzcsapásokkal, pontos hírszerzési adatok alapján

¹⁹ SHAMIR, Dr. Eitan– HECHT, Dr. Eado: Neglect of IDF Ground Forces: A Risk to Israel's Security. <http://besacenter.org/perspectives-papers/neglect-idf-ground-forces-risk-israels-security/>; letöltés: 2014.08.14.

tevékenykedő különleges erőkkel lehet meggyengíteni. A képességek fejlesztése során a katonai tervezők abból indultak ki, hogy az IDF reguláris haderővel – bár azok léteznek a másik oldalon – nem fog szembekerülni. Az arab változások Izrael és szomszédjai között a magas intenzitású katonai konfliktusok valószínűségét csökkentették, de hosszabb távra (5–10 év) nem lehet előre látni, ami értelemszerűen nehezíti a katonai tervezést.

Izrael nemzetbiztonságának alapelve az elrettentés. Ha valaki el akarja kerülni a háborút, annak a folyamatos készenlét és az elrettentés elengedhetetlen. Az elmúlt húsz évben Izrael sikeresen alkalmazta a tűzerőt, utoljára 2012-ben ugyancsak a Gázai övezet ellen (Felhőoszlop fedőnevű művelet). A sikerhez hozzájárult a szárazföldi műveletek alapos és látható előkészítése. A légi erő alkalmazása nem volt teljesen sikeres, hiszen az alkalmazást követően a Hamasz még 1500 rakétát lőtt ki. Az Iron Dome rakétavédelmi rendszer kétségkívül eredményes alkalmazása mellett mindenképpen szükség van a szárazföldi csapatok bevetésére. Az önálló egységekkel operáló nem állami tényezők nem állíthatók meg a vezetési pontok kikapcsolásával (de a vezetők célzott megsemmisítésével is legfeljebb időt lehet nyerni). Valamennyi egységet célba kell venni.²⁰ A Gázai övezetben az Iron Dome és a légi erő együttes alkalmazása hozhat sikereket, de a módszer nem alkalmazható sikeresen egy nagyobb területen, például Libanonban a Hezbollah ellen.

Izraelnek a Gázai övezetből indított támadásokon kívül készen kell állnia Libanonból és Szíriából érkező rakétacsapások kivédésére is. A gázai konfliktus idején – még ha elenyésző számban is – érte támadás Izrael északi területét, a Golán-fennsíkot. Ha Libanonból nagyszámú rakétacsapás érkezne, azt a jelenleg rendelkezésre álló rakétavédelmi rendszerek nem lennének képesek kivédeni. Az más kérdés, hogy ilyen esetben az izraeli haderő esetleg végrehajtana egy széles skálájú ellentámadást. Ehhez azonban nélkülözhetetlen lenne egy komoly tűzerővel és páncélvédeltséggel rendelkező szárazföldi haderőnem. A Szíria és Libanon irányából érkező támadások azonban főként propagandisztikus jellegűek. A szárazföldi csapatok felkészítése mellett érvelve nem hagyható figyelmen kívül, hogy a légi erő támadásai a katonai erők, a vezetési pontok és a gazdasági objektumok ellen az élőerőben csak kisebb károkat okoztak. A katonai erők számára csak a szárazföldi csapatok támadásai okoznak komoly veszteséget, a támadással harcra kényszerítik őket, ami áldozatokkal jár.

Ugyanakkor ma már a korlátozott célú aszimmetrikus hadviselés terjedt el. Ennek következtében nem nevezhető relevánsnak az államok közötti háborúban sem az, hogy egy állam minden képességre szert tegyen és valamennyi nemzeti forrását a döntő győzelemre fordítsa. David Ivry ny. vörge.²¹ szerint Ben Gurion haderővel kapcsolatos elvei (elrettentés, korai riasztás, döntő győzelem) a mai korszerű háborúban már nem érvényesek. Ivry szerint az elrettentés a totális háborúban fontos lehet, de nem feltétlen az, ha egy terrorszervezet rakétákkal támadja az országot. Ami a korai riasztást illeti, egy totális háborúban fontos, ehhez

²⁰ Egység alatt itt különböző terrorszervezetet és nem katonai szervezetet értek.

²¹ David Ivry korábban az Izraeli Légierő parancsnoka volt, később vezérkarifőnök-helyettes, majd a Nemzetbiztonsági Bizottság elnöke, azt követően nyugdíjazásáig Izrael washingtoni nagykövete volt.

hírszerzési indikátorokra van szükség, de ez nem releváns például egy öngyilkos merénylet esetében. Egy korlátozott konfliktusban elképzelhető részleges katonai győzelem, még akkor is, ha nem beszélhetünk döntő győzelemről.²²

Ivry értékelésében van igazság, de nyilvánvalóan érzékelhető annak „magyarázata” is, hogy a gázai háború tulajdonképpen nem fejeződött be, csak abbahagyták. Tárgyalásokat lehet folytatni nemzetközi vagy nagyhatalmi közvetítéssel tűzszüneti megállapodás elérése céljából. Elképzelhető olyan helyzet is, hogy a tűzszünet mindkét fél érdeke, és politikai célok elérését teszi lehetővé anélkül, hogy döntő győzelemről beszélhetnénk. A Hezbollahnal kapcsolatban Izrael a 2006-os háború óta nem rendelkezik elrettentő képességgel, de a Hezbollah politikai céljai teljesülése érdekében nem is akar háborúba lépni Izraellel (ez nem jelenti azt, hogy nem folytatna fegyverkezést). Elrettentésre azonban Izraelnek szüksége van a szír polgárháború miatt is, amelynek lefolyására különösebb hatást nem tud gyakorolni. Aggasztóak a Golán-fennsíkon az UNDOF-fal kapcsolatos hírek is, amelyek azt jelzik, hogy a terrrorszervezetek képesek az ENSZ nagyobb létszámú békefenntartó csoportját is túsul ejteni. A Hamasszal kapcsolatban ugyanakkor az Iron Dome bizonyította az elrettentő képességet.

A 2014-es háború azt is bizonyította, hogy a katonai sikerek politikai fiaskóhoz vagy éppen diplomáciai károkhoz vezethetnek. Elrettentést katonai erő alkalmazása nélkül is el lehet érni. Elrettentés elérhető pl. olyan helyzet létrehozásával, amikor a felek nem érdekeltek katonai erő alkalmazásában, hiszen ez mindkét félnek kárt okozna. Az aszimmetrikus háborúban a média, de különösen a videotechnika jelenléte korlátozhatja a feleket a katonai erő alkalmazásában. A katonai erő alkalmazásában vagy éppen az alkalmazás mellőzésében fontos a nemzeti konszenzus, de a nemzetközi közvélemény reagálása is. Ilyen körülmények között döntő győzelem elérése majdnem lehetetlen. Részleges győzelmet talán el lehet érni, de bizonyos képek bemutatása vagy műveleti tévedések, esetleg nemzetközi tiltakozás olyan helyzethez vezethetnek, hogy a katonai műveleteket le kell állítani. A nyáron izraeli részről nagy valószínűséggel ezt történt, amit érthető módon nem népszerűsítene. A katonai művelet célja mindig politikai célok elérése. Ha ez nem oldható meg, sőt politikai veszteség prognosztizálható, akkor a műveleteket le kell állítani. Az elrettentés tehát nem mindig valószínűsíthető meg katonai erő bevetésével, hanem azzal is, hogy közös politikai érdeket alakítunk ki, amelyet mindkét fél meg akar tartani, vagy attól fél, hogy elveszíti.

Kiber-hadviselés

Jóllehet ebben a háborúban az IDF figyelmét elsősorban a rakétatámadások kivédése és az alagutak kötötték le, számolnia kellett a kibertámadásokkal is. Megjegyzendő, hogy ez mindkét oldalról intenzíven folyt. Az IDF kibertevékenység elhárításával foglalkozó szervezetének egyik szakértője szerint a támadások főként Irán részéről érték Izraelt.²³ A támadások fő célpontjai a rendvédelmi szervek és a

²² IVRY, David: Conduct of Operations in Limited Scale Conflicts. <http://besacenter.org/perspectives-papers/conduct-operations-limited-scale-conflicts/>; letöltés: 2014.08.31.

²³ SIBONI, Gabi– KRONENFELD, Sami: The Iranian Cyber Offensive during Operation Protective Edge. <http://www.inss.org.il/index.aspx?id=4538&articleid=7583>; letöltés: 2014.08.25.

pénzügyi létesítmények voltak. Megtámadták az IDF weboldalát, a Hátországvédelmi Parancsnokság elektronikai rendszereit, a haderő szövevényi részleget és számos polgári létesítményt. A támadásokat téves információk továbbítására is használták, például rakétatámadás érte a dimonai atomlétesítményt, ennek következtében radioaktív sugárzás lépett fel. Néhány támadás a Szír Elektronikus Hadseregnek is tulajdonítható, amely az utóbbi időben meglehetősen aktív tevékenységet folytat Aszad elnök mellett, és amelyet Michael Hayden, a CIA és az NSA korábbi igazgatója erősen Irán-barátnak értékelt.

Az IDF elleni palesztin kibertámadások főként a szárazföldi műveletek kezdetekor erősödtek. A legintenzívebb támadás július 25-én pénteken, a Ramadán utolsó napján volt, amikor a zsidók és a cionizmus ellen indítottak támadást nemcsak Izraelben, hanem külföldön is. Az IDF és a rendvédelmi erők már előre készültek az „eseményre”, és sikeresen elhárították a támadásokat. Az iráni kibertevékenység úgy értékelhető, hogy nagy fejlődésen megy keresztül és számos katonai jellegű támadást tud indítani egyre több kifinomult módszer alkalmazásával. Az is megállapítható, hogy az iráni aszimmetrikus hadviselési stratégiában a kibertevékenység bizonyos mértékben felváltja a korábbi terrorcselekményeket. Az irániak úgy értékelik, hogy ez a tevékenység nagyon hasznos stratégiai és geopolitikai fölényben lévő ellenséggel szemben, emellett névtelenek és azonosíthatatlanok tudnak maradni. Az IDF szerint a támadások elhárításának sikere elsősorban az érintett szervezetek szoros együttműködésén múlik, nem pedig annak keresésén, vajon ki lehet érintett a támadásokban. Nem elég a védekezés, hanem megelőző és megtorló csapásokat is indítani kell.

Hírszerzési kérdések

A korábbi gázai támadások során is nagy nehézséget jelentett a hírszerzési adatok megszerzése, amelyre a szárazföldi műveletek során nagy szükség volt. Ugyanez érvényesült a 2014-es műveletek során is. Nem véletlen, hogy az izraeli katonai vezetés igyekezett elkerülni az övezetbe történő behatolást. A légierő alkalmazása a rakétaindítók megsemmisítésére, a csempészalagutak felfedezésére, a terroristák búvóhelyeinek megtalálására nem volt alkalmas. A tengeri és a szárazföldi blokádnak sem vezetett sok eredményre, hiszen a rakéták zömét jóval a katonai műveletek megindítása előtt csempészték be. A Sínai-félsziget felé nélkülözhetetlen volt az egyiptomiakkal történő együttműködés, ami ismert, hogy nem zavarmentes.²⁴

Könnyebb feladatnak bizonyult a rakétaindítási helyek meghatározása, még akkor is, ha a militánsok igyekeztek rejtést alkalmazni és az indítást gyorsan végrehajtani. A légierő segítségével ez megoldható, viszont a csapás eredményének felméréséhez szárazföldi csapatokra lenne szükség. Ezen kívül egy új indítóhely gyorsan létrehozható, ami ismét felderítést követel meg. Külön nehézséget jelent az összeszerelő üzemek és a raktárak felderítése, amelyeket szinte kivétel nélkül lakott területen telepítettek. A szárazföldi erőknek öngyilkos merénylőkkel, házi készítésű robbanószerkezetekkel, páncélelhárító rakétákkal és túszejtéssel kellett számolniuk.

²⁴ Stratfor: Israel's Intelligence dilemma over Gaza.
<http://www.stratfor.com/sample/geopolitical-diary/israels-intelligence-dilemma-over-gaza?topics=267>;
letöltés: 2014.07.17.

Nem véletlen, hogy az IDF a területre történő mélységi behatolástól igyekezett óvakodni.

Ami a HUMINT-tevékenységet illeti, az egy ilyen feladat esetén nélkülözhetetlen. Feltételezhető, hogy az Aman (katonai hírszerzés) és a Shin Bet (Belbiztonsági Szolgálat) ezt agresszív módon végezte. Erre utal, hogy számos ügynököt a palesztin biztonsági szolgálatok lelepleztek, majd rögtönítélő bíróságok azonnal halálra ítélték őket. Az ítéleteket a korábbi gyakorlat szerint végre is hajtották.

Amikor 2014 júliusában az izraeli erők behatoltak a Gázai övezetbe, harcászati szinten kiváló adatokkal rendelkeztek, amelyhez nagymértékben hozzájárult a nemzetbiztonsági szolgálatok képessége és együttműködése. Ez alól talán kivételt jelentett az alagutak rendszere, amit nyilvánvalóan csak a helyszínen lehetett pontosítani és csak nagyon nehezen. Egyes értékelések azt hangsúlyozzák, hogy az alagutak számát izraeli részről alábecsülték. A hírszerzést/felderítést illetően megállapítható, hogy a Meir Dagan²⁵ által 2003-ban bevezetett műveleti hírszerzési reform mostanra érett be.²⁶ Lényege: nem stratégiai elemzésekkel kell foglalkozni, hanem a csapatokat kell ellátni valós idejű információkkal, ami adott esetben életet menthet. Lényeges az ellenség gondolatának megismerése. Az új elmélet valamennyi szolgálatnál (Moszad, Shin Bet, Aman) bevezetésre került a gyakorlatban.

A Moszad több külföldi állomást bezárt, és a nemzetközi események stratégiai elemzésére szakosodott szervezeteket kivették a rendszerből. A szolgálatok új alkalmazottait megtanították harcászati szinten gondolkodni. A stratégiai elemzőkkel az állami vezetés nem volt elégedett. Nem jelezték az arab tavasz, Mubarak és Murszi eltávolítását, de azt sem, hogy Aszad sokáig stabil marad. A stratégiai hírszerzés félreértelmezte az iráni-amerikai viszonyt és annak hatását Izraelre, de a Hamasz jelenlegi gondolkodásmódját is a tüzszünetet illetően. Harcászati szinten viszont az adatszerzés többnyire pontos és értékes volt. A harcokcsiparancsnokok tudták, hogy mire számíthatnak a következő sarkon! Az információszerzésben nagy szerepe volt a számos fogoly kihallgatásának.

Megoldás: megállapodás vagy kivonulás

Az Erős Szikla művelet – amely a harmadik az IDF gázai kivonulása óta – katonai céljait világosan megfogalmazták: a nyugalom helyreállítása és a Hamasz műveleti képességének csökkentése. Nem mondható ez el a diplomáciai és a politikai célokról, amelyek elég zavarosak és homályosak vannak rögzítve.²⁷ Sok kérdés merül fel, amelyekre nincs válasz. Mi történik a Hamasszal a katonai műveletek után? Hatalmon marad továbbra is? Ha nem marad, akkor ki lép helyébe? Mi fog történni a Palesztin Hatósággal? Milyen szerepet játszik Egyiptom? Ki fogja

²⁵ Meir Dagan vörögy. 32 évet szolgált az IDF különleges erőinél, részt vett a '67-es, a '73-as és a '82-es háborúkban. Pályafutását a Moszad igazgatójaként fejezte be.

²⁶ Though militarily inferior, Hamas has hit Israel strategically with attrition and population flight. <http://www.debka.com/article/24215/Though-militarily-inferior-Hamas-has-hit-Israel-strategically-with-attrition-and-population-flight>; letöltés: 2014.08.25.

²⁷ INBAR, Prof. Efraim: What is to be done about Gaza? <http://besacenter.org/perspectives-papers/done-gaza-2/>; letöltés: 2014.08.10.

ellenőrizni a rafahi határátkelőt? Ki fizeti az újjáépítési költségeket? Ha Izrael megszállja a területet, újabb telepeket hoznak létre? Az említett célok zömében katonaiak, de hiányoznak a diplomáciai törekvések. Nem világos az sem, hogy mit jelent az övezet demilitarizálása.

Maga a demilitarizáció kérdése nem új a térségben. A második intifáda során, 2001-ben George Tenet akkori CIA-igazgató előterjesztette az azóta régen elfelejtett tűzszüneti és biztonsági tervét, amely szerint a Palesztin Hatóság „hosszantartó, célzott és hatékony műveleteket hajt végre a terroristák, azok búvóhelyei, fegyvergyárai és fegyverraktárai ellen”. Ez magában foglalja a biztonsági szervek konszolidálását és az illegálisan kint lévő fegyverek begyűjtését is. A Hamasz katonai struktúrájának megsemmisítését szolgálta az MI6 (brit hírszerző szolgálat) 2001-ben, még Tony Blair miniszterelnöksége alatt kidolgozott elgondolása Palesztin Papírok címmel, amelyet 2011-ben az al-Dzsazíra hozott nyilvánosságra.²⁸ A jelenlegi demilitarizáció kérdése Netanyahunál merült fel legutóbb, amikor az egyiptomi tűzszüneti javaslat szóba került a Frank-Walter Steinmeier német külügyminiszterrel folytatott beszélgetése során. Netanyahu a demilitarizáció alatt a Hamasz rakétakilövő képességének megszüntetését és az alagutak felszámolását értette. Azt viszont nem fogalmazta meg, hogyan valósítható meg ez az elképzelés.

Az egyiptomi javaslat elutasításával a Hamasz azt jelezte, hogy nem érzi magát meggyengülve, de ez egyben azt is mutatja, hogy Izrael nem érte el a politikai célját, azaz nem sikerült nyugalmat teremtenie a határok mentén. A légitámadásoknak nincs komoly stratégiai hatása, a szétrombolt célok megújíthatók. Hatásosnak bizonyultak a célzott likvidálások. A szárazföldi behatolás egy bizonyos mélységig, azaz a lakott területek széléig, nem hozta meg a kívánt eredményt, nem marad más, mint a nagyobb kockázatú mélyebb behatolás. Egy ilyen aszimmetrikus helyzetben a reguláris erők számára kevés lehetőség kínálkozik. Az IDF a korábbi műveletek során már alkalmazott katonailag kevésbé kockázatos megoldást, például a terület megosztását, azaz az övezet részekre osztását, ezen belül pedig a mozgás korlátozását ellenőrző pontok felállításával.

A szárazföldi műveletek kibővítésével talán elérhető, hogy a Hamasz úgy érezze, elveszíti pozícióját. Nem hagyható figyelmen kívül azonban a magas lakossági támogatás és az izraeli megszállókkal szembeni gyűlölet. A Hamasz nem semmisíthető meg. A politikai szárny a polgári lakosság életfeltételeinek biztosításában komoly szerepet játszik. Népszerűsége a háborúval nem csökkent, sőt ellenkezőleg, nőtt.

Megoldásként jelentkeznek az ENSZ-ellenőrzés bevezetése, ami Izrael számára soha nem hozott sikert, lásd a libanoni háborúkat. Hasonló tapasztalata van Izraelnek az EU-val is, amikor Rafahban feszültségek keletkeztek, a megfigyelők összecsomagoltak és munkájukat felfüggesztve hazautaztak.

²⁸ KEINON, Herb: Diplomacy: After the cannons fall silent.
<http://www.jpost.com/Opinion/Columnists/DIPLOMACY-After-the-cannons-fall-silent-363285>;
letöltés: 2014.07.19.

Bármilyen megoldás születik, egy dolog biztosan kijelenthető: mindkét fél győztesnek kiáltja ki magát. Izrael a hangsúlyt arra helyezi, hogy az alagutakat részben megsemmisítette, a rakéták külföldi utánpótlási lehetőségét pedig megnehezítette, ugyanis a Sínai-félsziget területén történő ellenőrzésben Izrael együttműködik az egyiptomi hatóságokkal, akiknek szintén érdekükben áll a csempészet korlátozása. A Hamasz az izraeli veszteségekre és a szervezet vezetésének túlélésére hivatkozik.

A konfliktus befejezését (értsd a harcok szüneteltetését) illetően Izrael számára négy stratégiai lehetőség kínálkozott:²⁹

- 2009-hez hasonlóan egyoldalúan befejezni a műveleteket.
- 2012-höz hasonlóan elfogadni egy kölcsönös tűzszünetet és egy fegyvernyugvási megállapodást.
- Kiszélesíteni a katonai műveleteket levegőben és szárazföldön a Hamasz katonai szárnya ellen.
- A Gázai övezet elfoglalása és a Hamasz katonai szárnyának lefejezése, a terrorlétesítmények teljes felszámolása. Ez azzal jár, hogy katonai közigazgatást vezetnek be, Izraelnek gondoskodnia kell a palesztin lakosság ellátásáról, gyakorlatilag visszatérés Gázába. Kevésbé kívánatos módszer, költsége és következményei beláthatatlanok.

Az eredeti izraeli elgondolás az volt, hogy „nyugalmat nyugalomért” tárgyalással megállapodni. A Hamasz követelései irreálisak izraeli nézőpontból (a blokád azonnali feloldása, a foglyok szabadon engedése). Az izraeli vezetés kezdetben a második opciót támogatta (tűzszünet és megállapodás). Izrael az ENSZ és az Amerikai Egyesült Államok kérésére elfogadta a humanitárius tűzszüneteket, de gyorsan megszüntették őket, mivel a Hamasz azok idején megtámadta a Givati dandár felderítőerőit és túszejtéssel próbálkozott. A terrorszervezet ezzel nehéz helyzetbe került, mert Izrael felhatalmazást kapott a további műveletekhez.

A kialakult új stratégiai helyzetben Izrael négy hipotézist fogadott el:

- Azok a kérések, amelyeket a Hamasz megfogalmazott, és amelyek teljesítése érdekében harcot indított, már nem érvényesek. A blokádot Izrael nem oldja fel, Gáza továbbra is repülőter és kikötő nélkül marad, nincs fizetés az alkalmazottaknak, a foglyok maradnak a börtönben, az újjáépítés pedig várat magára. A helyzet sokkal rosszabb, mint a háború előtt.
- Humanitárius válság alakult ki, több ezer a halott és a sebesült. A gázai lakosság – amelynek számos előnyt ígértek – csalódott, és ezt valószínűleg a Hamasz számlájára írja (ez a hipotézis véleményem szerint megkérdőjelezhető, eddig minden háború erősítette a Hamaszt és növelte az Izrael iránti gyűlöletet, mint ahogyan most is).

²⁹ YADLIN, Amos: A Unilateral Move: Preferable to a Bad Agreement with a Terrorist Organization. <http://www.inss.org.il/index.aspx?id=4538&articleid=7448>; letöltés: 2014.08.04.

– Ha a Hamasz továbbra is támadja Izraelt, akkor az tűzerejével nemcsak kiürített menekülttáborokat, hanem a Hamasz legfontosabb létesítményeit fogja folyamatosan támadni. A politikai és a katonai vezetők kénytelenek lesznek föld alatti bunkerekben lakni, és képzelt győzelmekről nehezen zengedezhetnek dicsőhimnuszokat.

– A korábbi háborúkkal ellentétben Izrael és Egyiptom gondoskodni fog arról, hogy a Hamasz ne építhesse ki katonai képességeit (erről feltehetően titkos megállapodás született).

Ezen hipotézisek megvalósulása esetén a Hamasz nem tehet mást, mint elfogadja az egyoldalú tűzszünetet, igyekszik megállapodni Egyiptommal és a PH-val, valamint törekszik arab támogatókat megnyerni a humanitárius válság kezelésére.

Az egyoldalú izraeli visszavonulás számos lehetőséget kínál a rugalmas reagálásra. Ha szükséges, akkor ismételten bevetik a katonai erőt, akár nagyobb mértékben is. Közben folyik a nemzetközi közvetítés és egy esetleges béke nemzetközi ellenőrzés mellett történő megvalósítása. Az egyoldalú kivonás Izrael számára kiutat biztosít és eredményesebb egy rossz megállapodásnál.

Végül a 2014. augusztus 26-án létrejött tűzszüneti megállapodás az alábbi területekre terjed ki:

- Izrael leállítja légi és szárazföldi műveleteit az övezet ellen.
- Izrael több gázai határátkelőt nyit meg az árucikkek előtt, beleértve a humanitárius segélyt és az újjáépítéshez szükséges eszközöket.
- Egy külön, kétoldalú megállapodás alapján Egyiptom megnyitja 14 kilométeres gázai határát Rafáhnál.
- A Mahmúd Abbász elnök vezette PH veszi át a határátkelők igazgatását a Hamasztól. Izrael és Egyiptom reménye szerint ez megakadályozza, hogy fegyver, lőszer és kettős célra használható áru áramoljon be az övezetbe.
- A PH fogja összehangolni az újjáépítési erőfeszítéseket a külföldi adományozókkal, köztük az Európai Unióval.
- Izrael várhatóan keskenyebbre szabja az övezet határán belül húzódó biztonsági zóna szélességét. Ez a jelenlegi 500 méterről 300 méterre csökken, ami lehetővé teszi az övezet lakóinak a hozzáférést a határhoz közel fekvő termőföldekhez.
- Izrael kiterjeszti az övezet halászati zónáját a jelenlegi három mérföldről hat mérföldre, ha a tűzszünetet betartják. A palesztinok távlatilag szeretnék elérni a nemzetközileg előírt 12 mérföldes tengeri határt.

A megállapodást értékelve megállapítható, hogy vele létrehozható a tűzszünet, de az közel sem lesz tartósnak nevezhető, mert a lényeges kérdések tárgyalását a tanulmány készítésekor még nem fejezték be.

Hosszabb távon, további tárgyalásokon meg kell még vitatni a következő kérdéseket:

– A Hamasz azt akarja, hogy Izrael engedjen szabadon több száz palesztint, akiket akkor vettek őrizetbe, amikor Ciszjordániát átkutatták a három elrabolt és meggyilkolt izraeli fiatal után. A fiatalok meggyilkolása inkább ürügynek, mintsem oknak tekinthető a háború kirobbanását illetően. A Hamasz kezdetben tagadta, hogy köze lett volna az emberrabláshoz, de az egyik Törökországba menekült vezetőjük elismerte, hogy azt a Hamasz követte el.

– Abbász elnök, a Fatah palesztin mozgalom vezetője azoknak a súlyos börtönbüntetésüket töltő palesztinoknak az elengedését akarja, akikről már megállapodtak, de a palesztin–izraeli béketárgyalások megszakadása miatt mégsem kerültek szabadlábra.

– Izrael azt követeli, hogy a Hamasz és a többi gázai palesztin fegyveres csoport adja át a háborúskodás során elesett izraeli katonák maradványait és személyi ingóságait.

– A Hamasz kikötőt szeretne építeni Gázában, hogy ott árukat és személyeket lehessen ki- és bevinni. Izrael régóta ellenzi ezt, de változhat az álláspontja, ha abszolút biztonsági garanciákat kap.

– A Hamasz el akarja érni bizonyos zárolt számláik megnyitását, hogy kifizethesse a rendőrök és a közalkalmazottak december óta jórészt elmaradt bérét.

– A palesztinok újjá akarják építeni az övezetben a Jasszer Arafatról elnevezett nemzetközi repülőteret, amely 1998–2000 között működött, de be kellett zárni, mert Izrael lebombázta.

Összegzés

A július 7-én kezdődött háború újabb bizonyíték az izraeli–palesztin békekísérletek sikertelenségére, a nemzetközi közvetítések eredménytelenségére és a közel-keleti térség válságaira. Az okok sokrétűek, a megoldási lehetőségek törekeny megállapodást eredményezhetnek. A regionális helyzet sem kedvező egy tartós megállapodás létrehozásához. A nagy emberveszteséggel és felbecsülhetetlen anyagi károkkal járó konfliktus politikai szempontból zavaros helyzetet teremtett. Katonai oldalról újabb tapasztalatokat adott az aszimmetrikus háború megvívásához, különös tekintettel a rövid lőtávolságú rakéták elleni védekezésben, a városi harcban, a felderítésben (adatszerzés és azonnali csapás megvalósítása) és a haderőnemek összehangolt tevékenységében. Hogy a tűzszüneti megállapodás és a tárgyalások milyen eredményt hoznak, azt csak az idő tudja bizonyítani.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Al Arabiya News: Does Iran genuinely support Hamas and the Palestinians?
<http://english.alarabiya.net/en/views/news/middle-east/2014/07/25/Does-the-Islamic-Republic-genuinely-support-Hamas-for-the-Palestinian-cause-.html>; letöltés: 2014.08.10.
- CIA World Factbook, „Gaza”.
<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/gz.html>; letöltés: 2014.08.16.
- CORDESMAN, Anthony H.: Israel and Hamas: Escalating to Nowhere, Yet Again.
<https://csis.org/expert/anthony-h-cordesman>; letöltés: 2014.07.31.
- DAHOAH-HALEVI, Lt. Col. (ret.) Jonathan:
Hamas Attack Tunnels: Analysis and initial implications.
<http://jcpa.org/hamas-attack-tunnels/>; letöltés: 2014.07.25.
- ERAN, Oded: Another Casualty of the Third Gaza War: US–Israel Relations.
<http://www.inss.org.il/index.aspx?id=4538&articleid=7608>; letöltés: 2014.09.02.
- Gaza in 2020. A Livable Place?
A report by the United Nations Country Team in the occupied Palestinian territory.
<http://domino.un.org/UNISPAL.nsf/5ba47a5c6cef541b802563e000493b8c/a51d0bfda2ba835585257a680049b333?OpenDocument>; letöltés: 2014.08.16.
- GUZANSKY, Yoel – LINDENSTRAUSS, Gallia:
Operation Protective Edge and a Fragile Regional Arena.
<http://www.inss.org.il/index.aspx?id=4538&articleid=7306>; letöltés: 2014.07.26.
- HECHT, Dr. Eado: Gaza: How Hamas tunnel network grew.
<http://www.bbc.com/news/world-middle-east-28430298>; letöltés: 2014.07.22.
- Henry Kissinger on the Assembly of a New World Order.
<http://online.wsj.com/articles/henry-kissinger-on-the-assembly-of-a-new-world-order-1409328075>; letöltés: 2014.08.31.
- <https://www.census.gov/population/international/data/idb/region.php?N=%20Results%20&T=6&A=separate&RT=0&Y=1950,1960,1970,1980,1990,2000,2010,2014,2025,2050&R=-1&C=GZ>; letöltés: 2014.08.16.
- HUSAIN, Ed: Bring Hamas to the table.
<http://edition.cnn.com/2014/08/04/opinion/husain-hamas-negotiations-gaza/>;
letöltés: 2014.08.10.
- INBAR, Prof. Efraim: What is to be done about Gaza?
<http://besacenter.org/perspectives-papers/done-gaza-2/>; letöltés: 2014.08.10.
- IVRY, David: Conduct of Operations in Limited Scale Conflicts.
<http://besacenter.org/perspectives-papers/conduct-operations-limited-scale-conflicts/>;
letöltés: 2014.08.31.
- KEINON, Herb: Diplomacy: After the cannons fall silent.
<http://www.jpost.com/Opinion/Columnists/DIPLOMACY-After-the-cannons-fall-silent-363285>; letöltés: 2014.07.19.

- KOBİ, Michael – DEKEL, Udi:
Essential Conditions for Successful Reconstruction of the Gaza Strip.
<http://www.inss.org.il/index.aspx?id=4538&articleid=7534>; letöltés: 2014.08.25.
- PERRY, Mark: You can't kill Hamas, You can make it stronger.
http://www.foreignpolicy.com/articles/2014/07/14/cant_kill_hamas_make_it_stronger_protective_edge_israel_gaza; letöltés: 2014.08.10.
- SCHWEITZER, Yoram: How Hamas Sees its Achievements in Operation Protective Edge, and How Israel Should Respond.
<http://www.inss.org.il/index.aspx?id=4538&articleid=7466>; letöltés: 2014.08.09.
- SHAMIR, Dr. Eitan– HECHT, Dr. Eado:
Neglect of IDF Ground Forces: A Risk to Israel's Security.
<http://besacenter.org/perspectives-papers/neglect-idf-ground-forces-risk-israels-security/>;
letöltés: 2014.08.14.
- SIBONI, Gabi– KRONENFELD, Sami:
The Iranian Cyber Offensive during Operation Protective Edge.
<http://www.inss.org.il/index.aspx?id=4538&articleid=7583>; letöltés: 2014.08.25.
- Stratfor: Israel's Intelligence dilemma over Gaza.
<http://www.stratfor.com/sample/geopolitical-diary/israels-intelligence-dilemma-over-gaza?topics=267>; letöltés: 2014.07.17.
- Though militarily inferior, Hamas has hit Israel strategically with attrition and population flight.
<http://www.debka.com/article/24215/Though-militarily-inferior-Hamas-has-hit-Israel-strategically-with-attrition-and-population-flight>; letöltés: 2014.08.25.
- YADLIN, Amos:
A Unilateral Move: Preferable to a Bad Agreement with a Terrorist Organization.
<http://www.inss.org.il/index.aspx?id=4538&articleid=7448>; letöltés: 2014.08.04.
- YASHIV, Eran: The Economics of the Gaza Situation: A Crucial Element in the Conflict and the Resolution.
<http://www.inss.org.il/index.aspx?id=4538&articleid=7459>; letöltés: 2014.08.07.

CSIZMAZIA GÁBOR

**A NATO KATONAI JELENLÉTE
KELET-KÖZÉP-EURÓPÁBAN
AZ UKRAJNAI VÁLSÁG FÉNYÉBEN**

A Nyugat figyelmének felkeltése

Bár a Nyugatnak az Oroszországi Föderációval meglévő kapcsolatának a jövője, valamint a Kelet-Közép-Európa biztonságát és stabilitását szavatoló politikájának a részletei egyelőre nyitott kérdések, utóbbi vonatkozásában elmondható, hogy az ukrajnai helyzet látványos fordulatot hozott.

Az ukrajnai válságot megelőzően Közép- és Kelet-Európa viszonylag lejjebb került az Amerikai Egyesült Államok és a NATO komolyabb figyelmet igénylő térségeinek listáján. Az Obama-adminisztráció alatt Washington követte az ún. *pivot*, vagyis az amerikai figyelem és erőforrások Kelet-Ázsia felé történő irányítását. Noha a Távols-Kelet egyre nagyobb jelentősége már jóval korábban nyilvánvaló volt Washingtonban, az amerikai külpolitika ezen orientációja Barack Obama elnök első ciklusának kiemelt prioritásai közé tartozott. Az amerikai kormány vezető politikusainak nyilatkozatai világossá tették, hogy az Amerikai Egyesült Államok stratégiai, vagyis hosszú távú és egyszerre több területen is megnyilvánuló lépéseket tesz Kelet-Ázsia irányába. Washington hangsúlyozta, hogy ez nem jelenti Európa elhanyagolását: idővel a *pivot* kifejezést a *rebalancing* váltotta, utalva arra, hogy nem elfordulásról, hanem a globális erőviszonyoknak megfelelő újraegyensúlyozásról van szó. Mégis, az Obama-adminisztráció kommunikációja – például azon kijelentés, miszerint az Amerikai Egyesült Államok kelet-ázsiai katonai jelenlétének megerősítését a költségvetési megszorítások sem akadályozhatják meg¹ – az amerikai figyelem egyfajta zéróösszegű játszmáját sugallta Európában. Az amerikai katonai jelenlét mérséklése részeként az Amerikai Egyesült Államok kivont két dandárnyi erőt Európából, továbbá bezárt egy-egy bázist Olaszországban és Németországban.²

Az ebből adódó kihívások kapcsán leginkább Kelet-Közép-Európa egyes NATO-tagállamaiban érződött némi aggodalom, különösen az Obama-adminisztráció amerikai–orosz kapcsolatok javítását célzó kezdeményezésének fényében. Az atlantizmus néhány főbb térségbeli képviselője már 2009 nyarán figyelmeztette Obama elnököt, hogy Kelet-Közép-Európa stabilitása és biztonsága korántsem megoldott kérdés, mivel Moszkva régi befolyási övezetét próbálja

¹ Remarks By President Obama to the Australian Parliament.
<http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2011/11/17/remarks-president-obama-australian-parliament>; letöltés: 2014.04.10.

² MILES, Donna: Force Changes in Europe to Preserve Strategic Edge.
<http://www.defense.gov/news/newsarticle.aspx?id=116221>; letöltés: 2014.04.10.

(újra)építeni többek közt e térség irányába.³ Washington többször nyomatékosította, hogy nem tűri el az erre irányuló orosz próbálkozásokat, továbbá támogatásáról biztosította a balti államok arra vonatkozó kérését, hogy védelmükre vonatkozóan is készüljenek tervek a NATO-ban.⁴

Ugyanakkor ismét voltak arra utaló jelek, hogy az Amerikai Egyesült Államok és néhány nyugat-európai szövetségesei (például Németország) a kelet-közép-európai tagállamok iránti elkötelezettséget jelképező térségbeli NATO-jelenlétet az Oroszországi Föderációval való relációban szemlélik. Más szóval a NATO-erők és -infrastruktúra kelet-európai telepítésében a Moszkvával fenntartott kapcsolatuk romlásának veszélyét látták, így e téren mérsékelt magatartást tanúsítottak.

A globális célok eléréséhez – mindenekelőtt a nukleáris fegyverek csökkentéséhez – orosz közreműködést igénylő Obama-adminisztráció megpróbálta háttérbe szorítani az Európa perifériájában rejlő problémákat: az amerikai külügy jelezte a térségben lévő egyes országok felé, hogy az európai biztonság nem zéróösszegű játszmat takar, amelyben az érintettek kizárólag amerikai- vagy oroszpartiak lehetnek.⁵

A kedélyek csillapítására vonatkozó amerikai igény már 2009 tavaszán látszódtott, amikor egy demokrata és republikánus párti politikusokat magába tömörítő bizottság megjelentette az Oroszországi Föderációval szembeni amerikai külpolitikáról szóló jelentését. A dokumentum többek közt kiemeli, hogy az érdekszférák létesítése nemcsak Moszkva, hanem Washington esetében sem feltétlenül bölcs magatartás.⁶

E megközelítésnek vetett véget az ukrajnai válság. Egyrészt, noha elutasította az újabb hidegháború gondolatát, a Krím félsziget orosz megszállását követően Obama elnök már az eszmék versenyéről beszélt, szembehelyezve az Amerikai Egyesült Államokat az Oroszországi Föderációval a független államok területi integritásának és a nemzetközi jog követésének kérdésében.⁷

Ezzel együtt Washington kelet-európai szövetségesei és baráti államai is feljebb kerültek az amerikai külpolitika listáján, amelyet a kommunikáción túlmenően jól szemléltetett Obama elnök 2014 júniusában Varsóban tett ígérete: az amerikai elnök kezdeményezése egymilliárd dollár értékben támogatná a kelet-európai NATO-tagállamokat biztonságuk megerősítésében.

³ An Open Letter to the Obama Administration from Central and Eastern Europe.
http://wyborcza.pl/1,76842,6825987,An_Open_Letter_to_the_Obama_Administration_from_Central.html;
letöltés: 2014.04.12.

⁴ SHANE, Scott: NATO Balanced Baltic and Russian Anxieties.
http://www.nytimes.com/2010/12/07/world/europe/07wikileaks-nato.html?_r=0;
letöltés: 2014.06.13.

⁵ MAHER, Heather: Clinton Embarks On Whirlwind Tour Of Eastern Europe, Caucasus.
http://www.rferl.org/content/Clinton_Embarks_On_Whirlwind_Tour_Of_Eastern_Europe_Caucasus/2088062.html; letöltés: 2014.04.12.

⁶ The Right Direction for U.S. Policy toward Russia. p. 9.
<http://www.cftni.org/RussiaReport09.pdf>; letöltés: 2014.04.11.

⁷ Remarks by the President in Address to European Youth.
<http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2014/03/26/remarks-president-address-european-youth>;
letöltés: 2014.06.13.

A fentiek jól szemléltetik, hogy Kelet-Közép-Európa némileg visszanyerte az Amerikai Egyesült Államok figyelmét, amikor beigazolódott a Washingtonnak 2009 nyarán tett ígéret, miszerint az Oroszországi Föderáció a revizionista nézeteit XIX. századi módszerekkel (is) próbálja érvényre juttatni a XXI. században. Hasonló mondható el a NATO-ról. Anders Fogh Rasmussen, a NATO akkori főtitkára 2014 márciusában kijelentette, hogy az ukrajnai válság „ébresztőként” szolgál az egész euroatlanti térség számára, emlékeztetve, hogy az egységes, szabad és békés Európa vízióját Moszkva megkérdőjelezte.

Ez látványos változást eredményezett a Szövetség és Moszkva kapcsolatában: a NATO-főtitkári hivatalát az Oroszországi Föderáció felé történt nyitással megkezdő Rasmussen szerint az orosz fél ma már nem partner, hanem ellenfél módjára viselkedik. Ennek megfelelően a NATO megerősíti a kollektív védelem melletti elkötelezettséget, támogatásáról biztosítja a tágabb térségben lévő partnereit, valamint változtat az Oroszországgal szembeni eddigi megközelítésén, noha a politikai párbeszéd lehetőségét továbbra is fenntartja.

A főtitkár álláspontját 2014. szeptember 4–5-i walesi csúcstalálkozójukon a NATO-tagállamok is megerősítették: a Krím félsziget orosz annektálását és Moszkvának a kelet-ukrajnai instabilitást fokozó intervencióját, a nemzetközi jog orosz megsértését, illetve az Oroszországi Föderációnak bizonyos szomszédjaival (például Grúziával) szembeni magatartását határozottan elítélve a Szövetség tagállamainak kormány- és államfői továbbra is szükségesnek tartják az érdemi NATO–orosz civil és katonai együttműködés felfüggesztését, leszűkítve a kommunikációt a politikai csatornákra.⁸

Összességében az ukrajnai válság következtében változott a Nyugat biztonságpercepciója, közelítve azt azon kelet-közép-európai szövetségesekéhez, amelyek Moszkvával szembeni intését egyes globális biztonsági kérdések (Kelet-Ázsia felé fordulás, valamint az együttműködés az Oroszországi Föderációval) korábban jobban háttérbe szorítottak. A Krím félsziget annektálása és a kelet-ukrajnai szakadárak támogatása végső soron egy európai állam függetlenségének és szuverenitásának katonai erővel történő megsértését jelenti, ezért a Nyugat (a NATO és az EU) szemében az orosz vezetés újra kihívást jelent az euroatlanti biztonság számára. Ennek eredményeképp a NATO–orosz kapcsolatok – a 2008-as orosz–grúz konfliktust követően – ismét mélypontra kerültek.

Az orosz nézőpont

A helyzet jobb megértése érdekében érdemes röviden ismertetni az orosz álláspontot is. Bár az Obama-adminisztráció által 2009-ben kezdeményezett amerikai–orosz együttműködésnek hamar néhány látványos eredménye született, amelyek közül kiemelendő a 2010-ben megkötött START–III megállapodás, Moszkva Nyugatról alkotott képe továbbra is borús maradt. Szergej Lavrov orosz külügyminiszter 2012 végén kifejtette, hogy bár hazája egyike az utóbbi két évtizedben policentrikussá vált világ központjainak, az új multipoláris világ

⁸ Wales Summit Declaration. 16., 18., 22. pont.
http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm; letöltés: 2014.09.14.

realitásait a nyugati politikusok szerint nem mindig fogadják el.⁹ Az Amerikai Egyesült Államok és a NATO által is beindított együttműködés ellenére az orosz vezetés több ízben megüzente a Nyugat felé, hogy a globális biztonság elérése kizárólag az Oroszországi Föderációval közösen, nem pedig az ország geopolitikai helyzetének gyengítésével lehetséges.¹⁰

A Nyugattal szembeni orosz bizalmatlanság leginkább Európa vonatkozásában érződik, Moszkva számára ugyanis a NATO kelet-európai térnyerése mindig is zavaró tényező volt. A jelenlegi orosz külügyi koncepció szerint azáltal, hogy a NATO egyre keletebbre tolja katonai infrastruktúráját, megsérti az egyenlő biztonság elvét, egyúttal újra megosztva a kontinentet.¹¹

Bár az ukrán NATO-tagság esélye az utóbbi években egyre inkább elhalványult, az Oroszországi Föderáció mindenképp ellenezné Ukrajna csatlakozását a Szövetséghez, amely orosz megfontolás szerepet játszott a Krím félsziget megszállásában is.¹² Az eddigi NATO-bővítések elleni orosz fellépés kiküszöbölésében, és általában a NATO kelet-európai katonai jelenlétéről szóló vitáiban fontos szerepet játszik a NATO–Oroszország Alapító Okirat: 1997-ben a Nyugat tett egy politikai ígéretet Moszkvának, miszerint – a dokumentum keletkezése idején tapasztalható, illetve akkor előrelátható biztonsági környezetben – a Szövetség kibővítése nem vezet nukleáris fegyverek vagy a NATO jelentősebb méretű állandó katonai erőinek új tagállamokban történő telepítéséhez.¹³

Napjaink orosz vezetésének álláspontja azonban az, hogy a kelet-európai NATO-tagállamokban létesített újabb, akár 3000 fő befogadására képes katonai bázisok e politikai ígéret semmibevételét bizonyítják. Ez azért érdekes, mert a szoban forgó létesítményeket még a Bush-adminisztráció kezdeményezésére alakították ki Romániában és Bulgáriában azzal a céllal, hogy kedvező földrajzi helyzetükből adódóan elősegítsék az amerikai és a szövetséges erők telepítését a válságövezetekbe, illetve a kivonásukat onnan, vagyis Washington és szövetségeseinek olvasatában ezek nem összetévesztendőek a Nyugat-Európában évtizedek óta működtetett nagyobb bázisokkal.

Ezzel együtt az Oroszországi Föderációt a NATO katonai infrastruktúráján belül leginkább a ballisztikus rakétavédelmi képességek zavarják. Az orosz vezetés az Amerikai Egyesült Államok által megkezdett, a NATO-tagállamok átfogó rakétavédelmi rendszerének részét képező közép-európai rakétapajzsban potenciális

⁹ LAVROV, Sergei: Russia in the 21st-Century World of Power. <http://eng.globalaffairs.ru/number/Russia-in-the-21st-Century-World-of-Power-15809>; letöltés: 2014.06.14.

¹⁰ PUTIN, Vladimir: Vladimir Putin on foreign policy: Russia and the changing world. <http://valdaiclub.com/politics/39300.html>; letöltés: 2014.06.14.

¹¹ Concept of the Foreign Policy of the Russian Federation. http://www.mid.ru/bdomp/brp_4.nsf/e78a48070f128a7b43256999005bcb3/76389fec168189ed44257b2e0039b16d!OpenDocument; letöltés: 2014.06.14.

¹² SOLDATKIN, Vladimir: Russia's biggest concern over Ukraine is it joins NATO-Putin. <http://www.reuters.com/article/2014/05/23/us-russia-forum-putin-nato-idUSBREA4M0AJ20140523>; letöltés: 2014.06.14.

¹³ LARRABEE, F. Stephen: NATO's Eastern Agenda in a New Strategic Era. p. 154. http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/monograph_reports/2005/MR1744.pdf; letöltés: 2014.06.14.

veszélyforrást lát az orosz stratégiai nukleáris erőkre nézve. Utóbbiak kiemelt szerepet játszanak az Oroszországi Föderáció védelmében, ezért Moszkva számára rendkívül fontos, hogy megőrizze nukleáris paritását a NATO legnagyobb nukleáris képességeivel rendelkező tagjával, az Amerikai Egyesült Államokkal. Vlagyimir Putyin orosz elnök több ízben jelezte, hogy a rakétapajzs túl közel lenne az orosz határhoz, létesítése pedig felborítaná az évek során kialakult katonai (hadászati) egyensúlyt.¹⁴

Az orosz vezetés, a problémát orvosolandó, felajánlott pár alternatívát a rakétavédelem kérdésében, de az ügyben máig nem sikerült megegyeznie a NATO-val. Mi több, a rakétavédelem terén már 2011 vége óta párhuzamos fegyverkezés zajlik: az akkor elnöki hivatalát betöltő Dmitrij Medvegyev bejelentette az Obama-adminisztráció európai szakaszolt adaptív megközelítésével összhangban ütemezett orosz rakétavédelmi képességek kialakítását, amely a radarállomások építése mellett rakétavédelmi fejlesztéseket, majd idővel új fegyverek Oroszországi Föderáció nyugati részében történő telepítését is magában foglalja.¹⁵

Mindez jól mutatja, hogy a NATO katonai infrastruktúrájának keleti térnyerése Európában – tulajdonképpen Ukrajnától függetlenül – stratégiai fontosságú kérdés (veszélyforrás) Moszkva számára, amely ennek megfelelően viszonyul a politikai változásokhoz Kelet-Európában.

A NATO kelet-közép-európai katonai jelenléte

Az Oroszországi Föderáció beavatkozása Ukrajnában nemcsak politikai síkon vetette fel a Nyugat biztonságpercepciójának a változását. Rasmussen főtitkár az Észak-atlanti Tanács 2014. áprilisi ülését követően jelezte, hogy bár a NATO a politikai megoldást tartja az egyetlen előrevezető útnak, a szövetségesek megállapodtak egy sor, a kollektív védelmet, a szövetségi szolidaritást és az elrettentést megerősítő katonai lépés meghozatalában. Ennek megfelelően a NATO azonnali hatállyal fokozta jelenlétét a szárazföldön, a levegőben és a tengeren egyaránt, egyúttal felülvizsgálva és megerősítve a releváns védelmi terveket. Szintén márciusban Obama elnök az arra igényt tartó tagállamokban való rendszeres katonai jelenlét lehetőségéről beszélt,¹⁶ két hónappal később pedig Philip Breedlove vezérezredes, a NATO európai erőinek főparancsnoka már úgy fogalmazott, hogy az orosz lépések Ukrajnában egy „új paradigma” jeleit mutatják, amely arra kényszeríti a NATO-t, hogy fontolóra vegye a szövetséges katonai erők állandó telepítését Kelet-Európában.¹⁷

¹⁴ PUTIN, Vladimir: Vladimir Putin on foreign policy: Russia and the changing world. <http://valdaiclub.com/politics/39300.html>; letöltés: 2014.06.14.

¹⁵ MEDVEDEV, Dmitry: Statement in connection with the situation concerning the NATO countries' missile defence system in Europe. <http://eng.kremlin.ru/news/3115>; letöltés: 2014.06.10.

¹⁶ Press Conference by President Obama, European Council President Van Rompuy, and European Commission President Barroso. <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2014/03/26/press-conference-president-obama-european-council-president-van-rompuy-a>; letöltés: 2014.06.11.

¹⁷ Ukraine crisis: NATO commander says permanent troop presence possible. <http://www.cbc.ca/news/world/ukraine-crisis-nato-commander-says-permanent-troop-presence-possible-1.2633957>; letöltés: 2014.06.12.

Mindez felvetette annak kérdését, hogy a fentebb felvázolt fokozott nyugati (politikai) figyelem milyen jellegű katonai jelenléthez vezethet. E tekintetben a válság egy dilemma elé állította a Szövetséget. Egyfelől néhány keleti tagállam (Lengyelország és a balti államok) az ukrajnai helyzettől függetlenül már évek óta jelezték igényüket a saját területükön megvalósítandó erősebb – lehetőleg állandó – szövetséges katonai jelenlétre. Megemlítendő, hogy az említett 1997-es NATO–Oroszország Alapító Okirat a számottevő permanens katonai jelenlét létesítését Kelet-Európában csupán az akkor előrelátható biztonsági környezet fennállása esetén zárta ki.

Ráadásul függetlenül attól, hogy az ukrajnai válság merőben új biztonsági környezetet teremtett Európa periferiáján vagy sem, katonai beavatkozásával az Oroszországi Föderáció megsértette a dokumentumban foglalt megállapodást, miszerint a konvencionális erők európai elhelyezése tekintetében az orosz fél is hasonló korlátozások alá helyezi magát. Másfelől a NATO éppen az európai biztonságot megalapozó nemzetközi megállapodások – így a NATO–Oroszország Alapító Okirat – semmibevétele miatt kritizálja Moszkvát: politikai szempontból tehát a Szövetségnek célszerű továbbra is következetesen tartania magát a dokumentumokhoz.

Ennek megfelelően Rasmussen főtitkár nyíltan kijelentette, hogy a szabályokon alapuló nemzetközi biztonsági rendszerben gondolkodó NATO az Ukrajnában történetet követően sem szándékozik megsérteni a NATO–Oroszország Alapító Okiratban foglaltakat, amelyek keretein belül kívánja biztosítani a tagállamok hatékony védelmét.¹⁸ Az elveken túlmenően azért is kérdéses a Kelet-Európában megvalósított jelentős létszámú permanens katonai jelenlét, mert az – függetlenül annak indokoltságától – a korábbi tapasztalatok tükrében a NATO–orosz viszony további elmérgesedését válthatja ki.

Noha az ez ügyben folytatott vita során kevésbé volt előtérben, nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy a nagyobb katonai bázisok kialakítása és működtetése jelentős költségekkel is jár, ami jelen helyzetben komoly ellenérvként említhető (az európai katonai lábnyomát amúgy is csökkentő Amerikai Egyesült Államok részéről például egyáltalán nem mutatkozott erre igény).

A dilemmát oldotta fel a Szövetség, hogy az állandó (permanens) helyett folyamatos/tartós (perzisztens) katonai jelenléteket biztosítsa. A walesi csúcson a tagállamok vezetői elfogadták a főtitkár által korábban felvetett Készenléti Akciótervet¹⁹, amely a NATO (elsősorban keleti) határain kialakult biztonsági helyzetre reagálva biztosítaná a szövetségesek védelmét folyamatos, rotációban kivitelezett légi, szárazföldi és tengeri katonai jelenlétben és aktivitáson keresztül. Továbbá, mivel az orosz erők ukrajnai akciói felkészületlenül érték a Szövetséget, a tagországok állam- és kormányfői megegyeztek, hogy jelentősen fokozzák a NATO Reagáló Erő reagálóképességét: ennek érdekében létrehoznak egy külön

¹⁸ Press conference by NATO Secretary General Anders Fogh Rasmussen following the first day of meetings of NATO Defence Ministers.

http://www.nato.int/cps/en/natolive/opinions_110618.htm; letöltés: 2014.09.14.

¹⁹ NATO Readiness Action Plan.

gyorsreagálású NATO harci köteléket²⁰, amely a Szövetség területének periferiáján jelentkező biztonsági kihívások kezelése végett néhány napon belül telepíthető.²¹

E körülbelül 4000 főre tervezett erő az NRF ún. „lándzsahegyeként” funkcionál, ugyanakkor a NATO Reagáló Erővel ellentétben nem rotációs alapon szerveződő, hanem a külön e célra az egyes tagállamok által biztosított csapatok alkotják. Tágabb térségünkben Lengyelország, a három balti állam és Románia jelezte szándékát arra, hogy befogadja az új harci kötelék erőit.²² Hangsúlyozni kell azonban, hogy az e célra kijelölt bázisok a gyakorlatban elsősorban az ellátmányok és a felszerelések elhelyezését (előkészítését) szolgálják az oda érkező csapatok számára.

A kelet-európai katonai jelenlét körüli dilemmát tehát a szövetségesek egyfajta egyensúlyozással kívánják orvosolni: a NATO a korlátozott méretű erő sűrűbb rotációkban való felmutatásával egyfelől emlékezteti a keleti tagállamokat arra, hogy továbbra is garantálja biztonságukat, másfelől jelzi Moszkva felé, hogy az Észak-atlanti Szerződés 5. cikke továbbra is életbe léptethető, hiszen egy, a gyorsreagálású erőt befogadó tagállammal szemben fellépő agresszornak egyúttal a Szövetség katonai erejével is szembenézne.

Mivel a katonai jelenlét elsősorban a kelet-közép-európai NATO-tagállamok iránti védelmi elkötelezettség alátámasztásáról szól, érdemes kitérni a Szövetség térségbeli tagállamainak az üggyel kapcsolatos reagálásaira. Bár Moszkva elítélésében teljes az egység, a katonai jelenlét kérdését illetően a NATO keleti tagországainak elképzelései eltérőek.

Az ukrán válságra adott egyik első kézzelfogható reakció a baltikumi légtérrendészet megerősítése volt: 2014 márciusáig a NATO-tagállamok rendszeres rotációjában biztosított légi rendészet négy harci repülőgéppel a litvániai siauliai légibázison való állomásoztatása formájában valósult meg, amelyet a balti légtér biztosításáért éppen akkor felelős Amerikai Egyesült Államok további hat F-15C Eagle típusú harci repülőgéppel és közel 60 fős személyzettel egészített ki.²³ Washington ezen felül 12 F-16 típusú vadászgépet és 150 fős személyzetet küldött a lengyelországi łaski légibázisra a lengyel légierő egységeivel folytatott közös gyakorlatok végett. Bár a szintén rotációs alapon kivitelezett, 2011-es lengyel–amerikai bilaterális megállapodáson nyugvó gyakorlatot csupán előrébb hozták, ezt (a baltikumi légtérrendészet erősítéséhez hasonlóan) a befogadó ország kérésére tették.

Ezzel együtt a NATO már tavasszal fokozta jelenlétét: 2014 márciusától AWACS gépek tartózkodnak a román és a lengyel légtérben, amelyet francia és holland egységek erősítenek, továbbá 2014 májusában a baltikumi légtérrendészet

²⁰ Very High Readiness Joint Task Force.

²¹ Wales Summit Declaration.

http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm; letöltés: 2014.09.14.

²² WEISGERBER, Marcus – CHUTER, Andrew: NATO Allies Commit to Defense Boost.

<http://www.defensenews.com/article/20140906/DEFREG/309060023/NATO-Allies-Commit-Defense-Boost>; letöltés: 2014.09.19.

²³ SVAN, Jennifer H. – MATHIS, Adam L.: Lakenheath fighters headed to Baltics to beef up air space patrolling as Ukraine crisis continues.

<http://www.stripes.com/news/lakenheath-fighters-headed-to-baltics-to-beef-up-air-space-patrolling-as-ukraine-crisis-continues-1.271434>; letöltés: 2014.06.13.

újabb rotációját már eleve 12 vadászgép részvételével kezdték meg, amelyhez brit, dán, francia és német felajánlás is érkezett.²⁴

A megnövelt katonai jelenlét a szárazföldi erők tekintetében is fennáll: 2014. június 9–20. között tartották Lettország területén a „Sabre Strike” gyakorlatot, amelyben tíz ország, köztük az Amerikai Egyesült Államok vett részt összesen 4700 katonával és 800 harcjármű bevonásával.²⁵ Bár mindezt Lengyelország és a balti államok kedvezően fogadták, többször felvetették, hogy a NATO állandó katonai jelenlétet létesítsen területükön. A legnagyobb ilyen igény Varsótól érkezett 2014 áprilisában, amikor Radosław Sikorski lengyel külügyminiszter jelezte, hazája szívesen fogadná, ha területére a Szövetség két dandárt (közel 10 000 főt) telepítené. Megemlítendő, hogy a lengyelek évek óta hiányolnak egy számottevő permanens jelenlétet biztosító katonai létesítményt a térségből, amely a keleti tagállamok számára a nyugatiakkal azonos szintű biztonság garanciáját szemléltetné.²⁶

Mindazonáltal a walesi csúcs érezhető változást hozott e téren: Bronisław Komorowski lengyel államfő ekkor már nem tulajdonított nagy jelentőséget a katonai bázisok „permanens” jellegének, inkább azok hatékonyságára helyezte a hangsúlyt.²⁷ Donald Tusk áttörésnek nevezte az új harci kötelék létrehozásának közös döntését, amely szerinte jelzés arra vonatkozóan, hogy a NATO Lengyelországra vonatkozó biztonsági garanciái már nem csak papíron élnek, habár a számok tekintetében Varsó továbbra is ambiciózusabb volt.²⁸

A Szövetség délkelet-európai szélén is fokozott katonai jelenlét körvonalazódott már tavasszal. E tekintetben a Bulgária területén lévő Novo Selo-i bázison 2014. március–áprilisban lebonyolított, békeműveletekre és humanitárius segítségnyújtásra összpontosító „Saber Guardian” gyakorlatot érdemes kiemelni, amelyben 12 nemzet összesen 700 katonája vett részt, bár megjegyzendő, hogy a gyakorlat az ukránai válságtól függetlenül tervezve volt.

Az orosz beavatkozásra tett amerikai reakció a térségben inkább a Fekete-tengeren (illetve átmenetileg a bolgár és a román kikötőkben) tartózkodó hadihajók formájában nyilvánul meg: 2014. május végén az Amerikai Egyesült Államok a USS Vella Gulf cirkálót küldte a térségbe a szövetségeseikkel tartandó közös gyakorlatok céljával.

²⁴ CROFT, Adrian: NATO to triple Baltic air patrol from next month. <http://www.reuters.com/article/2014/04/08/us-ukraine-crisis-nato-idUSBREA371WH20140408>; letöltés: 2014.06.14.

²⁵ NATO Launches Fresh War Games Near Russia Border. <http://www.defensenews.com/article/20140609/DEFREG01/306090025/NATO-Launches-Fresh-War-Games-Near-Russia-Border>; letöltés: 2014.06.14.

²⁶ Polish demand for thousands of troops splits NATO alliance? <http://www.thenews.pl/1/10/Artykul/167098,Polish-demand-for-thousands-of-troops-splits-NATO-alliance>; letöltés: 2014.06.14.

²⁷ RETTMAN, Andrew: No new Nato bases in eastern Europe. <http://euobserver.com/defence/125478>; letöltés: 2014.09.16.

²⁸ DAHLBURG, John-Thor: NATO creates 'spearhead' to deter Russia. <http://www.washingtontimes.com/news/2014/sep/5/nato-creates-spearhead-to-deter-russia/?page=all>; letöltés: 2014.09.17.

Ezen felül Angel Naidenov bolgár védelmi miniszter 2014 júniusában jelezte a bolgár kormány azon kérését, hogy a NATO aktívabban használja a közös amerikai–bolgár katonai bázisokat, beleértve további amerikai és szövetséges csapatok telepítését.²⁹

Románia már korábban hangot adott azon elképzelésének, miszerint a NATO szárazföldi, légi és tengeri erőit az ukrajnai válság miatt keletebbre kell telepíteni. Titus Corlăţean román külügyminiszter kijelentette, hogy hazája a „frontvonalon fekszik”, és hogy a Fekete-tenger térsége kiemelt figyelmet érdemel a NATO (és az EU) részéről.³⁰ Az Amerikai Egyesült Államok 2014. március közepe óta rendszeressé tette fekete-tengeri jelenlétét, amelynek keretében az USS Truxtun és a USS Donald Cook rombolók, valamint az USS Taylor fregatt is megfordult a romániai kikötőkben. További erők befogadására a Mihail Kogălniceanu repülőtér szolgálhat, bár az utóbbi időben ezt inkább az amerikai erők Afganisztánból való kivonásában vették igénybe. Noha az Amerikai Egyesült Államok 2014 áprilisában 175 tengerészgyalogost küldött a bázisra, telepítésük az ukrajnai helyzettől függetlenül előre eltervezett lépés volt.³¹

A Szövetségen belül azonban nem minden tagállam buzdít a katonai erők egyre látványosabb telepítésére a térségben. A magyar külügy 2014 májusában jelezte, hogy a NATO keleti határán a katonai erődemonstrációt helytelennek tartja,³² ugyanakkor a walesi csúcsot követően a Honvédelmi Minisztérium közölte, hogy Magyarország fejleszteni fogja a Pápa Bázisrepülőtérét, és hogy a Magyar Honvédség egy lövészszázada is részt vesz a NATO egy baltikumi hadgyakorlatán.³³

Kirívóbb példaként inkább Szlovákia említhető: Robert Fico szlovák kormányfő – Martin Stropnický cseh védelmi miniszter korábbi kijelentéséhez hasonlóan – Csehszlovákia 1968-as megszállásának emlékére hivatkozva nem támogatná a külföldi katonák telepítését Szlovákia területén. Ehhez hozzátartozik, hogy sem Prága, sem Pozsony nem kapott felkérést NATO-csapatok befogadására.

Mindazonáltal a walesi csúcson Csehország kijelentette, hogy szállítóhelikopterekkel és a cseh különleges erőkből 150 fővel járul hozzá a NATO Reagáló Erőhöz. A szlovák álláspont annyiban lett árnyaltabb, hogy Andrej Kiska államfő felvetette egy Poprád melletti logisztikai bázis létesítésének lehetőségét,

²⁹ McCain among three US senators to visit Bulgaria.
<http://sofiaglobe.com/2014/06/06/mccain-among-three-us-senators-to-visit-bulgaria/>;
letöltés: 2014.06.14.

³⁰ Romania Wants NATO Redeployment Over Ukraine Crisis.
<http://www.rferl.org/content/romania-nato-russia/25328974.html>; letöltés: 2014.06.11.

³¹ CARROLL, Chris: US sends 175 Marines to boost force in Romania.
<http://www.stripes.com/news/us-sends-175-marines-to-boost-force-in-romania-1.275856>;
letöltés: 2014.06.13.

³² Megkezdődött Közép-Európa legjelentősebb kül- és biztonságpolitikai fóruma Pozsonyban.
<http://eu.kormany.hu/megkezdodott-kozep-europa-legjelentosebb-kul-es-biztonsagpolitikai-foruma-pozsonyban>; letöltés: 2014.06.13.

³³ A gyorsreagálású erő parancsnokságán biztosan lesznek magyar katonák.
<http://www.kormany.hu/hu/honvedelmi-miniszterium/hirek/hende-csaba-a-gyorsreagalasu-ero-parancsnoksagan-biztosan-lesznek-magyar-katonak>; letöltés: 2014.09.18.

de a szlovák miniszterelnök továbbra sem akar hallani NATO-erők permanens telepítéséről Szlovákiában.³⁴

A Moszkvával szembeni megosztottság tekintetében fontos kiemelni a gazdasági szankciókat, mivel ezek – a nemzetközi gazdasági interdependencia révén – a különböző európai országokra is kihatnak. Robert Fico megjegyezte, hogy a szigorúbb szankciók a szlovák gazdaság növekedését is negatívan befolyásolnák, illetve általában véve is kontraproduktívak, mivel tovább rontanak a diplomáciai megoldás megtalálásának lehetőségén. Az energiafüggőségen túlmenően hasonló mondható el Csehországról és Magyarországról, de egyes nyugat-európai államokról is, amelyek az Oroszországi Föderáció felé eddig kiépített gazdasági kapcsolataikat féltik a NATO, illetve az EU és Moszkva közötti kapcsolat elmérgesedésétől.³⁵

Mindent egybevetve elmondható, hogy az ukrajnai események fokozottabb katonai aktivitáshoz vezettek Kelet-Közép-Európában, összhangban az egyes NATO-tagállamok erre vonatkozó igényeivel.

Az érem másik oldala

Obama elnök egymilliárd dolláros védelmi kezdeményezése nem tartalmaz ígéretet permanens kelet-közép-európai katonai bázisok létesítésére, ellenben több amerikai rotációt, szárazföldi, légi és tengeri gyakorlatot segítene elő Európában, illetve támogatná az Oroszországi Föderációval szomszédos nem NATO-tagállamokat.³⁶ Vagyis Washington határozottan kiáll a NATO-tagállamok védelme mellett és az eddigi orosz lépések ellen, de nem tervezi állandó katonai jelenlét kialakítását Kelet-Közép-Európában, amelyet a NATO nyugati tagállamai sem szorgalmazznak.

Az amerikai erők továbbra is rotációban érkeznek a Baltikum és a Fekete-tenger közötti térségbe, ami két szempontból érdekes. Egyrészt a váltásokban kivitelezett, elsősorban közös gyakorlatokban megnyilvánuló katonai aktivitás összeegyeztethető az ukrajnai válságot megelőzően Európában tartott katonai erőkre vonatkozó amerikai elképzelésekkel. Az Obama-adminisztráció 2012 elején kiadott Védelmi Stratégiai Iránymutatása, valamint az amerikai védelmi költségvetés prioritásaira vonatkozó terve amúgy is inkább az ilyen jellegű tevékenységekre kívánta helyezni a hangsúlyt.³⁷

Mi több, ezeket az átmeneti telepítéseket is azon kelet-közép-európai országokba tervezi, ahol valamilyen formában már az ukrán helyzettől függetlenül is létezett megfelelő szintű és formájú amerikai, illetve NATO-jelenlét. Utóbbiak helyszínei a balti államokban a baltikumi légtérrendészet befogadó bázisai (a litvániai siauliai bázis és az észtországi ämari bázis), a 2011-ben kötött amerikai–

³⁴ A Visegrad cacophony over the conflict between Russia and Ukraine.
<http://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2014-09-10/a-visegrad-cacophony-over-conflict-between-russia-and-ukraine>; letöltés: 2014.09.19.

³⁵ Uo.

³⁶ JACKSON, David: Obama Unveils \$1B Security Plan Aimed at Russia.
<http://www.defensenews.com/article/20140603/DEFREG01/306030024/Obama-Unveils-1B-Security-Plan-Aimed-Russia>; letöltés: 2014.06.14.

³⁷ Defense Budget Priorities and Choices. p. 6.
http://www.defense.gov/news/Defense_Budget_Priorities.pdf; letöltés: 2014.06.04.

lengyel megállapodáson nyugvó rotációk a laski légibázison, Bulgáriában és Romániában pedig még a Bush-adminisztráció kezdeményezésére kijelölt amerikai–bolgár (Novo Selo) és amerikai–román bázisok. Utóbbiak kapcsán kiemelendő a ballisztikus rakétavédelem komponensét befogadó deveselui légibázis.

Másrészt a 2014 márciusa óta megkezdett különböző telepítések jelentős része olyan erőkből állt, amelyek nem közvetlenül az Amerikai Egyesült Államokból, hanem egyes nyugat-európai bázisokról érkeztek. Konkrét példaként említhető, hogy a baltikumi légtérrendészet amerikai megerősítését képező F–15C Eagle repülőgépek és az azokat kísérő 60 fős személyzet a brit lakenheathi bázishoz,³⁸ a laski légibázisra küldött 12 darab F–16 típusú vadászgép és az azokat kísérő 150 fős személyzet az olaszországi avianoi légibázishoz,³⁹ a romániai Mihail Kogălniceanu légibázisra telepített 175 tengerészgyalogos pedig Spanyolország moroni bázisához tartoznak.⁴⁰

A rotációkban részt vevő amerikai erők létszáma is inkább jelképes volt, vagyis már akkor sem volt jele olyan mértékű telepítéseknek, amelyek arányosak lennének az ukrán–orosz határ közelében tartózkodó, 2014. májusi értesülések szerint közel 40 000 fős orosz erőkhöz képest. Mindennek fényében tehát már a walesi csúcst megelőzően világos volt, hogy Washington nem szándékozik több ezerfős katonai erőt felvonultatni a NATO keleti határa közelében, a lengyel külügy által felvetett két dandár pedig kimondottan irreális elképzelésnek tűnt, tekintve, hogy annak létszáma (10 000 fő) közel akkora, mint a Washington által a *rebalancing* jegyében 2012–2014 között Európából kivont amerikai erők létszáma.⁴¹ Bár európai szövetségeseinek védelméért fokozott aktivitást tanúsított, az Amerikai Egyesült Államok számára továbbra is fontos Kelet-Ázsia, és nem szeretné erőit nagyobb számban elrettentés végett Kelet-Közép-Európában tartani.

Végül érdemes rávilágítani az európai védelem anyagi (financiális) oldalára. A transzatlanti kapcsolatokban régebbi keletű probléma, hogy a NATO kollektív védelme mögött az Amerikai Egyesült Államok és a legtöbb európai tagállam közötti aránytalan teherviselés húzódik meg. Obama elnök már 2014 márciusában felhívta a figyelmet arra, hogy a kollektív védelemhez mindenkinek hozzá kell járulnia.⁴²

³⁸ SVAN, Jennifer H. – MATHIS, Adam L.: Lakenheath fighters headed to Baltics to beef up air space patrolling as Ukraine crisis continues.

<http://www.stripes.com/news/lakenheath-fighters-headed-to-baltics-to-beef-up-air-space-patrolling-as-ukraine-crisis-continues-1.271434>; letöltés: 2014.06.13.

³⁹ 12 Aviano F-16s deploying to Poland amid Ukraine crisis.

<http://www.stripes.com/news/12-aviano-f-16s-deploying-to-poland-amid-ukraine-crisis-1.272595>; letöltés: 2014.06.13.

⁴⁰ CARROLL, Chris: US sends 175 Marines to boost force in Romania.

<http://www.stripes.com/news/us-sends-175-marines-to-boost-force-in-romania-1.275856>; letöltés: 2014.06.13.

⁴¹ Transcript: General Ham, Admiral Stavridis Testify Before House Armed Services Committee.

<http://www.africom.mil/Newsroom/Transcript/8834/transcript-general-ham-admiral-stavridis-testify-b>; letöltés: 2014.04.12.

⁴² Press Conference by President Obama, European Council President Van Rompuy, and European Commission President Barroso.

<http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2014/03/26/press-conference-president-obama-european-council-president-van-rompuy-a>; letöltés: 2014.06.11.

Az ukrán válság nem várt előnye nemcsak az volt, hogy felkeltette a Nyugat figyelmét tágabb térségünk iránt, hanem hogy egyes európai NATO-tagállamokban a védelmi kiadások növelését ösztönző tényezőként mutatkozott meg, ugyanis az említett telepítéseket befogadó országok az eddigi csökkenő trend megfordítására vonatkozó terveket jelentettek be.

Konkrét példaként kiemelhető Litvánia, amely 2020-ra megduplázná védelmi kiadásait, és olyan védelmi beszerzéseket akar megvalósítani, amelyek a baltikumi légtérrendszetet erősítenék.⁴³

A román kormány szintén a védelmi költségvetés növelését tervezi úgy, hogy 2017-re a román védelmi kiadások elérnék a nemzeti össztermék 2%-át,⁴⁴ miközben a térség legintenzívebb védelmi fejlesztési programját lebonyolító Lengyelország szintén ígéretet tett a védelmi költségvetésnek a GDP 1,95%-áról annak 2%-ára történő növelésére.⁴⁵

A védelmi kiadásokra helyezett politikai hangsúly a NATO egészéről is elmondható: Rasmussen főtitkár 2014 nyarán kijelentette, hogy a walesi csúcs egyik eredményeként a tagállami védelmi kiadások csökkenő tendenciájának megállítását várja. A találkozón a tagállamok vezetői megállapodtak, hogy egy évtizeden belül mindegyik tagország a védelmi kiadásainak mértékét nemzeti össztermékének 2%-os szintjére igyekszik növelni (illetve tartani), valamint ugyanez idő alatt éves védelmi kiadásainak 20%-át igyekszik haderőfejlesztésre költeni.⁴⁶

Mindennek betartása azonban kérdéses, mivel a megállapodás nem jár jogi kötelezettséggel. Kelet-Közép-Európából a fent említetteken kívül Csehország kötelezte el magát a védelmi kiadásainak a GDP 1,1%-áról az évtized végéig az 1,4%-ára történő növelése mellett, illetve Magyarország megerősítette azon szándékát, hogy 2016–2022 között (évenkénti 0,1%-os növeléssel) a magyar védelmi költségvetést a GDP 1,39%-ára emeli. Ezzel szemben a szlovák kormány megosztottságot mutat: míg a védelmi miniszter szerint a szlovák védelmi költségvetés 2020-ra 1,04%-ról 1,6%-ra növelhető, addig Fico miniszterelnök továbbra is ellenzi a kiadások növelését.⁴⁷

A politikai vállalások betartásának kérdése mellett némi bizonytalanságra adhat okot a teljesítőképesség is. A kiadásokkal járó pénzügyi kockázatok és kihívások vállalása egyben politikai kérdés, amire jó példa Litvánia esete: a litván parlament

⁴³ O'DWYER, Gerard: Baltics To Hike Budgets, Pursue Permanent NATO Troop Presence. <http://www.defensenews.com/article/20140426/DEFREG01/304260024/Baltics-Hike-Budgets-Pursue-Permanent-NATO-Troop-Presence>; letöltés: 2014.06.14.

⁴⁴ Romania Wants Stronger NATO, US Military Presence. <http://www.novinite.com/articles/160254/Romania+Wants+Stronger+NATO,+US+Military+Presence>; letöltés: 2014.06.14.

⁴⁵ ADAMOWSKI, Jaroslaw: Russian, NATO Arms Race Takes Shape. <http://www.defensenews.com/article/20140607/DEFREG01/306070013/Russian-NATO-Arms-Race-Takes-Shape>; letöltés: 2014.06.14.

⁴⁶ Wales Summit Declaration. 14. pont. http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm; letöltés: 2014.09.14.

⁴⁷ A Visegrad cacophony over the conflict between Russia and Ukraine. <http://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2014-09-10/a-visegrad-cacophony-over-conflict-between-russia-and-ukraine>; letöltés: 2014.09.19.

2014 júliusában egyhangúlag megszavazta a védelmi kiadások növelését, noha a Litván Központi Bank szerint – az euró bevezetését nem elősegítő szabályozások miatt – e lépés egyéb területeken kiadáscsökkentést tesz szükségessé.⁴⁸ Közben a védelmi kiadások tekintetében hitelesnek mondható Nagy-Britannia a Royal United Services Institute egy nemrég megjelentetett tanulmánya szerint akár már 2015-ben a 2%-os küszöb alá csúszhat (amennyiben nem számoljuk az új műveletekre fordított brit kiadásokat), ugyanis az ország várható gazdasági növekedése, valamint a kormány megszorító intézkedései adott esetben tovább szűkíthetik a védelmi költségvetést.⁴⁹ Mindezzel együtt az Amerikai Egyesült Államok élhet a helyzet adta lehetőséggel és európai szövetségeseit az eddigieknél nagyobb arányú védelmi kiadások felvállalására készítheti, mindezt egy olyan válság rendezése érdekében, amely amúgy is inkább az európaiakra, semmint az amerikaiakra tartozik.

Összegzés

Bár a Nyugatnak az Oroszországi Föderációval való kapcsolata és Ukrajna területi integritása egyelőre még nyitott kérdések, az utóbbi hónapok eseményei már éreztették hatásukat. A változás a biztonságpercepcióban érhető nyomon, mivel mind a politikai, mind a katonai dimenzióban a korábbi gyakorlathoz eltérő megfontolások, döntések és lépések születtek.

Politikai tekintetben fejlemény, hogy a válság felhívta a Nyugat figyelmét Kelet-Közép-Európára. A térség az utóbbi időben – leginkább a globális erőviszonyok változása miatt – érezhetően háttérbe szorult az amerikai külpolitikában, bár az Oroszországi Föderáció az Amerikai Egyesült Államokkal folytatott globális együttműködéssel párhuzamosan nyíltan gyanakvó volt a Nyugattal szemben, az orosz hatalmi ambíciókra vonatkozóan pedig Washington figyelmeztetésben is részesült Kelet-Közép-Európából. Az orosz vezetés ukrajnai lépései politikai szinten egységesebbé tették az Amerikai Egyesült Államok és európai szövetségeseinek Moszkvával szembeni álláspontját, élénkítve a térségünk iránti nemzetközi figyelmet.

Katonai szempontból az Amerikai Egyesült Államok és a NATO azonnal jelezte a keleti tagállamok és az Oroszországi Föderáció felé a kollektív védelem hitelességét. Itt azonban már egy fokkal árnyaltabb a helyzet: nem mindegyik kelet-közép-európai NATO-tagállam sürgeti a katonai jelenlét erősítését térségünkben, és bár a katonai vezetés részéről az állandó jelenlét megvalósításának ötlete is felmerült, politikai szinten nem mindenki támogatja azt. Mi több, a gyakorlat az orosz erőkhöz képest kisebb létszámú szövetséges csapatok eddigi célországokba történő rotációs alapú telepítését mutatja. A walesi csúcs döntései fényében a NATO eddigi lépései egy tartós, de mérsékelt katonai jelenlétet hivatottak szolgálni Kelet-Közép-Európában, amely arany középutként úgy biztosítaná a keleti NATO-tagállamok biztonságát, hogy közben nem sértené meg a NATO–Oroszország Alapító Okiratot.

⁴⁸ Lithuania to boost defence spending despite c.bank warning on budget.
<http://www.reuters.com/article/2014/07/10/lithuania-defence-idUSL6N0PL3JL20140710>;
letöltés: 2014.09.16.

⁴⁹ CHUTER, Andrew: Report: Britain's Defense Spending to Fall Below 2% GDP in 2015.
<http://www.defensenews.com/article/20140904/DEFREG01/309040039/Report-Britain-s-Defense-Spending-Fall-Below-2-GDP-2015>; letöltés: 2014.09.18.

Bár az Amerikai Egyesült Államok 2012 eleje óta elkezdte csökkenteni katonai jelenlétét Európában, az ukrajnai válságra adott amerikai reakció egyelőre nem hozott olyan lépést, amely érdemben akadályozná Washington Kelet-Ázsia felé fordulását. Obama elnök egymilliárd dolláros kezdeményezése nem tartalmaz permanens katonai jelenlét megvalósítására vonatkozó törekvést térségünkben, amelyet a NATO nyugat-európai tagállamai sem szorgalmaznak.

Washington számára az ukrajnai válság azon előnnyel is járhat, hogy az Amerikai Egyesült Államok talán jobban rá tudja venni (kelet-közép-)európai szövetségeseit védelmi kiadásaik növelésére. Noha utóbbiak részéről erre több ígélet is érkezett, beváltásuk igazán csak évek múlva derül ki. Az ukrajnai események mellett e téren is érdemes a fejleményeket nyomon követni, mivel visszacsatolásként szolgálhatnak arra a kérdésre, miszerint valóban újra előtérbe került-e a biztonság katonai dimenziója Európában.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 12 Aviano F-16s deploying to Poland amid Ukraine crisis.
<http://www.stripes.com/news/12-aviano-f-16s-deploying-to-poland-amid-ukraine-crisis-1.272595>; letöltés: 2014.06.13.
- A gyorsreagálású erő parancsnokságán biztosan lesznek magyar katonák.
<http://www.kormany.hu/hu/honvedelmi-miniszterium/hirek/hende-csaba-a-gyorsreagulasu-ero-parancsnoksagan-biztosan-lesznek-magyar-katonak>;
letöltés: 2014.09.18.
- A Visegrad cacophony over the conflict between Russia and Ukraine.
<http://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2014-09-10/a-visegrad-cacophony-over-conflict-between-russia-and-ukraine>; letöltés: 2014.09.19.
- ADAMOWSKI, Jaroslaw: Russian, NATO Arms Race Takes Shape.
<http://www.defensenews.com/article/20140607/DEFREG01/306070013/Russian-NATO-Arms-Race-Takes-Shape>; letöltés: 2014.06.14.
- An Open Letter to the Obama Administration from Central and Eastern Europe.
http://wyborcza.pl/1,76842,6825987,An_Open_Letter_to_the_Obama_Administration_from_Central.html; letöltés: 2014.04.12.
- CARROLL, Chris: US sends 175 Marines to boost force in Romania.
<http://www.stripes.com/news/us-sends-175-marines-to-boost-force-in-romania-1.275856>; letöltés: 2014.06.13.
- CHUTER, Andrew: Report: Britain's Defense Spending to Fall Below 2% GDP in 2015.
<http://www.defensenews.com/article/20140904/DEFREG01/309040039/Report-Britain-s-Defense-Spending-Fall-Below-2-GDP-2015>; letöltés: 2014.09.18.
- Concept of the Foreign Policy of the Russian Federation.
http://www.mid.ru/bdomp/brp_4.nsf/e78a48070f128a7b43256999005bcbb3/76389fec168189ed44257b2e0039b16d!OpenDocument; letöltés: 2014.06.14.
- CROFT, Adrian: NATO to triple Baltic air patrol from next month.
<http://www.reuters.com/article/2014/04/08/us-ukraine-crisis-nato-idUSBREA371WH20140408>; letöltés: 2014.06.14.

- DAHLBURG, John-Thor: NATO creates 'spearhead' to deter Russia.
<http://www.washingtontimes.com/news/2014/sep/5/nato-creates-spearhead-to-deter-russia/?page=all>; letöltés: 2014.09.17.
- Defense Budget Priorities and Choices.
http://www.defense.gov/news/Defense_Budget_Priorities.pdf; letöltés: 2014.06.04.
- JACKSON, David: Obama Unveils \$1B Security Plan Aimed at Russia.
<http://www.defensenews.com/article/20140603/DEFREG01/306030024/Obama-Unveils-1B-Security-Plan-Aimed-Russia>; letöltés: 2014.06.14.
- LARRABEE, F. Stephen: NATO's Eastern Agenda in a New Strategic Era.
http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/monograph_reports/2005/MR1744.pdf; letöltés: 2014.06.14.
- LAVROV, Sergei: Russia in the 21st-Century World of Power.
<http://eng.globalaffairs.ru/number/Russia-in-the-21st-Century-World-of-Power-15809>; letöltés: 2014.06.14.
- Lithuania to boost defence spending despite c.bank warning on budget.
<http://www.reuters.com/article/2014/07/10/lithuania-defence-idUSL6N0PL3JL20140710>; letöltés: 2014.09.16.
- MAHER, Heather: Clinton Embarks On Whirlwind Tour Of Eastern Europe, Caucasus.
http://www.rferl.org/content/Clinton_Embarks_On_Whirlwind_Tour_Of_Eastern_Europe_Caucasus/2088062.html; letöltés: 2014.04.12.
- McCain among three US senators to visit Bulgaria.
<http://sofiaglobe.com/2014/06/06/mccain-among-three-us-senators-to-visit-bulgaria/>; letöltés: 2014.06.14.
- MEDVEDEV, Dmitry: Statement in connection with the situation concerning the NATO countries' missile defence system in Europe.
<http://eng.kremlin.ru/news/3115>; letöltés: 2014.06.10.
- Megkezdődött Közép-Európa legjelentősebb kül- és biztonságpolitikai fóruma Pozsonyban.
<http://eu.kormany.hu/megkezdodott-kozep-europa-legjelentosebb-kul-es-biztonsagpolitikai-foruma-pozsonyban>; letöltés: 2014.06.13.
- MILES, Donna: Force Changes in Europe to Preserve Strategic Edge.
<http://www.defense.gov/news/newsarticle.aspx?id=116221>; letöltés: 2014.04.10.
- NATO Launches Fresh War Games Near Russia Border.
<http://www.defensenews.com/article/20140609/DEFREG01/306090025/NATO-Launches-Fresh-War-Games-Near-Russia-Border>; letöltés: 2014.06.14.
- O'DWYER, Gerard: Baltics To Hike Budgets, Pursue Permanent NATO Troop Presence.
<http://www.defensenews.com/article/20140426/DEFREG01/304260024/Baltics-Hike-Budgets-Pursue-Permanent-NATO-Troop-Presence>; letöltés: 2014.06.14.
- Polish demand for thousands of troops splits NATO alliance?
<http://www.thenews.pl/1/10/Artykul/167098,Polish-demand-for-thousands-of-troops-splits-NATO-alliance>; letöltés: 2014.06.14.
- Press conference by NATO Secretary General Anders Fogh Rasmussen following the first day of meetings of NATO Defence Ministers.
http://www.nato.int/cps/en/natolive/opinions_110618.htm; letöltés: 2014.09.14.

- Press Conference by President Obama, European Council President Van Rompuy, and European Commission President Barroso.
<http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2014/03/26/press-conference-president-obama-european-council-president-van-rompuy-a>; letöltés: 2014.06.11.
- PUTIN, Vladimir: Vladimir Putin on foreign policy: Russia and the changing world.
<http://valdaiclub.com/politics/39300.html>; letöltés: 2014.06.14.
- Remarks By President Obama to the Australian Parliament.
<http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2011/11/17/remarks-president-obama-australian-parliament>; letöltés: 2014.04.10.
- Remarks by the President in Address to European Youth.
<http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2014/03/26/remarks-president-address-european-youth>; letöltés: 2014.06.13.
- RETTMAN, Andrew: No new Nato bases in eastern Europe.
<http://euobserver.com/defence/125478>; letöltés: 2014.09.16.
- Romania Wants NATO Redeployment Over Ukraine Crisis.
<http://www.rferl.org/content/romania-nato-russia/25328974.html>; letöltés: 2014.06.11.
- Romania Wants Stronger NATO, US Military Presence.
<http://www.novinite.com/articles/160254/Romania+Wants+Stronger+NATO,+US+Military+Presence>; letöltés: 2014.06.14.
- SHANE, Scott: NATO Balanced Baltic and Russian Anxieties.
http://www.nytimes.com/2010/12/07/world/europe/07wikileaks-nato.html?_r=0; letöltés: 2014.06.13.
- SOLDATKIN, Vladimir: Russia's biggest concern over Ukraine is it joins NATO-Putin.
<http://www.reuters.com/article/2014/05/23/us-russia-forum-putin-nato-idUSBREA4M0AJ20140523>; letöltés: 2014.06.14.
- SVAN, Jennifer H. – MATHIS, Adam L.: Lakenheath fighters headed to Baltics to beef up air space patrolling as Ukraine crisis continues.
<http://www.stripes.com/news/lakenheath-fighters-headed-to-baltics-to-beef-up-air-space-patrolling-as-ukraine-crisis-continues-1.271434>; letöltés: 2014.06.13.
- The Right Direction for U.S. Policy toward Russia.
<http://www.cftni.org/RussiaReport09.pdf>; letöltés: 2014.04.11.
- Transcript: General Ham, Admiral Stavridis Testify Before House Armed Services Committee.
<http://www.africom.mil/Newsroom/Transcript/8834/transcript-general-ham-admiral-stavridis-testify-b>; letöltés: 2014.04.12.
- Ukraine crisis: NATO commander says permanent troop presence possible.
<http://www.cbc.ca/news/world/ukraine-crisis-nato-commander-says-permanent-troop-presence-possible-1.2633957>; letöltés: 2014.06.12.
- Wales Summit Declaration.
http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm; letöltés: 2014.09.14.
- WEISGERBER, Marcus – CHUTER, Andrew: NATO Allies Commit to Defense Boost.
<http://www.defensenews.com/article/20140906/DEFREG/309060023/NATO-Allies-Commit-Defense-Boost>; letöltés: 2014.09.19.

LAKATOS ZSOLT ALEZREDES

**A HÍRSZERZÉSI CIKLUS SAJÁTOSSÁGAI,
KÜLÖNÖS TEKINTETTEL
A NEMZETKÖZI EGYÜTTMŰKÖDÉSRE**

A hírszerző szolgálatokat az állam hozta létre és használja védelme érdekében. A szolgálatok által megszerzett és feldolgozott információkat különböző szintű állami és katonai vezetők kapják meg, akik döntéseik meghozatalához kapnak így fontos segítséget. A hírszerző szolgálatok történelmileg kialakult két fő típusa a polgári és a katonai hírszerző szolgálatok. A polgári szolgálatok elsősorban a biztonságpolitika politikai elemeit érintő, továbbá a nemzetgazdaság védelmét biztosító, külföldre vonatkozó, külföldi eredetű információk megszerzésére specializálódtak. A katonai szolgálatok fő feladata viszont az állam védelméhez nélkülözhetetlen, a biztonságpolitika katonai elemeit érintő, külföldre vonatkozó, külföldi eredetű információk megszerzése.

Az új típusú kihívások megjelenésével mind a katonai, mind a polgári szolgálatok új feladatokat is kaptak, mint például a terrorizmus elleni küzdelem, a tömegpusztító fegyverek terjedésének megelőzése és a számítógépes rendszerek elleni védelem, esetlegesen pedig támadások végrehajtása számítógépes rendszerek ellen. Az új típusú kihívások megjelenésének köszönhetően napjainkban a katonai és a polgári hírszerzés közötti éles határvonal fokozatos megszűnése tapasztalható. Ennek eredményeként megfigyelhető a polgári és a katonai hírszerzés fokozatos integrációja, ami több országban a szolgálatok teljes összevonásához vezetett.¹

A múltban a hírszerző szolgálatok által megszerzendő információk jellemzően védett, minősített információk voltak, ezért is kellett speciális módszerekkel működő és technikai eszközökkel felszerelt szervezeteket létrehozni megszerzésük érdekében. Napjainkban, az információs társadalom létrejöttével egyre több nyílt információ² érhető el, ez azonban nem kérdőjelezi meg a hírszerző szolgálatok létjogosultságát, hiszen az igazán fontos, érzékeny információk továbbra sem nyilvánosak, így azokat csak speciális módszerekkel lehet megszerezni. Az információs társadalom új kihívása a hírszerzés számára a nagy mennyiségben rendelkezésre álló nyílt információk szűrése, feldolgozása, ami ugyancsak speciális tudást igényel.

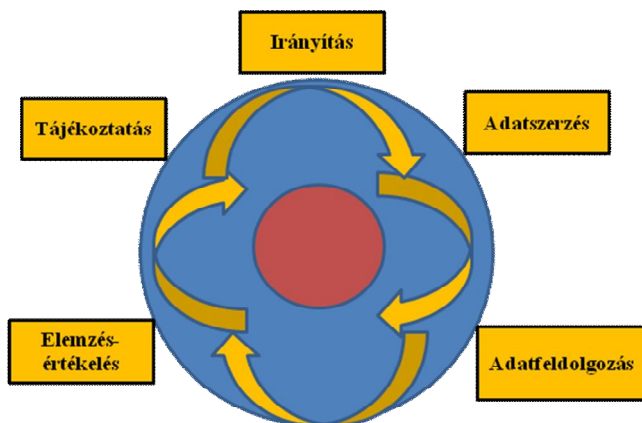
A hírszerzés ciklikus öt³ elemét az 1. ábra mutatja be. A ciklus elemei a következők: tervezés/irányítás/feladatszabás; adatszerezés; adatfeldolgozás; elemzés-értékelés; tájékoztatás.

¹ Például a német Szövetségi Hírszerző Szolgálat (Bundesnachrichtendienst – BND) 2007 és 2008 között fokozatosan átvette a katonai hírszerzés feladatait.

² Elsősorban az internet térhódításával.

³ Intelligence Cycle.

<http://www.fbi.gov/about-us/intelligence/intelligence-cycle>; letöltés: 2014.08.19.

1. ábra. A hírszerzési ciklus elemei
(Szerk.: Lakatos Zsolt)

A ciklus teljessége, az egyes fázisok helye, szerepe, továbbá a visszacsatolások bonyolult rendszere hosszú évek, évtizedek alatt alakult ki, ami nem negligálható. A hírszerzési ciklus sajátosságai, létjogosultsága elemzése során Vida Csaba helyesen értékeli: „*a hírszerzési ciklussal kapcsolatban megállapítható, hogy elméleti szinten napjainkban is ennek az eljárásnak a mentén működnek a hírszerző szolgálatok.*”⁴

A történelemből ugyanakkor több példa is ismeretes, amikor a ciklus egyes – elsősorban az adatszerzést követő – elemeit a felhasználók ignorálták. Mindenekelőtt a politikusokra jellemző, hogy úgy gondolják, számukra elegendő a nyers információ, elemzőkre nincs szükség, maguk is képesek a megfelelő következtetéseket levonni a hírszerzőjelentésekből. Jó példa erre Sztálin, aki a japánban tevékenykedő szovjet hírszerző, Richard Sorge német támadásra vonatkozó jelentéseit nem vette figyelembe. Szintén Sztálin volt, aki a Berlinben működő „Skvor” fedőnevű, korábbi cseh ügynöknek szintén a német támadásra vonatkozó jelentésére tollal azt írta: „angol provokáció.”⁵ A döntéshozóknak meg kell tanulniuk megvárni a teljes hírszerzési ciklus végét még akkor is, ha szorít az idő bizonyos döntések meghozatalakor, hiszen a vezetők tájékoztatása és a döntések meghozatala a nyers információk alapján, az elemző-értékelő szakasz kihagyásával, a hibás döntés veszélyét rejti magában.

Tervezés/irányítás/feladatszabás

A hírszerző szolgálat irányítása, a feladatok megszabása döntő mértékben határozza meg a szolgálat irányultságát, tevékenységét. Az irányítás két szinten történik, megkülönböztetjük a politikai irányítást/felügyeletet és a szakmai vezetést.

⁴ Dr. VIDA Csaba: Létezik-e még a hírszerző ciklus? (Miről szól a hírszerzés?) p. 56.

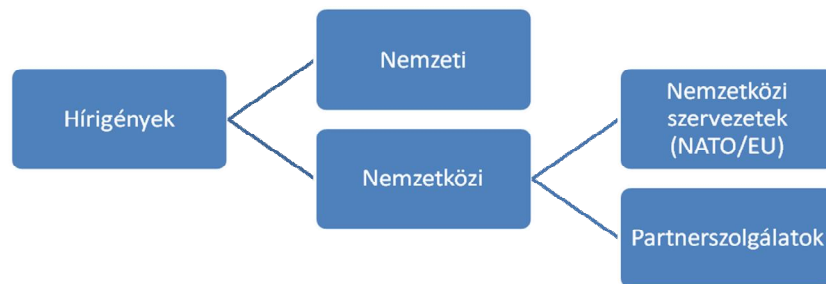
⁵ BRACKMAN, Roman: The Secret File of Josef Stalin: A Hidden Life. p. 295.

Ez az egyes országokban a lehető legváltozatosabb formában jelenik meg, de a demokráciákban a szolgálatok működésének törvényi szabályozása alapvető fontosságú. A hírszerző szolgálatokról szóló törvénynek a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló törvény részeként meg kell határoznia a szolgálat feladatait, a hatáskörét és a működési sajátosságait, különös tekintettel arra, hogy milyen titkosszolgálati módszereket használhat feladatai végrehajtása során. A hírszerző szolgálatokról szóló törvénynek a politikai irányítás/felügyelet és a szolgálat ellenőrzésének kérdéseit is részleteznie kell.

A nemzetközi együttműködés kérdésében a politikai vezetés határozza meg az együttműködés fő irányait, az esetleges szövetségi rendszerhez történő hírszerző hozzájárulás mértékét, sőt kijelölheti a főbb partnerszolgálatokat is. Jó példa erre Lázár János, aki 2014. június 2-án – akkor még a Miniszterelnökséget vezető államtitkárként – az Országgyűlés Nemzetbiztonsági Bizottsága előtti miniszteri meghallgatásán „kiemelten fontosnak nevezte az amerikai, az izraeli és a német titkosszolgálatokkal való együttműködés további erősítését”.⁶ A politikai szint alatti szakmai vezetés napi szinten irányítja az adatszerzést, az adatfeldolgozást, az elemző-értékelő munkát, valamint dönt az információk felhasználásáról.

Adatszerzés

A hírszerzés sohasem öncélú tevékenység, mindig valamilyen információigényt elégít ki. A szolgálatokhoz beérkező hírigényeket a következőképpen osztályozhatjuk:

2. ábra. A hírigények osztályozása
(Szerk.: Lakatos Zsolt)

„A nemzeti szolgálatok munkája alapvetően a saját igények kielégítésén alapul, ennek megfelelően a saját technikai, humán és egyéb képességekre korlátozódik.”⁷ A különböző adatszerző erők feladatokra történő elosztásánál alapvetés, hogy a nemzeti, az állami szervezetektől érkező hírigényeknek prioritása van, hiszen magát a szolgálatot is a nemzet védelme érdekében hozták létre.

⁶ Az Információs Hivatalt a kormány központi szervezetében kell tartani.
<http://www.kormany.hu/hu/miniszterelnokseg/hirek/az-informacios-hivatalt-a-kormany-kozponti-szervezeteben-kell-tartani>; letöltés: 2014.08.18.

⁷ Dr. KIS-BENEDEK József: A nemzetközi együttműködés néhány aspektusa. p. 118.

Természetesen előfordulhat olyan helyzet, amikor pl. szövetségi rendszer tagjaként a nemzeti hírszerző képességet a szövetség érdekében kell alkalmazni, de az alapelv, a nemzeti érdekek elsődlegessége a hírszerzés területén kétségbevonhatatlan tény.

A szolgálathoz beérkező hírigényekre az információkat a hírszerző szolgálatok különböző módszerekkel szerezhetik meg. A hírszerző szolgálatok nagy többsége az alábbi hírszerzési módszereket alkalmazza:

- emberi erőforrásokkal folytatott hírszerzés (HUMINT⁸);
- nyílt forrású hírszerzés (OSINT⁹);
- rádióelektronikai felderítés (SIGINT¹⁰);
- képi hírszerzés (IMINT¹¹);
- kiberhírszerzés (CYBINT¹²).

A hírszerző szolgálatok kis része képes mérés és jelmeghatározó hírszerzés (MASINT¹³), rádiólokációs hírszerzés (RADINT¹⁴), távméréses hírszerzés (TELINT¹⁵), nukleáris hírszerzés (NUCINT¹⁶) és akusztikai hírszerzés (ACOUSTINT¹⁷) végrehajtására is.

A nemzetközi együttműködés során beérkező hírigények kielégítése érdekében a hírszerző szolgálat vezetése (információs menedzsmentje) döntést hoz arról, hogy milyen hírszerzési módszerrel lehet a legkisebb erőfeszítéssel, a leggyorsabban, a legjobb eredményt elérni, azaz a kívánt információt megszerezni. Először az adattárakat kell ellenőrizni, hiszen előfordulhat, hogy a kért információ már a szolgálat rendelkezésére áll. Bizonyos esetekben a vezetés úgy értékelheti, hogy a szervezet nem rendelkezik az információ megszerzésére alkalmas eszközzel/forrással, vagy rendelkezik vele, de túl sok időbe/energiába telik az információ megszerzése, esetleg az információ megszerzése túl nagy kockázattal jár, ami veszélyezteti a forrás biztonságát. Ebben az esetben az okok részletezése nélkül illik a partnert vagy a nemzetközi szervezetet értesíteni, hogy a szolgálat nem képes az információigény kielégítésére.

A hírszerzésben döntő fontosságú, hogy az információt legalább két különböző, független forrás erősítse meg. A hírszerzési módszerek közül a nyílt forrású hírszerzés szinte minden esetben alkalmazható, az esetek döntő többségében legalábbis részinformációk szerezhetők meg alkalmazásával rövid időn belül. Az emberi erőforrással folytatott hírszerzés költséges és időigényes. Rövid időn belül a kért információ megszerzése még abban az esetben sem mindig lehetséges, ha a szolgálat egyébként rendelkezik forrással (ügynök, kapcsolat stb.).

⁸ Human Intelligence.

⁹ Open Source Intelligence.

¹⁰ Signal Intelligence.

¹¹ Imagery Intelligence.

¹² Intelligence gathered from Cyber Space.

¹³ Measurement and Signature Intelligence.

¹⁴ Radar Intelligence.

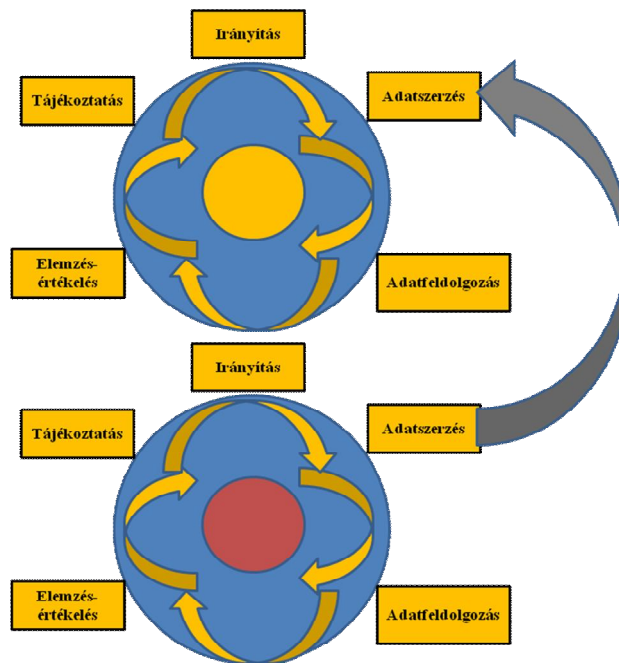
¹⁵ Telemetry Intelligence.

¹⁶ Nuclear Intelligence.

¹⁷ Acoustic Intelligence.

A nemzetközi együttműködésben hírigényeket küldő szervezetek/szolgálatok tisztában vannak azzal, hogy azonnali vagy rövid időn belüli válasz ritkán érkezik kérdéseikre, hiszen az információ megszerzésére az adott szolgálatnak időre van szüksége. Ezért alapesetben kb. egy hónap az elfogadott határidő a válaszadásra, de válság, háborús cselekmények esetén a határidő jelentősen, akár napokra, órákra is csökkenhet, és a hosszú távú, stratégiai előrejelzések¹⁸ mellett/helyett egyre nagyobb szerepet kapnak a napi hírszerzési információk, tájékoztatók.¹⁹

Ha a hírszerző szolgálat vezetése (információs menedzsmentje) a hírigény beérkezését követően úgy ítéli meg, hogy képes a kért információ megszerzésére, akkor feladatot szab a kijelölt adatszerzőknek, akik legjobb tudásuk és lehetőségeik szerint végrehajtják a feladatot. A megszerzett nyers információ/adat még nem alkalmas a partnerszolgálat vagy a nemzetközi szervezet tájékoztatására, az adatfeldolgozás és az elemző-értékelő szakemberek tudása hozzáadott értéket biztosít az alapinformációhoz. Ennek ellenére a gyakorlatban előfordul, hogy egy-egy partnerszolgálat nem kéri a megszerzett információk további feldolgozását, hanem nyers, feldolgozatlan formában igényli azokat. A 3. ábrán látható, hogy ebben az esetben az információ átadása a két adatszerző szervezet között történik, az információt megszerző szolgálat elemző-értékelő szervezetének kihagyásával.

3. ábra. A hírszerzési ciklus sajátosságai
(Szerk.: Lakatos Zsolt)

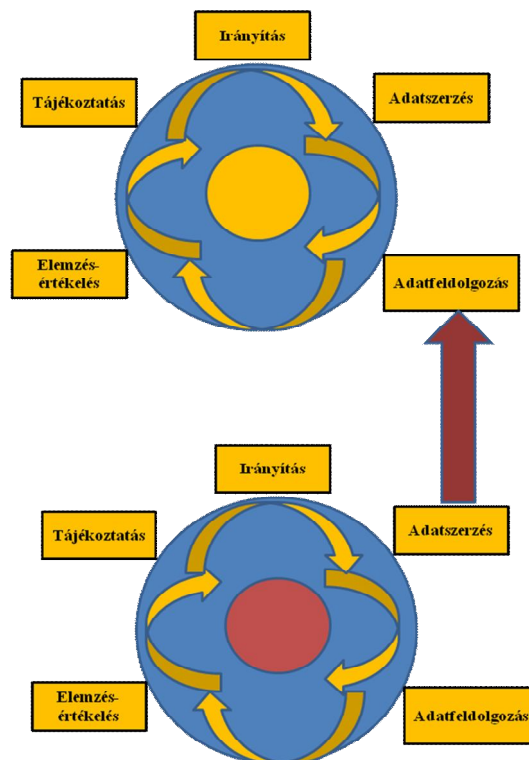
¹⁸ Strategic Intelligence.

¹⁹ Current Intelligence.

Adatfeldolgozás

„Az adatszerzés során összegyűjtött adatok és információk az esetek többségében nem továbbíthatók azonnal az elemző-értékelő szakaszba, mert külön szakutadás szükséges ahhoz, hogy az adott adatokból (jelek, mérési adatok, jellemzők, de párbeszéddek is) az elemző-értékelők számára használható információkat hozzanak létre – támogatva a felhasználók információigényeire érdemi válaszok továbbítását.”²⁰

A nemzetközi hírszerző együttműködésben az adatfeldolgozás szerepe speciálisnak tekinthető. Alapesetben ezen a szinten nincs együttműködés a szolgálatok között, hiszen az információ/adat itt kap jelentést, tartalmat, hogy a továbbiakban az elemző-értékelő folyamatban felhasználható legyen. Mégis lehetnek olyan speciális szakterületek, mint például a rádiófelderítés, amikor egy szolgálat képes adatokat szerezni,²¹ de nem képes azokat feldolgozni. Ezért megosztja a partnerszolgálattal a megszerzett adatokat, míg a partnerszolgálat magasabb szintű adatfeldolgozó képessége lehetővé teszi további felhasználásra alkalmas információk kinyerését. Ezt a helyzetet mutatja a 4. ábra.

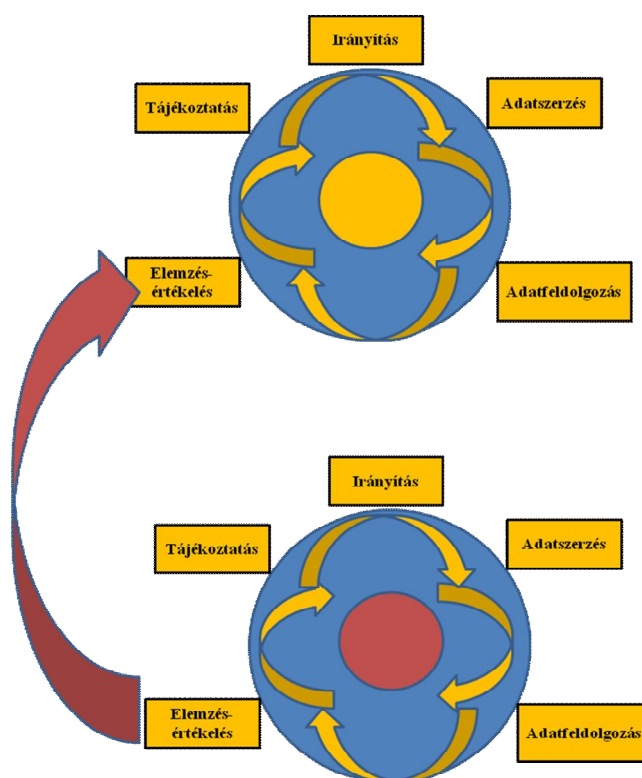
4. ábra. A hírszerzési ciklus sajátosságai
(Szerk.: Lakatos Zsolt)

²⁰ Dr. VIDA Csaba: A hírszerzés szerepe, jelentősége, az információgyűjtés fajtái és formái. p. 95.

²¹ Például kódolt, rejtjelezett üzenetek.

Elemzés-értékelés

A hírszerző szolgálatok elemző-értékelő munkatársai végzik a különböző forrásokból beérkező információk feldolgozását. Munkájukhoz igénybe veszik a rendelkezésre álló adattárakat, nyílt és más, az adatszerzés során említett forrásokból megszerzett információkat. Ennek a komplex folyamatnak az eredményeként születik meg az a jelentés, amely hiteles, megbízható, ellenőrzött információkon nyugszik, és amely különböző logikai, esetleg matematikai módszerekkel nem csak az adott helyzetet mutatja be, hanem a jövőre vonatkozó következtetéseket is levon. A hírszerzés legfontosabb feladata nem a múlt eseményeinek a leírása (a hírszerzés szempontjából ez már történelem), hanem a jövő legnagyobb valószínűséggel bekövetkező scenáriójának tudományos alapokon nyugvó kidolgozása. A hírszerző szolgálatok nemzetközi együttműködése során ezért az elemző-értékelő szakemberek úgynevezett „szakértői találkozói” különös jelentőségűek. Ezeken a találkozókön az elemzők kötetlen formában vitathatják meg a különböző kérdéseket, ütköztethetik álláspontjaikat. A hírszerzési cikluson belül az elemző-értékelő tájékoztatást az 5. ábra mutatja be.

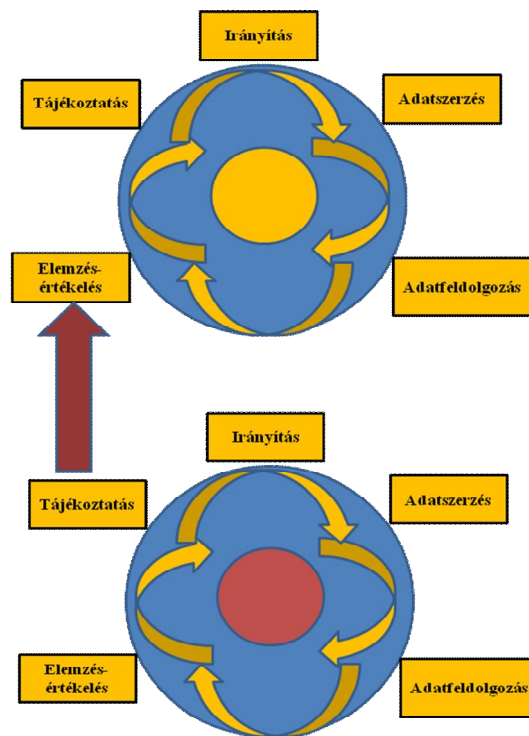

5. ábra. A hírszerzési ciklus sajátosságai
(Szerk.: Lakatos Zsolt)

Tájékoztatás

A hírszerzési ciklus következő eleme a tájékoztatás. Erre az elemző-értékelő munkafázist követően, a felhasználó igénye szerint került sor. A tájékoztatásnak több formája létezik, de a technikai fejlődés ellenére napjainkban még mindig az írásos jelentés a legelterjedtebb tájékoztatási forma.²² A felhasználó számára a szöveges tájékoztatók kiegészítéseként képek, rajzok, grafikák, esetleg videobejátások segíthetik a törzsinformáció megértését. A szóbeli jelentések nélkülözhetetlen kiegészítőjévé váltak a különböző segédprogramok, mint például a PowerPoint használata, amely szöveges, grafikus vagy multimédiás információkkal egészíti ki az előadást. Ennek eredményeként a felhasználó könnyebben befogadja az előadás „üzenetét”.

A nemzetközi együttműködésben – a 6. ábrán bemutatott helyzet szerint – a hírszerző szolgálat tájékoztatja a partnerszolgálatot vagy a nemzetközi szervezetet. A beérkezett jelentés a fogadó hírszerző szolgálat vagy a nemzetközi szervezet elemző-értékelő munkatársaihoz kerül további feldolgozásra.

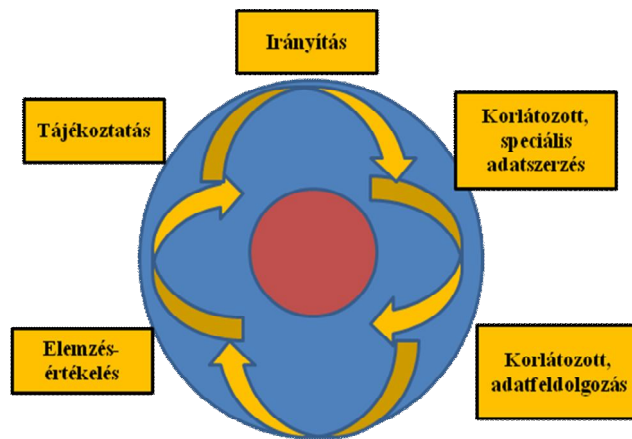
6. ábra. A hírszerzési ciklus sajátosságai
(Szerk.: Lakatos Zsolt)

²² 1961 óta az Amerikai Egyesült Államok elnöke minden reggel nyomtatott formában megkapja az úgynevezett reggeli tájékoztatót (President's Daily Brief – PDB). A jelentés szerkesztéséért a CIA a felelős, de a hírszerző közösség (Intelligence Community) más szervezeteinek is lehetőségük van általuk fontosnak ítélt információkat beilleszteni az elnöki tájékoztatóba.

Napjainkban általánossá vált a minősített információkat tartalmazó jelentések elektronikus, védett csatornán történő továbbítása.²³ Így a jelentések szinte azonnal a partner vagy a nemzetközi szervezet elemzőihez kerülnek további felhasználásra. A tájékoztatás történhet rendszeresen (napi, heti stb. gyakorisággal), úgynevezett hírszerzői összegző jelentés²⁴ vagy eseti jelleggel megküldött hírszerzői speciális jelentés²⁵ formájában. A jelentéseknek a kívánalmak szerint több forrásból beérkezett, ellenőrzött információkon kell alapulniuk.

A nemzetközi szervezetek közül például az EU és a NATO alig rendelkezik saját információszerző képességgel,²⁶ ezért a hírszerző szervezeteik elsősorban a tagállamoktól beérkező hírszerzési információkat dolgozzák fel. Az EU Hírszerző Elemző Központja,²⁷ az EU Katonai Törzs Hírszerző Igazgatósága²⁸ vagy a NATO Nemzetközi Katonai Törzs Hírszerző Csoportfőnöksége²⁹ szervezetében kizárólag elemző-értékelő szakemberek dolgoznak, adatszerző szakemberek nem. A nemzetközi szervezetek vezetőinek tájékoztatásához, a különböző helyzetjelentések, kockázatelemzések, előrejelzések elkészítéséhez ezért nélkülözhetetlenek a tagállamok polgári és katonai nemzetbiztonsági szolgáltatatainak a jelentései.

A saját adatszerző képességgel nem rendelkező nemzetközi szervezetek hírszerző szolgálatai hírszerzési ciklusának sajátosságait a 7. ábra mutatja be.

7. ábra. A hírszerzési ciklus sajátosságai
(Szerk.: Lakatos Zsolt)

²³ A NATO például a Harctéri Információgyűjtő- és Feldolgozó Rendszert (Battlefield Information Collection and Exploitation System – BICES) használja a minősített hírszerzési jelentések megosztására.

²⁴ Intelligence Summary – INTSUM.

²⁵ Intelligence Report – INTREP, Special Report – SPECREP.

²⁶ Adatszerzés területén az EU korlátozott saját műholdas képszerzői és elemzői (Immagery Intelligence – IMINT) képességgel bír, a NATO pedig jelenleg 17 E-3A AWACS típusú repülőgéppel végezhet légtérfelderítést.

²⁷ EU Intelligence Analysis Centre – INTCEN.

²⁸ EU Military Staff Intelligence Directorate – EUMS INT DIR.

²⁹ NATO International Military Staff Intelligence Division.

A korlátozott adatszerzés során a nemzetközi szervezetek saját adatszerző képessége elsősorban nyílt forrású hírszerzésre (OSINT) korlátozódik, egyéb információforrásaik az alábbiak lehetnek:

- a tagállamok hírszerző és belbiztonsági szolgálatainak jelentései;
- diplomáciai jelentések;
- nemzetközi szervezetek információi;
- nemzetközi együttműködésből származó információk;
- nem kormányzati szervezetek információi;
- hivatalos látogatások és tényfeltáró utazások során szerzett információk.

A nemzetközi szervezetek adatfeldolgozási lehetőségei szintén korlátozottak vagy nincsenek, hiszen a legtöbb esetben nincs szükségük adatfeldolgozásra, mivel a tagállamok hírszerző szolgálatai kész hírszerzői jelentéseket³⁰ küldenek meg számukra.

A hírszerzési ciklus nem fejeződik be azzal, hogy a hírszerző szolgálat által elkészített jelentés a kívánt formában a döntéshozó asztalára kerül. Maga a jelentés is újabb kérdéseket generálhat, továbbá a hírigény kiadása és a jelentés beérkezése közötti időszakban bekövetkezett események újabb kérdéseket vethetnek fel, amelyekre a szolgálatnak reagálnia kell.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BRACKMAN, Roman: *The Secret File of Josef Stalin: A Hidden Life*. Frank Cass Publishers, London, 2001. ISBN 0-203-01823-0
- Dr. KIS-BENEDEK József: *A nemzetközi együttműködés néhány aspektusa*. MK KFH tanszéglet, Budapest, 2011.
- Dr. VIDA Csaba: *A hírszerzés szerepe, jelentősége, az információgyűjtés fajtái és formái*. In: KOBOLKA István (szerk.): *Nemzetbiztonsági alapismeretek*. Nemzeti Közzolgálati és Tankönyv Kiadó Zrt., Budapest, 2013. pp. 95–113. ISBN: 978-615-5344-32-9
- Dr. VIDA Csaba: *Létezik-e még a hírszerző ciklus? (Miről szól a hírszerzés?)*. In: *Felderítő Szemle*, XII. évfolyam 1. szám, 2013. szeptember–október. pp. 43–57. HU ISSN 1588242X
- *Az Információs Hivatalt a kormány központi szervezetében kell tartani*. <http://www.kormany.hu/hu/miniszterelnokseg/hirek/az-informacios-hivatalt-a-kormany-kozponti-szervezeteben-kell-tartani>; letöltés: 2014.08.18.
- *Intelligence Cycle*. <http://www.fbi.gov/about-us/intelligence/intelligence-cycle>; letöltés: 2014.08.19.

³⁰ Finished Intelligence.

DR. PORKOLÁB IMRE EZREDES –
SONKOLY TIBOR SZÁZADOS

**A HADVISELÉS ADAPTÁCIÓJA
A HÍRSZERZÉS SZEMPONTJÁBÓL**

A közelmúlt ukrainai eseményei rávilágítottak arra, hogy a háború művészete nem statikus, és tanúi lehetünk egy újabb átalakulásnak, amely alapjaiban változtathatja meg az elképzelésünket a háború megvívásával kapcsolatban. Nem meglepő tehát, hogy a tagországok a walesi NATO-csúcstalálkozón is kiemelten foglalkoztak ezzel a témával. A háború művészete (ahogyan azt jelenleg ismerjük) adaptációs folyamat eredménye, és Thuküdidész peloponnészoszi háborúról írt sorainak megjelenésétől megfigyelhetjük a hadviselés dinamikusan változó karakterét. A napjainkban leginkább szembeötlő jelenség az integráció.

A hadviselésen belül a különböző (kinetikus és nem kinetikus) területek együttes használata, valamint a háború formáinak összemosódása egyaránt megfigyelhető. Katonai szemszögből nézve nehéz nem észrevenni a haderőnek és a hírszerző szervezetek, valamint a különböző kormányzati és nem kormányzati szervezetek szorosabb együttműködését, az irreguláris hadviselés különböző fajtáinak (gerilla-hadviselés és terrorizmus) összemosódását, és újabban a hagyományos és az irreguláris erők integrált alkalmazását. E területek és formák együttes, közös stratégia által vezérelt használata és összehangolása egyfajta hibrid hadviselést eredményez, amely a hagyományos elveket valló haderővel szemben különösen hatásosnak bizonyul.

Ezek a folyamatok természetesen nem új keletűek. A háborúra való felkészülés folyamata a történelem során szinte mindig tetten érhető volt. Hagyományos hadviselés során bizonyos jelekből a hírszerző szervek idejekorán következtetni tudtak arra, hogy fel kell készülniük a fegyveres konfliktusra. Például 2008-ban Grúziában az orosz haderő hónapokig vasútvonalakat és utakat épített, hogy a logisztikai ellátást biztosítani tudja. A hadviselő felek tehát időben fel tudtak készülni a konfliktusra, és a politikai vezetésnek is volt ideje arra, hogy diplomáciai úton megtegye a szükséges lépéseket. Irreguláris hadviselés alkalmazása esetén annak elhúzódó jellege szintén lehetővé tette egy megfelelő ellenstratégia kidolgozását és alkalmazását a műveleti területen.

Úgy tűnik azonban, hogy a hadviselés karakterisztikája változóban van és ez több problémát is felvet, de ebben a cikkben két problémára szeretnénk különösen felhívni a figyelmet. Az első a lerövidült reakcióidő, a másik pedig a válaszreakció megfelelő kalibrációja. Az ukrainai helyzet bebizonyította, hogy a hibrid hadviselési forma alkalmazásával jelentősen lecsökken az előrejelzés ideje (vagy akár felderíthetatlenné is válhatnak az előkészületek), ami abból adódhat,

hogy a hírszerző szervek fókuszja nem megfelelő. Ugyanakkor a politikai vezetésnek sincs elegendő ideje arra, hogy konszenzusos megoldást alakítson ki a szűkös határidő miatt. A válaszreakció kalibrálásának tekintetében elmondható, hogy a hibrid típusú fenyegetésekkel szemben egy teljesen másfajta szemlélet és hozzáállás szükséges a legfelsőbb vezetés részéről, ami jelentősen befolyásolja az alkalmazott erők tevékenységét.

Ebben a cikkben erre a két területre fókuszálunk. Azt követően, hogy bemutatjuk milyen átalakuláson ment keresztül a hadviselés annak érdekében, hogy lehetővé váljon a hibrid hadviselési forma elsősorban is bemutatjuk az új Orosz stratégiai megközelítés jellegzetességeit és azt a fajta szemléletet amely a hibrid hadviselést eredményezi és támogatja, majd ezt követően az információs fölényre helyezve a hangsúlyt a hírszerző közösség szervezeti kultúra változásának szükségességére hívjuk fel a figyelmet.

Az új hadszíntér: az emberi elme

Az evolúciós elméleteket Darwin nevéhez kötjük, bár maga Darwin is hivatkozik művében számos tudósra, akik már előtte is kutatták ezt a területet. Darwin egyik legjobban ismert tétele a fajok eredetével kapcsolatban felhívja a figyelmet az adaptáció szükségességére és fontosságára. Az *adaptáció* alkalmazkodási folyamatot jelent. Kétféle adaptációról beszélhetünk. Egyrészt az egyedek alkalmazkodhatnak, adaptálódhatnak környezetük megváltozásához (ez az egyedi adaptáció), de adaptációnak nevezzük azt az evolúciós folyamatot is, amikor egy-egy populációban egyes öröklődő tulajdonságok, illetve az őket meghatározó allélok gyakorisága generációról generációra következetesen növekszik, más öröklődő tulajdonságok rovására. A folyamat eredményeként a populációra, szervezetre jellemzővé váló tulajdonságot magát is adaptációnak nevezzük.

Az adaptációs folyamat tehát tulajdonképpen az adott organizmus vagy szervezet illeszkedését szolgálja a megváltozott környezetbe. A hadviselés a történelem folyamán szintén egy adaptációs folyamaton keresztül fejlődött olyanná, ahogy azt jelenleg ismerjük, és eddig alapjában véve két viszonylag jól elkülöníthető formára volt bontható: hagyományos hadviselésre és irreguláris hadviselésre. Ez a két forma emberemlékezet óta jelen van a hadviselés történetében, tulajdonképpen a hagyományos hadviselés az újabb forma, hiszen az arra utaló első írásos emlékeink Mezopotámiából származnak. Ez a fajta hadviselés vált egyeduralgó legitím formává Vesztfália óta, amikor a nemzetállamok monopolizálták a jogot arra, hogy hadat üzenjenek más entitásoknak.

Az irreguláris hadviselésre¹ összefoglalásképpen a kisméretű kötelékek leleményes módon történő alkalmazása² volt a jellemző az évszázadok folyamán.

¹ Az irreguláris hadviselést a szerzők három alapvető formára bontják, ezek: a gerilla hadviselés, a terrorizmus és a különleges műveletek. Ezekre jellemző a kisméretű kötelékek leleményes módon történő alkalmazása.

² ARQUILLA, John: *Insurgents, Raiders and Bandits: How Masters of Irregular Warfare have Shaped Our World*. Ivan R. Dee, Chicago, 2013.

Az irreguláris hadviselést különböző stratégiai tervezők alá-, illetve túlbecsülték a történelemben. Tény, hogy az irreguláris hadviselés legtöbbet kutatott formája, a gerilla hadviselés az esetek közel felében³ ért csak el sikert, és legtöbbször bizonyos előfeltételeknek⁴ kellett teljesülniük ahhoz, hogy a gerillák sikeresek lehessenek. Az irreguláris hadviselésre is a folyamatos adaptáció volt a jellemző, és az elmúlt ötven évben számos tényező változása miatt egyre nagyobb határfokkal volt képes érdekérvényesítésre, így gyakran alkalmazott és közkedvelt hadviselési formává vált.

Az egyik ilyen tényező, amely hozzájárult az irreguláris hadviselés térnyeréséhez, a közvélemény szerepének a felerősödése volt. Az irreguláris hadviselési elveket valló felek rendkívül leleményesnek mutatkoztak abban, hogy a helyi lakosságot és a nemzetközi közvéleményt megnyerjék az ügyüknek és támogatottságot szerezzenek maguknak. A hagyományos hadviselést képviselő felek mindig lassabban értették meg ennek a tényezőnek a fontosságát, és a lakosságközpontú szemlélet helyett sok esetben továbbra is az ellenségre fókuszálva próbáltak konfliktusokat megoldani. Ez a szemléletbeli különbség tette lehetővé az irreguláris hadviselést folytató felek számára, hogy egyre jobban összemossák a határvonalakat a gerillaharc és a terrorizmus között. Napjaink konfliktusaiban már csak nagyon nehezen lehet különbséget tenni e formák között.

Egy szintén viszonylag új trend a hagyományos és az irreguláris formák összekapcsolása. Ez a fajta alkalmazás nem új találmány, hiszen stratégiai szintű koordinációra a múltban is számos példa volt már,⁵ de napjainkban a két forma szinte teljes integrációjának lehetünk szemtanúi, amely egy hibrid hadviselési formát eredményez. A hibrid hadviselési forma eredményeképpen a hagyományos és az irreguláris formák egymással egy időben, közös cél érdekében, összehangoltan kerülnek alkalmazásra, ami újszerű és váratlan kihívások elé állítja azt a felet, amelynek egy hibrid haderővel kell szembenéznie.

Integrációs elméletek voltak már korábban is, de ezeket a valóságban nem voltak képesek megvalósítani, és a szakmai vélemények is megoszlottak az alkalmazhatóságukat illetően. A határok nélküli hadviselés⁶ koncepciójára 1999-ben figyelt fel a nagyvilág, mivel ez a koncepció a különböző hadviselési formák integrációjának lehetőségére és a hadviselés területeinek (kibertér is) ötvözésére és ezek együttes alkalmazására tett javaslatot. Az Ukrajnában alkalmazott harcjelzések vizsgálva úgy tűnik, hogy ott pontosan ennek a koncepciónak a megvalósítására törekedtek.

³ BOOT, Max: *Invisible Armies. An Epic History of Guerrilla Warfare from Ancient Times to the Present.* Liveright Publishing Corporation, New York, 2013. p. 569.

⁴ Ilyen előfeltétel a lakosság bizonyos szegmenseinek elégedetlensége, egy hatásos ideológia, amely támogatja a lakosság mozgósítását és felhasználható propaganda célokra, illetve lehetőség szerint külső támogatás és menedékek, amelyek biztosítják a gerillaharc elhúzódó és hosszú ideig fenntartható jellegét.

⁵ HUBER, Thomas M.: *Compound Warfare: That Fatal Knot.* U.S. Army Command and General Staff College Press, Fort Leavenworth, Kansas, 1996.

⁶ *Unrestricted Warfare* (magyarul „határok nélküli hadviselés”) címmel 1999-ben írt egy tanulmánykötet két kínai ezredes, Qiao LIANG és Wang XIANGSUI.
<http://www.cryptome.org/cuw.htm>; letöltés: 2014.08.14.

A határok nélküli hadviselés legfontosabb elemei⁷ a következők:

- mindenirányú – valamennyi terület lefedése (kibertér és űrhadviselés is), illetve a háború aspektusai széles tárházának (politikai, gazdasági, kulturális) teljes kiaknázása;
- szinkronicitás – egy időben valamennyi területen indított műveletek alkalmazása, amelyek hatásai egymást erősítik és integrált megközelítést tesznek lehetővé a háború formáinak stratégiai szinten történő teljes integrációjával;
- aszimmetria – bár az aszimmetria sokak szerint csak erőforrás aszimmetriát jelent, de a határok nélküli hadviselés nagy hangsúlyt fektet az információs aszimmetria felismerésére és az információs fölény kialakítására annak érdekében, hogy a lakosságot befolyásolni tudják.

Az orosz katonai gondolkodásmódra évszázadok óta jellemző volt, hogy kiszámíthatatlan ellenféllel kellett felvenniük a harcot, és ez a hadviselési elvek folyamatos evolúcióját⁸ eredményezte. Abban a korban nem volt rá mód, hogy kiszámítsák az ellenség harcmódját, így az egyetlen módja a túlélésnek az volt, ha alkalmazkodtak a folyamatosan változó környezethez, és ez rányomta a bélyegét az emberek gondolkodásmódjára, ami viszont folyamatos adaptációt tett lehetővé.

Jelenleg az új stratégiai megközelítés⁹ kihasználja az orosz haderő erősségeit, ugyanakkor kiemelt hangsúlyt fektet az információs műveletekre, kihangsúlyozva, hogy a hadviselés formáinak ötvözésével, nem katonai eszközökkel és indirekt módszerekkel információfölény kialakítására és megtartására törekedve próbálnak sikert elérni.

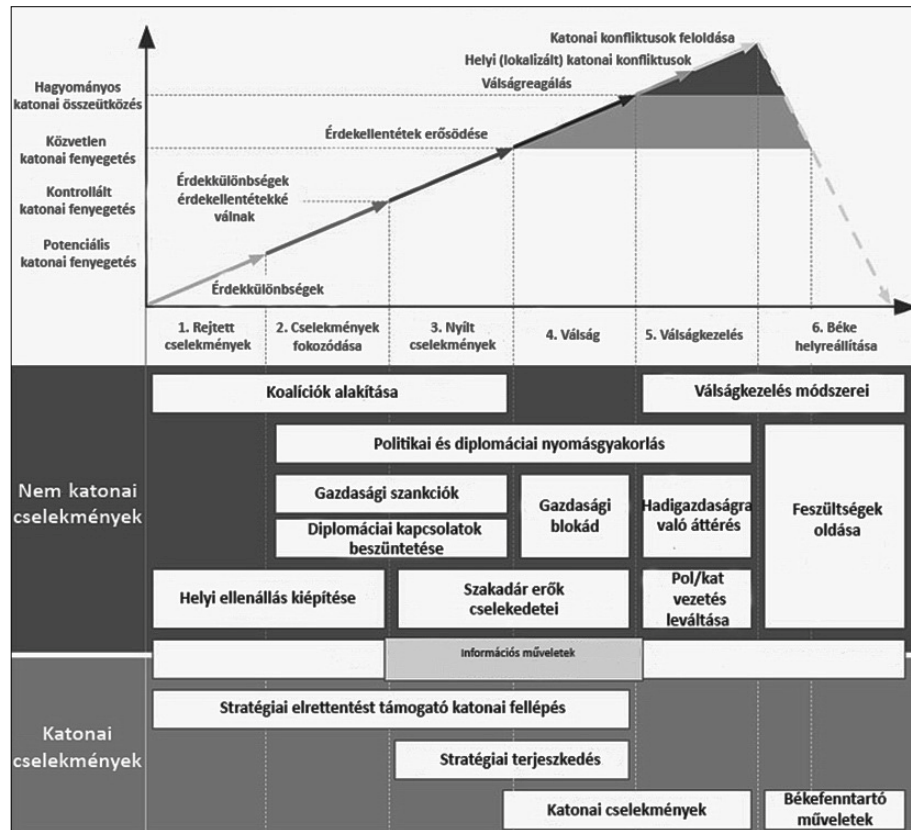
2013 februárjában Geraszimov tábornok is hangsúlyozta, hogy a háború szabályai megváltoztak.¹⁰ Az új stratégia vonatkozásában felhívja a figyelmet arra, hogy a katonai és a nem katonai műveletek aránya 1:4, vagyis a végrehajtott cselekmények csupán ötöde tekinthető katonainak. Ahogyan az a lenti ábrán is látható, megnövekedett a befolyásolás fontossága, és inkább ezt a módszert preferálják a pusztítással szemben. A közvetlen katonai beavatkozás helyett indirekt módszerek alkalmazására helyezik a hangsúlyt, kiszélesítik a háború aspektusait és a technológiai aspektusokon túl a kulturális aspektusok is jelentős szerepet játszanak. Az irreguláris hadviselésre képes erők (különleges műveleti erők és egyéb, a területen fellelhető szakadár csoportok) szerepe felerősödik a befolyásoláson alapuló stratégia támogatása érdekében.

⁷ LIANG, Qiao – XIANGSUI, Wang: *Unrestricted Warfare*. PLA Literature and Arts Publishing House, Beijing, 1999. pp. 204–216.

⁸ SHILLINGFORD, Ron: *The elite forces handbook of unarmed combat*. Thomas Dunne Books, New York, 2000.

⁹ CHEKINOV, S. G. Col. (Res.) – BOGDANOV, S. A. Lt. Gen. (Ret.): *The Nature and Content of a New-Generation War*, *Military Thought: A Russian Journal of Military Theory and Strategy*, East View Press, No. 4, 2013.
http://www.eastviewpress.com/Files/MT_FROM%20THE%20CURRENT%20ISSUE_No.4_2013.pdf;
letöltés: 2014.08.19.

¹⁰ GALEOTTI, Mark Dr.: *The 'Gerasimov Doctrine' and Russian Non-Linear War*.
<http://inmoscowshadows.wordpress.com/2014/07/06/the-gerasimov-doctrine-and-russian-non-linear-war/>; letöltés: 2014.08.01.

1. ábra. A nem katonai módszerek használata a válsághelyzetek kialakulása és kezelése során¹¹

Ez a stratégia jelentős elmozdulást tükröz a hagyományos megközelítéstől és az emberi elme befolyásolhatóságát veszi alapul a siker kivívása érdekében. Az új hadszíntér tehát a lakosság gondolkodása. Ebben a háborúban pedig a hibrid módszerek alkalmazásával nem szükséges nagyméretű csapatösszevonásokat végrehajtani, elég, ha a befolyásolás módszereit tökélyre fejleszti valaki.

A stratégiát elemezve az is felismerhető, hogy bár az erőforrás-aszimmetria döntő befolyásoló tényező lehet egy esetleges konfliktus kimenetelét illetően, de az információs aszimmetria (az információs fölény kialakítása) legalább ekkora jelentőséggel bír. Amennyiben a lakosság gondolkodásmódja a döntő tényező (az erő kifejtés központja), és sikerül az egyik félnek információs fölényt kialakítania, akkor a lakosság befolyásolásán keresztül az irreguláris elemek könnyen támogatókat találhatnak a helyi lakosok között a céljaik megvalósítása érdekében.

¹¹ Az ábra eredetileg egy orosz internetes oldalon közzétett cikkben volt elérhető.
 GERASIMOV, Valery: Ценность науки в предвидении.
 Военно-промышленный курьер, 8. szám. 2013. február 27.
<http://www.vpk-news.ru/articles/14632>; letöltés: 2014.08.19.

Ezt a módszert alkalmazták évszázadok óta az irreguláris hadviselést alkalmazó felek, de úgy tűnik, hogy a hibrid hadviselésnek is ez az egyik központi eleme. Amennyiben sikerül zavart kelteni és a legitím kormányhatalom ellen fordítani a saját lakosságát, a kialakult konfliktust már viszonylag könnyen támogathatják különböző módszerekkel annak érdekében, hogy a polgárháború látszatát keltve, a háttérből irányítva és a háborús küszöböt át nem lépve (tényleges katonai beavatkozás nélkül) is sikereket érjenek el.

A Krím félsziget megszállása is bizonyítja a hibrid beavatkozás hatékonyságát. Három hét leforgása alatt – anélkül, hogy hagyományos katonai erők átlépték volna a határt – sikerült 190 bázist elfoglalni és nem katonai módszerekkel befolyási övezetté alakítani a területet. A műveletekben elsősorban különleges erők, speciálisan képzett légi szállítású csapatok és pszichológiai hadviselést folytató kötelékek vettek részt,¹² és arra törekedtek, hogy nyílt összeütközés és tűzharc elkerülésével, a helyi lakosság és a helyi katonai erők befolyásolásával viszonylag békésen megszállják a területet.

Információs fölény kivívása a hírszerző közösség szervezeti kultúrájának megváltoztatásával

Az orosz stratégiai megközelítés rendkívül összetett, mivel kimondottan törekszik arra, hogy ne lépje át a NATO reakcióküszöbét (ezzel lehetővé téve egy „hűvös háborús” helyzet kialakulását), illetve pontosan emiatt a legtöbb esetben jelentősen meg is nehezíti a hiteles és a legitím válaszadást. A hibrid stratégia rendelkezik az irreguláris hadviselés minden előnyével, mindemellett hihetetlenül gyors lefolyású, ugyanis közel sem igényel annyi időt, mint egy irreguláris stratégia végrehajtása. Látható, hogy a háború megvívása egy folyamatosan egyre összetettebbé váló tevékenység, emiatt elsősorban hatékony hírszerző támogatást követel meg, másodsorban elengedhetetlen a képességek felülvizsgálata a stratégiai szintű döntéshozatal terén.

Az emberi dimenzió – mint elsődleges hadszintér – komoly változásokat kíván meg a katonai hírszerzés fókuszát és szervezeti kultúráját terén. Egy „hűvös háború” hatékony megvívásához a döntéshozóknak a környezet emberi dimenziójának összetettségével és dinamikájával kell tisztában lenniük, nem pedig az ellenség hagyományos értelemben vett fizikai tulajdonságaival.

A jövő konfliktusai során (beleértve a nemzetek közötti lezajlókat is) egy új generációs háború, illetve az információs és a pszichológiai hadviselés fog dominálni.¹³ Az új indirekt megközelítés kombinálni fogja a politikai, a gazdasági, az információs, a humanitárius és más nem katonai eszközök széles skáláját annak érdekében, hogy elsősorban információs fölény gyakorlásával semlegesítse az ellenség tevékenységét.

¹² BERZIŠ, Janis: Russia's New Generation Warfare in Ukraine: Implications for Latvian Defense Policy, National Defence Academy of Latvia, Center for Security and Strategic Research, Policy Paper No 2. 2014. április.

¹³ CHEKINOV, S. G. Col. (Res.) – BOGDANOV, S. A. Lt. Gen. (Ret.): The Nature and Content of a New-Generation War. Military Thought, Issue: 4, 2013. http://www.eastviewpress.com/Files/MT_FROM%20THE%20CURRENT%20ISSUE_No.4_2013.pdf; letöltés: 2014.08.19. p. 16.

A lakosságért vívott harc minden szintet érint. Pontosan ez az a terület, ahol a háborút meg lehet nyerni vagy el lehet veszíteni. Az irreguláris hadviselés abban is különbözik a hagyományos konfliktusoktól, hogy ott „a harcászati szintű információk is stratégiai jelentőséggel bírnak”.¹⁴ Emiatt a határvonal a stratégiai és a harcászati szintek között elmosódik, az információáramlás iránya pedig főként ellentétes irányba történik.

A hagyományos konfliktusok során – az információs fölény kivívása érdekében – minden jelentős tevékenység a lehető legmagasabb szinten kerül koordinálásra, és elsősorban a szemben álló fél fizikai jellemzőiről (az ellenség ereje, pozíciója és aktuális tevékenysége) hivatott tájékoztatást nyújtani a döntéshozóknak. A részletekből összeálló kép ugyanis általában tisztább, ahogy egyre feljebb haladunk a szervezeti hierarchiában. Ezzel szemben az irreguláris hadviselés során a potenciálisan befolyásolás alá vonható emberi környezet az elsődleges, ami miatt az információ elsősorban lentől kell, hogy áramoljon felfelé úgy, hogy közben széles körben és valós időben elérhető minden szinten a legszélesebb közönség számára. Ez a legjobb információforrások közé emeli a helyszínen lévő csapatokat, ugyanis általában ők a legtájékozottabbak a helyi viszonyokat illetően.

McChrystal tábornok szerint a hibrid háborúk a lakosság meggyőzésével, nem pedig az ellenség megsemmisítésével nyerhetőek meg.¹⁵ Vagyis a teljes emberi dimenziót kell befolyás alá vonni a stratégiai célok elérése érdekében. Ez kell, hogy legyen a hírszerző közösség fő erő kifejtésének iránya is, aminek érdekében átfogó képpel kell rendelkeznie a lakosságról, és képesnek kell lennie ellen-befolyásoló műveletek támogatására. Sajnálatos módon a hírszerző szolgálatok jelenlegi működési sajátosságai három ok miatt csak korlátozottan teszik lehetővé a szükséges (nem az ellenséggel kapcsolatos) információk gyűjtését és feldolgozását.

Mindenekelőtt *a szervezeti kultúrát kell átalakítani*. A legtöbb NATO-tagország hírszerző tevékenysége továbbra is „kürtökbe” (stovepipes) van szervezve, vagyis a szolgálatok felépítése információgyűjtő eljárásokra alapozva vertikálisan, nem pedig felderítési feladat- vagy problémaközpontúan történik. Így a hírszerző szolgálatok kénytelenek védelmezni képességeiket és szervezeti érdekeiket az erőforrásokért folytatott mindennapos versengés során. Emiatt releváns információk esnek csapdába a különböző túlminősített és egymással soha nem találkozó hírszerző csatornáknak¹⁶ úgy, hogy emellett nagyrészüket ignorálja is a hírszerző közösség. Ez a szervezeti felépítés nem teszi lehetővé az időbeni adaptációt és az információs fölény kivívását a közeljövőben.¹⁷

¹⁴ FLYNN, Michael T. Maj. Gen. (USA) – POTTINGER, Matt Capt. (USMC) – BATCHELOR, Paul D. (DIA): Fixing Intel: A Blueprint for Making Intelligence Relevant in Afghanistan. Voices from the field. Washington, DC, January 2010.
http://www.cnas.org/files/documents/publications/AfghanIntel_Flynn_Jan2010_code507_voices.pdf,
letöltés: 2014.08.14.

¹⁵ I. m. p. 24.

¹⁶ I. m. p. 17.

¹⁷ CHEKINOV, S. G. Col. (Res.) – BOGDANOV, S. A. Lt. Gen. (Ret.): The Nature and Content of a New-Generation War. Military Thought, Issue: 4, 2013.
http://www.eastviewpress.com/Files/MT_FROM%20THE%20CURRENT%20ISSUE_No.4_2013.pdf,
letöltés: 2014.08.19. p. 16.

Másodsorban, ahogy Treverton már korábban rámutatott, a hagyományos nemzeti szintű hírszerző támogatás egészen mostanáig szinte kizárólag az ellenséges csapatok helyzetére, országokra és a fegyveres erőkre vonatkozó *általános információk gyűjtésére, valamint nagy értékű célpontokra koncentrált*¹⁸ olyan társadalmi és demográfiai információk értelmezése, illetve pszichológiai tanulmányok készítése helyett, amelyek különböző kultúrájú tömegek hatékony befolyásolását segítik elő. Bár az emberi dimenzió átfogó megértése kritikus fontossággal bír az összetett irreguláris konfliktusok során, a jelenlegi hírszerző rendszer lakosságközpontú hadviselés során csak korlátozottan képes kritikus kérdések megválaszolására. A probléma része továbbá az is, hogy a megrendelők (akik a kérdéseket felteszik) nincsenek tisztában a teljes spektrumú felderítő támogatás rendelkezésre álló képességeivel. Emiatt a szükségesnél több alkalommal marad ki a felderítő körfolyamatból az „irányítás és feladatszabás”, így a hírszerző elemek sok esetben maguknak szabnak feladatot¹⁹ és utólag keresnek kérdéseket a meglévő válaszokhoz.

Harmadrészt, az olyan komplex problémák átlátásához, mint például a lakosságközpontú hadviselés, elengedhetetlen lenne a hírszerző elemek közötti *széleskörű információmegosztás*. Ennek ellenére a releváns információkhoz történő hozzáférés még mindig nehézkes. Az emberi környezetre vonatkozó adatok többsége nagyobb mennyiségben lenne elérhető, a korábbi hidegháborús felfogás azonban még mindig másodrangúnak bélyegzi a nyílt forrásból történő információszerezést. Samuel V. Wilson, az amerikai Védelmi Hírszerző Ügynökség (Defense Intelligence Agency, DIA) korábbi igazgatója a jelenséget tökéletesen összefoglalta: a hírszerzési adatok kilencven százaléka nyílt forrásból származik, a maradék tíz százalék – a titkos információgyűjtés – csak kalandosabb.²⁰

Következésképpen, a lakosságközpontú hadviselés támogatása *a hírszerző közösségtől paradigmaváltást kíván meg*. Mindenekelőtt el kell tolni a katonai hírszerzés *fókuszát* a hagyományos katonai célpontokról az emberi dimenzió felé. Másodsorban, jóval rugalmasabbá kell tenni az *információáramlás* rendjét.

A legutolsó iraki és afganisztáni tapasztalatok alapján lényegében már megtörtént a hírszerző támogatás átalakításának és a fókuszváltás szükségességnek felismerése, illetve meg is kezdődött a hírszerzési szintek (stratégiaitól a harcászati szintig) integrálása a hagyományostól eltérő kihívások kezelése érdekében. Ennek ellenére még rengeteg a tennivaló a jövőbeni kihívások hatékony kezelése érdekében. Sőt úgy tűnik, hogy a hadviselés dimenzióinak integrálása, valamint az emberi környezet és a lakossági megítélés előtérbe kerülése a hadviselés során mindenképpen szükségessé teszi a fókuszeltolódást, függetlenül attól, hogy irreguláris vagy konvencionális konfliktusról van éppen szó.

¹⁸ TREVERTON, Gregory F.: *Intelligence for an Age of Terror*. Cambridge University Press, Cambridge ; New York, 2009.

¹⁹ KIS-BENEDEK József: A nemzetbiztonsági szolgálatok együttműködése. In: *Hadtudomány*, XXIII. évfolyam 1–2. szám, 2013. március. pp. 100–114., p. 105.

²⁰ FLYNN, Michael T. Maj. (USA) – POTTINGER, Matt Capt. (USMC) – BATCHELOR, Paul D. (DIA): *Fixing Intel: A Blueprint for Making Intelligence Relevant in Afghanistan*. Voices from the field. Washington, DC, January 2010. p. 23.

Nem meglepő módon minden szükséges képesség és szaktudás rendelkezésre áll a katonai hírszerző közösségnél, hogy vezető szerepet kapjon a „hűvös háborúk” megvívásának hírszerző támogatása terén is. Ahogy Maxwell kiemelte, a legutóbbi iraki és afganisztáni műveletek során azok a hírszerző és más katonai, kiemelten különleges műveleti erők voltak képesek a földalatti hálózatok tevékenységének akadályozására, illetve azok felszámolására menedékeinek, utánpótlásának, mozgásszabadságának és lakossági támogatásának megszüntetésével, amelyek széles ismeretekkel rendelkeztek a nem hagyományos hadviselés terén.²¹ Felhasználva ezeket a tapasztalatokat és tanulva az ukrán szomszédunknál zajló eseményekből, a hírszerző tevékenység releváns tétele, illetve a hírszerző közösség szükséges fókuszváltása nem opció, hanem sürgős feladat.

Annak érdekében, hogy egy irreguláris agresszió célkeresztjébe kerülő ország képes legyen előre jelezni hasonló eseményeket, a katonai hírszerzésnek képesnek kell lennie a behatoló vagy a már a területen tartózkodó földalatti mozgalom elemeinek azonosítására és semlegesítésére úgy, hogy ezek érinthetnek olyan társadalmi intézményeket is, mint a média, a kulturális és a vallási szervezetek, nem kormánysszervezetek és külföldről finanszírozott civil mozgalmak.²²

Amint megtörtént a szükséges fókuszváltás, a hírszerző közösségnek az információáramlás rendjét is meg kell változtatnia. A problémát ugyanis nem a rendelkezésre álló információ elégtelen mennyisége, hanem annak menedzselése jelenti. A felderítő rendszer minden szintjén problémát jelent az elemzőknek az emberi dimenziót érintő, a nem katonai tevékenységek vagy speciális jelenségek okozta bármilyen anomália azonosításához szükséges háttér-információk hiánya.²³ Ezért szükséges, hogy minden információ elérhető legyen egy adott fizikai helyen vagy információmegosztó számítógépes hálózaton. Flynn elképzelése szerint úgynevezett információs központoknak kellene rendezni és elosztani a hírszerzés által gyűjtött valamennyi információt valós időben és a legszélesebb körben a különböző részt vevő szervezetek között.

A közvetítői szerepkör azonban nem érhet itt véget.²⁴ Minden felmerülő problémát el kell juttatni a megfelelő szakértő réteghez. A kombinált nem hagyományos fenyegetések miatt a hírszerző közösségnek fel kell vennie a fő feladatai közé a hálózatmenedzsmenetet, ugyanis ki kell építenie a hírszerzési feladat megoldásához potenciálisan hozzájárulni képes szakértők rendszerét is, a befolyásolást támogató és információszerző hálózatok mellett. Egy hírszerző szakembernek azonosítania kell nemcsak azokat, akik használható információval rendelkezhetnek,

²¹ MAXWELL, David S.: “Is the War on Terrorism Over? Long Live Unconventional Warfare.” *Small Wars Journal*, May 21, 2013.

<http://smallwarsjournal.com/jrnl/art/is-the-war-on-terrorism-over-long-live-unconventional-warfare>;
letöltés: 2014.08.19.

²² CHEKINOV, S. G. Col. (Res.) – BOGDANOV, S. A. Lt. Gen. (Ret.): *The Nature and Content of a New-Generation War*. *Military Thought*, Issue: 4, 2013.

http://www.eastviewpress.com/Files/MT_FROM%20THE%20CURRENT%20ISSUE_No.4_2013.pdf;
letöltés: 2014.08.19. p. 17.

²³ FLYNN, Michael T. Maj. Gen. (USA) – POTTINGER, Matt Capt. (USMC) – BATCHELOR, Paul D. (DIA): *Fixing Intel: A Blueprint for Making Intelligence Relevant in Afghanistan*. *Voices from the field*. Center for a New American Security; Washington, DC, 2010. január. p. 18.

²⁴ Mivel a fentiek alapján a katonai hírszerzés már nem csak katonai szakterületre kell, hogy irányuljon.

hanem azokat is, akik képesek az elemző-értékelő munkához érdemben hozzájárulni, és a szükséges ideig be kell őket kapcsolni az információáramlás rendszerébe. Így ezek az ideiglenes hírszerző hálózatok már *felderítési feladatok és specifikus problémák köré szerveződnek*, nem pedig információgyűjtési eljárások köré.

A hírszerzési adatok megjelenítésének formája is jelentőséggel bír. A megrendelők jelentősen eltérő igényeinek kielégítése érdekében a hírszerző közösségnek új, egységes információelemző/értékelő eljárásokra is szüksége van. A felderítő közösség legfőbb feladata, hogy pontos és releváns információkat tudjon biztosítani időben a felhasználóknak.

Az emberi dimenzióra vonatkozóan fellelhető információk pusztán mennyisége miatt különösen fontos a rendelkezésre álló képességek és erőforrások szervezése ugyanúgy, mint a nagy mennyiségű adatok időbeni feldolgozásának képessége. Például, jelenleg a harcmező felderítő előkészítésének már elengedhetetlen része a szociális hálózatok feltérképezése (social network mapping), lehetőleg a társadalmi média nyújtotta lehetőségek kihasználása által. De a hagyományos írásos jelentések csak rendkívül terjedelmesen, a PowerPoint diái pedig csak a szükséges háttér-információk leegyszerűsítésével képesek biztosítani a döntés előkészítéshez szükséges ismereteket. A sokrétű követelmények miatt a végső produktumoknak biztosítaniuk kell a megszerzett adatokkal történő interakció lehetőségét is. A vizuális analízis általánosságban egy lehetséges megoldás lehet, mert az inkább magáról a feldolgozási folyamatról, annak konkrét eredményéről szól.

Következtetések

Nagyon fontos, hogy felülvizsgáljuk a képességeinket és az álláspontunkat, hogy értelmezni tudjuk, pontosan mi történik a környezetünkben. Szun Ce óta minden stratégiai gondolkodó igyekszik tisztában lenni saját erejével és korlátaival, a gyorsan és dinamikusan változó környezet és az ellenség képességeinek tükrében ezek a tényezők ugyanolyan fontossággal bírnak a harc sikeres megvívása szempontjából.

Annak előrejelzése, hogy az ellenség mire lesz képes a jövőben, lehetővé teszi a saját erők szükséges képességeinek meghatározását és fejlesztését. A jövőbeni orosz képességek eddig példátlan szintű integritással jellemezhetőek: hagyományos és irreguláris hadviselési formák integrációja, a hagyományos katonai és nem katonai (kiber, gazdasági, politikai) aspektusainak kombinálása, a rendkívül hatékony információs hadviselési kampány előtérbe kerülése, amelyek ideológia és multimédia által támogatott befolyásoláson alapuló műveletekre épülnek.²⁵

²⁵ GERASIMOV, Valery: "Ценностьнауки в предвидении (The value of science in anticipation – New challenges required to rethink the forms and methods of warfare)." Военно-промышленный курьер (Military-Industrial Courier), 2013. február 27.
<http://www.vpk-news.ru/articles/14632>; letöltés: 2014.08.14.

Ez egyértelmű alkalmazkodást jelent egy állam integritásának megtörése érdekében folytatott konfliktusok természetében, ugyanis (NATO-tagország esetében) a határ bármilyen inváziós erővel történő átlépése kiváltaná a NATO 5. cikkelyének alkalmazását. Tehát egy olyan formájú hadviselés felemelkedését láthatjuk, amely képes a szövetség reakcióküszöbe alatt is hatékonyan működni azáltal, hogy kihasználja az aszimmetrikus stratégia keltette zavart céljai elérése érdekében. Az oroszok demonstrálták, hogy képesek a megfagyott konfliktus felolvasztására, az események érdekeik szerinti befolyásolására, majd a kialakult helyzet újbóli visszafagyasztására.

Ezt egy teljesen integrált hibrid hadviselés keretében valósítják meg. A történelem folyamán a legtöbb stratégiai gondolkodó akkor választotta az irreguláris hadviselést, ha semmilyen más eszköz nem állt a rendelkezésére. Még Mao és Giap is megjegyezte, hogy amint lenne lehetőségük konvencionális eszközök alkalmazására, azonnal váltanának irregulárisról hagyományos konfliktusra. De a hadviselés két, eddig elkülönülten folytatott formájának ilyen szintű integrációja és az irreguláris forma tudatos választása úgy, hogy lenne lehetőség és képesség hagyományos eszközök alkalmazására, egészen egyedi és a megszokottól eltérő gondolkodásmódot tükröz.

Ebben a tekintetben a hadviselés irreguláris formájának jelentősége erősödik, és már nem tekinthető csak a konvencionális gondolkodók másodlagos (vagy tartalék) megoldásának, mert integrált keretek között lényeges és sarkalatos része a stratégiának. Olyan opcióként kell kezelni, amely széles körű lehetőséget biztosít a stratégiai döntéshozóknak és egyre összetettebbé teszi a jövőbeni konfliktusokat. Vitán felül áll, hogy ha egy nemzet sikeres akar lenni a jövő konfliktusaiban, az adaptáció nem csupán lehetőség, hanem követelmény. Az alkalmazkodás a vezetői gondolkodás és különösen az információs fölény kivívását biztosító kötelek szervezeti kultúrája terén elengedhetetlen.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ARQUILLA, John: *Insurgents, Raiders and Bandits: How Masters of Irregular Warfare have Shaped Our World.* Ivan R. Dee, Chicago, 2013.
- BERZIŠ, Janis: *Russia's New Generation Warfare in Ukraine: Implications for Latvian Defense Policy.* National Defence Academy of Latvia, Center for Security and Strategic Research, Policy Paper No 2. 2014. április.
- BOOT, Max: *Invisible Armies. An Epic History of Guerrilla Warfare from Ancient Times to the Present.* Liveright Publishing Corporation, New York, 2013.
- CHEKINOV, S. G. Col. (Res.) – BOGDANOV, S. A. Lt. Gen. (Ret.): *The Nature and Content of a New-Generation War.* Military Thought, Issue: 4, 2013. http://www.eastviewpress.com/Files/MT_FROM%20THE%20CURRENT%20ISSUE_No.4_2013.pdf; letöltés: 2014.08.19.

- FLYNN, Michael T. Major General (USA) – POTTINGER, Matt Captain (USMC) – BATCHELOR, Paul D. (DIA): Fixing Intel: A Blueprint for Making Intelligence Relevant in Afghanistan. Voices from the field. Washington, DC, January 2010.
http://www.cnas.org/files/documents/publications/AfghanIntel_Flynn_Jan2010_code507_voices.pdf; letöltés: 2014.08.14.
- GALEOTTI, Mark Dr.: The ‘Gerasimov Doctrine’ and Russian Non-Linear War.
<http://inmoscowsshadows.wordpress.com/2014/07/06/the-gerasimov-doctrine-and-russian-non-linear-war/>; letöltés: 2014.08.01.
- GERASIMOV, Valery: Ценность науки в предвидении (The value of science in anticipation – New challenges require to rethink the forms and methods of warfare). Военно-промышленный курьер (Military-Industrial Courier), Issue: 8 (February 27, 2013).
<http://www.vpk-news.ru/articles/14632>; letöltés: 2014.08.19.
- HUBER, Thomas M.: Compound Warfare: That Fatal Knot. U.S. Army Command and General Staff College Press, Fort Leavenworth, Kansas, 1996.
- KIS-BENEDEK József: A nemzetbiztonsági szolgálatok együttműködése. In: Hadtudomány, XXIII. évfolyam 1-2. szám, 2013. március. pp. 100–114.
- LIANG, Qiao – XIANGSUI, Wang: Unrestricted Warfare. PLA Literature and Arts Publishing House, Beijing, 1999. pp. 204–216.
- MAXWELL, David S.: Is the War on Terrorism Over? Long Live Unconventional Warfare. Small Wars Journal, May 21, 2013.
<http://smallwarsjournal.com/jrnl/art/is-the-war-on-terrorism-over-long-live-unconventional-warfare>; letöltés: 2014.08.19.
- SHILLINGFORD, Ron: The elite forces handbook of unarmed combat. Thomas Dunne Books, New York, 2000.
- STANILAND, Paul: Networks of Rebellion: Explaining Insurgent Cohesion and Collapse. 1 edition. Cornell University Press (Ithaca, 2014).
- TREVERTON, Gregory F.: Intelligence for an Age of Terror. 1 edition. Cambridge University Press, Cambridge, New York, 2009.

**A TÁRSADALOMTUDOMÁNYOK MEGJELENÉSE
A HÍRSZERZÉSBEN**

Nem akarok az olvasóban olyan gondolatokat ébreszteni, hogy az író – vagyis személyem – rendelkezik hírszerző múlttal, mert ez közel sem igaz. Érdekelnek viszont a kulturális antropológia kutatási módszertana alkalmazásának lehetőségei a hírszerzésben. Nagyon tisztelen azokat a személyeket, akik e veszélyes, nagyon fontos és kivételes feladatot látják el hazájuk biztonsága érdekében. Munkám során több hírszerzőt, felderítőt megismertem és segítségükkel elsőként foglalkozhatom ma Magyarországon a „kulturális hírszerzés” (Cultural Intelligence – CI) módszertani alkalmazásainak lehetőségeivel. Jelen publikációmban arra teszek kísérletet, hogy bebizonyítsam, mennyire hasonló módszereket is alkalmaznak munkájuk során a hírszerzők és a kultúranropológusok azért, hogy minél több információt gyűjtsenek kutatási területükön.

Írásomban szeretném röviden bemutatni, hogy mi a kulturális antropológia, mert nagyon sokan egy ikonikus filmes alakhoz, Indiana Joneshoz hasonlítják (aki archeológus), de összekeverik az andragógiával (felnőttképzés), de hallottam már, hogy ornitológiai meghatározásokkal illeték. A kicsit jártasabbak már közelebbi, tehát etnológiai, néprajzi meghatározásokat említenek, de ennél sokkal specifikusabb, különállóbb és egzotikusabb a meghatározása, legalábbis nekem, antropológusnak. A meghatározást követően bemutatom azt a fajta kutatási módszertant, amely igazán a tárgya cikkemnek, amelyben lépésről lépésre eljutunk az előzetes informálódástól a „kulcs adatközlő” megtalálásán át a helyszínen alkalmazott módszerekig, amelyet jelentésünkkel, vagyis az eredmények leírásával lezárunk. Szeretném elkerülni azt a fajta téves érzetet az olvasóban – főképp, ha hírszerző az illető –, hogy személyem bizonygatni szeretné, hogyan is kell a terepen dolgozni, együttműködni a helyiakkal, figyelembe véve sok külső tényezőt, amelyek hatással vannak a hírszerző munkájára. Szó sincs róla. Ezzel a kis írással – egyfajta gondolatébresztőként – azt szeretném elérni, hogy azok a személyek, szakemberek, akiknek valós tereptapasztalatuk van (mondjuk a beépülésben és a beszerzésben), meglássák azokat a párhuzamokat, amelyeket most leírok. Szívesen meghallgatnám azoknak a személyeknek a beszámolóit, véleményét a cikkel kapcsolatban, akik egy eltérő kulturális környezetben rá voltak kényszerülve szocio-kulturális megfigyelésekre és azok alkalmazására, netán kutatásokra, megfigyelésekre, még ha ezt ők nem is így nevezték, de alkalmazták nap mint nap, mert munkájukat sokban elősegítette az idegen kultúra jobb megismerése. Ők azok, akik valóban láthatják azokat az eredményeket, amelyekhez a társadalomtudományok eszköztárára, szemléletmódjára és módszertanára igen is hasznos lehet a terepen végzett munkájuk során.

Hogy bebizonyítsam írásom hitelességét, néhány példa erejéig bemutatok olyan történelmi eseményeket, amelyekben a társadalomtudományok, elsősorban az antropológia alkalmazásával a külföldi hírszerző intézmények sikereket hajtottak végre, hogy lássuk, miért fontos számunkra a mai napig a szocio-kulturális képzés és kutatás e fedett tevékenységhez.

Mi is pontosan az antropológia?

A kulturális antropológia az antropológia (antropos + logosz = ember + tudomány) egyik ága. Angliában szociális antropológiának nevezik. Lényege, hogy a társadalomban élő személyeket vizsgálja, egy adott kulturális-társadalmi környezetben, amely során olyan speciális kutatási területeket próbál részleteiben megismerni, mint az adott kultúra hagyományrendszere, nyelve, ideológiája, jogi és politikai berendezkedése, vallása, társadalmi/rokonsági kapcsolatai, a nemi szerepek formái, jelentős hangsúlyt helyezve a terepmunkára, azaz a tanulmányozott emberközösséggel való együttélésen alapuló tartós megfigyelésre. A kulturális antropológia a társadalomtudományok azon ága, amely az elméleti módszereket és ismereteket a gyakorlatban felmerülő társadalmi problémák megoldásában alkalmazza. Alkalmazását módszertana és szemléletmódja teszi nélkülözhetetlenné idegen területek és kultúrák megismeréséhez, mert olyan információkhoz tud hozzáférni, amelyekhez egy katona – szemléletmódja és tanulmányai miatt – sajnos nem képes. A kulturális antropológia erőssége a terepen végzett kutatómunka és a naprakész ismeretanyag, amelyet az Amerikai Egyesült Államok hadereje már több évtizede sikeresen alkalmaz.

A kultúrantropológus számára a helyi hagyományok, a nyelv, a politikai helyzet, a társadalmi rétegződés és a kultúra legaprólékosabb ismerete nélkülözhetetlen a kutatása megvalósításához. Ebben elengedhetetlen segítőtársa a helyi társadalom egyik képviselője, akinek társadalmi helyzete tisztázott, aki elősegíti a kutató mindennapi munkáját és elfogadtatását, továbbá segít kiépíteni a bizalmat a vizsgált közösség és a kutató között. A „kulcs adatközlő” kezkesedik a kutató biztonságáért és megbízhatóságáért a helyi lakosok körében. A terepmunka egyik legnehezebb és legfontosabb feladata az ő személyének a megtalálása. A bizalmi viszony kiépítése igen időigényes és aprólékos munka.¹

A kutatások nélkülözhetetlenek világunk fejlődéséhez, ahogy az új befogadásának a képessége is. Az áttörési pontok megtalálásához nélkülözhetetlen a nyitott gondolkodás. Az új módszerek alkalmazásának rendszerbe történő integrálását sosem volt könnyű elfogadni, de ez a fejlődés lényegi velejárója. Mára a fejlettebb NATO-tagállamok hírszerző és katonai rendszereiben már alapvető elem a társadalomtudományi szemléletek és módszerek alkalmazása.

Egy másik kultúra nem ismerése és az ebből fakadó hírszerzői hiányosságok hozzájárulhatnak olyan katasztrófához is, mint amilyen Pearl Harborban történt. 1962-ben Roberta Wohlstetter a rendelkezésére bocsátott katonai jelentésekből bizonyította, hogy noha az amerikai fél észlelte a japán flottát a Csendes-óceánon és rögzítette a beszélgetéseiket a támadásról, mégis elképzelhetetlennek tartott egy „irracionális” támadást a Pearl Harbor-i flotta ellen.² Az amerikaiak úgy gondolták, hogy csak erőfitogtatás az, amit a japánok tesznek és soha semmilyen körülmények között nem mernének megtámadni egy náluk sokkal erősebb ellenfelet, félve az ellentámadástól. Tévedtek! Ezt a jelenséget „etnocentrizmusnak” nevezik, amikor is az egyén vagy csoport képtelen félretenni

¹ SZTANKAI Krisztián: Cultural Intelligence (IC/CULTINT): avagy a kulturális antropológia helye és szerepe a hírszerzésben. In: Hadtudományi Szemle, 6: (3) 2013, pp. 131–137.]

² WOHLSTETTER, Roberta: Pearl Harbor: Warning and Decision. Stanford, 1962, pp. 382–388.

saját kultúrájának viselkedésmintáit és elképzelni a világot egy másik csoport szemszögéből. Az amerikai vezetők saját szociális tapasztalataikra alapozva hozták meg a döntéseiket, miszerint még készültséget sem kell elrendelni, mert nem tartották valósnak a veszélyt. Ez különösen veszélyes lehet egy katonai hírszerzőnél, akár az értékelés-elemzésben, akár a terepen működő beépített tisztánél, mert torzíthatja stratégiai gondolkodását, és olyan feltételezéseket, következtetéseket vonhat le az ellenség viselkedéséről, amelyek nem valóságok, és így katonák, állampolgárok életét teheti kockára.

Az amerikai kormány felismerte a társadalomtudományokban rejlő hírszerző képességet és további együttműködésre kérte fel a társadalomtudományok képviselőit. Az együttműködés egyik eredménye a 2004-ben létrehozott Human Terrain System (HTS). Hasonló szervezet a brit Defence Cultural Specialist Unit (DCSU), amelynek szintén feladata, hogy társadalomtudományi módszerekkel segítse a katonai műveleteket. A stabilitás megteremtéséhez össze kell egyeztetni a kulturális, a politikai, a vallási és a szociológiai rendszereket a katonai és hírszerzési feladatokkal. A „békeépítési” folyamatokban és más hírszerzési információk megszerzésében is fontos szerepet játszottak és játszanak a mai napig azok az antropológusok, akik a veszélyt vállalva nap mint nap tárgyalásokat és kutatásokat folytatnak az egyes hadszíntereken, javítva ezzel hazájuk és a helyi civil lakosság biztonságát.

A társadalomtudományok és a hírszerzés együttműködése

Számos társadalomtudós dolgozott már a hírszerzésnek a történelem folyamán. Ilyen volt Sylvanus Morley harvardi régészt – aki nem melleleg a guatemalai Naachtun ősi városát is felfedezte –, akit az amerikai kormány kért fel arra, hogy hatoljon be a közép-amerikai dzsungelbe és – kutatását támogatva – informálódjon a térségben működő német ügynökök tevékenységeiről, akik ott megpróbálták létrehozni egy tengeralattjáró-bázist. A korábban a területre küldött hírszerzők sorra nem tértek vissza, ezért az amerikaiak úgy gondolták, hogy egy neves, a térséget jól ismerő szakember kutatása jó álca lehet. Morley-nek már kiépített kapcsolatai voltak a helyiek között, és mint utólag kiderült, ez mentette meg az életét, hiszen őt is elkapták a német ügynökök, de kutatását és eredményeit igazoltnak tekintették, ezért elengedték. Visszatértek Morley egy tízezer oldalas anyagot állított össze a hírszerzés számára, amely nagyon részletesen leírta a bázis helyét, a térség jellemzőit, a megközelítési útvonalakat, az együttműködő és az ellenséges törzseket, a veszélyes állatfajokat, a betegségeket, és hogy mire kell figyelni, kivel érdemes felvenni a kapcsolatot stb. Ezt az anyagot az amerikai kormány fel is használta a későbbi műveleteiben.

A második világháború folyamán számos antropológus szolgált az Office of Strategy Services-nél (OSS), amely a CIA és a különleges erők elődje, és amelyben a társadalomtudósok munkája teljes támogatást élvezett.³

³ SZTANKAI Krisztián: Kultúrantropológusok a katonai műveletekben. In: Sereg Szemle, VIII: (4) 2010, pp. 90–96.

– Carleton Coon, a Harvard Egyetem antropológus professzora marokkói ellenálló csoportokat képezett ki szabotázsakciókra, kihasználva az ellenfél gyengéit.

– Gregory Bateson brit állampolgár volt, és hosszú éveket töltött néprajzi kutatásokkal Új-Guineában. Burmában, az Arakan-hegységben dolgozott mint az ott állomásozó hírszerző egység civil tagja. Bateson tervezte és gyártotta a „fekete propaganda” rádióadásait, hogy aláássa a japán erők eltökélttségét.

– Ruth Benedictet a második világháború idején kérte fel a washingtoni Háborús Információs Iroda, hogy készítse el a japánok nemzeti karakterének az elemzését, mert az amerikai kultúrától teljesen távoli esett a japánok harctéren tapasztalt viselkedése. Nem tudták kiismerni az ellenfél gondolkodását, mert mikor vissza kellett volna vonulniuk, akkor támadtak, mikor támadtak, visszavonulást fűjtak. De a kamikaze pilóták – mind légi, mind vízi – viselkedése is teljesen idegen volt számukra. A katonáknak a császárhoz való viszonyáról az amerikaiak nem tudtak semmit, ahogy a japánok hadműveleti tervezése is kiszámíthatatlan volt. Egyes antropológusok szerint a Benedict kutatásait összegző tanulmány vezetett Nagaszaki és Hiroshima lebombázásához, hiszen csak egy váratlan nagy erejű támadás lehetett az, amely megállíthatta a császárt és kapitulációra kényszeríthette Japánt.

– Edward G. Lansdale dandártábornok antropológusokat alkalmazott a huk lázadók elleni harcban a Fülöp-szigeteken, akik több kutatást végeztek a helyi babonákról. Alkalmazta a „psywar”-t, azaz a lélektani hadműveletet, ezzel valósítva meg a történelem egyik első ilyen jellegű hadviselését. Ez a fajta lélektani művelet azt a hiedelmet célozta meg, hogy a helyi lakosság hisz az „asuang” – az európai megfélemlője Drakula – létezésében, vagyis a vámpírokban. Egy huk járőrösvény mellett elrejtőzött katonák várták az arra járó lázadókat, és elkapták az utolsó embert, ezt a többiek nem vették észre. Amikor feltűnt nekik társuk hiánya, kutatni kezdtek, és rátaláltak az ösvényre addig már visszahelyezett holttestre. A halott nyakán két lyuk tátongott és a vér is eltűnt a holttestből, ezért úgy gondolták, hogy az „asuang” tette. A kormányerők ezt a hiedelmet felhasználva kényszerítették a huk lázadókat a terület elhagyására.

– Gerald C. Hickey, a Chichagoi Egyetem PhD-hallgatójaként 1956-tól tizennyolc évig, a háború befejezéséig antropológusként dolgozott Vietnámban. Hickey a hegyvidéki népek kultúráját tanulmányozta, és közvetítő szerepet játszott az amerikai hadsereg, a saigoni kormány és a vietnami hegylakó népek között. A hegylakók kultúrájának megértése segítette megoldani a konfliktust Saigonban 1965-ben, és biztosította a szövetséget az amerikai erők oldalán a háború végéig.

Mára az amerikai katonai hírszerzés és a társadalomtudomány között még szorosabb az együttműködés. Szociológusok, politológusok, pszichológusok és antropológusok dolgoznak együtt az ország biztonságáért. Miért is hasznos a hírszerzés számára, hogy társadalomtudósokat foglalkoztat és titkosszolgálati eszközökkel felvértezve kutatókat alkalmaz külföldön? A válasz igen egyértelmű és egyszerű. Ha már elfogadtuk a tényt, hogy a hírszerzésnek igenis szüksége van a társadalomtudományok szakmai módszereire, látásmódjára, kapcsolataira, kutatásaikra, akkor fel kell tenni a kérdést: kiből lesz az, aki a két feladatot jobban el tudja látni?

Ezzel nem azt kívánom mondani, hogy egy társadalomtudományi végzettség mindenképp szükséges a hírszerzőknek, de bizonyos feladatokhoz igencsak hasznos lehet, pl. az értékelés-elemzésben – más szemléletből és forrásból dolgozni – vagy a HUMINT-ban, jobban megismerve azt a kulturális környezetet, ahol a munkát végzik.

Az Amerikai Egyesült Államok és Nagy-Britannia két programot indított el, amelyekben a társadalomtudományok alkalmazásának lehetőségét vizsgálták. A Combating Terrorism Countering Radicalisation és az Intelligence Scholars programokat. Az Amerikai Egyesült Államokban 2004 áprilisa óta több hírszerző ügynökség elemző munkatársa kényszerült újra beiratkozni az amerikai egyetemekre, hogy szakértelmüket és kulturális ismeretüket bővítsék olyan antropológiai tudással, amelyek szükségessé váltak munkájuk pontosabb elvégzéséhez. 2006 júliusában a brit Foreign and Commonwealth Office (FCO) és az Economic and Social Research Council (ESRC) közösen elindított egy 1,3 millió fontos kezdeményezést, amelynek célja hat különböző régióban és öt országban működő szélsőséges iszlám csoportok elemzése volt. A programtól azt várták, hogy jobban megértse a terrorista csoportok működését és elősegítse a hatékony fellépést ellenük. Tény, hogy a kutatási programot nyíltan nem hirdették, de az MI5 Joint Terrorism Analysis Centre-je részt vett a tervezésében és a finanszírozásában.⁴

Katonaantropológia

Egy új interdiszciplína van már születőben a világban, amelyben a hírszerzés az antropológiát alkalmazva más oldalról gyűjti be a számára szükséges információt, vagy férközik közelebb a forrásához. A katonaantropológia célja a kulturális információk (Cultural Intelligence – CULTINT\CICQ) begyűjtése és a katonai feladatok támogatása.⁵ A társadalomtudományi módszerek alkalmazása mindig közel állt az országvédelem feladataihoz, hiszen az idegen, az országot veszélyeztető személyek, csoportok vagy a vizsgált nemzetek és személyek több szintű elemzése kulcskérdés egy ország biztonságát illetően.

A NATO definíció szerint a HUMINT-képesség egy hírszerzési kategória, az emberi forrásokból származó információgyűjtés egyik eszköze.⁶ Magyarországon az Összhaderőnemi Doktrína (Ált. 27.) részletezi a felderítéssel és a hírszerzéssel kapcsolatos alapvető fogalmakat.⁷ A definíciók alapokat szolgáltatnak egy szolgáltatási alapon szervezett, hírszerzési/felderítési adatokat biztosító hálózat megalkotásához, amely lehetővé teszi előbb az információs fölény kivívását, később az információs uralom kialakításán keresztül a vezetési fölény kialakítását.⁸ A nemzeti különleges műveleti erők alegységeinek műveletei túlnyomó részben a nemzetközi alkalmazásokban valósulnak meg, azaz minden részt vevő nemzet egy

⁴ HOUTMAN, Gustaaf: Double or quits. *Anthropology Today* 22/6 (2006) 1-3.

⁵ http://en.wikipedia.org/wiki/Cultural_intelligence#Cultural_intelligence_in_the_U.S._military; letöltés: 2014.04.21.

⁶ AAP-6 (2004) – NATO Glossary of terms and definitions. <http://www.natohcoe.org/en/home/>; letöltés: 2014.04.26.

⁷ MH Összhaderőnemi Doktrína Ált/27. (2. módosítás) 2007, pp. 60–63.

⁸ Dr. HAIG Zsolt: Információs műveletek, SIGINT és EW kapcsolatrendszere. In: *Felderítő Szemle*, VI. évfolyam Különszám, 2007. február. pp. 27–48, ISSN 1588-242X.

közös adathálózatba, adatbázisokba töltheti fel a rendelkezésére álló információkat mind a saját, mind a szemben álló erőkről/capatokról. Ezért az információs műveletek és a több lábbon álló hírszerzés/felderítés szerepe nagymértékben felértékelődött.⁹

Ahogy az antropológia, úgy a HUMINT is számos módszert alkalmaz munkája során, de mindenképp szükséges a társadalomtudományi szemlélet és a befogadás képessége az új iránt. A HUMINT feladata, hogy emberi kapcsolatok kiépítésével minél több információra telessünk szert. Ahogy Bush elnök fogalmazott: „*újra kell építeni a humán hírszerzési képességeket, olyan emberekre van szükség, akik megtalálják a célt, követik az ellenséget és segítenek ördögi terveik meghiúsításában*”.¹⁰ Kis-Benedek József ezredes több írásában is foglalkozik a HUMINT-képesség bemutatásával.

Ahogy fogalmaz:¹¹ A HUMINT-tevékenység célja világos és egyértelmű: be kell hatolni a terrorista szervezetekbe, meg kell ismerni azokat, különös tekintettel a tervekre és a potenciális elkövetőkre. A terrorista szervezetekbe HUMINT-erőkkel történő beépülés azonban nem egyszerű feladat, még akkor sem, ha nagyobb összeget fordítunk rá. A HUMINT-hálózat kiépítése hosszú távú feladat, hiszen az al-Kaida-típusú szervezetekbe történő beépülés majdnem lehetetlen.

A terrorizmus elleni hírszerzés feladatai az alábbiakban összegezhetőek:

- a szervezetek céljainak, felépítésének, módszereinek, állományának, eszközeinek, toborzási rendjének, nemzetközi és belföldi kapcsolatainak megismerése;
- szervezetek működése, vezetése, finanszírozása;
- tervek, szándékok, végrehajtás módja;
- szponzoráló államok, szervezetek;
- tömegpusztító képességek megállapítása;
- alvó hálózatok, toborzási módszerek;
- összeköttetési rendszerek;
- szervezetek működését, felszámolását befolyásoló tényezők.

A felsorolt feladatok ellátásához bizony elengedhetetlen az idegen kultúra (a hagyományok, a vallás, a szokásjog, a nyelv) pontos ismerete és kulcsinformátor használat. A kutatás kulcsa az antropológiában is maga a forrás megtalálása, ami nélkülözhetetlen a hiteles és pontos információk begyűjtéséhez. A „kulcs adatközlő” – ahogy az antropológiában nevezik – létfontosságú a kutatás megkezdéséhez, fenntartásához és lezárásához egyaránt. Az első kézből kapott friss, naprakész információk aranyat érnek az antropológiában és a HUMINT szempontjából egyaránt. Ha nem vagyunk elég gyorsak, akár ki is hülhet a forrás által adott nyom vagy információ.

⁹ HAIG Zsolt – VÁRHEGYI István: A cybertér és a cyberhadviselés értelmezése. In: Hadtudomány 2008. évi XVIII. elektronikus kiadvány, pp. 1–22. ISSN 1215-4121 http://mht.eu/hadtudomany/2008/2008_elektronikus/2008_e_2.pdf; letöltés: 2014.04.20.

¹⁰ <http://www3.citadel.edu/pao/addresses/presbush01.html>; letöltés: 2014.06.04.

¹¹ KIS-BENEDEK József: A terrorizmus ellen folytatott hírszerzés. In: Felderítő Szemle, 2003. II: (1) pp. 92–101.

Az antropológiai terepmunka

Ahogy a HUMINT első fázisában, úgy egy antropológiai kutatás elején is az elérhető nyílt forrású információ gyűjtése az első a vizsgálatunk tárgyáról. Meg kell tervezni kutatásunk minden egyes lépését: szakirodalmak begyűjtése; történelmi-kulturális áttekintés a helyi viszonyokról; az interjútipusok összeállítása; a technikai követelmények meglétének ellenőrzése; azoknak a személyeknek a felkeresése, akik elérhetőek és ismerik a vizsgált területet stb. Ami a legfontosabb persze, az a megjelenés a terepen és az első interakció a helyiekkel, a kiszemelt leendő informátorral – ez már a második lépés. A legnehezebb munka, hogy mi is az, amivel a közelébe férközhetnek a vizsgált területhez és/vagy személyhez, csoporthoz. Nagyon fontos a bizalom kiépítése, ami sosem könnyű feladat, mert ez az, ami igen időigényes munka. Először kívülről figyelek és próbálom elsajátítani a kulturális egyediségeket, keresve a mintát és a lehetséges személyt, aki összeköt az „idegenekkel”. Ez mérföldkő a munka során, mert nem szabad elkapkodni, biztosra kell menni. De ha ez megvan, akkor felgyorsulnak az események. Ismerkedések, rendezvényeken történő megjelenés stb. Egy antropológiai munka években mérhető, hiszen olyan szintű kapcsolati háló jön létre és olyan mennyiségű adat keletkezik, hogy sok időbe telik még az elhúzódo terepmunka után elemezni azokat.

Az antropológiai kutatások része az eredmények elemzése-értékelése, amely elengedhetetlen folyamat, mert számos forrás megbízhatatlan a terepen. Így minél több helyről és módszerrel gyűjtjük be a számunkra érdekes információkat, az annál relevánsabb lesz és a későbbi feldolgozásban már komolyabb szempontok alapján elemezhetőek. Egy egységes rendszert használunk ahhoz, hogy értékeljük a forrás megbízhatóságát és az általuk szolgáltatott adatok pontosságát.¹² Minél több a forrás, annál hitelesebb az információ. A HUMINT forrásai lehetnek semleges, baráti vagy ellenséges személyek. Olyan akkreditált diplomaták, akik az ország megbízásából, pl. katonai attaséként dolgoznak egy másik országban, de forrás lehet még egy nem kormányzati szervnél dolgozó személy is, vagy egy idegen országból menekült család, akár egy másik társadalomtudós, vagy csak egy utazó.¹³ Sok potenciális informátor létezik, csak meg kell találni őket.

Dr. Vida Csaba fogalmazta meg, hogy a „*hírszerzés elemzés-értékelés során a kritikai gondolkodás célja, hogy javítsa a hírszerző elemző-értékelő munkáját, valamint csökkentse a logikai következtetések során elkövetett hibák számát. A módszer alkalmazása során [...] a gondolkodó ne kövessen el hibás gondolati ugrásokat, valamint minden olyan tényezőt figyelembe vegyen, amely szükséges a valós eredmények eléréséhez*”.¹⁴ Ebben az olvasatban számomra az elemző-értékelőnek olyan háttér-információkkal és látásmóddal kell rendelkeznie, amelyek képessé teszik a sajátosságok azonosításában, neki magának pedig rendelkeznie kell történelmi és kulturális ismeretekkel, amelyek elősegítik a pontosabb és a gyorsabb munkát. Az antropológiában is nagyon fontos, hogy a kutató kulturálisan érzékeny legyen, mert ez a képessége teszi őt alkalmassá a részletes információk pontos megfigyelésére.

¹² <https://www.princeton.edu/~achaney/tmve/wiki100k/docs/HUMINT.html>; letöltés: 2014.04.21.

¹³ <http://www.abchs.com/xsecure/chs/coursedocs/IAC/pdf/iac-phase1.pdf>; letöltés: 2014.04.21.

¹⁴ Dr. VIDA Csaba mk. alezredes: A kritikai gondolkodás szerepe a hírszerző elemző-értékelő munkában. In: Felderítő Szemle, XI: (2) 2012, pp. 90–99.

A felderítésnek különböző célterületei léteznek:

- gazdasági felderítés;
- közlekedési és távközlési felderítés;
- katonaföldrajzi felderítés;
- haderő-felderítés;
- politikai felderítés;
- tudományos felderítés;
- társadalmi felderítés;
- biográfiai felderítés.

Az utolsó három felderítés alapja az idegenek, a kulturálisan különböző vagy deviáns mozgalmak/csoportok, a vizsgált személyek életútjának, társadalmi háttérének elemzése, a különböző csoportok vizsgálata, mind-mind antropológiai célcsoportok, amelyekre megvannak a vizsgálati módszereink. Ezeket az információkat folyamatosan kutatják a kulturális antropológiában, hiszen a szocio-kulturális kutatásokkal elemezhetőek, megjósolhatóak tevékenységük, de ami a legfontosabb, hogy más szemlélettel, más megközelítésből kutatja fel a számára értékes információkat. Csak gondoljuk bele, hogy az sem mindegy, milyen kulturális háttérrel rendelkező személytől akarunk információkat gyűjteni, mert más az értékrendje, az ország kulturális hagyománya egy japán, egy amerikai, egy orosz, egy német, egy holland vagy szerb személynek, és még a társadalmi státusa, hovatartozása, devianciája, motivációja, élettörténete is más lehet. Ezeket az információkat mind-mind ismernünk kell, hogy közelebb kerüljünk hozzá és a forrásunk lehessen.

Zárszó

Hiszem, hogy társadalomtudósként nem ülhetek ölbe tett kézzel és elmélkedhetek, filozofálhatok egy biztonságos szobában az asztal mögött ülve a világ borzalmain, ha tudom, hogy képes vagyok segíteni békét hozni, akár egy rövid időre, akár egy kis területen. 1995-ben Felix Moos, a Kansasi Egyetem egyik antropológusa nyilvánosan kiállt az antropológia és a hadsereg közötti együttműködés mellett. Moos szerint minden embernek (képzetségétől függetlenül) elsődleges feladata a nemzet és az emberi élet védelme. Ezt nem írhatja felül sem etikai kódex, sem politikai nézet. Mindenkinek joga és kötelessége segíteni a globális konfliktusokban, amelyek közvetlenül vagy közvetett módon hatással vannak ránk, vagy veszélyeztetik életünket vagy bármely más ember életét.¹⁵ Az al-Kaida és a többi nemzetközi terrorcsoport megjelenésével megváltoztak a nemzetbiztonsági ügynökségek szerepei, prioritásai. Ma már ezek a csoportok jelentik a legnagyobb fenyegetést minden nemzet számára. Éppen ezért egy új megközelítés vált szükségessé a hírszerzésben. Az antropológia már bizonyította az elmúlt időszakban, hogy a katonai műveletek során hasznos információkkal tudja segíteni a hírszerző ügynökségek munkáját. Csak remélhetem, hogy lesznek olyan személyek, akik elolvassák ezt a cikket és be tudják helyettesíteni az általam elmondottakat saját munkafázisaikba, és akkor talán elindulhat egy olyan új és hasznos képesség kialakítása, amely igen komolyan érintheti a hírszerzés és az antropológia jövőbeni kapcsolatát.

¹⁵ GLENN, David: Cloak and Classroom. The Chronicle of Higher Education, (2005)
<http://chronicle.com/free/v51/i29/29a01401.htm>; letöltés: 2007.01.10.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- AAP-6 (2004) – NATO Glossary of terms and definitions.
<http://www.natohcoe.org/en/home/>; letöltés: 2014.04.26.
- BOLDIZSÁR Gábor: Military decision making and the human terrain.
http://beachvolleyball.guidedbees.com/~ruben/EDSI/papers/boldizs%E1r_military.pdf;
letöltés: 2014.01.29.
- Dr. HAIG Zsolt: Információs műveletek, SIGINT és EW kapcsolatrendszere.
In: Felderítő Szemle, VI. évfolyam Különszám, 2007. február. pp. 27–48.
ISSN 1588-242X
- Dr. VIDA Csaba mk. alezredes: A kritikai gondolkodás szerepe a hírszerző elemző-
értékelő munkában.
In: Felderítő Szemle, XI: (2) 2012, pp. 90–99.)
- GLENN, David: Cloak and Classroom. The Chronicle of Higher Education, 2005.
<http://chronicle.com/free/v51/i29/29a01401.htm>; letöltés: 2007.01.10.
- HAIG Zsolt – VÁRHEGYI István: A cybertér és a cyberhadviselés értelmezése.
In: Hadtudomány, 2008. évi XVIII. elektronikus kiadvány, pp. 1–22. ISSN 1215-4121
http://mhtt.eu/hadtudomany/2008/2008_elektronikus/2008_e_2.pdf;
letöltés: 2014.04.20.
- HOUTMAN, Gustaaf: Double or quits.
Anthropology Today 22/6 (2006) 1-3.
- http://en.wikipedia.org/wiki/Cultural_intelligence#Cultural_intelligence_in_the_U.S._military;
letöltés: 2014.04.21.
- <http://www.abchs.com/xsecure/chs/coursedocs/IAC/pdf/iac-phase1.pdf>;
letöltés: 2014.04.21.
- <https://www.princeton.edu/~achaney/tmve/wiki100k/docs/HUMINT.html>;
letöltés: 2014.04.21.
- KIS-BENEDEK József: A terrorizmus ellen folytatott hírszerzés.
In: Felderítő Szemle, 2003. II: (1) pp. 92–101.
- MH Összhaderőnemi Doktrína Ált/27. (2. módosítás) 2007, pp. 60–63.
- SZTANKAI Krisztián: Cultural Intelligence (IC/CULTINT): avagy a kulturális
antropológia helye és szerepe a hírszerzésben.
In: Hadtudományi Szemle, 6: (3) 2013, pp. 131–137.
- SZTANKAI Krisztián: Kultúrantropológusok a katonai műveletekben.
In: Sereg Szemle, VIII: (4) 2010, pp. 90–96.
- WOHLSTETTER, Roberta: Pearl Harbor: Warning and Decision.
Stanford, 1962, pp. 382–388.

**KOSZOVÓ FÜGGETLENNÉ VÁLÁSÁNAK
LEHETSÉGES HATÁSA AZ ETNIKAI KISEBBSÉGEK
ÉS SZAKADÁR CSOPORTOK FÜGGETLENSÉGI
TÖREKVÉSEIRE**

Előzmények

A státustárgyalások sikertelenségére hivatkozva Koszovó 2008. február 17-én egyoldalúan kikiáltotta függetlenségét. Koszovó helyzete és függetlenné válása ugyanakkor nem illeszthető be organikusán Európa keleti blokkja szövetségi államainak, így a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság (JSZSZK) széthullásának sorába, illetve folyamataiba. A második világháborút követő béke egyik alappillére Európában a határok megváltoztathatlanságának elve. A JSZSZK (Csehszlovákiához és a Szovjetunióhoz hasonlóan) szövetségi állam volt, és az alkotmányában szerepelt, hogy az egyes tagállamoknak joguk van az elszakadáshoz. Ebből adódóan a tagállamok kiválását a szövetségi állam belső jogrendje is lehetővé tette, ezért az általános vélekedés szerint az nem ellenkezett a nemzetközi joggal. Koszovó helyzete teljesen más volt. Bár Szerbia autonóm tartományaként 1974-től 1989-ig széles körű önrendelkezéssel bírt, a jugoszláv vezetők pontosan azért nem emelték tagköztársasági rangra – annak ellenére, hogy területe és népessége miatt ez indokolt lett volna –, mert tartottak az ott élő albánok függetlenségi törekvéseitől.

Koszovó függetlenségét a cikk megírásáig¹ összesen 108 ENSZ-tagállam, köztük az Amerikai Egyesült Államok, az Európai Unió (EU) legtöbb tagállama, valamint – Szerbia kivételével – Koszovó minden szomszédja elismerte. Szerbia mellett Oroszország és Kína, valamint az EU-tagországok közül Görögország, Ciprus, Románia, Spanyolország, Szlovákia, összesen 38 ország helyteleníti a függetlenség egyoldalú kikiáltását.² Koszovó függetlenségének kifejezett ellenzése mögött minden esetben az a félelem áll, hogy az adott állam területén élő egy vagy több etnikai csoport Koszovó „mintájára” sikeres függetlenségi mozgalmat indít és elszakad az országtól.

Területi integritása megvédése érdekében Szerbia a Hágai Nemzetközi Bíróság állásfoglalását kérte abban a kérdésben, hogy Koszovó függetlenségének a kikiáltása összeegyeztethető-e a nemzetközi joggal.

Érvek és ellenérvek³

Szerbia és a függetlenség ellenzői azzal érveltek, hogy az aktus jogilag érvénytelen, mivel az ENSZ Biztonsági Tanácsának (BT) 1244-es határozata úgy rendelkezik az átmenetről, hogy a tartomány végső státusát tárgyalások révén bilaterális vagy multilaterális egyezményben kell rendezni.

¹ 2014. szeptember 29.

² <http://www.kosovothanksyou.com/>; letöltés: 2014.09.29.

³ A feltüntetett álláspontok a felek Hágai Nemzetközi Bíróság elé terjesztett írásos és szóbeli állásfoglalása alapján kerültek összefoglalásra.

A függetlenséget ellenző érvrendszer általánosságban az államok, különösen a Jugoszláv Szövetségi Köztársaság, illetve annak jogutódja, Szerbia azon jogára koncentrált, hogy megőrizze területi integritását. Ezt a jogot az ENSZ alapokmánya, a Helsink-i záróokmány és az ENSZ BT 1244-es határozata is garantálja.

Szerbia szerint a népek önrendelkezési joga nem alkalmazható ebben az esetben, mert az csak a dekolonizációs folyamat keretében önállósodó, korábban államisággal nem rendelkező népeket, nemzeteket illeti meg, a nemzeti kisebbségeket nem. Amennyiben az adott nép már rendelkezik állammal, akkor ezek a jogok az adott állam területén élő állampolgárok közösségének egyetemes akaratától függően érvényesíthetők. Mivel albán állam már létezik, így kizárt az önrendelkezési jog kizárólagos megadása a szerbiai (koszovói) albán kisebbség számára. A függetlenség egyoldalú kikiáltásának jogérvényessége amúgy is alacsonyabb rendű a BT-határozatnál, amely nem vonja kétségbe Szerbia területi egységét és szuverenitását.

Szerbia nem cáfolta a koszovói albánság erkölcsi alapját az önrendelkezésre, de jogtalanak tartotta az átmeneti koszovói kormány egyoldalú jogi aktusát. Szerbia – ugyancsak az 1244-es határozatra hivatkozva – azt állította, hogy a hatalom Koszovóban az UNMIK⁴ kezében van, és a koszovói albánoknak nem volt joguk a függetlenség egyoldalú kinyilvánítására.

A függetlenséget támogató álláspont szerint az önrendelkezés joga minden népcsoport számára alapvető jog, amelyet az emberi és a polgárjogokkal, valamint a kisebbségi jogokkal együtt a nemzetközi jog garantál. A koszovói albánok nem élvezhették ezeket a jogokat a Milosevics-rezsim alatt, ezért jogosan nyilvánították ki függetlenségüket.

A koszovói albánok és támogatóik érvrendszere ezen túlmenően az alábbi fő összetevőkből áll: a nemzetközi jog védi az emberi és a polgárjogokat, valamint a kisebbségi jogokat; az ENSZ BT 1244-es határozata szerint Koszovó végső státusát politikai tárgyalások határozzák meg; a dokumentum nem a fő részében, hanem a preambulumban említi meg Szerbia területi integritását, így az valójában nem rendelkezik Koszovó státusáról; a területi integritás védelme csak külső hatalomra vonatkozik és nem érvényes az egy országon belüli függetlenségi mozgalomra.

További koszovói albán álláspont szerint Koszovónak az első balkáni háborút lezáró 1913-as Londoni Egyezményvel Törökországtól Szerbiához történt csatolása jogtalan, mivel a Balkán Liga agressziót követett el Törökország ellen, és agresszió nem eredményezhet területi nyereséget. Ily módon a szerb területi igény nem megalapozott.

Horvátország azt az érvet hozta fel, hogy a JSZSZK alkotmányában Koszovó autonóm tartományként gyakorlatilag ugyanazokat a jogokat élvezte, mint az önálló tagköztársaságok. Ezek a jogok lehetővé tették Bosznia-Hercegovina, Horvátország, Macedónia, Montenegró és Szlovénia számára a függetlenné válást, ezért ez a jog Koszovót is megilleti.

⁴ United Nations Interim Administration Mission in Kosovo.

A Hágai Nemzetközi Bíróság Döntése

2010. július 22-én a Hágai Nemzetközi Bíróság meghozta döntését, amelynek értelmében Koszovó függetlenségének kikiáltása nem sérti a nemzetközi jogot.⁵ Az ítélet indoklása úgy szól, hogy a nemzetközi jog nem korlátozza a függetlenség kikiáltását. A bíróság rámutatott arra is, hogy Koszovó függetlenségének az elismerése az egyes államok egyéni döntése.

A bíróság ítéletének az indoklása úgy szól, hogy a függetlenséget nem a koszovói parlament, az átmeneti kormány vagy bármely más hivatalos koszovói testület, hanem „Koszovó polgárainak képviselői” nyilvánították ki, akikre nem vonatkoztak az ENSZ BT 1244-es határozata és az UNMIK által megalkotott Alkotmányos Keretdokumentum megkötései.

Fontos kiemelni, hogy a döntés tanácsadó jellegű, annak jogilag nincs kötelező érvénye a felekre, tehát nem oldotta meg a Koszovó és Szerbia között meglévő vitát. Ugyanakkor egyes értékelések szerint felmerülhet annak a lehetősége, hogy más szeparatista mozgalmak precedensnek tekintik a döntést, és mintaként alkalmazzák azt az általuk vitatott terület függetlenségének kinyilvánítására.

A döntés esetleges következményei

Koszovó függetlenségének egyoldalú kikiáltása és a Hágai Nemzetközi Bíróság vonatkozó döntése máig tartó élénk vitát generált arról, hogy az aktus precedensül szolgálhat-e más válságkörzetek, illetve etnikai kisebbségek számára, és bátoríthat-e újabb szeparatista mozgalmakat vitatott területek függetlenségének kikiáltására. Szerte a világban több mint 200 olyan kisebbség létezik, amelyek precedensként használhatnák Koszovó függetlenségének egyoldalú kikiáltását. Az alábbiakban megpróbálok rávilágítani azokra a tényezőkre, amelyek meghatározhatják, hogy milyen feltételek megléte szükséges ahhoz, hogy az egyes függetlenségi mozgalmak a siker esélyével tevékenykedjenek.

Közvetlen környezet

A tartomány függetlenné válásának első hatásai és azok veszélyessége már jóval a függetlenség kikiáltását megelőzően megmutatkoztak Koszovó közvetlen környezetében. Miután a KFOR⁶ bevonulása miatt a környezet biztonságossá vált az albánok számára Koszovóban, vezetőik azonnal megkezdték az általuk korábban lefolytatott „felszabadító háború” exportját az albánok által lakott szomszédos területekre. A módszer nem változott. Fegyveres provokációkkal arra próbálták kényszeríteni a terület felett fennhatóságot gyakorló államot, hogy biztonsági erőivel erélyesen – lehetőleg túlzott erővel – lépjen fel a támadások ellen, majd a kialakult humanitárius katasztrófa következtében a nemzetközi közösség beavatkozását lehet kérni, amely az adott állam szuverenitásának elvesztését okozza a kérdéses terület felett.

⁵ <http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&p2=4&code=kos&case=141&k=21>;
letöltés: 2014.09.29.

⁶ Kosovo Force.

Ennek jegyében 2000-ben harcok lángoltak fel a Koszovó keleti határán túl, Szerbiában elterülő Presevo-völgyben, ahol az adott járásokban (opstinákban) szintén többségben voltak az albán nemzetiségű lakosok. A Koszovói Felszabadítási Hadsereg (UCK⁷) egyes vezetői és tagjai a különböző helyi albán nemzetiségű fegyveres csoportokkal együttműködve Presevo–Medvedja–Bujanovac Felszabadítási Hadsereg (UCPMB⁸) néven összehangolt támadásokat hajtottak végre a szerb biztonsági erők ellen. Ebben nagy segítségükre volt az a tény, hogy sem a KFOR, sem a szerb erők nem léptek be a Koszovó határainak szerb oldalán kijelölt öt kilométer széles Földi Biztonsági Zóna területére, amelyet így az albán nemzetiségű fegyveres csoportok biztonságos bázisok telepítésére használhattak.

A harcok 2001-ben áterjedtek Macedónia albánok által lakott nyugati területeire, ahol szélsőséges albán nemzetiségű csoportok szövetségre léptek egymással, hogy fegyveres felkelést robbantsanak ki az országban. A Nemzeti Felszabadítási Hadsereg (UCK⁹) néven egyesült csoportok összehangolt támadásokat hajtottak végre a macedón biztonsági erők és kulcsfontosságú objektumok ellen.

A próbálkozás mindkét területen kudarcba fulladt. A Presevo-völgyben a Jugoszláv Hadsereg alakulataiból és szerb belügyminisztériumi csapatokból jelentős erőket vontak össze a térségben, amelyek felvették a harcot a fegyveres csoportokkal. Ezzel párhuzamosan a politikai és a katonai vezetés folyamatosan egyeztetett az UNMIK-kal és a KFOR-ral a kérdésben, ezzel biztosítva a nemzetközi támogatást a műveletekhez. A jugoszláv biztonsági erőknek a KFOR támogatásával sikerült rendezni a helyzetet. Macedóniában a helyi haderő és a belügyi csapatok megtorló válaszcsempésait a nemzetközi közösség (főképpen a NATO) politikai közbelépése megakadályozta és kompromisszumos megegyezésre készítette a szemben álló feleket. Így 2002-re mindkét területen stabilizálódott a helyzet és az ott élő albán nemzeti kisebbség lassú integrációs folyamatba kezdett.

Ezek a próbálkozások is jól mutatják, hogy egy kisebbségi csoportnak csak akkor van reális esélye a koszovói minta hatékony alkalmazására, ha a térségben meghatározó befolyással rendelkező egy vagy több hatalom közvetlenül támogatja a mozgalmat. Mind a dél-szerbiai Presevo-völgy, mind Macedónia tekintetében a nemzetközi támogatás a függetlenedés helyett az integráció és az önrendelkezési jogok jelentős bővítésének irányába hatott, ezért a szeparatista mozgalmak elbuktak.

Az Európai Unió tagországaira gyakorolt hatások

Koszovó tágabb környezetében, az Európai Unióban, illetve annak tagországaiban eltérő annak megítélése, hogy szolgálhat-e precedensként a tartomány függetlenné válása. Gazdag és válságoktól terhes történelme következtében az EU sok országában figyelhetők meg a nemzetiségi ellentét különböző fokozatai. Csak a legfontosabbakat említve: Olaszországban Dél-Tirol helyzete, Belgiumban a vallón-flamand ellentét, Cipruson és Görögországban a török–görög szembenállás, az Egyesült Királyságban az északír és a skót probléma, Észtországon az orosz,

⁷ Ushtria Çlirimtare e Kosovës.

⁸ Ushtria Çlirimtare e Preshës Medvegjës dhe Bujanocit.

⁹ Ushtria Çlirimtare e Kombëtare.

Romániában és Szlovákiában a magyar kisebbség, Spanyolországban pedig a baszk és a katalán kérdés. Az Európai Unió érintett tagállamainak kormányai eltérően ítélik meg a Koszovó függetlensége kapcsán felmerülő kockázatokat, amire abból lehet következtetni, hogyan viszonyulnak ahhoz.

Belgium, az Egyesült Királyság és Olaszország is elismerte Koszovó függetlenségét, ami feltehetőleg azt jelzi, hogy a fenti államok vezetői nem tartják reális fenyegetésnek a Koszovói példa elterjedését a saját országukban.

Ciprus, Görögország, Románia, Spanyolország és Szlovákia nem ismerték el eddig Koszovó függetlenségét, mert attól tartanak, hogy az a területükön meglévő nemzetiségi alapú ellentétek elmérgesedéséhez vezethet, vagy a nemzeti kisebbségeik túlzott követeléseket támaszthatnak miatta.

A Koszovó függetlenségének kikiáltása óta eltelt idő azt mutatja, hogy ezek a félelmek megalapozatlanok voltak. Ugyan vannak erőteljes függetlenedési mozgalmak az EU-n belül, de egyetlen uniós országban sem erősödtek meg a szeparatista mozgalmak Koszovó függetlenné válására hivatkozva. Egy esetleges fegyveres konfliktusnak pedig még a lehetősége is elhanyagolható.

A kérdéshez kapcsolódik a 2014. szeptember 18-án Skóciában tartott népszavazás, amelyen a Skóciában élő brit és európai uniós állampolgárok 55%-a Skócia függetlensége ellen szavazott.¹⁰

Skóciában a 90-es években erősödött meg újra a függetlenség követelése. Először az átruházási szabályok adták meg a keretet az egyre szélesebb skót önállóságnak. Ennek keretében 1998-ban megalakult az önálló skót parlament és az ország újabb jelentős önrendelkezési jogköröket kapott. A függetlenségi mozgalom további erősödésével a brit kormány javaslatára 2012-ben született megállapodás a 2014-es népszavazásról.

A függetlenségi szavazás ugyan sikertelen volt, de a központi kormány elkötelezte magát, hogy további jogköröket ad le a skót, illetve a megalakításra tervezett angol, északír és walesi parlament részére. A brit kormány hozzáállása a kérdéshez jó kiindulási alap lehet más európai államok részére is, hiszen bebizonyosodott, hogy a központi kormányzat konstruktív és megengedő hozzáállása képes kezelhető mederben tartani a függetlenségi törekvéseket.

Globális hatások

Még távolabb kitekintve, a világ számos országában léteznek olyan etnikai kisebbségek, amelyek hosszabb-rövidebb ideje törekednek valamiféle függetlenség elérésére. A nagyhatalmak közül kiemelkedik a Koszovó függetlenségét ellenző Oroszország és Kína, amelyek területén több olyan konfliktus¹¹ is van, amelyek számára példaként szolgálhat Koszovó helyzete. Egyik állam sem habozik azonban alkalmazni nem elhanyagolható, akár katonai eszközök alkalmazását is jelentő érdekérvényesítő képességét annak érdekében, hogy meggátolja a függetlenségi törekvések kiteljesedését.

¹⁰ bbc.com/news/events/scotland-decides/results; letöltés: 2014.09.29.

¹¹ Például Csecsenföld Oroszországban és Tibet Kínában.

Oroszország azonban ellenkező előjellel is érintett a kérdésben. Az elmúlt tíz évben Moszkva – az ország gazdasági megerősödését kihasználva – jelentős lépéseket tett az orosz területek biztonságának garantálására. A második világháborút követő szovjet szándékokhoz hasonlóan, Oroszország igyekszik egy pufferező zónát kialakítani maga körül a védelmi képességei fejlesztése céljából. Erre a környező országokban a szovjet múlt örökségeként élő nagyszámú orosz nemzetiségű (vagy oroszul beszélő) és oroszbarát beállítottságú lakosokat használja fel.

Ugyan minden érintett fél tagadja egy esetleges összefüggés meglétét, mégis erre utal, hogy Koszovó függetlenségének kikiáltását követően mindössze fél éven belül Oroszország gyors egymásutánban elismerte két, 1991-ben és 1992-ben önállósodott szakadár grúz terület (Abházia és Dél-Oszétia) függetlenségét is. Előzőleg, a területek fegyveres visszafoglalására tett grúz kísérlet során, jelentős katonai erővel lépett fel és megvédte a kérdéses területek önállóságát, és azóta is állandó katonai jelenlétet tart fenn a szakadár területeken. Bár Oroszország továbbra is jogtalanak tartja Koszovó függetlenségét, nemzetközi fórumokon mégis felhasználja azt a szakadár grúz területek státusának megvédése érdekében.

A korábbi eredményeken felbátorodva Oroszország 2014-ben Ukrajnában folytatta és továbbfejlesztette a korábbi módszer megvalósítását. A Krím félsziget anektálása és a kelet-ukrajnai területek elszakítására irányuló kísérlet is bizonyos tekintetben beleilleszkedik a Koszovó esetében alkalmazott mintába. A korábbi tapasztalatait felhasználva Oroszország finomított a harcéljárásain, és politikai céljait az újszerű hibrid hadviselés alkalmazásával, valamint a helyi – az adott területen élők többségét alkotó, az ukrajnai orosz nemzeti kisebbséghez tartozó – lakosság közreműködésével valósítja meg, ehhez pedig katonai eszközöket is hajlandó alkalmazni. Vladimir Putyin orosz elnök konkrét párhuzamot vont Koszovó 2008-as anektálása, valamint a Krím félsziget orosz ajkú lakosságának függetlenségi népszavazása között.¹²

Az említett esetek különlegessége abban rejlik, hogy egy helyi viszonylatban meghatározó nagyhatalom, ez esetben Oroszország hathatós katonai és politikai támogatására volt szükség a kisebbségi csoportnak a függetlenség feltételeinek a megteremtéséhez. De annak tényét Oroszországon kívül csupán annak néhány szoros, de nem túl jelentős szövetségese¹³ ismerte el. Bár a nemzetközi közösség nagy része nem ismeri el a kérdéses területek önállóságát, a helyi lakosoknak mégis megoldást jelentett, mert az Oroszország nyújtotta védőernyőnek köszönhetően de facto függetlenséget élvezhetnek.

¹² Putin compares Kosovo's 2008 independence to Russia's annexation of Crimea; others disagree. <http://www.foxnews.com/world/2014/03/19/putin-compares-kosovo-2008-independence-to-russia-annexation-crimea-others/>; letöltés: 2014.09.29.

¹³ Abházia esetében az ENSZ tagállami közül Oroszország, Nicaragua, Venezuela, Nauru, Tuvalu és Vanuatu (utóbbi kettő időközben visszavonta), illetve a szintén szakadár köztársaságok részéről Dél-Oszétia, Hegyi-Karabah és a Dnyeszter Menti Moldáv Köztársaság, Dél-Oszétia esetében pedig az ENSZ-tagországok közül Nicaragua, Venezuela, Nauru és Tuvalu, illetve Abházia, a Dnyeszter Menti Moldáv Köztársaság és Hegyi-Karabah ismerte el. A krími és a kelet-ukrajnai területek státusa egyelőre nem rendezett.

Szót érdemel az öt ország területén szétszórt kurd kisebbség is. A kurdok a második öbölháború során és azt követően igyekeztek kihasználni a zavaros helyzetet és megszerezni az Amerikai Egyesült Államok támogatását egy független Kurdisztán megalakításához. Ez azonban nem esett egybe az amerikai érdekekkel. Az Amerikai Egyesült Államok a szövetségesi miatt, valamint a térség stabilitásának megőrzése érdekében határozottan elzárkózott a kurdok függetlenségének támogatásától, így a mozgalmuk nem lehetett sikeres. Az Iszlám Állam térnyerése a térségben új helyzetet teremthet, és az a kurdok stratégiai szerepének felértékelődését eredményezheti. Ebben az esetben nem zárható ki, hogy az Amerikai Egyesült Államok és szövetségesi hozzáállása megváltozik egy egységes kurd állam létrehozását illetően.

A bemutatott példák is azt jelzik, hogy egy etnikai vagy egyéb alapon szerveződött kisebbségi csoport, még ha képes is önálló katonai erő felmutatására, a jelen körülmények között csak akkor reménykedhet a függetlenségi mozgalom sikerében, ha a függetlenedési cél egybeesik egy nagyhatalom politikai érdekeivel és sikerül megszerezni annak támogatását.

Összegzett értékelés

Ebből a rövid és távolról sem teljes felsorolásból is kitűnik, hogy Európában és globálisan is nagy számban vannak olyan felszínen lévő vagy rejtett etnikai ellentétek/konfliktusok, amelyekben az elszakadni vágyó politikai vagy fegyveres csoportok precedensként hivatkozhatnak Koszovó függetlenségére. Tény azonban, hogy a koszovói függetlenség kikiáltása óta a világon egyetlen szakadár csoport sem tudott önállóan a koszovói példára hivatkozva sikereket elérni.

Azt is le kell szögezni, hogy a Hágai Nemzetközi Bíróság ítélete sem az ENSZ-t, sem annak tagállamait nem kötelezi semmilyen irányú cselekvésre. A döntés nem kötelező érvényű (non-binding) a jövőre vonatkozóan, ráadásul nem is azt mondja ki, hogy legális volt az elszakadás, hanem csupán azt, hogy annak deklarációja nem sértette a nemzetközi jogot. Így tehát nem szolgálhat igazi precedensként más kisebbségek számára. Az Amerikai Egyesült Államok külügyi szóvivője (Philip J. Crowley) nyíltan fogalmazott,¹⁴ amikor azt mondta: a döntés kifejezetten Koszovóra és helyzetére vonatkozott, nem alkalmazható egy az egyben a későbbiekben más szakadár törekvésekre.

Más érzékeny területek szeparatista vezetői vélhetőleg tisztában vannak azzal a ténnyel, hogy bár saját helyzetük első ránézésre analógiát mutathat Koszovóéval, mégis jelentős különbségek tapasztalhatók, amelyek közül kiemelkedik a kérdéses területen meghatározó jelentőségű nagyhatalom támogatása.

A függetlenség nemzetközi támogatottságának alapja általában politikai és nem jogi eredetű. Az egyes etnikai csoportok függetlenségi törekvéseinek megvalósítása nagyban függ a nemzetközi közösség álláspontjától, és kiemelten egy vagy több nagyhatalom támogatásától. Ennek hiánya jelentősen csökkenti a siker reményét és ezáltal a „Koszovó-precedens” veszélyességét.

¹⁴ Fears of global separatism after UN court rules Kosovo's independence declaration.
<http://www.foxnews.com/world/2010/07/23/fears-global-separatism-court-rules-kosovos-independence-declaration-legal/>; letöltés: 2014.09.29.

Összességében ki lehet jelteni, hogy Koszovó függetlenségének kikiáltása nem változtatta meg alapvetően az államok keletkezésének folyamatát, és a továbbiakban sem kell számítani más csoportok szakadár törekvéseinek Koszovó státusa miatti megerősödésére.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Advisory Opinion of the International Court of Justice, 22 July 2010.
<http://www.icj-cij.org/docket/files/141/15987.pdf>; letöltés: 2014.09.29.
- Az ENSZ BT 1244. számú határozata.
<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/172/89/PDF/N9917289.pdf?OpenElement>; letöltés: 2014.09.29.
- bbc.com/news/events/scotland-decides/results;
letöltés: 2014.09.29.
- CAPLAN, Richard: The ICJ's Advisory Opinion on Kosovo.
In: United States Institute of Peace: Peace Briefs 55. September 17, 2010.
<http://www.usip.org/sites/default/files/PB55%20The%20ICJs%20Advisory%20Opinion%20on%20Kosovo.pdf>; letöltés: 2014.09.29.
- Fears of global separatism after UN court rules Kosovo's independence declaration.
<http://www.foxnews.com/world/2010/07/23/fears-global-separatism-court-rules-kosovos-independence-declaration-legal/>; letöltés: 2014.09.29.
- <http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&p2=4&code=kos&case=141&k=21>;
letöltés: 2014.09.29.
- <http://www.kosovothanksyou.com/>;
letöltés: 2014.09.29.
- International Crisis Group: Kosovo and Serbia after the ICJ opinion.
Europe Report N°206 – 26 August 2010.
<http://www.crisisgroup.org/en/regions/europe/balkans/kosovo/206-kosovo-and-serbia-after-the-icj-opinion.aspx>; letöltés: 2014.09.29.
- MAGYAR István – VALKI László – TÁLAS Péter – JUHÁSZ József:
Koszovó – Egy válság anatómiája.
Osiris Kiadó, Budapest, 2000.
- Putin compares Kosovo's 2008 independence to Russia's annexation of Crimea; others disagree.
<http://www.foxnews.com/world/2014/03/19/putin-compares-kosovo-2008-independence-to-russia-annexation-crimea-others/>; letöltés: 2014.09.29.
- Serbian Request for Advisory Opinion to the International Court of Justice: Accordance with international law of the unilateral declaration of independence in respect of Kosovo.
<http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&p2=4&case=141>;
letöltés: 2014.09.29.

Napjainkban a társadalom mindennapi élete egyre dinamikusabban halad a „digitális élet” irányába. A fejlődés egyik motorja az infokommunikációs rendszerek által biztosított magasabb hatékonyság lett. A megszokott életünket észrevétlenül behálózza az internet világa, ahol intézhetjük levelezéseinket, banki tevékenységeinket, vásárlásainkat, közösségi kapcsolatainkat. Lassan elképzelhetetlen lesz a térképes tájékozódás és a televíziózás on-line kapcsolat nélkül.

Egyre több és több eszköz csatlakozik és kommunikál a világhálón keresztül a gyártóival és az üzemeltetőivel a termékek javítása, felhasználói szokásaink megismerése, rendszerezése és tárolása céljából. Abban a korban élünk, amikor a mobiltelefon-előfizetések száma meghaladja az ország lakosságának számát, amelyből jelentős és egyre növekedő hányad az okostelefonoké. Mivel ezeken a telefonokon nagy többségben tárolunk személyes adatokat, továbbá ezek az eszközök szokásainkról is rendkívül sokat elárulnak, ezért szükségszerű az adatvédelem kérdésével kiemelten foglalkozni. Ugyancsak előtérbe kerülnek a regisztrációt igénylő alkalmazások, a törzsvásárlói kártyák, ahol a személyes adataink mellett számon tartják felhasználói és vásárlási szokásainkat, amivel célzott marketingtevékenységek célpontjai lehetünk.

A felhasználók sok esetben nincsenek tisztában azzal a ténnyel, hogy az ingyenes alkalmazások legtöbbször azért tudnak díjmentesek maradni, mert bizonyos adatokat gyűjtenek a használoról (pozíció, látogatott weboldalak, névjegyzék stb.). Létrehozóiknak úgy tudnak profitot termelni, hogy harmadik fél számára tovább értékesítik ezeket az információkat, akár úgy is, hogy a felhasználó ennek nincs tudatában. Minden esetben tisztában kell lennünk adataink értékével, amelyek például marketing szempontból egyre nagyobb üzletet jelentenek.

Magyarország Nemzeti Kibervédelmi Stratégiája – amely igazodik az Európai Unió Kiberbiztonsági Stratégiájához¹ – már megjeleníti, hogy *„az elmúlt évtizedben nagy gyorsasággal nőtt azon állami és nem állami felhasználók száma és hatékonysága, akik a kiberteret kritikus adatok, információk illegális megszerzésére, valamint a kommunikációs és informatikai rendszerekben történő károkozásra használják”*.²

Az államigazgatási szektor (a néesség-nyilvántartó, az okmányirodák, a rendvédelmi szervezetek, a Közigazgatási és Elektronikus Közszolgáltatások Központi Hivatala stb.) mellett a különféle szolgáltatók (köz-műszolgáltatók, telefonszolgáltatók, bankok stb.) is számos olyan adatot gyűjtenek, amelyek az állam működésére hatással lehetnek, nemzetbiztonsági, iparbiztonsági szempontból

¹ Az Európai Bizottság és az Európai Unió közös kül- és biztonságpolitikájának főképviseleje által 2013. február 7-én közzétett közlemény.

² 1139/2013. (III. 21.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Kiberbiztonsági Stratégiájáról. In: Magyar Közlöny, 2013. évi 47. szám, 2013. március 21. p. 6339. <http://www.kozlonyok.hu/nkonline/MKPDF/hiteles/MK13047.pdf>; letöltés: 2014.04.11.

kiemeltek, továbbá az állampolgárok magánszféráját is érintik. Ezen adatok felhasználását, tárolását az állam szabályozza, amit jelen publikációban fejték ki.

Az első elektronikus távközlési szolgálat megjelenését 1845-re tehetjük. Jelenleg már kb. 50 különféle szolgáltatást különböztethetünk meg, és számuk növekszik. Ennek legfőbb oka nyilvánvalóan az, hogy a távközlés az átviteli és a kapcsolási funkciókon kívül – a informatikával és a szórakoztató elektronikával való technológiai konvergencia folytán – mind több információkezelési és feldolgozási funkciót is magában foglaló rendszerré vált. Újabb, intelligensebb, összetettebb távközlési szolgálatok jelennek meg, kiváltva ezzel a különféle szolgálatok integrálásának gondolatát.

Az 1. táblázat az analóg eszközök korában, illetve napjainkban használt távközlési szolgálatokat jeleníti meg.

Kommunikációs lehetőségek az analóg technológia időszakában	Napjaink kommunikációs lehetőségei
hang, fax, géptávíró	adat, hang, üzenet, kép, videó, fax.

1. táblázat. Kommunikációs lehetőségek
(Szerk.: Magyar Sándor)

Kezdetben a távközlési és az informatikai rendszerek tervezésénél, fejlesztésénél a működés volt az elsődleges szempont. A későbbiekben a hangsúly a megbízható működésre helyeződött át, ahol az üzembiztonság, a rendelkezésre állás kapott kiemelt szerepet. Ma már az informatikai rendszerek fejlesztésénél mindenki tisztában van a biztonság elsődleges és kiemelt szerepével. Példaként említhetem a Bluetooth³ mint vezeték nélküli technológia fejlődését, ahol először egy olyan problémát kívántak a fejlesztők megoldani, amellyel az emberi kezek használata nélkül lehetett kommunikálni, zenét hallgatni. Hamar kiderült azonban, hogy mekkora sérülékenységeket hordoz magában a technológia, amelyen keresztül például rosszindulatú kódokat lehetett a telefonra telepíteni, így a hangsúlyt a biztonságra kellett áthelyezni.

Mindenki számára ismert, hogy nem csak olyan értékek, javak léteznek, amelyeket fizikai valóságukban meg lehet fogni, érinteni. Ilyenek lehetnek például: a birtokolt tudás, az elektronikus számlánkon elhelyezett pénzüsszegek, az olyan adatok, amelyekkel vissza lehet élni stb. Minden értéket védeni szükséges, de nem mindegy, hogy milyen típusút, milyen módon védünk.

Elgondolkodtató, hogy az élet számos területén kezelnek olyan adatokat, amelyek számunkra érzékenyek és amelyeket biztonságban szeretnénk tudni. Példaként említem, hogy minden egyes telefonközpont – számlázási feladataik teljesítéséhez – számos adatot gyűjt a felhasználókról, amely tartalmazza a hívó és a hívott fél számát, a hívások pontos idejét, időtartamát és költségeit is. Igaz ugyanakkor az is, hogy a szolgáltatók kötelesek hat hónapig megőrizni a naplót a biztonság támogatása érdekében, bűnüldözési céllal.

³ Bluetooth kis hatóságú adatkommunikációra használt nyílt szabvány.

Az adatvédelem szó hallatán sok esetben az adatok védelme jut eszünkbe. Az adatbiztonság oldaláról megközelítve azonban Magyarországon a jogszabályalkotás során kettévált a fogalom értelmezése. Külön jogszabályokat hoztak az adatvédelem és külön az adatbiztonság témakörében, amelyek összefüggéseit részletesen kifejttem.

Az adatvédelemmel kapcsolatos fogalmak tisztázása

A Magyar Értelmező Kéziszótár szerint „*az adat valakinek, valaminek a megismeréséhez, jellemzéséhez hozzásegítő (nyilvántartott) tény, részlet*”.⁴ Informatikai megközelítésben „*az információt ábrázoló elemi jel*”.⁵ Akár papíralapon dokumentumban vagy elektronikusan rögzítjük, védelméről gondoskodni kell. Hagen Graf⁶ leírta, hogy „*a szolgáltatott adatok első látásra értéktelennek tűnnek. Ha viszont ezek több személy által összehasonlítható és értelmezhető adatok, akkor logikus következtetéseket lehet levonni belőlük. Ezeket a logikus következtetéseket információnak hívjuk*”. Az információ egyre nagyobb jelentőséggel bír.

Az adat mint az információ rögzített formában történő megjelenítése már több védelmi, biztonsági kérdést vet fel teljes életciklusának területén. Az adatokat tárolni szükséges, sok esetben kontrollált módon biztosítani kell a hozzáféréseket. Számos kérdést vet fel biztonságos továbbításuk, sérülékenységük.

Adatbiztonság alatt az adatok bizalmasságát, sérthetetlenségét, rendelkezésre állását értjük. Azt, hogy adatainkhoz illetéktelenek ne férjenek hozzá, ne tudják törölni, módosítani, továbbá minden időben elérhető, hozzáférhető legyenek. Az adatbiztonság egy olyan állapot, amelyet a kockázatok mérlegelése után, a védelmi rendszabályok fogantatásával szükséges elérni.

Napjainkban egyre jobban előtérbe kerül a kiberbiztonság kérdése, amelynek mibenlétét „*a kibertérben létező kockázatok kezelésére alkalmazható politikai, jogi, gazdasági, oktatási és tudatosságnövelő, valamint technikai eszközök folyamatos és tervszerű alkalmazása jelenti*”.⁷

Munk Sándor összefoglalása szerint az 1. ábrán szereplő csoportosításban szükséges a védelmet biztosítani, mivel az információ előfordulhat dokumentumban, elektronikus anyagban, illetve a hozzáférések szempontjából a személyi védelem kérdéskörében.

Az adatok védelme alatt az adatbiztonság oldaláról történő megközelítés érvényes, amelyet a kormányzati szektorban, a minősített adatok védelme érdekében használnak. Itt érvényes a védelem szó jelentésének azon aspektusa, ahol az adatok biztonságának elérése érdekében tett intézkedések, eljárások mint tevékenységek végrehajtása kerülnek előtérbe.

⁴ Magyar Értelmező Kéziszótár. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2003. p. 5.

⁵ Microsoft Számítógép Szótár. Szak Kiadó Kft., Bicske, 2001. p. 16.

⁶ GRAF, Hagen: Állítsuk meg az adatkémeket! Panem Kft., Budapest, 2005. p. 11.

⁷ 1139/2013. (III. 21.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Kiberbiztonsági Stratégiájáról.

In: Magyar Közlöny, 2013. évi 47. szám, 2013. március 21. p. 6339.

<http://www.kozlonyok.hu/nkonline/MKPDF/hiteles/MK13047.pdf>; letöltés: 2014.04.11.

személyi
védelem*

dokumentum-
védelem

elektronikus
információ-
védelem

1. ábra. Osztályozás az információ megjelenési formái szerint⁸

Az adatvédelem alatt „a személyes adatok jogszerű kezelését, az érintett személyek védelmét biztosító alapelvek, szabályok, eljárások, adatkezelési eszközök és módszerek összessége”⁹ értendő. Ezek alapján az adatvédelem a magánszféra védelmét és megtartását irányozza elő.

Ehhez kapcsolódó a személyes adat fogalma: „az érintettel kapcsolatba hozható adat – különösen az érintett neve, azonosító jele, valamint egy vagy több fizikai, fiziológiai, mentális, gazdasági, kulturális vagy szociális azonosságára jellemző ismeret –, valamint az adatból levonható, az érintettre vonatkozó következtetés”.¹⁰ Azonnal szembetűnik, hogy a személyes adat használatának, tárolásának előfordulása gyakori. Az egészségügyi rendszer használatakor, adóbevallás készítésekor, népszámláláskor stb., vagyis számos esetben megadunk, illetve meg kell adnunk a fogalom körébe tartozó adatokat. Ugyancsak megemlítendő az egyre inkább életünk részévé váló kamerarendszerek, amelyek a közterületeken, a munkahelyeken és a magánszemélyeknél egyaránt előfordulnak.

Egyre elterjedtebb fogalom az adatvagyon, amely „a közfeladatot ellátó szervek által kezelt közérdekkű adatok, személyes adatok és közérdekből nyilvános adatok összessége”.¹¹

A fontosabb jogszabályi háttér áttekintése

A személyes adatok védelmének kérdésköre a jogalkotásban már régóta jelen van, de a fontosabb jogszabályokat az 1990-es évektől tekintem át.

⁸ MUNK Sándor: Információbiztonság vs. informatikai biztonság. Robothadviselés 7. Tudományos Szakmai Konferencia. 2007. november 27. http://hadmernok.hu/kulonszamok/robothadviseles7/munk_rw7.html; letöltés: 2014.04.11.

⁹ Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság: Adatvédelmi Értelmező Szótár. <http://www.naih.hu/files/ADATV-DELMISZ-T-R.pdf>; letöltés: 2014.05.01.

¹⁰ 2011. évi CXII. törvény az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról. In: Magyar Közlöny, 2011. évi 88. szám, 2011. július 26. pp. 25449–25485. <http://www.kozlonyok.hu/nkonline/MKPDF/hiteles/mk11088.pdf>; letöltés: 2014.04.11.

¹¹ Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság: Adatvédelmi Értelmező Szótár. <http://www.naih.hu/files/ADATV-DELMISZ-T-R.pdf>; letöltés: 2014.05.01.

A már nem hatályos 1992. évi LXIII. törvény a személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról (a továbbiakban: Avtv.) egészen 2011-ig szabályozta az adatvédelem kérdéseit. Az Avtv. célja volt, hogy a személyes adatok védelmének biztosításán túl a közérdekű adatok megismerését jogi úton szabályozza. A törvény ezek betartására adatvédelmi biztos parlament általi megválasztását rendelte el.

Az Avtv. megjelenése óta az információs technológia rendkívül nagyot fejlődött. 1992-ben az internet penetrációja, elérhető sáv szélessége töredéke volt a jelenleginek. A társasági kapcsolattartást, a levelezési szokásokat a világháló teljesen megváltoztatta. Előtérbe kerültek a közösségi hálózatok (IWIW, Facebook, Twitter stb.), amelyek a már napjainkra természetessé vált blogolások mellett a véleménynyilvánítás színterei is lettek.

Az új kihívásokra válaszul a jogalkotók kiadták a 2011. évi CXII. törvényt az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról (a továbbiakban: Infotv.). Az Infotv. az adatvédelmi biztos helyett a megnövekedett feladatokat kiszolgáló Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság megalakítását rendelte el.

A 2009. évi CLV. törvény a minősített adat védelméről (a továbbiakban: Mavtv.) szabályozza káralapú szemlélettel a minősített adatokkal kapcsolatos szabályokat. Itt meghatározásra kerül a szükségesség és az arányosság elve, amely szerint *„a közérdekű adat nyilvánosságához fűződő jogot minősítéssel korlátozni csak az e törvényben meghatározott feltételek fennállása esetén, a védelemhez szükséges minősítési szinttel és a feltétlenül szükséges ideig lehet”*.

A Mavtv. végrehajtási rendeletei közül kettőt emelnék ki. Az első a minősített adat elektronikus biztonságának, valamint a rejtjeltevékenység engedélyezésének és hatósági felügyeletének részletes szabályairól szóló 161/2010. (V. 6.) Korm. rendelet, amely az elektronikus biztonság követelményeit írja le. A második a Nemzeti Biztonsági Felügyelet működésének, valamint a minősített adat kezelésének rendjéről szóló 90/2010. (III. 26.) Korm. rendelet, amely rendelkezik a személyi és a fizikai biztonság követelményeiről.

Magyarország Alaptörvénye ugyancsak meghatározza, hogy *„mindenkinek joga van személyes adatai védelméhez, valamint a közérdekű adatok megismeréséhez és terjesztéséhez”*, továbbá független hatóságot rendel a személyes adatok védelméhez és a közérdekű adatok megismeréséhez való jog érvényesülésének ellenőrzéséhez.

A 2013. évi L. törvény az állami és az önkormányzati szervek elektronikus információbiztonságáról (a továbbiakban: Ibtv.) szabályozza a hatálya alá tartozó rendszerek biztonsági osztályba sorolását, továbbá a Nemzeti Biztonsági Felügyelet, a kormányzati eseménykezelő központ és az ágazati eseménykezelő központok főbb feladatait, amelyek *„az e törvényben meghatározott, az elektronikus információs rendszerek védelmével összefüggő feladataik ellátása során megismert minősített adatot, személyes adatot vagy különleges adatot, üzleti titkot, banktitkot, biztosítási titkot, értékpapírtitkot, pénztártitkot, orvosi titkot és más hivatás gyakorlásához kötött titkot kizárólag a feladat ellátásának időtartama alatt, a célhoz kötöttség elvének figyelembevételével jogosultak kezelni.”*

Kiemelném az állami és az önkormányzati szervek elektronikus információbiztonságáról szóló 2013. évi L. törvényben meghatározott technológiai biztonsági, valamint biztonságos információs eszközökre, termékekre vonatkozó, illetve a biztonsági osztályba és biztonsági szintbe sorolási követelményeiről szóló 77/2013. (XII. 19.) NFM rendeletet. A rendelet tartalmazza a személyes adatok biztonsági osztályba sorolását (mennyiségre, típusra), továbbá az alábbi intézkedéstípusokat biztonsági osztályonként:

- adminisztratív védelmi intézkedések;
- fizikai védelmi intézkedések;
- logikai védelmi intézkedések.

Mindennapi életünkben számtalanszor találkozunk telepített kamerákkal, beléptetőrendszerekkel. Az általuk rögzítettek – az adatvédelem szempontjából vizsgálva – rendkívül érzékeny adatoknak számítanak. A személy- és vagyonvédelmi, valamint a magánnyomozói tevékenység szabályairól szóló 2005. évi CXXXIII. törvény deklarálja, hogy *„Az elektronikus megfigyelőrendszernek kép-, hang-, vagy kép- és hangrögzítést is lehetővé tevő formája az emberi élet, testi épség, személyi szabadság védelme, a veszélyes anyagok őrzése, az üzleti, fizetési, bank- és értékpapírtitok védelme, valamint vagyonvédelem érdekében alkalmazható”*.

A nemzeti adatvagyon körébe tartozó állami nyilvántartások fokozottabb védelméről szóló 2010. évi CLVII. törvény meghatározza a nemzeti adatvagyon fokozott biztonságáról való gondoskodás szükségességét.

Az egészségügyi és a hozzájuk kapcsolódó személyes adatok kezeléséről és védelméről szóló 1997. évi XLVII. törvény célja, hogy *„meghatározza az egészségi állapotról vonatkozó különleges személyes adatok és az azokhoz kapcsolódó személyes adatok kezelésének feltételeit és céljait”*.

A kutatás és a közvetlen üzletszerzés célját szolgáló név- és lakcímadatok kezeléséről szóló 1995. évi CXIX. törvény szabályozza a kutatás és a közvetlen üzletszerzés során birtokba jutott a személyes adatok kezelésének szabályait, a kutatási adatkezelési terv tartalmát.

Ugyancsak szabályozásra került a közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól szóló 2004. évi CXL. törvény alapján a hatósági eljárás tartama alatt a személyes adatok védelme, biztosítása.

Az alapvető szolgáltatások ellátása érdekében az országgyűlés megszavazta a létfontosságú rendszerek és létesítmények azonosításáról, kijelöléséről és védelméről szóló 2012. évi CLXVI. törvényt, amelyben létfontosságú rendszerelemként kerültek meghatározásra az információs rendszerek és hálózatok.

Az állami és az önkormányzati nyilvántartások együttműködésének általános szabályairól szóló 2013. évi CCXX. törvény tartalmazza a közfeladatot ellátó szervek által közfeladatuk ellátása során létrehozott nyilvántartások más nyilvántartással való együttműködési képességének kialakítását.

Az elektronikus hírközlésről szóló 2003. évi C. törvény értelmében a törvény hatálya alá tartozó berendezéseknek alkalmasnak kell lenniük „a felhasználó és az előfizető személyes adatainak és a magánélethez fűződő jogainak védelmére”.

Az adatvédelem és az adatbiztonság témakörébe sorolható még az elektronikus aláírás közigazgatási használatához kapcsolódó követelményekről és az elektronikus kapcsolattartás egyes szabályairól szóló 78/2010. (III. 25.) Korm. rendelet is, amely tartalmazza a közigazgatási gyökér-hitelesítésszolgáltató feladatait, továbbá az ügyfél által használt aláíráshoz tartozó tanúsítvánnyal szembeni követelményeket.

A szabályozott elektronikus ügyintézési szolgáltatásokról és az állam által kötelezően nyújtandó szolgáltatásokról szóló 83/2012. (IV. 21.) Korm. rendelet szabályozza az elektronikus ügyintézés követelményeit.

A nemzetbiztonsági szolgálatok – a feladataik ellátása során – a személyes adatok védelméhez és a közérdekű adatok nyilvánosságához fűződő jogokat a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 1995. évi CXXV. törvényben foglaltak szerint korlátozhatják.

A személyes adattal történő visszaélést a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (a továbbiakban: BTK) tartalmazza, amely szerint: „*aki jogosulatlanul vagy a céltól eltérően személyes adatot kezel, vagy az adatok biztonságát szolgáló intézkedést elmulasztja, vétség miatt egy évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő*”. A BTK meghatározza a tiltott adatszerzés eseteit is, amelyek között szabályozza, hogy: „*aki személyes adat jogosulatlan megismerése céljából elektronikus hírközlő hálózat – ideértve az információs rendszert is – útján másnak továbbított vagy azon tárolt adatot kifürkész, és az észlelteket technikai eszközzel rögzíti, büntett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő*”.

Az adatvédelem kérdéskörében érintett hatóságok

Számos európai ügynökség, illetve nemzeti hatóság foglalkozik az információbiztonság és az adatvédelem kérdéskörével. Európai szinten megemlíteném az Európai Hálózat- és Információbiztonsági Ügynökséget¹² (a továbbiakban: ENISA). Az ENISA 2014. évi munkaprogramja számos helyen megemlíti a személyes adatok védelmét (pl. javaslatok algoritmusokra és paraméterekre a titkosított szolgáltatásokhoz a személyes adatok védelmében).¹³

Adatvédelem és az adatbiztonság területén a következő négy hatóságot emelem ki, amelyek a kiberbiztonsági események kezelése során szoros együttműködést folytatnak.

¹² European Union Agency for Network and Information Security – Európai Hálózat- és Információbiztonsági Ügynökség.

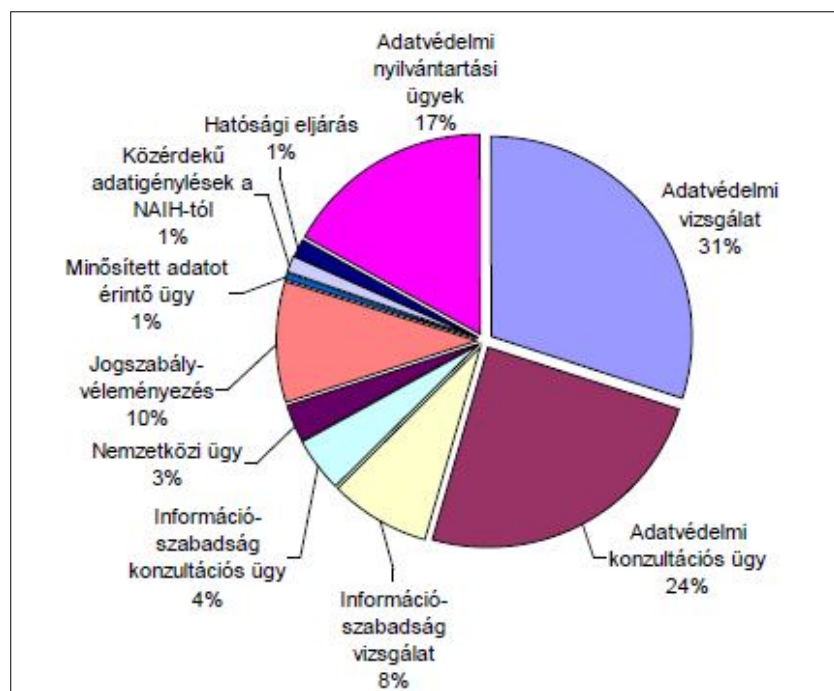
¹³ ENISA WORK PROGRAMME 2014. 29 november 2013. pp. 21–23.
<https://www.enisa.europa.eu/publications/programmes-reports/work-programme-2014>;
letöltés: 2014.04.11.

A Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság

Magyarország Alaptörvénye, illetve az Infotv. értelmében, a személyes adatok védelme érdekében, illetve a közérdekű adat megismerése érdekében létrehozásra került a Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság (a továbbiakban: NAIH).

A NAIH az adatvédelem területén az alábbi tevékenységeket látja el:¹⁴

- bejelentés alapján vizsgálatot folytat;
- hivatalból adatvédelmi hatósági eljárást folytathat;
- hivatalból titokfelüyeleti hatósági eljárást folytathat;
- a közérdekű adatokkal és a közérdekből nyilvános adatokkal kapcsolatos jogsértéssel összefüggésben bírósághoz fordulhat;
- más által indított perbe beavatkozhat;
- adatvédelmi nyilvántartást vezet.

2. ábra. NAIH érdemi ügyek megoszlása 2013¹⁵

¹⁴ A Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság 1/2012. számú Szervezeti és Működési Szabályzata. p. 3.

http://www.naih.hu/files/SZMSZ-egyseges-2012-augusztus_1.pdf; letöltés: 2014.04.11.

¹⁵ Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság Beszámolója a 2013. évi tevékenységéről. p. 9. <http://www.naih.hu/files/NAIH-beszamolo2013--MID-RES.pdf>; letöltés: 2014.04.11.

A 2. ábra a NAIH 2013. évi beszámolója alapján mutatja a fontosabb statisztikai adatokat. Az ábra alapján látható, hogy a Hatóság tevékenységének nagy hányada az adatvédelemhez kapcsolódik, amelyen belül az adatvédelmi vizsgálat a legszámottevőbb.

A NAIH – az adatvédelem erősítése érdekében – törvényi felhatalmazással adatvédelmi auditot is végez, amelynek célja, hogy független szakértőként felmérje az adott adatkezelő szerv hiányosságait. Az audit egyfajta kockázatelemzés, amelyre a későbbiekben részletesebben kitérek.

A Nemzeti Biztonsági Felügyelet

A Mavtv. értelmében „Minősített adatot kezelni csak a Nemzeti Biztonsági Felügyelet által kiadott engedély alapján lehet, akkor, ha az állami vagy közfeladat ellátásához nélkülözhetetlen”.

A Nemzeti Biztonsági Felügyelet (a továbbiakban: NBF) adja ki a személyi biztonsági tanúsítványokat és állítja ki a telephely biztonsági tanúsítványokat. Minősített adatokat csak érvényes, megfelelő szintre kiállított személyi biztonsági tanúsítvánnyal lehet kezelni. A minősített adatot érintő beszerzések alapvető feltétele a telephely biztonsági tanúsítvány.

Az NBF további fontos feladata sérülékenységi vizsgálatok lefolytatása, amelyet a Cyber Defence Management Authority részlege végez.

*Az NBF ellátja a biztonsági engedélyezési hatósági, a rejtjelbiztonsági hatósági, valamint a TEMPEST hatósági funkciókat.*¹⁶

A Nemzeti Elektronikus Információbiztonsági Hatóság

Az Ibtv. meghatározza az informatikáért felelős miniszter által vezetett minisztérium szervezeti keretében az elektronikus információs biztonsági rendszerek felügyeletét végrehajtó hatóság felállítását. 2013 augusztusában kezdte meg munkáját a Nemzeti Elektronikus Információbiztonsági Hatóság az alábbi főbb feladatokkal:¹⁷

- az osztályba sorolás és a biztonsági szint megállapításának ellenőrzése és az ellenőrzés eredménye alapján döntés meghozatala;
- az elektronikus információs rendszerek osztályba sorolására és a szervezetek biztonsági szintjeire vonatkozó, jogszabályban meghatározott követelmények teljesülésének ellenőrzése;
- a rendelkezésre álló információk alapján kockázatelemzés elvégzése;

¹⁶ 161/2010. (V. 6.) Korm. rendelet a minősített adat elektronikus biztonságának, valamint a rejtjeltevékenység engedélyezésének és hatósági felügyeletének részletes szabályairól.

In: Magyar Közlöny, 2010. évi 69. szám, 2010. május 6. pp. 14546–14560.

<http://www.kozlonyok.hu/nkonline/MKPDF/hiteles/mk10069.pdf>, letöltés: 2014.04.11.

¹⁷ 2013. évi L. törvény az állami és önkormányzati szervek elektronikus információbiztonságáról.

In: Magyar Közlöny, 2013. évi 69. szám, 2013. április 25. pp. 50241–50255.

<http://kozlonyok.hu/nkonline/MKPDF/hiteles/MK13069.pdf>,

letöltés: 2014.04.11.

- a hozzá érkező biztonsági eseményekkel kapcsolatos bejelentések kivizsgálása;
- az információs társadalom biztonságtudatosságának elősegítése és támogatása;
- együttműködés a közigazgatási hatósági eljárás és a szolgáltatás általános szabályairól szóló törvényben meghatározott elektronikus ügyintézési felügyelettel a szabályozott elektronikus ügyintézési szolgáltatás szolgáltatókra vonatkozó biztonsági követelmények teljesülésének ellenőrzésében.

A Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság

Az elektronikus hírközlésről szóló 2003. évi C. törvény III. fejezete tartalmazza a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság (a továbbiakban: NMHH) feladatait és felépítését. Adatvédelem szempontjából az NMHH-nak az alábbi fő feladatai vannak:

- közzéteszi a jogszabályban előírt nyilvántartásokat, adatokat, döntéseket;
- figyelemmel kíséri az egyetemes elektronikus hírközlési szolgáltatás (a továbbiakban: egyetemes szolgáltatás) ellátásának helyzetét, és intézkedik a szolgáltatás biztosítása érdekében;
- eljár az elektronikus hírközlési szolgáltatások bejelentésével, a frekvenciagazdálkodással, az azonosítógazdálkodással, a hatályban lévő koncessziós szerződések felügyeletével, a jogszabályban előírt nyilvántartások vezetésével.

Az NMHH a személyes adatok megsértését érintő ügyekben együttműködik a NAIH-hal.

Fontosabb szabványok, ajánlások

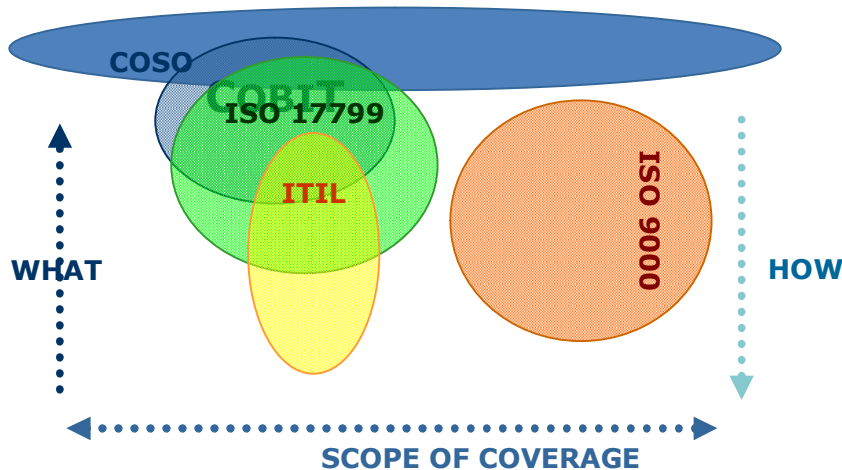
Az előző fejezetekben említésre került a személyes adat definíciója, illetve a közérdekű adat is. Mind az államigazgatási, mind a magánszektorban jelenhetnek ilyen adatok az informatikai rendszerekben. A kereskedelem, a kormányzati ügyintézés az elektronikus eljárások irányába halad, a telefonközpontos hőlgyeket, urakat egyre inkább call-centerek, IVR-ek¹⁸ helyettesítik, az ügyfélszolgálati munkatársakkal folytatott személyes ügyintézés helyett az internet (weblapok) által nyújtott lehetőségek kerülnek előtérbe, ahol gyorsabban, utazás nélkül, bármely időben tudjuk ügyeinket intézni. Ez az ügyfél számára kényelmes megoldás, szinte csak egy regisztráció kérdése, de annak érdekében, hogy adataink biztonságban legyenek, a szolgáltatást nyújtó szervezeteknek, vállalatoknak az informatika számos területén átgondolt kialakítást, szabályozást kell megteremtenie, amelyet útmutatók, segédletek nélkül nehéz megvalósítani.

Amennyiben rendelkezünk olyan feladatrendszerrel, amelynél minősített vagy személyes adatokat kell kezelnünk, abban az esetben úgy kell kialakítani a szervezeten belüli folyamatokat, hogy azok eleget tegyenek a jogszabályokban előírt követelményeknek.

¹⁸ Interactive Voice Response – Automatikus Hangbemondásos Ügyfélszolgálati Rendszer.

Ahhoz, hogy biztosítani tudjuk az adatvédelemmel kapcsolatos informatikai biztonsági követelményeket, kiindulópontként az IT biztonsági előírásokhoz, szabványokhoz, ajánlásokhoz kell fordulnunk.

ISACA¹⁹ által kidolgozott COBIT²⁰ segítségével fejleszteni lehet az informatikai rendszereket és azok biztonsági szintjét. Jelenleg a COBIT 5 kiadás van érvényben, amelynek az Információbiztonság kötete tartalmazza az adatvédelem és az adatbiztonság kérdéskörét érintő biztonsági rendszabályokat.

3. ábra. Nemzetközi szabványok rendszere
 Forrás: IT Governance Institute

A 3. ábrán látható, hogy a COBIT a többi szabványnak, ajánlásnak egyfajta keretrendszert biztosít. Az ábra a 2003-as állapotot szemlélteti, de azóta az ITIL²¹ kissé nagyobb lefedettségű területet képvisel az ISO 17799 szabvány területével.

Az ISO/IEC 27001:2006 az információbiztonsági irányítási rendszer követelményszabványa. A szabvány legfontosabb területe az információbiztonsági szabályzat kialakítása. Fő területe, hogy milyen intézkedéseket szükséges megtenni annak érdekében, hogy elérjük a kívánt biztonsági szintet. A szabvány „A” melléklete, többek között, az alábbi szabályozási célokhoz rendel intézkedéseket:

- információbiztonsági politika;
- szükséges információbiztonsági szervezeti elemek;
- vagyontárgyak kezelése;
- információk osztályozása;
- fizikai védelem;
- kommunikáció és üzemeltetés irányítása.

¹⁹ Information Systems Audit and Control Association – Nemzetközi Informatikai Auditorok Egyesülete.

²⁰ Control Objectives for Information and Related Technology – Az informatikaszolgáltatás módszertana.

²¹ IT Infrastructure Library – IT Infrastruktúra Könyvtár.

Míg a 27001-es szabvány megmutatta, hogy mit szükséges végrehajtani, addig az ISO/IEC 27002:2005 az informatikai biztonság menedzsmentjének gyakorlati kódexe a hogyan kérdésre ad választ.

A fentiekén túl az informatikai biztonság teljes területét felölelően még az ITIL mint nemzetközileg elismert szabvány előírásai lehetnek irányadóak az adatvédelem területének erősítése esetében. Az ITIL az informatikai szolgáltatásmenedzsment módszertana. A felhasználók az informatikai támogatás minőségét a nyújtott szolgáltatásain keresztül mérik, ezért az üzemeltető fő célja az igényelt szolgáltatás elvárt szinten történő biztosítása. Az ITIL-t az elvárt követelményeket kielégítő, költséghatékony informatikai szolgáltatások támogatása céljából fejlesztették ki, amely felöleli a szolgáltatás teljes életciklusát a tervezéstől a telepítésem és a működtetésen át az újabb szolgáltatások bevezetéséig. Az ITILv3 az ITIL legkorszerűbb változata. A szolgáltatásszemlélet fő vonalát képviseli, amelynél erősödik a stratégiai szemlélet, az üzemeltetés és a fejlesztés integrált kezelése.

Az ajánlások között megemlíthető még a Magyar Informatikai Biztonsági Értékelési és Tanúsítási Séma (a továbbiakban: MIBÉTS) és a Common Criteria is.

A 27000-es és a 31000-es szabványcsalád kockázatelemzéssel foglalkozó szabványát jelen publikációban nem részletezem.

Összefoglalás, következtetések

Napjainkban a vállalatok sikerességének egyik mércéje a kommunikációs hálózatuk fejlettségi szintje. A gyorsabb, jobb minőségű rendszerekkel nagyobb hatékonyság érhető el.

A mindennapi életben a multimédiás alkalmazások terjedése már megszokott, egyre jobban teret nyer az internet, a papíralapú nyilvántartások helyét az elektronikus adatbázisok veszik át, az átvitelre kerülő adatállományok mérete folyamatosan növekszik.

A digitális világ adta lehetőségek az élet számos területét könnyítik meg, gondoljunk csak bele az elektronikus kereskedelem fejlődésébe, ahol már nem kell gondoskodnunk az utazásról, a szállításról, sok esetben még költséghatékonyság is jelentkezik, mivel nem kell a kereskedőknek bolthálózatot fenntartani, számos eladót foglalkoztatni. Az azonosításnak, adataink tárolásának, védelmének kérdései így egyre jobban előtérbe kerülnek.

Az adatvédelem és az adatbiztonság fogalma szorosan összekapcsolódik. Magyarországon az adatvédelem definíciója alatt azokat az eljárásokat, módszereket értjük, amelyek a személyes adatok jogszerű kezelését, ezáltal a személyek védelmét szavatolják.

A kibertérben a technológia egyre gyorsabban fejlődik, több és gyorsabb új szolgáltatás kerül napról napra a felhasználókhoz. Ezek használatát egyre nehezebb kikerülni.

A levelezés és a közösségi hálózatok internetalapú eltolódása mára már megkérdőjelezhetetlen. A fiatal generációnak sok esetben erős függősége van a mobiltelefonjával, táblagépével, vagy akár számítógépével is. Ennek segítségével élik mindennapi életüket, osztják meg napi élményeiket, oldják meg házi feladataikat. A legtöbb alkalmazás regisztrációt igényel, adatokat gyűjt, amelyek sok esetben a személyes adatok területét is érintik. Ezek az adatok mint értékek fontosak az adott személynek a visszaélések elkerülése miatt, de fontosak az adatokat bekérő cégeknek is, amelyek azonosítás, marketing vagy más ok miatt tárolják, használják fel azokat.

Hazánkban az adatvédelem jogilag szabályozott, megszegését a BTK is szankcionálja.

Az adatvédelmi jogszabályok ellenőrzésére törvényi szabályozásban a korábbi adatvédelmi biztos helyett a NAIH került kijelölésre. A NAIH tevékenységének döntő hányadát az adatvédelemmel kapcsolatos feladatok teszik ki, köztük adatvédelmi auditot is végez.

Nemzeti szinten az információbiztonság és az adatvédelem növelésében az NBF, a NEIH és az NMHH szervezetek is fontos szerepet töltenek be.

Ahhoz, hogy munkahelyünk, szervezetünk adatvédelmi szempontból megfeleljen a követelményeknek, számos hazai és nemzetközi szabvány, ajánlás segítheti az informatikai rendszer kialakítását, fejlesztését. Ezek az informatikai biztonsági szabályzat alapjai is lehetnek. Amennyiben felhasználjuk a szabványok javaslatait, az IT-szakemberek tapasztalatait, számos olyan kockázatot, fenyegetést szüntethetünk meg, amelyek veszélyt jelenthetnek a rendszerben tárolt személyes adatokra, ezáltal az adatvédelemre.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 1139/2013. (III. 21.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Kiberbiztonsági Stratégiájáról. In: Magyar Közlöny 2013. évi 47. szám, 2013. március 21. pp. 6338–6341. <http://www.kozlonyok.hu/nkonline/MKPDF/hiteles/MK13047.pdf>; letöltés: 2014.04.11.
- 161/2010. (V. 6.) Korm. rendelet a minősített adat elektronikus biztonságának, valamint a rejtjeltevékenység engedélyezésének és hatósági felügyeletének részletes szabályairól. In: Magyar Közlöny, 2010. évi 69. szám, 2010. május 6. pp. 14546–14560. <http://www.kozlonyok.hu/nkonline/MKPDF/hiteles/mk10069.pdf>; letöltés: 2014.04.11.
- 2011. évi CXII. törvény az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról. In: Magyar Közlöny, 2011. évi 88. szám, 2011. július 26. pp. 25449–25485. <http://www.kozlonyok.hu/nkonline/MKPDF/hiteles/mk11088.pdf>; letöltés: 2014.04.11.

- 2013. évi L. törvény az állami és önkormányzati szervek elektronikus információbiztonságáról.
In: Magyar Közlöny, 2013. évi 69. szám, 2013. április 25. pp. 50241–50255.
<http://kozlonyok.hu/nkonline/MKPDF/hiteles/MK13069.pdf>;
letöltés: 2014.04.11.
- A Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság
1/2012. számú Szervezeti és Működési Szabályzata.
http://www.naih.hu/files/SZMSZ-egyseges-2012-augusztus_1.pdf;
letöltés: 2014.04.11.
- Az Európai Bizottság és az Európai Unió közös kül- és biztonságpolitikájának
főképviseleje által 2013. február 7-én közzétett közlemény.
- ENISA WORK PROGRAMME 2014. 29 november 2013 november 29.
<https://www.enisa.europa.eu/publications/programmes-reports/work-programme-2014>;
letöltés: 2014.04.11.
- GRAF, Hagen: Állítsuk meg az adatkémeket!
Panem Kft., Budapest, 2005.
- ITU ICT facts and figures.
<https://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Documents/facts/ICTFactsFigures2014-e.pdf>;
letöltés: 2014.04.11.
- Magyar Értelmező Kéziszótár.
Akadémiai Kiadó, Budapest, 2003.
- Microsoft Számítógép Szótár.
Szak Kiadó, Bicske, 2001.
- MUNK Sándor: Információbiztonság vs. informatikai biztonság.
Robothadviselés 7. Tudományos Szakmai Konferencia. 2007. november 27.
http://hadmernok.hu/kulonszamok/robothadviseles7/munk_rw7.html;
letöltés: 2014.04.11.
- Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság Beszámolója
a 2013. évi tevékenységéről.
<http://www.naih.hu/files/NAIH-beszamolo2013--MID-RES.pdf>;
letöltés: 2014.04.11.
- Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság: Adatvédelmi Értelmező Szótár.
<http://www.naih.hu/files/ADATV-DELMISZTR.pdf>;

KRITIKUS INFORMÁCIÓS INFRASTRUKTÚRÁK MODELLEZÉSE

„Az éghajlat modellezése nehéz, és bizonytalanságok kísérik. Am az, hogy bizonytalanok vagyunk abban, hogy miként reagál az éghajlat a többlet üvegházgázokra, nem igazolhatja a tétlenkedést. Ha egy gyors motorkerékpárral, sűrű ködben egy sziklasírt pereme közelében hajtunk, de nem áll rendelkezésünkre a sziklasírt pontos térképe, akkor a térkép hiánya felment-e az ésszerűen elvárható lassítási kötelezettség alól?”¹

Sajnos a rohanó és globális világunkban a dolgokat létrehozunk, és csak egyetlen cél lebeg a szemünk előtt, ez pedig a pillanatnyi működőképesség elérése. Sok esetben nem tervezünk hosszú távra, nem gondolkozunk komplex rendszerekben, nem érdekelnek a hatások, amelyek a környezetre hatnak, illetve ami a környezetből hat a rendszerünkre. De a legelkeserítőbb, hogy talán a gyors létrehozás miatt elhanyagoljuk a biztonsági kérdéseket. Ha mégis készülnek hatástanulmányok, kockázatelemzések, egyáltalán bármilyen dokumentáció a fejlesztések alatt, azok steril, környezeti hatásokat mellőző elemzések. A megépített rendszereket mindig meg kell(ene) vizsgálnunk a valóságot leképező működési környezetben is.

A kritikus információs infrastruktúra biztonságát egyszerre statikus és folyamatos feladatrendszerként kell kezelni. Egy adott pillanatot (pl. kezdeti állapot) tekintve statikus jellemzőket veszünk figyelembe, ezek alapján teremtjük meg a biztonságos működés és a törvényi megfeleltetés szerinti állapotot. Az idő múlásával változik a környezet, amelynek hatására változik a kockázati környezet is. A technika, a technológia, az ember, a jogszabály, a fizikai környezet stb. is folyamatosan változik.

A távoli elérés, illetve a távfelügyelet miatt sokszor az internetet használják hordozó közegként. Az ipari biztonsági rendszerek, kereskedelmi IT-hálózatok esetében a globalizáció hatására minden mindennel összeköttetésben van. Egy ilyen környezetet felügyelni szinte lehetetlen. (Ha lehetetlen, akkor neki se álljunk?) Véleményem szerint a rendelkezésre állás egyik alapvető feltétele, hogy a rendszereket valóban rendszerszemléleti megközelítéssel vizsgáljuk.

A tanulmány célja, hogy rávilágítsak a rendszerszemlélet fontosságára és az IT-rendszerek bonyolultságára, mellőzve a részletességet, ebből kifolyólag csak az építőkockákat mutatom be. Láthatóvá válik, hogy szükséges elvégezni a kockázatelemzést és -kezelést, de az is tisztán látszik, hogy ezekhez szükséges segítségül hívni a számítástechnikát.

A következőkben tisztázom az alapfogalmakat, úgymint: mi a rendszer; mit nevezünk komplex rendszernek; mi a hálózat. Ezt követően bemutatom, hogy a valóságos rendszer a gráfokon és a mátrixokon keresztül hogyan segítheti a kockázatkezelést és egy döntéstámogató rendszer működését.

¹ David John Cameron MacKay, angol fizikaprofesszor.

Rendszer

Fontos tisztázni néhány alapfogalmat. Véleményem szerint a rendszer az egymással összefüggésben, kölcsönhatásban levő elemek hálózata, amelyek egy egészet alkotnak valamilyen cél érdekében. Egy elem tulajdonságának a megváltoztatása hatással lehet más elemekre és befolyásolja az egész rendszer tulajdonságát. A rendszerelemeket tartalmazó halmazon kívül eső részt környezetnek nevezzük. A rendszert és a környezetet elválasztó rész a rendszerhatár. Nagy kérdés az is, hogy mi számít rendszerelemnek? Az önálló entitással bíró halmaz már rendszerelem, de egyben ez is egy rendszer, amely tovább bontható még több részre. Amennyiben az embert rendszernek veszem, a szervek, a végtagok rendszerelemek, de ugyanakkor ezek is tovább bonthatóak egészen sejtszintig.

A létfontosságú információs rendszer és létesítmény (kritikus információs infrastruktúra) is egy rendszer, illetve egy rendszer része. A jogszabály az alábbiak szerint definiálja:

„a társadalom olyan hálózatszerű, fizikai vagy virtuális rendszerei, eszközei és módszerei, amelyek az információ folyamatos biztosítása és az informatikai feltételek üzemfolytonosságának szükségességéből adódóan önmagukban létfontosságú rendszerelemek, vagy más azonosított létfontosságú rendszerelemek működéséhez nélkülözhetetlenek.”²

A rendszer környezete és viselkedése szempontjából fontos még a komplex rendszer fogalma. Szent-Györgyi Albert szerint az egész több, mint a részek összege.

A rendszerek rendszerelemekből állnak, amelyek kölcsönhatásban vannak egymással. A számunkra rendezett rendszerek hierarchikusan épülnek fel, de a valóságban az elemek bonyolult hálózatot alkotnak, amelyek kölcsönhatásba lépnek egymással. A kialakult komplex rendszerek egyes alrendszerének működése a teljes rendszerre úgy hat, hogy az megváltoztatja a rendszer alapvető működését. Ilyenek pl. a turbulens áramlások, amelyeket különböző irányú és sebességű örvények alkotnak és abból alakulnak ki.³

A komplex rendszerekre jellemző tulajdonsága a spontán szerveződés, amely külső beavatkozások nélkül jön létre. Kialakul egy új, a rendszerre jellemző, annak tulajdonságát meghatározó felépítés. A természetben a hókristályok kialakulása folyamatában megfigyelhető az a pillanat, amikor a folyadékból a kristályszerkezetbe történő kialakulása során a rendszer a rendezetlen állapot után a rendezett állapotot veszi fel. Ez a fázisátalakulási pont általában jellemző a komplex rendszerekre, ahogyan a „káosz” határán mozognak. Nehezen leírható, de mégis tartalmaz valamilyen törvényszerűséget.

² 65/2013. (III. 8.) Korm. rendelet a létfontosságú rendszerek és létesítmények azonosításáról, kijelöléséről és védelméről szóló 2012. évi CLXVI. törvény végrehajtásáról.
In: Magyar Közlöny, 2013. évi 40. szám, 2013. március 8. pp. 4043–4051.
<http://www.kozlonyok.hu/nkonline/MKPDF/hiteles/MK13040.pdf>; letöltés: 2014.01.04.

³ VICSEK Tamás: Komplexitás-elmélet. In: Magyar Tudomány, 2013/3. szám. pp. 305–307.
<http://www.matud.iif.hu/03mar/vicsek.html>; letöltés: 2014.01.04.

A modellezésnél – a kockázatelemzéshez hasonlóan – képtelenség minden tényezőt figyelembe venni, ezért az optimális vizsgálati mélységet kell megtalálni. Érdekes fogalom a pillangóhatás, amely egy folyamatot ír le, és leginkább az időjárás vizsgálatával szemléltethető. Az időjárás változását nehéz rövid idő alatt megjósolni, mert több egymástól látszólag független dolog hat egymásra, amelyek hatásai vagy összeadódnak, vagy kioltják egymást. A pillangó szárnyának csapása kelthet olyan szelet, amely tornádóhoz vezethet. A rendszer elemek modellezésére nagy számításkapacitással bíró szervereket használnak, de ezek is sokszor lassabban számolják ki a lehetséges időjárást, mint az bekövetkezik.⁴

A hálózatelméletet – vagy más megközelítésből a gráfelméletet – kell segítségül hívni az olyan rendszer vizsgálatához, ahol a rendszer elemek bonyolult hálózatba vannak kapcsolva. A gráfok a hálózatok matematikai leírása, amellyel a kapcsolatok által a kölcsönhatásokat, mozgásokat, viselkedést tudjuk leírni egy matematikai szempontból feldolgozható formában. A különböző rendszerekről felírt „modellek” hasonlóságot mutathatnak, amelyekből szabályszerűségekre következtethetünk. A gráfokból már könnyebben képezhetünk mátrixokat a későbbiekben bemutatott módszerekkel.

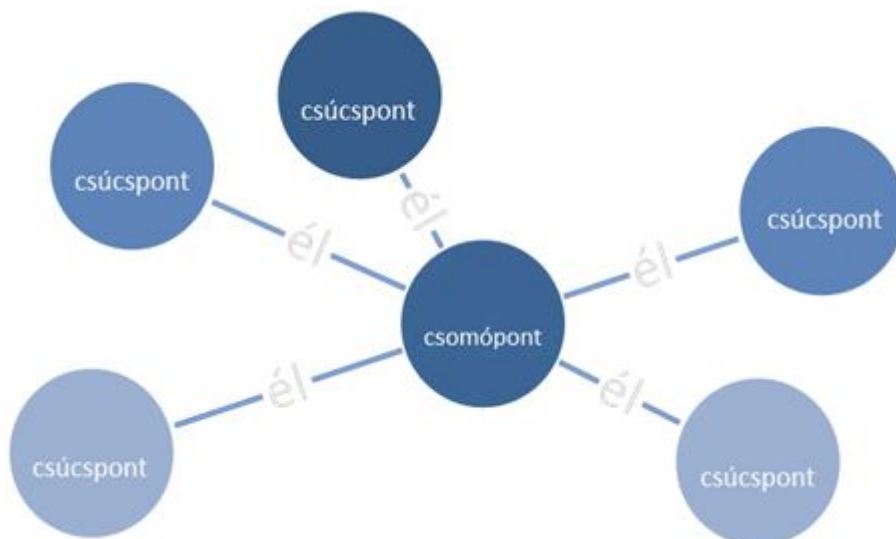
Amennyiben a társadalmat is egy rendszernek tekintjük, akkor az emberek viselkedése és környezete is nagyban befolyásolja a társadalom egészét. A kollektív viselkedés vizsgálata során érdekes az embertömegek vagy éppen a madár- és a halrajok mozgásának a megfigyelése. Egy-egy lény mozgásából nem lehet következtetni a csoport mozgására. A viselkedéskutatás másik érdekessége a kollektív tapsolás, illetve a stadionokban megfigyelhető hullámváz. Természetesen itt is a rendszer elemének (magának az embernek) a vizsgálata is bonyolult, és mindenre kiterjedően pedig lehetetlen. Az egyes betegségek kialakulása is komoly fejtörést okoz az emberiségnek, pedig ha valaki megbetegszik, az erősen befolyásolhatja a közösség életét, viselkedését.

Az emberi élet folyamán érdekes kérdés a sejtek kialakulása az ember életének a kezdetén. Vajon honnan tudja az egy sejtől kialakult újabb sejt, hogy ő csont lesz, vagy a szívnek az alkotóeleme? Hogyan alakulnak ki a kapcsolatok, az idegrendszerek bonyolult szerkezete minden embernél szinte ugyanúgy? Ha ezekre a kérdésekre választ akarunk kapni, akkor fontos, hogy rendszerben tudjunk gondolkodni, és meg kell értenünk a hálózat működését, amely az egyes alkotóelemeket összeköti, mert az ugyanolyan elemekből felépült hálózat gyökeresen más rendszert is eredményezhet a kapcsolódásoktól függően. Nincs ez másképpen az informatikai rendszerek kialakulásánál és felépítése tekintetében sem, de a viselkedésében, sebezhetőségében is hasonló kérdésekkel kell szembenéznünk.

⁴ VICSEK Tamás: Komplexitás-elmélet. In: Magyar Tudomány, 2013/3. szám. pp. 305–307.
<http://www.matud.iif.hu/03mar/vicsek.html>; letöltés: 2014.01.04.

Hálózat

Egy régebbi megfogalmazás szerint a hálózat „valaminek szabályos hálószerű szövedéke”.⁵ Ez a modellezés szempontjából nem túl kielégítő megfogalmazás. Sokkal inkább jellemzi a valós képet a következő: egymással összekapcsolt csomópontok halmaza, amelyek rendszert alkotnak. A hálózatok matematikai leírása gráfokkal lehetséges, amelyek csúcsokból (csomópontokból) és élekből (a köztük levő kapcsolatokból) állnak.

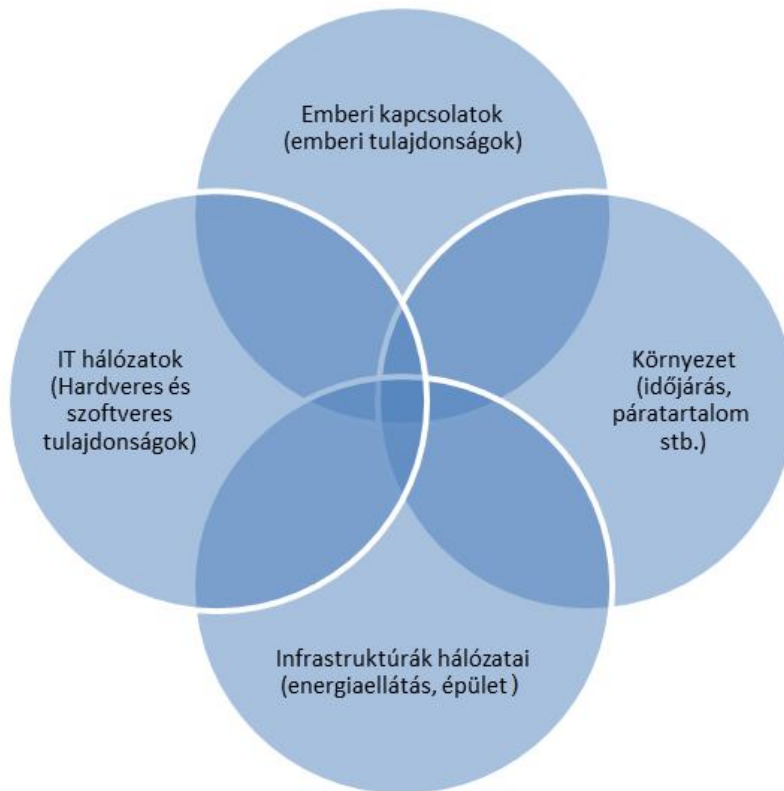

1. ábra. Hálózat
(Szerk.: Puskás Béla)

Az emberi komplexitásból adódóan többdimenziós hálózatokról is beszélhetünk, amelyek csatlakoznak egymáshoz. A hálózatelmélettel vizsgálható az élővilágra veszélyes vírusok terjedése, valamint a számítógépes vírusok terjedése is. Kutatathatóak szociológiai, közgazdasági, természeti és emberi kapcsolatok éppúgy, mint minden egyéb más hálózat.

Az egyes hálózatokat, a bennük lejátszódó folyamatokat tekintve, legtöbbször önmagukban, egy dimenzióban vizsgáljuk. De az élet, a világ egészét vizsgálva már a hálózatok közt is kapcsolatokat fedezhetünk fel. Ekkor már többdimenziós hálózati modelleket kell elemezni. Fontos, hogy az különböző területek kutatói ne csak önmagában az egyes hálózatokat vizsgálják, mert ez téves eredményeket hozhat. Gondoljunk bele az orvostudományba, ahol egészen mostanáig több esetben a panaszok okainak megszüntetése helyett a felületi kezelés volt a cél. Ha nem fáj, akkor nincs?

⁵ Magyar Értelmező Kéziszótár, 1982.

2. ábra. Hálózatok összekapcsolódása
(Szerk.: Puskás Béla)

Emberek üzemeltetik az IT-rendszereket, emberek a felhasználók, a rendszereknek ki- és bemeneti pontjaik vannak, amelyekkel csatlakoznak más rendszerekhez, illetve átadnak információkat. Mindemellett az IT-rendszerekre hat a környezete és ő is hat rá. Kialakul egy már-már kezelhetetlen komplex rendszer. Az IT-rendszerek összekapcsolásakor fontos az OSI⁶-modell, de fontos a közösségi hálókat (ide értem a személyi, a családi, a baráti és a munkahelyi kapcsolatait is), szabályzókat, szervezeti struktúrákat (beleértve a beszállítókat, a bedolgozó vállalkozókat és az ügyfeleket), környezeti hatások hálózatát, infrastrukturális kapcsolatrendszereket (villamosenergia-, víz-, gáz-, üzemanyag-, távközlési-, úthálózatok, épületek stb.), gazdasági folyamatokat és minden más, egymással kapcsolatban lévő hálózatot is egy-egy réteggént kezelni. Amikor külön-külön megvizsgáltuk a rétegek összetételét és viselkedését, rátérhetünk a kapcsolódási pontok keresésére. Sokáig azt hittük, ezt nem lehet kezelni, de pont a bonyolultságot előidéző technikai fejlődéssel modellezhetjük a rendszereinket. A hálózat elemzésében is segítséget nyújtott az internet megjelenése. A rendszerek

⁶ OSI-modell: Open Systems Interconnection Reference Model.

hierarchikus felépítésűek. A kialakuló különböző hatások nemcsak vertikálisan hatnak, hanem a különböző hálózatok egyes hierarchikus szinteken kapcsolódnak ilyen módon egymáshoz. Az így kialakult rendszer tehát attól lesz komplex, hogy az egyes rétegek közti kölcsönhatás eredményeképpen egy minőségileg új, az egyes részekről eltérő viselkedést mutat. Megfigyelhető az a téves kialakult gyakorlat, hogy a mai szabályzók és az esetek túlnyomó többségében az IT-rendszerek biztonságát elemzők nem gondolkoznak komplex rendszerekben, kizárólag egy kis részt vizsgálják.⁷ Pedig *az egész több, mint a részek összege*, így egy hamis biztonságérzet alakul ki.

Modellezés

„A modell egy valóságos rendszer egyszerűsített, a vizsgálat szempontjából lényegi tulajdonságait kiemelő mása. A modell mindazon másodlagos jellemzőket elhanyagolja, amelyeket a kitűzött vizsgálat szempontjából nem tekintünk meghatározónak. Ezért elég, ha a modell a valódi rendszert csak a meghatározott szempontból vagy szempontokból helyettesíti. Sőt a vizsgálat szempontjából lényegtelen szempontok figyelembevétele kifejezetten káros. Bonyolítja magát a modellt és így a vizsgálatot, de lényegi információhoz nem jutunk vele.”⁸

Egy rendszer megépítéséhez, üzemeltetéséhez szükséges modellezni azt, hogy a későbbiekben elemezni lehessen az előrejelzések, riasztások érdekében. A számítógépes feldolgozáshoz le kell fordítani a valóságot matematikai, majd a számítógép számára is érthető, feldolgozható információkká. Az előzőekben bemutatottak alapján gráfokkal (hálózattal) írjuk le a rendszert. A csomópontok lehetnek az elemek, amelyek önálló entitással rendelkeznek, kellően egyszerűek a vizsgálat szempontjából. Az ezeket összekötő kapcsolatot, állapotváltozást pedig a gráf élei írják le.

A csomópontok leírása szempontjából beszélhetünk diszkrét és folytonos értékekről. A folyamatos jelnél az idő minden értékére értelmezhető (pl. analóg jel), a diszkrétnél csak egyes időpillanatokban vett jeleket értelmezzük, ilyenek az analóg jelek a digitalizálást követően. Beszélhetünk még intenzív és extenzív értékekről. Az intenzív értékek nem összegezhetőek, az extenzívek pedig összegként jeleníthetőek meg. Fontos fogalom még a sztochasztikus és a determinisztikus jel. Determinisztikus jelfolyamról beszélünk, ha minden időpillanatban egyértelműen meghatározható a jel értéke, sztochasztikus, ha nincs ismeretünk minden időben a jerről. Ekkor a modell nem pontos. Ahhoz, hogy a valósághoz közelítsen a modellünk, valószínűség-számítást és statisztikai módszereket kell alkalmaznunk. A két különböző jelsorozat a gyakorlatban egyszerre jelenik meg a rendszerek vizsgálata során, gondoljunk a hasznos jel és a zaj együttes jelenlétére. A tökéletes az lenne, ha analóg jelet tudnánk feldolgozni, mert vagy túl sűrűn veszem a jelet és akkor közelítek a valósághoz, de ekkor túl sok adatot kell feldolgozni, vagy kevés a minta, de akkor pontatlan lesz a modell.⁹

⁷ ISO/IEC 27005. <http://www.iso27001security.com/html/27005.html>; letöltés: 2014.01.04.

⁸ POKORÁDI László: Rendszerek és folyamatok modellezése. Campus Kiadó, Debrecen, 2008. p. 26.

⁹ POKORÁDI László: Rendszerek és folyamatok modellezése. Campus Kiadó, Debrecen, 2008.

Mátrixok

Természetesen a gráfok önmagukban még nem dolgozhatóak fel számítógéppel. Gráfokból mátrixokat kell létrehozni, amelyekkel már számításokat lehet elvégezni. Az informatikai rendszerek modellezése és elemzése szempontjából az alábbi mátrixokkal dolgozhatunk:

- szomszédsági mátrix;
- elérhetőségi mátrix (hatványmátrix);
- összegmátrix;
- elérhetőségi mátrix.

Csúcs vagy szomszédsági mátrix segítségével adott két pont között elhelyezkedő élek számát írjuk fel. Az oszlopok és a sorok keresztmetszetében elhelyezkedő szám az élek száma. Fontos, hogy a többszörös élek és a hurokélek nincsenek értelmezve. Könnyen belátható, hogy ennek a mátrixnak hasznát vehetjük a gyakorlatban is. Jól követhető a redundancia, ami a rendszer biztonságát adja, de látható a feleslegesen sok kapcsolattal rendelkező két pont közti összefüggés. Amennyiben a szomszédsági mátrixot önmagával szorozzuk meg, megkapjuk az elérhetőségi mátrixot, vagy más néven a létrehozásából adódó hatványmátrixot. A gyakorlatban ez a mátrix mutatja, hogy a gráf egy pontjából hány különböző úton juthatunk el egy másik pontjába. A bejárt utat a csúcspontok sorrendjének különbözősége jelenti. Ebből következik, hogy két egymás után következő pont közt csak egy út lehet, hiába több él köti össze.

Az elérhetőségi mátrixok összegeként megkapjuk az összegmátrixot, amely azt jelzi, hogy legfeljebb k lépésben hány egymástól független úton lehet eljutni egy adott pontból a másik kiválasztottba. A gyakorlatban például a routerek forgalomirányításánál a RIP¹⁰ egy távolságvektor alapú IGP¹¹-protokoll, amelyre jellemző, hogy a routing tábla tartalmazza a hoppok¹² számát. Maximum 15 router hosszúságú optimális útvonalak esetén alkalmazható, mert a 16 már végtelennek számít és „megszakad” az út.

Ha csak arra vagyunk kíváncsiak, hogy egy adott pontból elérhető-e egy másik pont legalább egyféleképpen k lépésből, akkor a szignum mátrixot kell használnunk.

Viszont ha csak arra vagyunk kíváncsiak, hogy egy adott pontból elérhető-e egy másik pont akármennyi lépésből is, akkor a $Z_{(m*m)}$ elérhetőségi mátrixot kell használnunk.

A szignum mátrix és az elérhetőségi mátrix is sokféleképpen alkalmazható az informatikai kockázatkezelés során, de a kockázatelemzéskor is vizsgálható, hogy az adott elemre milyen hatása van egy másiknak, illetve mennyire csökken annak a hatása a kapcsolatok számának növelésével. Amennyiben egy bonyolult rendszerbe behelyezünk egy új elemet, a kapcsolódási pontok beírásával vizsgálható a rendszerre gyakorolt hatása, illetve az, hogy a rendszer hogyan hat az új elemre.

¹⁰ RIP: Routing Information Protocol.

¹¹ IGP: Interior Gateway Protocol.

¹² Hány routeren keresztül érhető el a célállomás.

Rájöhetünk olyan összefüggésekre, amelyek egyszerű, illetve más vizsgálati módszerekkel nem mutathatóak ki.

Kockázatelemzés, kockázatkezelés

A kockázatok értékeléséhez alapinformációkra lesz szükség, mint minden döntés meghozatalánál ez követelmény. Ahhoz, hogy minden lehetséges információval rendelkezünk, össze kell gyűjteni a jogszabályokat, a szervezet saját szabályzatait, az ajánlásokat, a szabványokat. Rendszerintegrátoroktól, gyártóktól be kell szerezni az információkat a hardverekről és a szoftverekről. A felmérés során modellezni kell a szervezet működéséhez és az üzleti folyamatokhoz szükséges feladatokat. Itt lehetőség nyílik egyes területeken az egyszerűsítésekre, racionalizálásra is, bár szervesen ez nem kapcsolódik a kockázatelemzéshez.

Az adatokat tekintve fel kell mérni az úgynevezett adatvagyonot. Fontos vagyonelemek az infrastruktúra elemei. Az épületeken belül megkülönböztetünk adatközpontot, számítógéptermet (szerverterem, gépterem), szerverszobát, rejtjelező helyiségeket, kommunikációs helyiséget, raktárakat, műhelyeket, közlekedőket, operátorhelyiségeket, egyéb kiszolgáló helyiségeket stb. A hosszú felsorolás mellett ezek az objektumok rendelkeznek olyan paraméterekkel, amelyek fontosak a kockázatelemzésnél. Ilyenek lehetnek a falak anyaga, vastagsága; a mennyezet és a padlózat teherbíró képessége és vízáteresztő képessége; az ajtók, ablakok méretei, biztonsági jellemzői; EMC¹³-jellemzők az elektromágneses kisugárzás elleni védelem miatt; az épület alapozása stb. Az épületek szempontjából fontos az elhelyezkedése is. Dokumentálni kell az alaprajzot, a talaj szerkezetét, az alatta lehetséges vízfolyásokat, az épület tájolását, más épületektől való távolságát, az oda vezető utak állapotát, az épületre ható lehetséges környezeti hatásokat; az épületen belüli funkcionális helyiségeket körülvevő helyiségek megnevezését; az épület állapotát stb.

Az informatikai rendszerek következő nagyon fontos elemei az őt alkotó eszközök fizikai és technikai jellemzői. Ide tartoznak a kiszolgáló eszközök; a kliensállomások; az adattárolók; a mentési rendszerek; a hálózati aktív eszközök a szerverszobán belül; a rack szekrények; a tápellátást biztosító szünetmentes berendezések; az aggregátorok; a légtechnikai berendezések; a klímaberendezések; a közműhálózatok jellemzői; a berendezések zajszintjei és rezgés jellemzői; a villámvédelem; a felügyeleti, a biztonsági és a tűzjelző berendezések, azok paraméterei; az eszközök javítására, karbantartására szolgáló berendezések, a szerszámok és az alkatrészek; az adattároló médiák; továbbá a dokumentációk (kezelési utasítás, biztonsági utasítás, garanciapapírok, licenzek, szerződések, utasítások stb.), amelyek lehetnek papíralapúak vagy elektronikusak.

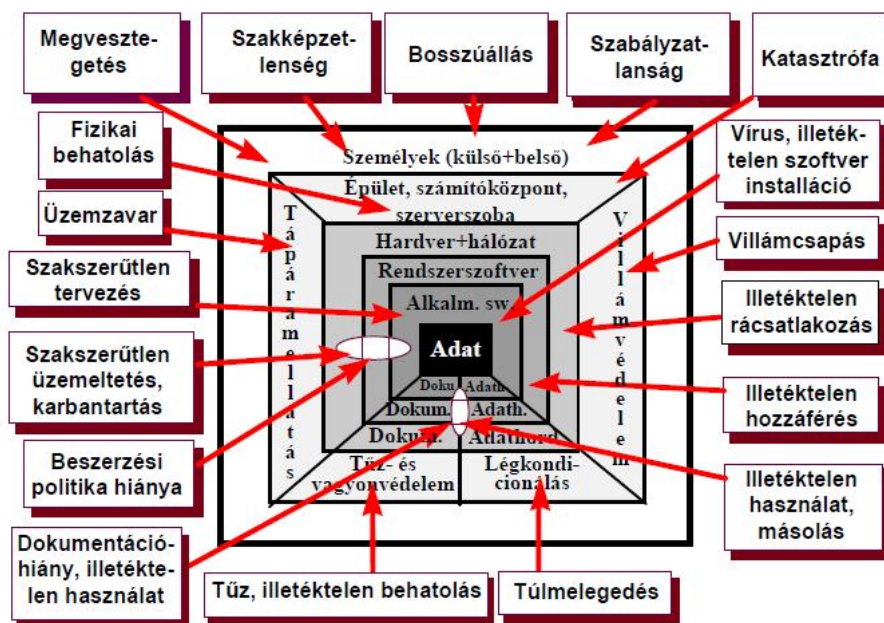
A hardverek mellett természetesen fel kell mérni a szoftvereket, a hálózatot és a környezetet is. Az utóbbi esetében ilyenek az éghajlati viszonyok, a talajszerkezet, a területi elhelyezkedés, amennyiben lehetséges objektívan meg kell határozni a gazdasági és a politikai viszonyokat, a biztonságpolitikai szempontokat is figyelembe véve. (Ez nagy valószínűséggel csak külső szemlélő által lesz igazán hiteles!) A környezet esetén befolyásolhatja a rendszert az objektum elhelyezése a

¹³ EMC: Electromagnetic Compatibility – Elektromágneses kompatibilitás.

lakott településtől, a népsűrűség, a forgalom, az életszínvonal, a közlekedés szempontjából. A területre jellemző statisztikai adatok lekérése szempontjából fontosak lehetnek a földrengés, az árvíz, a tűzvész, a viharok (tornádó, hurrikán), a hőmérsékleti adatok, a napsütéses órák száma, a hóadatok is. A tengerszint feletti, illetve a földszinhez viszonyított elhelyezkedése ugyancsak meghatározó lehet. Az fizikai és a környezeti elhelyezkedés szempontjából a védelmi képességek meghatározásához kell gyűjteni adatokat, hogy később ki lehessen alakítani a fizikai, az elektronikai és az élőerős védelmet. Fel kell mérni, milyen kommunikációs csatorna érhető el a kapcsolattartáshoz, azok mennyire stabilak és megbízhatóak a működés szempontjából. Fontos, hogy milyen közműhálózattal kell számolni. Van-e lehetőség a valóban független betáplálásokra víz, gáz, villany és egyéb energiaellátás tekintetében. Ezek mennyire megbízhatóak. Meg kell vizsgálni a logisztikai utak állapotát, teherbíró képességüket, időjárás és egyéb veszélyeknek való kitettségüket.

A felsorolás még közel sem teljes, de ahhoz elegendő, hogy szemléltessem, milyen bonyolult elvégezni egy kockázatelemzést.

A veszélyforrásokat, a szövevényes hatásait mutatja be az ITB 12. számú ajánlásában található ábra.

3. ábra. Az ITB 12. sz. ajánlása
(Szerk.: Puskás Béla)

A rendszerelemek tulajdonságának vizsgálatánál azonban meg kell húzni egy határt, ahol megmondjuk, milyen mélységig elemezzünk. Egészen atomi szintekig is vizsgálódhatnánk, ám ekkor biztosan elvesznénk a részletekben.

A gráfok élei az állapotváltozásokat, kapcsolatokat jellemzik, a csomópontok viszont a rendszer elemeket. Az, hogy a rendszer egy állapotból mikor megy át egy másik állapotba, a sztochasztikus modelleknél sok mindentől függ.

A mindennapi életben igen gyakran használjuk a valószínűség fogalmát, amikor egy esemény bekövetkezési esélyét próbáljuk számszerűen meghatározni. A lehetetlen esemény valószínűsége 0, a biztos esemény valószínűsége 1, és a két szélső érték között a valószínűségi skála egyéb értékei szerepelnek. Minél nagyobb egy esemény bekövetkezésének az esélye, valószínűsége annál inkább közelít az 1-hez.

Példaként egy alkatrész meghibásodásának valószínűségét így határozhatnánk meg:

Legyen az X valószínűségi változó bizonyos típusú alkatrészek meghibásodásáig eltelt használati időtartam hossza. Legyen X exponenciális eloszlású, amelynek szórása 500 óra. Annak valószínűsége, hogy egy kiszemelt alkatrész 2000 órán belül még nem hibásodik meg:

Mivel X szórása 500, ezért várható értéke

$$D(X) = M(X) = 500 \text{ óra,}$$

és így az eloszlás paramétere: $\lambda = \frac{1}{500}$

A sűrűségfüggvény:

$$f(x) = \begin{cases} \frac{1}{500} e^{-\frac{x}{500}}, & \text{ha } x > 0; \\ 0, & \text{ha } x < 0, \end{cases}$$

az eloszlásfüggvény:

$$F(x) = \begin{cases} 1 - e^{-\frac{x}{500}}, & \text{ha } x > 0; \\ 0, & \text{ha } x \leq 0. \end{cases}$$

Annak valószínűsége, hogy egy alkatrész 2000 óráig nem hibásodott meg:

$$P(X \geq 2000) = 1 - P(X < 2000) = 1 - F(2000) = 1 - \left(1 - e^{-\frac{2000}{500}}\right) = e^{-4} \approx 0,02$$

Tehát 98%-ának a valószínűsége, hogy 2000 órán belül bekövetkezik az alkatrész meghibásodása.¹⁴

Ez egy alkatrész volt a több ezer, millió közül.

¹⁴ OBÁDOVICS J. Gyula: Valószínűségszámítás és Matematikai Statisztika. SCOLAR Kft., Budapest, 2009.

Amennyiben már nem alkatrészben, hanem az összeszerelt rendszerekben gondolkodunk, ott is a matematikát lehet segítségül hívni. Például egy központi adattárolón 16 winchester közül négy hibás. Mi annak a valószínűsége, hogy visszatevés nélkül három egymás után kivett winchester hibás? Mivel 4 hibás van a

Storage-on, az első hibás winchester kivételének valószínűsége $\frac{4}{16} = 0,25$. Ha hibásat

vettünk ki, akkor a Storage-ban a maradék 15-ből 3 hibás, tehát a másodszor is hibás winchester kivételének valószínűsége = 0,2, és a harmadszor is hibás winchester

kivételének valószínűsége $\frac{2}{14} = 0,14$. A szorzási tétel alkalmazásával

$$P = \frac{4}{16} \cdot \frac{3}{15} \cdot \frac{2}{14} = 0,007$$

Tehát 0,007 valószínűséggel vehetünk ki a Storage-ból egymás után három hibás winchestert.

Végül egy másik szemléltető példában azt mutatom be, amikor egy szerverteremben két szerver egymástól függetlenül működik. Az egyik gép évenkénti meghibásodásának valószínűsége 0,3, a másik számítógépé pedig 0,2. Mi a valószínűsége annak, hogy legalább egy év alatt egyik számítógép sem hibásodik meg?

Ha A-val jelöljük az egyik számítógép és B-vel a másik számítógép meghibásodásának eseményét, akkor $P(A) = 0,3$ és $P(B) = 0,2$. Azt az eseményt, hogy legalább egy éven belül egyik számítógép sem hibásodik meg, A és B események ellentétével, azaz $\bar{A} \times \bar{B}$ -vel adhatjuk meg. A függetlenség figyelembevételével

$$P(\bar{A} \times \bar{B}) = P(\bar{A}) \times P(\bar{B}) = (1 - 0,3) \times (1 - 0,2) = 0,7 \times 0,8 = 0,56.$$

Tehát 0,56 annak valószínűsége, hogy egy éven belül egyik számítógép sem hibásodik meg.

A bemutatott néhány példán is látható, hogy a valószínűség-számítás és a statisztika milyen sok területen segítheti az elemzést, illetve a kockázatelemzést, kockázatkezelést. Így felhasználható a binomiális eloszlás, polinomiális eloszlás, Poisson-eloszlás, a nagy számok törvénye, a klasszikus eloszlásokat követő események vagy a valószínűségi változók, az eloszlás- és sűrűségfüggvény, a feltételes eloszlásfüggvény, a független valószínűségi változók eloszlás- és sűrűségfüggvénye. Az előzők mellett hasznát vesszük még a nevezetes eloszlások szórásának, a független valószínűségi változók összegének, a lineáris kombinációjának szórása, a feltételes szórás, a Markov-egyenlőtlenség, a Csebisev-egyenlőtlenség, a sztochasztikus konvergencia fogalmának, a centrális határeloszlás-tételnek, a statisztikai mintavételnek, a szignifikancia kiszámításának stb.¹⁵

¹⁵ OBÁDOVICS J. Gyula: Valószínűségszámítás és Matematikai Statisztika. SCOLAR Kft., Budapest, 2009.

A nagy rendszerek modellezésére, ahol sok bizonytalansági tényezővel találkozunk, kiválóan alkalmazható a fuzzy modellezés. A kockázatkezelési eljárásoknál ez a fajta modellalkotás gyors számítógépekkel feldolgozható kockázatbecslési számításokkal segíti a döntéshozatali folyamatokat. Az alkalmazása során valamilyen kvalitatív eljárást alkalmaznak. Az ISO/IEC 27005 szabványban jól ismert kockázatbecslési mátrixot alkalmazzuk, amely a kockázat súlyosság és valószínűségét írja le. Ebből megalkotjuk a kockázati kategóriák tagsági függvényeit, majd ezt követően a rendszer a bemenő jellemzőinek pillanatnyi értékeihez egy-egy fuzzy tagsági értéket rendelünk. A fuzzyfikációval kapott eredmények alapján megállapítható a veszély súlyossága, az esemény bekövetkezésének valószínűsége. Ez után a rendszerben bekövetkező változás már logikai kapcsolatokkal feldolgozható. A rendszer automatikus riasztásokat adhat, illetve be is avatkozhat.¹⁶

Összegzés

A bemutatott „építőkockák” segítségével látható, hogy egy bonyolult rendszer is lemodellezhető, és ezzel értelmezhetővé válik a számítógép számára. Ha rendszerszemléletben gondolkodunk és a hálózatelméleti kutatások eredményeit is helyesen tudjuk alkalmazni, akkor lehetőség nyílik egy olyan szoftver megalkotására, amely segíteni tudja a magas rendelkezésre állást a kritikus információs infrastruktúrákban. Nyilvánvaló, hogy ehhez rengeteg szenzort kell alkalmazni és még ennél is több számítást kell elvégezni. A szoftvernek moduláris felépítésűnek kell lennie. Először egy vázlat kell létrehozni, amellyel már a döntéstámogatási rendszer elindítható. Ebben gyakorlatilag a rendszer nagybani felépítését modellezzük, és főleg a munkafolyamatokra, katasztrófatervekre épül. A kockázatkezeléssel kapcsolatban akkor érünk el eredményt, amikor a rendszerünk tartalmaz alapadatokat is. Ehhez számba kell vennünk a sérülékenységet, a fenyegetettségeket, a vagyonelemek jellemzőit és egyéb alapadatokat. Ezeket tapasztalati úton, gyártóktól, szenzorokból és egyéb helyekről is összegyűjthetjük. Nagyon fontos azonban az optimalizálás. Egyrésztől törekedni kell a minél több információ összegyűjtésére, amellyel minél aprólékosabb és több számítást tudunk elvégezni, miáltal pontosabb eredményeket kaphatunk. Ugyanakkor a rendelkezésre álló sok adatnak hátránya is van, mert nagyon lassú az elemzés, ezért hosszan tart az előrejelzés, valamint kellően bonyolult rendszer esetén rohamosan nő a hibalehetőség. Sajnos elég hosszantartó munka, és nagyon alapos, előrelátó tervezésnek kell megelőznie a szoftver megírását. Ennek ellenére el kell végezni, mert amikor a motorral közlekedünk a sziklaszirt pereme felé, akkor is lassítunk, hiába nem áll rendelkezésre a sziklaszirt pontos térképe, de még a motorunk pontos, részletes működését sem ismerjük.

¹⁶ POKORÁDI László: Rendszerek és folyamatok modellezése. Campus Kiadó, Debrecen, 2008.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 2009. évi CLV. törvény a minősített adat védelméről.
In: Magyar Közlöny, 2009. évi 194. szám, 2009. december 29.
<http://www.kozlonyok.hu/nkonline/MKPDF/hiteles/mk09194.pdf>;
letöltés: 2014.01.04.
- 65/2013. (III. 8.) Korm. rendelet a létfontosságú rendszerek és létesítmények azonosításáról, kijelöléséről és védelméről szóló 2012. évi CLXVI. törvény végrehajtásáról.
In: Magyar Közlöny, 2013. évi 40. szám, 2013. március 8.
<http://www.kozlonyok.hu/nkonline/MKPDF/hiteles/MK13040.pdf>;
letöltés: 2014.01.04.
- ISO/IEC 27005.
<http://www.iso27001security.com/html/27005.html>;
letöltés: 2014.01.04.
- OBÁDOVICS J. Gyula: Valószínűségszámítás és Matematikai Statisztika.
SCOLAR Kft., Budapest, 2009.
- POKORÁDI László: Rendszerek és folyamatok modellezése.
Campus Kiadó, Debrecen, 2008.
- VICSEK Tamás: Komplexitás-elmélet.
In: Magyar Tudomány, 2013/3. szám.
<http://www.matud.iif.hu/03mar/vicsek.html>;
letöltés: 2014.01.04.

DÁVID FERENC

**A MAGYAR KATONAI RÁDIÓFELDERÍTÉS
MÁSODIK VILÁGHÁBORÚT KÖVETŐ
ÚJJÁSZERVEZÉSÉNEK SZERVEZETI ALAPJAI
(1945–1947)¹**

Bevezetés

A magyar katonai rádiófelderítés szervezeti alapjainak második világháborút követő megteremtése a magyar Honvédelmi Minisztérium, később a honvédelmi miniszter Katonapolitikai Osztálya (HM KPO) 1945 és 1947 közötti történetének egy kis részéhez köthető. A HM Katona Politikai Osztály, vagyis a magyar katonai hírszerző és elhárító szolgálat újjászervezésének időszaka egy történelmileg jól körülhatárolható időintervallumot és könnyen behatárolható témát ölel fel. A tanulmány címében hivatkozott két év alatt a katonai titkosszolgálat² működése során mindvégig érvényesült a szovjet dominanciájú Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEB) irányítása, valamint a szervezetet a Magyar Kommunista Párt (MKP) saját belpolitikai célkitűzéseinek megvalósítására használta. Az osztály mint országos hatáskörű, katonai államvédelmi szerv, a magyar katonai hírszerzés és (kém-) elhárítás szakfeladatai mellett jelentős szerepet játszott a magyar politikai életben és az egypártrendszer fokozatos kiépítésében. A tanulmány az 1945 utáni államvédelmi szféra katonai ágával, azon belül is a szervezet részeként megjelenő „rádió-felderítő” szolgálat 1945. tavaszi megalakulását és szervezeti konszolidációját mutatja be az osztály 1947. februári, HM Katonapolitikai Csoportfőnökséggé történt átszervezéséig.

A szakirodalom eredményei mellett kutatásaim során hazai és külföldi köz- és magángyűjteményi forrásokat használtam fel. A téma szempontjából releváns hazai levéltári kutatásokat itthon a Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltárában és az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában, a külföldi forrásgyűjtést a londoni National Archivesben és a washingtoni National Archives and Records Administrationban végeztem. Ezt egészítik ki a szervezet egykori vezetőinek visszaemlékezései, akik kortanúkként élték át a szolgálat megszervezését és tevékenységének beindítását. A tanulmány a magyar katonai rádiófelderítés második világháborút követő újjászervezésének történetéhez és az 1945 után kialakult államvédelmi struktúra egy részterületének jobb megismeréséhez kíván alapot nyújtani.

¹ A kutatás az Európai Unió és Magyarország támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú „Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program” című kiemelt projekt keretei között valósult meg.

² A „titkosszolgálat” fogalom nem tudományos igényű meghatározás, de a katonai vagy a polgári illetékességi területen és a klasszikus feladatellátás szempontjából hírszerző és elhárító szolgálatokat jelöl. Az elnevezés a hétköznapi szóhasználatban és a szakirodalomban is elterjedt, ezért a tanulmány sem mellőzheti teljesen a használatát.

A szervezeti alapok: a Rádiócsoporth megjelenése

A Rádiócsoporth létrejötté Pataky Ernő³ – leendő csoportvezető – 1945. május 1-jei áthelyezéséhez köthető.⁴ Az 1945 márciusában Debrecenben megalakított HM KPO többi vezetőjéhez hasonlóan Pataky is az osztály 1945. áprilisi Budapestre költözését követően került ismét kapcsolatba Pálffy Györggyel,⁵ a szervezet vezetőjével. Pataky felvétele és kinevezése az osztályvezető szempontjából egyértelmű volt. Pálffy bizalommal volt Pataky felé, aki a háború alatt rádióműszaki alkalmazottja volt az Egyesült Izzónál és tartalékos híradó főhadnagyi rendfokozatot viselt.⁶ Pataky kettőjük baráti kapcsolata miatt került a HM KPO-ra és Pálffy kinevezte őt az újjászerveződő magyar rádiófelderítés élére.⁷

Az osztály 1945 májusa és júniusa közötti időszakára vonatkozóan szűkösek a releváns forrásaink. Pataky az igazolási eljárásának lefolytatásáig ideiglenesen került az osztályra 1945. május 1-jén.⁸ A honvédelmi tárca által köröztetett iratok láttamozásaiból megállapíthatjuk, hogy 1945. május 10-én már megjelent (helytelenül) a „Rádió főcsoport” neve,⁹ majd mellette 1945. május 16-án Pataky Ernő aláírása,¹⁰ de a részleget 1945. május 18-tól szerényen már csak „Rádió csoport”-nak címezték.¹¹ A szervezet az osztálynak a Nádor utcába történt átköltözést követően is „Rádiócsoporth”-ként¹² jelent meg, és Pataky Ernő az 1945. június 2–9. közötti politikai igazolását követően polgári alkalmazott előadóként került a csoportvezetői

³ Pataky (Bachner) Ernő: 1913. január 21-én született az osztrák Mödlingben. Az Egyesült Izzó munkatársa, a háború alatt tartalékos műszaki tiszt. 1944. október 19-én elhagyta a Sződligetén állomásozó csapattestét és csatlakozott az ellenállási mozgalom katonai szervezéhez. Pálffy György meghívására 1945. május 1-jével a HM KPO-ra került és a Rádiócsoporth, -főcsoport, majd -alosztály vezetője lett tartalékos főhadnagyi, századosi, majd 1945. november 1-jével őrnagyi rendfokozatban. 1946. március 1-jén a HM KPO-ra osztották be. 1946. november 1-jén hivatásos alezredessé léptették elő. 1947 februárjától a HM Katonapolitikai Csoportfőnökség IV. Rádióosztályának a vezetője alezredesi rendfokozatban. 1949. február 1-jétől a HM Katonai Elhárító Főcsoportfőnökség III. Rádiófelderítő csoportfőnökség csoportfőnöke ezredesi rendfokozatban. 1949-ben a Pálffy-per részeként őrizetbe vették és 1950. január 5-én négy év hat hónap börtönbüntetésre ítélték. 1953-ban szabadult. Hadtörténeti Levéltár (HL.) Honvédelmi Minisztérium (HM.) 825. doboz (d.) 5. csomó (cs.) 18., 22. számú (sz.) házi (h.) parancs (pcs.); HL. Magyar Néphadsereg (MN.) 191/7/82. mikrofilm (mf.) 24. sz. osztály (o.) napiparancs (npcs.) 19. pont (p.); HL. MN. 193/7/82. mf. 95. sz. o. npcs. 7. p.; Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTl.) 2.1. IV/32. pp. 2–3.; Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár (PIL.) 283. fond (f.) 10. csoport (csop.) 255. őrzési egység (őe.)

⁴ HL. HM. 825. d. 5. cs. 22. sz. h. pcs.

⁵ Pálffy (Oesterreicher) György (Temesvár, 1906. szeptember 16. – Budapest, 1949. szeptember 24.): vezérkari képzést végzett tiszt, aki a háború kitérője előtt leszerelt a hadseregből. 1942-ben belépett a Kommunisták Magyarországi Pártjába, 1944-ben az illegális kommunista párt Katonai Bizottságának vezetője. 1945 márciusától a HM KPO Osztály vezetője, 1946 márciusától a határőrség parancsnoka. 1948-tól a honvédség felügyelője és honvédelmi miniszterhelyettes. 1949-ben koholt vádak alapján letartóztatták, majd a Rajk László és társai elleni koncepciók perben hozott ítélet alapján kötél általi halálra ítélték és kivégezték. KENYERES Ágnes (főszerk.): *Magyar Életrajzi Lexikon (1000–1990)*. Arcanum Adatbázis Kft., Budapest, 2001. SZÁSZ Béla Sándor: *Minden kényszer nélkül: egy műper kortörténete*. Európa – História, Budapest, 1989. p. 368.

⁶ ÁBTl. 2.1. I/14-a. pp. 186–187.

⁷ ÁBTl. 2.1. IV/32. p. 2.

⁸ HL. HM. 1945. Elnökség (Eln.) 23.700; HL. HM. 826. d. 19. sz. h. pcs.

⁹ HL. HM. 826. d. 14. sz. h. pcs.

¹⁰ HL. HM. 826. d. 18. sz. h. pcs.

¹¹ HL. HM. 826. d. 19. sz. h. pcs.

¹² HL. MN. 102/08/529. cs. 2. sz. o. npcs.

beosztásba.¹³ Nem vitatva szakmai képességeit, Pataky kinevezése önmagában még nem jelentette a korábban méltán híres magyar rádióelektronikai felderítés és kódfejtés egyidejű újjászervezését. A szolgálat helyzetét nehezítette a megfelelő szaktudással rendelkező személyi állomány és a technikai ellátottság hiánya.¹⁴

A vezető szakemberek hiánya szükségessé tette a korábban a 2. vkf. osztályon¹⁵ szolgált és a HM KPO-nak megnyert személyek bevonását. A Rádiócsoport megalakulásakor elsők között, 1945 májusában került ideiglenes áthelyezésre Porubszky Jenő tartalékos hadnagy,¹⁶ aki Dr. Haris Ervin¹⁷ tartalékos századost¹⁸ és Bartha Dezső¹⁹ őrmestert is beajánlotta, valamint Wank Richárd

¹³ HL. HM. 1945. Eln. 27.912.

¹⁴ A magyar rádiófelderítés szervezetéről, működéséről és sikereiről lásd bővebben: RITTER László: *A magyar rádiófelderítés a második világháborúban*. Felderítő Szemle 2010/2. pp. 149–168.

¹⁵ A két világháború közötti időszak katonai hírszerző és elhárító szolgálatának történetére vonatkozóan lásd: SZAKÁLY Sándor: *Az önálló magyar katonai hírszerzés és kémelhárítás létrehozása és működése a két világháború közötti Magyarországon 1918–1945*. Felderítő Szemle 2008/E. pp. 19–45., BÖLL Gábor: *A VKF-2 szervezettörténete az újabb kutatások tükrében*. In: OKVÁTH Imre: *Katonai perek 1945–1958. Tanulmányok a fegyveres testületek tagjai elleni megtorlásokról a hidegháború kezdeti időszakában*. Történeti Hivatal, Budapest, 2001. pp. 71–102.; HARASZTI György (szerk.): *Vallomások a holtak házából. Ujszászy István vezérőrnagynak, a 2. vkf. osztály és az Államvédelmi Központ vezetőjének az ÁVH fogságában írott feljegyzései*. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – Corvina Kiadó, Budapest, 2007.

¹⁶ HL. HM. 825. d. 5. cs. 20. sz. h. pcs.

¹⁷ Haris (Hecht) Ervin, dr. (Budapest, 1892. október 15. – ?): 1910-ben a budapesti evangélikus gimnáziumban érettségizett. Fél évig Nagy-Britanniában egyetemi tanári tanfolyamon, majd másfél évig a lipcei kereskedelmi főiskolán hallgató. 1918-ban államtudományi doktorátust szerzett Budapesten. 1912. október 1-jével a császári és királyi 8. huszárezred önkéntese. 1913. október 1-jével hadapródjelölt őrmester, 1914 áprilisától hadapród. 1914 júliusában bevonult, szeptembertől szakasz-, századparancsnok, majd parancsörtszt. Tartalékos állományviszonyban 1915. május 1-jével hadnagy, 1917. május 1-jével főhadnagy, 1935. november 27-ével százados. 1919-től az Intercontinentale Nemzetközi Szállítványozási Rt. munkatársa, majd osztályvezetője. Később a British Federated Manufacturers Ltd. magyarországi igazgatója, majd a New York-i Dictaphone Corporation és a Cambridge-i Elliott Addressing Machine Co. magyarországi vezérképviselője. 1944 márciusa után üzleti tevékenységet nem folytathatott, üzleteit kifosztották. 1944. október 20-án a nyilasok elhurcolták. 1944 novemberében deportálni akarták, de Hegyeshalomnál sikerült megszöknie. 1945. március 20-án szolgálatra jelentkezett az új honvédségbe. 1945. április 1-jével tartalékos őrnaggyá léptették elő. 1945. május 3. óta szolgált a HM KPO-n. 1945. július 3-án beosztották az osztály Rádiócsoportjához. A csoport elemző-értékelő (összehasonlító) részlegének vezetője. 1946 nyarán felajánlotta lakását a brit hírszerzéssel történő találkozások lebonyolítására és részt vett a tájékoztatásukban. 1947. június elején a HM Katonapolitikai Csoportfőnökség őrizetbe vette. HL. HM. 825. d. 5. cs. 34. sz. h. pcs., 53. sz. h. pcs., 69. sz. h. pcs.; HL. HM. 1945. Eln. 28.231; HL. HM. 1945. Eln. 28.591; HL. HM. 29.412; HL. HM. Igazoló (Ig.) Bizottság (Biz.) 4532. (Haris [Hecht] Ervin); ÁBTL. 3.2.4. K-1414. pp. 77–78.; ÁBTL. 3.1.9. V-77995. pp. 185–195.

¹⁸ Lásd: HL. HM. Ig. Biz. 4532.

¹⁹ Bartha Dezső (Brassó, 1921. szeptember 15. – ?): 1941. október 13-tól a 9. önálló huszárszázadnál Kolozsváron, majd 1941 decemberétől a 105. légvédelmi tüzérosztálynál szolgált. 1942-ben tartalékostizti iskolát végzett. 1942-től osztálya részt vett a főváros légvédelmében. 1944-ben áthelyezték a 101. légvédelmi jelzésbemerő osztályhoz. 1944. október 2-ával rádiórendszer-parancsnok a 206. honi légvédelmi tüzérosztálynál. 1944. december 28-án az alakulatától megszökött és bujkált az ostrom alatt. 1945. február 5-én szolgálatra jelentkezett az új honvédségbe. 1945. május 3-án a HM KPO Rádiócsoportjához osztották be tartalékos őrmesteri rendfokozatban. Az osztály szakszervezeti intézőbizottságának tagja. 1946. március 1-jén a HM KPO-hoz osztották be tartalékos alhadnagyi rendfokozatban. 1946. május 1-jén 1945. november 1-i ranggal tartalékos hadnaggyá léptették elő. 1946. október 8-án az Elhárító alosztály IV. főcsoportjához helyezték át. HL. HM. 1945. Eln. 28.231; HL. HM. 1947. Eln. 202.678; HL. MN. 187/782. mf. 8. sz. o. npcs.

Marcell²⁰ tartalékos főhadnagy.²¹ Mindannyiukra és az osztályon uralkodó áttekinthetetlen személyi állapotokra jellemző, hogy személyükről Pálffy György osztályvezetői igazolói nyilatkozatának jellemzésében a „*még nem ismerem*” mondat szerepelt.²²

A csoport beosztottai között meghatározó volt Szentfalvy Jenő²³ címzetes (nyugállományú) alezredes, aki 1933. december 1. óta nyugállományban volt, de 1944. október 15-ig a 2. vkf. osztály „X” alcsoportjánál (rejtjelező, rejtjelfejtő)²⁴ szolgált mint tiszteletdíjas nyugállományú főtiszt. Őt, visszaemlékezése szerint Buda szovjet bevételét követően, az „GPU”²⁵ letartóztatta és öt hétig, 1945. március 15-ig tartották fogságában. Idős kora ellenére szolgálatra jelentkezett a szerveződő magyar haderőnél, de különböző okokra hivatkozva nem kínáltak fel neki beosztást. Végül – ahogyan igazolási irataiban fogalmazott – „*más irányba történt érdeklődés*”-ére²⁶ 1945. július 15-én nyerte el beosztását a HM KPO-n.²⁷ Szentfalvy Jenő nyugállományú alezredes tevékenységéről keveset tudunk, de Gát Zoltán²⁸

²⁰ Wank Richárd Marcell: 1890-ban született Budapesten. A gimnáziumi érettségét követően elvégezte a zeneművészeti főiskolát. 1915 és 1918 között a 4. vonatzászlóaljnál szolgált tartalékos zászlósi, 1916. augusztus 1-től hadnagy, majd főhadnagyi rendfokozatban. 1945. április 25-én a HM KPO-n szolgálatra jelentkezett. 1945. május 25-én az osztály Rádiócsoporthoz került beosztásra tartalékos főhadnagyi rendfokozatban. 1945. október 1-én állományból törölték, majd az intézkedést hatálytalanították. 1945. december 1-jével tartalékos századossá léptették elő. 1946. február 3-ával a HM állományrendezése alapján elbocsátásra került. HL. HM. 825. d. 5. cs. 51. sz. h. pcs.; HL. MN. 188/7/82. mf. 52. sz. o. npcs. 19. p., 53. sz. o. npcs. 8. p.; HL. MN. 190/7/82. mf. 17. sz. o. npcs. 8. p.; HL. HM. 1945. Eln. 27.520; HL. HM. 1945. Eln. 30.897;

²¹ Lásd: HL. HM. 1945. Eln. 27.520; HL. HM. 1945. Eln. 30.897; HL. HM. 825. d. 5. cs. 51. sz. h. pcs.

²² HL. HM. 1945. Eln. 24.350; HL. HM. 825. d. 5. cs. 34. sz. h. pcs.

²³ Szentfalvy (Przybilla) Jenő Gyula: 1933. december 1. óta nyugállományban volt. 1944. október 15-ig a 2. vkf. osztály „X” alcsoportjának tiszteletdíjasa. 1944. november 6-án nem teljesítette a nyilas kitelepítési parancsot, ezért elhurcolták. 1945. februárjától 1945. március 15-ig az NKVD fogságában volt. 1945. március 27-én szolgálatra jelentkezett az új honvédségbe. 1945. július 15-ével a HM KPO-ra osztották be tiszteletdíjas nyugállományú alezredesi rendfokozatban. 1946. február 22-ével a HM állományrendezéssel elbocsátották. HL. HM. 825. d. 5. cs. 63. sz. h. pcs.; HL. MN. 190/7/82. mf. 16. sz. o. npcs. 7. p.; HL. HM. 1945. Eln. 126.075; HL. HM. 1946. Eln. 3900.

²⁴ Lásd bővebben: ÁBTL. 4.1. A–414/2. 9. füz. pp. 1–19. Lásd még: HARASZTI 2007. pp. 178–179. VADÁSZ Iván: *A magyar katonai rejtjelmegfejtés története*. Felderítő Szemle 2007/E. pp. 181–182.

²⁵ GPU (Goszudarsztvennoje Polityicseszkije Upravlenyije): a szovjet Állami Politikai Igazgatóság, 1922. február 6-án a Cseka jogutódjaként jött létre. 1923 novemberében az OGPU (Objegyinyonnoje Goszudarsztvennoje Polityicseszkije Upravlenyije) (Egyesített Állami Politikai Igazgatóság), majd 1934 júniusában az NKVD (Narodnij Kommisszariat Vnutrennyih Djel) (Belügyi Népbiztosság) váltotta fel. Lásd: ANDREW, Christopher – GORDIEWSKY, Oleg: *KGB – the inside Story of its Foreign Operations from Lenin to Gorbachev*. Hodder & Stoughton, London, 1990. p. 101., pp. 105–106.; SZÁSZ 1989. p. 365.

²⁶ HL. HM. 1945. Eln. 126.075.

²⁷ HL. HM. 825. d. 5. cs. 63. sz. h. pcs.

²⁸ Gát (Gallotsik) Zoltán (Kisszeben, 1900. szeptember 23. – Budapest, 1986. június 20.): 1910-ig négy elemít végzett, majd 1914 és 1917 között Kismartonban és Pozsonyban a katonai főreáliskolát, 1919-ig az osztrák katonai akadémiát végezte el. 1919 márciusában Magyarországra szökött és beállt a Vörös Hadseregbe. Részt vett a románok elleni harcokban, majd Csehszlovákia ellen hírszerző és propagandatevékenységet folytatott. 1921. március 21-én visszatért Magyarországra és különböző honvédségi beosztásokban szolgált. 1941. december 1-jével a 2. vkf. osztályhoz helyezték át. 1943. március 15. és 1944. október 15. között az Offenzív alosztály balkáni arcvonalának vezetője. 1944. október 15. után letartóztatták, de 1944. november 8-án megszökött és Budapesten bujkált. 1944. december 27-én átment a szovjetekhez és a 3. Ukrán Front elhárító szerveinek munkáját segítette.

alezredes, a katonai hírszerzés vezetőjének hazaérkezését követően tiszteletdíjasként került az osztályra, és mint volt rejtjelfejtő a Rádiócsoporthoz és a Hírszerző alosztály újjászervezését támogatta.

A korlátozott lehetőségek és kezdetleges eszközök miatt a Rádiócsoporthoz legfontosabb feladata technikai jellegű volt, a HM KPO központi és területi kommunikációs lehetőségeinek kiépítéséért felelt.²⁹ Hiába állt az osztály a szovjet SZEB szemében kitüntetett helyen, kéréseit nem támogatták. Kérését, hogy tevékenységük jellege miatt saját rádióhálózatot építhessenek ki, a szovjetek részéről Jákov Alekszandroviics Malevszkij, Nyikolajcsuk és Kolesznyik ezredesek úgy háritották el, hogy „a katonai nyilvántartó oszt.³⁰ részére kért rádióhálózat nem engedélyezhető. A hírváltást a meglévő vezetékű eszközökön kell lebonyolítani.” A szovjetek indoklása szerint a meglévő magyar vezetékű hálózatokon „rejtjelezett táviratok is közvetíthetők”. Mivel a csoport nem tudta az osztály saját kommunikációs rendszerét kialakítani, a vidéki üzeneteket még 1946 tavaszán is nyílt távmondatok formájában adták le a segédtiszten keresztül.³¹ 1945 szeptemberével, ha eleinte kezdetleges eszközökkel is, de megindult a Rádiócsoporthoz „rádiófelderítése”,³² a nyugati legális rádióadások lehallgatása.³³ A csoport a háborúból visszamaradt műsorvevő készülékekkel kezdte meg a munkáját, sokan magánlakásokból dolgoztak.³⁴

1945. március 21-én Moszkvába szállították, három hónap után tért haza. 1945. június 20-án a HM KPO-n jelentkezett. 1945. június 25-ével a Hírszerző alosztály vezetőjévé nevezték ki hivatásos alezredesi rendfokozatban. A katonai hírszerzés első felosztásakor, 1945. október 5-én az 1. honvéd kerületi parancsnokság állományába helyezték át. 1945. november 1-jével visszahelyezték az osztályra, kinevezték a Hírszerző (majd „X”) alosztály vezetőjének és ezredessé léptették elő. A katonai hírszerzés második megszüntetésekor, 1946. július 5-én az 1. honvéd kerületi parancsnokságra helyezték át és vezérkari főnöknek nevezték ki. 1947. november 15-ével a HM Katonapolitikai Csoportfőnökségre helyezték át, ahol kinevezték az V. (hírszerző) osztály vezetőjévé. 1949. február 1. és 1949. december 28. között a HM Katona Elhárító Főcsoportfőnökség főcsoportfőnök-helyettese. A Pálffy-per után letartóztatták, 1950. október 1-jével véghatározat nélkül internálták és hivatali hatalommal való visszaélés büntetése miatt ötévi börtönbüntetésre ítélték. 1953-ban amnesztiával szabadult és 1955-ig segédmunkásként dolgozott. 1955-től újságíróként helyezkedett el és a magyar állambiztonsági szervek „Felhős Géza” néven ügynökként foglalkoztatták. HL. HM. 825. d. 5. cs. 52. sz. h. pcs.; HL. HM. 826. d. 111. sz. h. pcs.; HL. HM. 826. d. 124. sz. h. pcs.; HL. HM. 1945. Eln. 27.838; HL. HM. 1945. Eln. 29.839; HL. HM. 1945. Eln. 30.930; HL. HM. 1945. Eln. 42.719; HL. MN. 188/7/82. mf. 40. sz. o. n.pcs. 5. p.; HL. MN. 192/7/82. mf. 56. sz. o. n.pcs. 9. p.; HL. MN. 6. d. 28. öe. 62. sz. csoportfőnöki (csf.-i) pcs. 1. p.; HL. MN. IX. 1. 79. d. 88. sz. kerületi (ker.) parancsnoksági (pság.-i) pcs. 1. p.; ÁBTL. 2.1. VII/38.; ÁBTL. 2.1. V-32000/13. 120/1-6. o.; RITTER 2012. 133-160.; SZAKÁLY 2008. p. 37.

²⁹ NA. FO. 371/59072. III/8. o.; NARA. RG. 226. B. 38. BDUX-10. II/11. o.

³⁰ Lásd: a hivatkozott időszakban a honvédelmi miniszternek a katonai főnök útján alárendelt HM Katona Politikai Osztály. MARKÓ György: *A Honvédelmi Minisztérium szervezet 1945–1956*. Argumentum Kiadó, Budapest, 2011. pp. 20–23.

³¹ HL. MN. 191/7/82. mf. 24. o. n.pcs. 7. p.; A szovjet SZEB még 1946 júniusában sem engedélyezte, hogy a honvédség csapatképzésein R/3. rádió adó-vevő készüléket használjanak, helyette vezetékű kommunikációt kellett alkalmazni.

³² HL. Tanulmánygyűjtemény (Tgy.) 295. d. 3098. öe. (Kornis Pál) p. 57.

³³ ÁBTL. 2.1. IV/32. 2. o.; FÖLDY Lajos: *Emlékirat*. Budapest, 1989. (másolat a szerző birtokában) pp. 51–52.

³⁴ SZÖNYI István: *A magyar katonai rádióelektronikai felderítés technikatörténete 1945–1990*. Felderítő Szemle 2007/E. p. 222.; HL. HM. Ig. Biz. 4780. (Herrfeldt Walter) p. 17.; A csoport gyűjtötte a polgári rádióadókat, amelyekből nyugta ellenében az osztály vezetőinek is kölcsönöztek, lásd: ÁBTL. 3.2.4. K-1414. p. 43.

A második világháború végén osztrák és dél-német területeken rekedt magyar hadifoglyok hazaszállításának 1945. őszi megindulásával a Hírszerző alosztály állományába tartozó Rádiócsoporthoz beosztottainak száma folyamatosan nőtt. 1945. szeptember első hetében az alosztály állománya már elérte a 60 főt,³⁵ de a 2. vkf. osztály volt alkalmazottainak felkutatása, szűrése és újraalkalmazása még nem jelentette sem a tevékenység tényleges beindítását, sem azt, hogy az osztály vezetői által képviselt kommunista párti irányvonal támogatásra talált volna a csoport tagjaiban.

Az 1945 őszi nemzetgyűlési választások eredménye³⁶ morális és politikai töresként érte a katonai szolgálatot. Az osztály legkritikusabb pontja a Rádiócsoporthoz volt, ahol a rádiótávírásszok az előd 2. vkf. osztályon kezdték pályafutásukat. Ők a HM KPO-n uralkodó politikai beállítottsággal nem tudtak azonosulni, de nem tudtak szabadulni sem, mert az osztály vezetése nem nélkülözhetette szaktudásukat.³⁷

A rádiófelderítés szervezetének 1946-os konszolidációja

A HM-ben 1946 tavaszán elkezdődött átszervezési hullám és a létszámleépítések rosszul érintették a Rádiócsoporthoz. Nélkülözhetetlen szakembereket, így Wohryzka József és Herrfeldt Walter tartalékos századosokat a honvédelmi miniszter rendeletére 1946. február 23-ával elbocsátották.³⁸ A döntéssel a csoport négy alárendelt részlegétől két komoly szakmai múlttal rendelkező vezetőt küldtek el az osztálytól. Őket az osztályvezető a polgári alkalmazottak létszámterhére foglalkoztatta vissza.³⁹

Más szakembereket az osztályon 1946 tavaszán megalakult Határügyi alosztályon keresztül, személycserékkel csempészték vissza a csoporthoz. A Határügyi alosztály számára rendszeresített helyekre rádiótávírásszok és műszereszeket osztottak be,⁴⁰ akiket vezénnyelssel irányították vissza a Rádiócsoporthoz.⁴¹ Így a leépítéseket követő két hónap alatt sikerült 40-ről ismét 60 fő körüli létszámmra emelni a csoport állományának összlétszámát. A Határügyi alosztálytól történt vezénylések személyi és anyagi szempontból egyaránt a Rádiócsoporthoz erősítették. A vezénylések nemcsak az elbocsátottak visszavételét jelentették, de illetményeik felvételezése 1946. április 23-tól – bár az osztályon szolgáltak – az 1946. május 1-jén a Határügyi alosztály állományából megalakult Honvéd Határőrség Parancsnokság

³⁵ HL. MN. 188/7/82. mf. 49. sz. o. npcs. 9. p.; 50. sz. o. npcs. 12. p.; Így került 1945-ben hadifogságból az osztályra például: Bánfalvi Szaniszló (HL. MN. 190/7/82. mf. 6. sz. o. npcs. 10. p.), Domszky József (HL. MN. 191/7/82. mf. 29. sz. o. npcs.), Molnár Lajos (ÁBTL. 2.1. VII/22. 51. o.), Wohryzka József (HL. HM. 825. d. 123. sz. h. pcs.) stb.

³⁶ A választási eredményre figyelemmel (FKGP 57,02; MKP 16,96; SZDP 17,40; NPP 6,88; PDP 1,62; MRP 0,12%, a leadott szavazatok arányában) a Független Kisgazdapárt elsöprő győzelmet, a Magyar Kommunista Párt várakozásain aluli vereséget szenvedett, bár a választásra jogosultak körét a kommunista párt érdekeinek megfelelően drasztikusan korlátozták. ROMSICS Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Osiris Kiadó, Budapest, 2005. pp. 285–287.; GYARMATI György: *Rákosi-korszak. Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945–1956*. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – Rubicon, Budapest, 2011. pp. 60–62.

³⁷ HL. Tgy. 295. d. 3098. öe. p. 85.

³⁸ Lásd: HL. HM. 1946. Eln. 3.900; HL. HM. 1946. Eln. 6.778

³⁹ HL. MN. 102/08/530. mf. 17. sz. o. npcs. 9. p.

⁴⁰ HL. MN. 191/7/82. mf. 29. sz. o. npcs. 5. p.

⁴¹ HL. MN. 193/7/82. mf. 77. o. npcs. 14. p.; 32. o. npcs. 7. p.; 78. o. npcs. 14. p.

Gazdasági Hivatalát terhelte.⁴²⁴³ Az 1946. május 1-jei átszervezéssel és állományrendezéssel egyszerre további egy rádiótávírársz, 10 lehallgató távírársz és két rádióműszerész került vissza a csoporthoz,⁴⁴ valamint ekkor osztották be Pataky Ernő mellé a Rádiócsoporthoz rendszeresített folyószám szerinti második helyre Kiss Ernő⁴⁵ tartalékos hadnagyot is.⁴⁶ A rendszeresített beosztások számát 1946. június 18-án további egy előadói hellyel tudták növelni.⁴⁷

A csoport szaktevékenysége során javarészt technikai jellegű támogatást nyújtott az osztálynak. Öt szervezeti alegységre tagozódott: Törzs-, Elemző-értékelő,⁴⁸ Rejtjelmegfejtő, Lehallgató és Technikai részlegre. Összlétszáma 50–60 fő között mozgott.⁴⁹ A legtöbb beosztottat, a csoport teljes létszámának mintegy 60%-át a Lehallgató részleg foglalkoztatta,⁵⁰ a Törzs-, az Elemző-értékelő és a Technikai részlegek egyenként alig 11–12%-át, míg a Rejtjelmegfejtő részleg utóbbiak létszámának alig a felét (kb. 5%-át) tették ki.⁵¹ Nehéz helyzetéből adódóan azonban a tárgyalt időszak végéig nem tudta betölteni azt a szerepet, amit 1945 előtt az elődszerv 2. vkf. osztály rádiófelderítése jelentett.⁵² Részben ezért maradt meg másfél évig a szervezet visszafogott Rádiócsoporthoz elnevezése.

A *Törzsrészleg* fogta össze a csoport és az alárendelt részlegek tevékenységét. A csoportvezető mellett a katonai állományúak és a polgári alkalmazottak csoportjában egy fő rádió-, egy fő vezetékes és egy fő adminisztratív előadó szolgált, akik a HM KPO szervezeti egységeinek nyújtottak híradó-technikai támogatást. A beosztások elnevezése a csoport tevékenységét tükrözte. A rádióelőadói helyre Kiss Ernő tartalékos hadnagy, az adminisztratív előadói helyre Lukács Györgyné polgári alkalmazott került beosztásra, míg a harmadik előadói hely 1946 végéig betöltetlen maradt. Mellettük Winternitz Mária polgári alkalmazott gépirónő és Velladics Kálmán HM-altiszt küldönc szolgált a Rádiócsoporthoz törzsében.⁵³ A csoportból szervezett alosztály és törzsének hangsúlyai és beosztásai 1946 nyarán megváltoztak.

⁴² HL. MN. 192/7/82. mf. 51. sz. o. npecs. 4. p.

⁴³ HL. MN. 191/7/82. mf. 31. sz. o. npecs. 10. p.

⁴⁴ HL. MN. 191/7/82. mf. 36. sz. o. npecs. 10. p.

⁴⁵ Kiss Ernő: 1945. április 1-jével vették fel és tartalékos hadnagy rendfokozatba osztották be az osztály Rádiócsoporthoz. 1946. május 1-jén 1945. április 1-jei ranggal tartalékos főhadnaggyá léptették elő.

⁴⁶ HL. MN. 191/7/82. mf. 37. sz. o. npecs. 7. p.

⁴⁷ HL. MN. 191/7/82. mf. 49. o. npecs. 10. p.

⁴⁸ Az eredeti iratokon mint Összehasonlító részleg szerepelt. Lásd: National Archives and Records Administration (NARA.) Records Group (RG.) 226. (Box) B. 38. BDUX-10. V/1. o.; National Archives (NA.) Foreign Office (FO.) 371/59072. VII/1. o.

⁴⁹ NARA. RG. 226. B. 38. BDUX-10. II/11-12. o.; NA. FO. 371/59072. III/8. o.

⁵⁰ A tárgyalt időszakban a csoport fő tevékenysége a külföldi rádióállomások magyar nyelvű adásainak hallgatása és híryanagából meghatározott szempontok szerint rendszeres összefoglaló készítése volt. Lásd: ÁBTL. 2.1. IV/32. 2. o.; HL. MN. IX. 3. 93. d. 34. sz. b. elig. 5. p.; NARA. RG. 226. B. 38. BDUX-10. II/12. o.; NA. FO. 371/59072. III/8. o.; A csoport magas létszáma a brit ellenérdekeltektől is gyanús volt, soknak tartották ahhoz, hogy csak rádióadókat hallgassanak. Lásd: ÁBTL. 3.2.4. K-1414. 53. o.

⁵¹ NARA. RG. 226. B. 38. BDUX-10. VI/1-2. o.; NA. FO. 371/59072. VIII/1-2. o.

⁵² Lásd: RITTER 2010. pp. 149–168.

⁵³ NA. FO. 371/59072. VII/1., VIII/1-2. o.; NARA. RG. 226. B. 38. BDUX-10. V/1., VI/1-2. o.

A Rádióalosztályá átszervezett csoport törzsében a változással egyidejűleg az 1946. november 1-jével alezredessé előléptetett Pataky Ernő mellett⁵⁴ Kiss Ernő rádióelőadó pozícióját híradóelőadórá,⁵⁵ a vezetékes előadó helyet rejtjelezési előadórá nevezték át.⁵⁶ Ide osztották be az 1946. december elején áthelyezett Lechoczky András hivatásos századost.⁵⁷ Az alosztálytörzs gépírónöjét, Winternitz Mária polgári alkalmazottat 1946. december 1-jével elbocsátották,⁵⁸ helyére 1946. december 9-én Orbán Erzsébet került.⁵⁹

Az *Elemző-értékelő (összehasonlító) részleg* dr. Haris Ervin tartalékos őrnagy irányítása mellett összesen hat fővel működött. Szakmai tudása és tapasztalata birtokában Haris egyben Pataky mellett egyúttal csoportvezető-helyettesként is tevékenykedett. Ő felügyelte a Lehallgató részleget is, amivel szervezeti szempontból is szoros kapcsolatban állt. A kis létszámú elemző-értékelő részleg a vezetőkön kívül csak polgári alkalmazottakból állt. Két fő felelt a befutott és az összegyűjtött jelentések összehasonlításáért, mellettük két gépíró és egy fő (feltehetően orosz nyelvtudással rendelkező) fordító dolgozott.⁶⁰

Dr. Haris Ervin irányítása alatt két forrásból futottak be a jelentések, amelyeket az Elemző-értékelő (összehasonlító) részlegen elemeztek, értékelték és tájékoztató összefoglalókat készítettek belőlük. A hírforrásként összegyűjtött külföldi híreket a saját Lehallgató részleg⁶¹ vagy a HM KPO részére alkalmi jelleggel dolgozó civilek küldték be. Külső személyek bevonásával Haris átlagosan napi 60 személytől kapta meg az általuk hallgatott külföldi rádióadások tartalmi összefoglalóit, a beküldött jelentésekért pedig fizettek. A legkülönbözőbb helyekről sugárzott rádióadások külföldi híreit és politikai véleményeket rádióamatőrök vagy volt szakmabeliek küldték be.⁶²

A hírekről szóló jelentéseket rádióállomásonként csoportosították, összehasonlították és napi jelentésében a részleg összeállította a külföldi hírekről és politikai véleményekről szóló összefoglalóját. Az úgynevezett „*Rádiófelderítő jelentés*” a külföldi (főleg nyugati) rádióadások kiértékelt és szerkesztett összefoglalóját tartalmazta.⁶³ Pataky Ernő csoport- majd alosztályvezető „*a külföldi rádióállomások magyar nyelvű adásainak anyagából meghatározott szempontok szerint rendszeresen összefoglalókat készített, amelyeket természetesen titkosan és bizalmasan kezelt és csupán néhány fontos államigazgatási szervhez juttatott el.*”⁶⁴

⁵⁴ HL. MN. 193/7/82. mf. 95. sz. o. npcs. 7. p.

⁵⁵ Kiss Ernő tartalékos hadnagyot 1946. április 1-jén a HM Híradóosztályától helyezték át a HM KPO Rádiócsoportjához. Lásd: HL. MN. 102/08/530. cs. 37. sz. o. npcs. 7. p.

⁵⁶ HL. MN. 194/7/82. mf. 101. sz. o. npcs. 5. p.

⁵⁷ HL. MN. 194/7/82. mf. 100. sz. o. npcs. 6. p.

⁵⁸ HL. MN. 193/7/82. mf. 94. sz. o. npcs. 7. p.

⁵⁹ HL. MN. 194/7/82. mf. 100. sz. o. npcs. 5. p.

⁶⁰ NARA. RG. 226. B. 38. BDUX-10. V/1. o.; NA. FO. 371/59072. VII/1. o.

⁶¹ Ide sorolhatjuk az egyes honvédkerületek „D” szolgálata által készített és továbbított napi hírösszefoglaló jelentéseket is, lásd: HL. MN. IX. 3. 93. d. 34. sz. belső (b.) eligazítás (elig.) 5. p.

⁶² A következő városokból (országokból) sugárzott híreket biztosan figyelemmel kísérték egész nap: Bukarest, London, Párizs, Belgrád, Moszkva, New York. Lásd: HL. MN. IX. 3. 93. d. 34. sz. b. elig. 5. p.

⁶³ ÁBTL. 3.1.9. V-77995. p. 186., 189.

⁶⁴ ÁBTL. 2.1. IV/32. 2. o.

A rádióadások napi összefoglaló jelentéseit meghatározott sorrendben, fontos beosztást betöltő személyek között köröztették meg a HM-ben, de nem voltak nyilvánosak. A minisztériumi jelentésen túl három példányt személyesen Pálffy György osztályvezetőnek továbbítottak. A három példányból egyet Földy Lajos kapott, valamint egyet-egyet továbbították az MKP-nak és a szovjet partnerszerveknek.⁶⁵ Földy a katona elhárítás vezetőjeként a csoport tevékenységére úgy emlékezett vissza, hogy az „*lehallgatta az összes külföldi legális és illegális rádióadásokat, és ezekből naponta egy kivonatot készítettek, ezt a kivonatot csak négy példányban készítették el. Egyet kapott Rákosi, egyet a belügyminiszter és egyet Péter Gábor, az ÁVH⁶⁶ vezetője, a negyedik példány pedig nálunk maradt.*”⁶⁷

Az osztály működésében az 1946-os időszakban mind jobban érezhetővé vált egyfajta politikai irányváltás és kommunista párti túlsúly, ami dr. Haris Ervint és a Rádiócsoporthoz több tagját nyugtalanította. Harist még egy más helyzetben, 1945 nyarán vették rá, hogy vállalja el a feladatot, de 1946 tavaszára már inkább elhagyta volna az osztályt, mert nem értett egyet működésének megváltozott irányával.⁶⁸ Haris összekülönbözött Patakival is, aki kommunista meggyőződésű volt, míg Haris inkább a nyugati orientációt követte,⁶⁹ vagy legalábbis nem szimpatizált a kommunizmussal.⁷⁰ Haris helyzetének hátrányává vált, hogy a napi hírösszefoglalók készítése során megpróbált annyira becsületes és nyugati szempontokat is figyelembe vevő lenni, amennyire lehetett. A jelentések tartalmáért Pálffy György többször megszidta, megrovásban részesítette,⁷¹ de ennek ellenére nem fogadta el dr. Haris Ervin felajánlott felmondását.⁷²

A *Rejtjelmegfejtő részleg* összesen három rejtjelmegfejtő (rejtjelező) alkalmazottból állt, állományába tartozott Wohryzka József⁷³ és Domszky József⁷⁴

⁶⁵ NA. FO. 371/59072. 8. o.; NARA. RG. 226. B. 38. BDUX-10. II/11. o.

⁶⁶ A tárgyalt időszakban MÁR Budapesti és Vidéki Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályai, majd MÁR Államvédelmi Osztály. CSEH Gergő Bendegúz: *A magyarországi állambiztonsági szervek intézménytörténeti vázlata (1945–1990)*. In: GYARMATI György (szerk.): *Trezor 1. A Történeti Hivatal Évkönyve 1999*. Történeti Hivatal, Budapest, 1999. pp. 73–74.

⁶⁷ FÖLDY 1989. pp. 51–52.

⁶⁸ NARA. RG. 226. B. 38. BDUX-10. II/11. o.; NA. FO. 371/59072. 8. o.

⁶⁹ ÁBTL. 3.2.4. K-1414. 50. o.

⁷⁰ NA. FO. 371/59072. III/8. o.; NARA. RG. 226. B. 38. BDUX-10. II/12. o.

⁷¹ Az alosztály volt beosztottait sújtó későbbi koncepciós perekben is az elfogulatlan tájékoztatás lett a vád, miszerint „*külföldi híreket és szocialista ellenes híreket terjeszt ezzel a kiadvánnyal [Rádiófelderítő jelentéssel – DF].*” A sors iróniája, hogy a későbbi vádak egyikét a dr. Haris Ervinnel vitába szállt Pataky Ernővel szemben hozták fel. Földy 1989. 52. o.; ÁBTL. 2.1. IV/32.

⁷² NARA. RG. 226. B. 38. BDUX-10. II/12. o.; NA. FO. 371/59072. III/8. o.

⁷³ Wohryzka József: 1888-ban született. 1945. október 15-ével a HM KPO Rádiócsoporthoz Rejtjelmegfejtő részlegéhez osztották be tartalékos századosként rejtjelmegfejtőnek. 1946. február 23-án nem tényleges állományviszonyba került, de 1946. március 1-jével polgári alkalmazottként vették vissza az osztályra. Nem tényleges állományviszonyban 1946. május 1-jével tartalékos őrnaggyá léptették elő. HL. HM. 826. d. 123., 137. sz. h. pcs.; HL. MN. 189/7/82. mf. 60. sz. o. npcs. 15. p., 66. sz. o. npcs. 8. p.; HL. MN. 190/7/82. mf. 17. sz. o. npcs. 8-9. p.; HL. MN. 193/7/82. mf. 81. sz. o. npcs. 5. p.; NARA. RG. 226. B. 38. BDUX-10. VI.; NA. FO. 371/59072. VIII.

⁷⁴ Domszky József: 1946. április 1-jével a HM KPO Rádiócsoporthoz Rejtjelmegfejtő részlegéhez osztották be polgári alkalmazott rejtjelmegfejtőnek. 1946. június 1-jével elbocsátásra került, de a parancsot visszamenőleg hatálytalanították. HL. MN. 191/7/82. mf. 29. sz. o. npcs. 5. p., 41. sz. o. npcs. 7. p., 46. sz. o. npcs. 5. p.; NARA. RG. 226. B. 38. BDUX-10. VI.; NA. FO. 371/59072. VIII.

polgári alkalmazott, valamint Supala János⁷⁵ őrmester.⁷⁶ A részleg megszervezése a Rádiócsoporthoz, majd -alosztály elméleti funkciójának része, létezésének és későbbi természetes fejlődésének előfutára volt. A katonai hírszerző és elhárító szolgálat meg akarta teremteni a rejtjelfejtéshez szükséges technikai feltételeket, valamint összegyűjteni és egyben tartani a szakképzett állományt. Bár a Rádiócsoporthoz papíron rendelkezett egy Rejtjelfejtő részleggel és a volt 2. vkf. osztályon szolgált szakmai tapasztalatokkal rendelkező beosztottakkal, de a tömör és lényegre törő megállapítás szerint a csoport „*bár nem foglalkozik rejtjelfejtéssel, rendelkezik rejtjelfejtőkkel (sic!), akik jelenleg nem csinálnak semmit (sic!).*”⁷⁷ A tárgyalt időszakban a csoport feltehetően valóban nem foglalkozott klasszikus rejtjelfejtéssel vagy rejtjelgyártással.⁷⁸ A változás később, a Rádiócsoporthoz alosztállyá történt átszervezésével és a Bartók Béla útra történt átköltözéssel vette kezdetét.⁷⁹

A *Lehallgató részleg* belül négy csoport működött Sinkovics László, Horváth Árpád, Hevesi László és Váli Lajos polgári alkalmazott csoportvezetők irányítása alatt. A részlegben belül a távirászkok parancsnoka Bárányos István polgári alkalmazott volt. A csoportvezetőket és a távirász parancsnokot 1946. július 15-jével a polgári alkalmazottak csoportjából előadóvá minősítették át, ami a beosztás megnevezésének különbségén túl nagyobb anyagi megbecsülést jelentett.⁸⁰ A részlegben a „*Rádiófelderítő jelentés*” készítéséhez szükséges külföldi rádióadó-lehallgatásokat végezték. Nem bizonyítható és nem is valószínű, hogy a részleg – azon felül, hogy gyűjtötte a rövidhullámú készülékeket – képes lett volna hadászati vagy hadműveleti rádiófelderítésre, amivel a nyugati szövetségesek katonai rövidhullámú

⁷⁵ Supala János (Szeged, 1914. május 10. – ?): reál gimnáziumi érettségét szerzett, két jogi alapvizsgát tett le. 1937. május 1-jén az 5. honvéd légvédelmi tüzérszállónál tisztviselői vizsgát tett. 1941. március 3. és 1943. augusztus 31. között a 2. vkf. osztály „X” alcsoportjánál szolgált idegen rejtjelfejtő tisztként. 1943. augusztus 31-én leszerelt. 1944. október után nem tett eleget a bevonulási kötelezettségnek, ezért 1945. január 2-án a nyilasok elhurcolták. Szökését követően a szovjet bevonulásig bujkált. 1945. február 27-én szovjet fogságba esett és 1945. június 25-én szabadult a ceglédi fogolytáborból. 1945. augusztus 16-án a HM KPO-n jelentkezett, és angol, olasz, spanyol nyelvismerete miatt a Rádiócsoporthoz osztották be tartalékos alhadnagy rejtjelfejtőnek. 1946. február 23-ával nem tényleges állományviszonyba került és leszerelt. 1946. áprilisában hivatásos állományviszonyba helyezték, 1946. május 1-én az osztályra felvették és beosztották a Rádiócsoporthoz Rejtjelfejtő részlegéhez hivatásos alhadnagy rejtjelfejtőnek. 1946. július 1-jével hivatásos hadnaggyá léptették elő. HL. HM. 825. d. 5. cs. 92., 137. sz. h. pcs.; HL. MN. 190/7/82. mf. 17. sz. o. npcs. 8. p.; HL. MN. 191/7/82. mf. 33. sz. o. npcs. 5. p.; HL. MN. 193/7/82. mf. 76. sz. o. npcs. 4. p., 95. sz. o. npcs. 7. p.; HL. HM. 1946. Eln. 6689.; NARA. RG. 226. B. 38. BDUX-10. VI.; NA. FO. 371/59072. VIII.

⁷⁶ NARA. RG. 226. B. 38. BDUX-10. VI/2. o.; NA. FO. 371/59072. VIII/1-2. o.

⁷⁷ Lásd: NARA. RG. 226. B. 38. BDUX-10. II/11. o.; NA. FO. 371/59072. III/8. o.

⁷⁸ Lásd: ÁBTL. 2.1. IV/32. 2. o.; ÁBTL. 3.1.9. V-77995. 189. o.

⁷⁹ Farkas Vladimír visszaemlékezésében írta, hogy a HM KPO élen járt a sikeres diplomáciai rejtjelfejtésben. Állítása szerint 1947 (második felében) járt a Bartók Béla úton, ahol Pataky Ernő megmutatta neki, hogy milyen eredményeket értek el a területen: „*mi ébredtünk fel elsőnek, ezért mi csináljuk*” – mondta Pataky. Lásd: FARKAS Vladimír: *Nincs mentség. Az ÁVH alezredese voltam.* Interart Stúdió, Budapest 1990. pp. 121–122. A HM KPO – a polgári szolgálattal összehasonlítva – élen járt a rejtjelfejtésben, de a Rádiócsoporthoz, majd -alosztály 1946-ban még csak kezdő lépéseket tett, hogy sikeres rejtjelfejtő részleget működtessen. Lásd még: BORVENDEG Zsuzsanna: *Az Országos Rejtjelközpont szervezeti felépítése, 1956–1962.* Betekintő 2011/4. p. 1. MÜLLER Rolf: *Az operatív technika osztály (1956–1962).* Betekintő 2011/3. pp. 1–24.

⁸⁰ HL. MN. 192/7/82. mf. 59. sz. o. npcs. 10. p.

adóállomásait mérhette volna be, vagy hallgathatta volna le.⁸¹ A részleg nagy létszáma előtt az angolszász ellenérdekelt szolgálatoknak is értetlenkedve álltak. Furcsállták, hogy a beosztottak csak külföldi rádióadókat hallgatnak,⁸² de elfogadták a tényt.⁸³ A részleg beosztottainak többsége rádiótávírász volt, míg a rádiólehallgatók munkája, a csoport élén álló Herrfeld Walter elbeszélése szerint „a házmegbizottnak /Tóthné/ mesélte egyszer, hogy ő a kat. pol. oszt.-on dolgozik s még itthon is néha hajnalig ül a rádió mellett s idegen adásokat hallgat, mert neki mindig reggel ezeket jelentenie kell ott benn.”⁸⁴

A csoport, majd alosztály (operatív és kommunikációs) technikai támogatását és kiszolgálását a *Technikai részleg* öt beosztja végezte. A részleg műszaki tisztje (vezetője) Tóth Gyula hivatásos műszaki hadnagy volt. Szűcs Sándor⁸⁵ tartalékos őrmester, majd alhadnagy mellett, aki a csoport műszaki készleteinek ügyeit intézte, három polgári alkalmazott rádióműszerész dolgozott. Közülük két fő, Bruder Mihály⁸⁶ és Sziklai Ferenc⁸⁷ rádióműszerészként, Bánfalvi Szaniszló⁸⁸ rádióműszerész-vezető előadóként szolgált a részlegen.⁸⁹

Az 1945/1946-os pénzromlás és az ország gazdasági állapota, illetve az osztály költségvetési szűkössége miatt a telefon- és távíróhasználatot drasztikusan csökkentették.⁹⁰ A magánforgalom csökkentése és a szigorítások miatt bevezetett írásbeli engedélyezési renddel összefüggésben Pálffy György a csoportot bízta meg az osztály telefonközpontjának⁹¹ és az engedélyek ellenőrzésével.⁹²

⁸¹ Lásd: ÁBTL. 3.1.9. V-77995. 189. o.; NA. FO. 371/59072. 8. o.; NARA. RG. 226. B. 38. BDUX-10. II/11. o.

⁸² ÁBTL. 3.2.4. K-1414. 53. o.

⁸³ NA. FO. 371/59072. 8. o.; NARA. RG. 226. B. 38. BDUX-10. II/11. o.

⁸⁴ HL. HM. Ig. Biz. 4780. 17. o.

⁸⁵ Szűcs Sándor: 1921-ban született. 1945. október 15-ével a 4. honvéd híradóépítő zászlóalj állományából a HM KPO Rádiócsoporthoz osztották be polgári alkalmazott rádiótávírásznak. 1946. tavaszától a csoport Technikai részlegének beszerzési felelőse. Nem tényleges állományban 1946. augusztus 1-jével tartalékos őrmesterből tartalékos alhadnaggyá léptették elő. Lásd: HL. HM. 826. d. 114. sz. h. pcs.; HL. MN. 188/7/82. mf. 55. sz. o. npcs. 15. p.; HL. MN. 191/7/82. mf. 24. sz. o. npcs. 19. p.; HL. MN. 194/7/82. mf. 84. sz. o. npcs. 7. p.; NARA. RG. 226. B. 38. BDUX-10. VI.; NA. FO. 371/59072. VIII.

⁸⁶ Bruder Mihály: 1945. augusztusában már a HM KPO Rádiócsoporthoz beosztott polgári alkalmazott rádiótávírász. 1946. február 22-én a HM állományrendezése során elbocsátották, majd a parancsot hatálytalanították és beosztották a Rádiócsoporthoz technikai részlegéhez polgári alkalmazott rádióműszerésznek. HL. MN. 187/7/82. mf. 6. sz. alo. npcs.; HL. MN. 190/7/82. mf. 16. sz. o. npcs. 6. p., 17. sz. o. npcs. 4. p.; NARA. RG. 226. B. 38. BDUX-10. VI.; NA. FO. 371/59072. VIII.

⁸⁷ Sziklai Ferenc: 1945. október 1-jével a HM KPO Rádiócsoporthoz beosztott polgári alkalmazott rádiótávírász. 1946. március 1-jén a HM állományrendezése során elbocsátották, majd 1946. május 1-én felvették és beosztották a Rádiócsoporthoz technikai részlegéhez polgári alkalmazott rádióműszerésznek. HL. MN. 188/7/82. mf. 54. sz. o. npcs. 10. p.; HL. MN. 190/7/82. mf. 17. sz. o. npcs. 4. p.; HL. MN. 191/7/82. mf. 36. sz. o. npcs. 10. p.; NARA. RG. 226. B. 38. BDUX-10. VI.; NA. FO. 371/59072. VIII.

⁸⁸ Bánfalvi Szaniszló: 1946. január 15-ével a HM KPO Rádiócsoporthoz polgári alkalmazott rádióműszerésze. 1946. április 26-án a beosztását rádióműszerész-vezetőre változtatták. HL. MN. 190/7/82. mf. 6. sz. o. npcs. 10. p.; HL. MN. 191/7/82. mf. 34. sz. o. npcs. 8. p.

⁸⁹ NARA. RG. 226. B. 38. BDUX-10. VI/2. o.; NA. FO. 371/59072. VIII/6. o.

⁹⁰ HL. MN. 191/7/82. mf. 34. sz. o. npcs. 7. p.

⁹¹ HL. MN. 192/7/82. mf. 54. sz. o. npcs. 5. p.

⁹² HL. MN. 193/7/82. mf. 77. sz. o. npcs. 6. p.

Az állomány szakmai felkészültségét jellemzi, hogy az 1945 tavaszát követő egy év alatt az osztály munkája többszöröződött, de még mindig a polgári távírvonalat vették igénybe. A Nádor utcai épület telefonközpontja változatlanul egy fővel üzemelt és a berendezés műszaki lehetőségei sem tették lehetővé, hogy komolyabb fejlesztéseket hajtsanak végre.⁹³

A csoport, majd alosztály 1946 tavaszától próbálkozott az operatív lehallgatások szakszerű lebonyolításával, valamint a lehallgatások és a (zömmel külföldi) rádióadások hanganyagának rögzítésével. Technikai elmaradottsága és a pénzügyi forráshiány miatt az osztály saját alkalmazottaitól és utóbbiak kórházi, szakorvosi ismerősein keresztül próbált megfelelő térítés ígérete mellett használt röntgenfilmeket beszerezni. Főleg 30×30 centiméteres (vagy annál nagyobb) darabokat kerestek a csoport munkájának folyamatos biztosításához.⁹⁴

Az indoklás nélküli, de osztály napiparancsban közölt szokatlan kérés háttere, hogy a legalább 30×30 centiméteres röntgenfilmekre vetített 30 cm átmérőjű és körbevágott körökre – finom műanyag lemez híján – rögzíteni, majd visszajátszani lehetett a hangfelvételeket.⁹⁵ A módszer kezdetlegessége a csoport technikai elmaradását tükrözi. Az alosztály technikai hiányosságainak középtávú elmaradottságát jelzi az is, hogy amikor Földy Lajos katonapolitikai csoportfőnököt⁹⁶ 1948. szeptember 16-án technikailag berendezett és előkészített helyre csalták, hogy kompromittálják és letartóztassák, a beszélgetés használható rögzítése sikertelen maradt.⁹⁷

A tárgyaló időszakban a csoport felelt az osztály kommunikációs igényeinek technikai kielégítéséért. Az osztály átköltöztetését a főváros pesti oldaláról a budai Hadik lakonyába – a volt Horthy Miklós útra – a Rádiócsoport egy részlegével kezdték. Még mielőtt a HM Katonapolitikai Csoportfőnökség átköltözött volna a volt 2. vkf. osztály elhárító részlegének központjába, a Lehallgató részleg volt az első, amely már 1946 nyaratól készenlétben állt a későbbi áttelepülésre.⁹⁸ A szervezet fejlődésének következő lépcsőfokaként a csoportból alosztályt szerveztek, majd az osztály csoportfőnökséggé alakulását követően még több figyelmet és forrást összpontosítottak a területre.⁹⁹

⁹³ HL. MN. 102/08/530. cs. 19. o. npcs. 8. p.; Pálffy György osztályvezető mellett (187-441) a Nádor utcai épület rendelkezett közvetlen vonallal (188-529; 188-548; 188-566), lásd: HL. HM. 825. d. 5. cs. 67. sz. h. pcs.

⁹⁴ HL. MN. 102/08/530. cs. 22. sz. o. npcs.

⁹⁵ A segítségért és a technikai magyarázatért baráti köszönettel tartozom Lázini Miklós András úrnak, a Budapest Fővárosi Rádióamatőr Klub tagjának.

⁹⁶ Pálffy György altábornagyot 1948 februárjában a honvédség felügyelőjének nevezték ki, távozását követően Földy Lajos ezredest bízták meg a HM Katonapolitikai Csoportfőnökség csoportfőnöki tisztségének ellátásával. Lásd: ÁBTL. 2.1. V-32000/13. 114. o.; HL. Tgy. II/B-4. öe. (Magyar Néphadsereg Vezérkara 2. csoportfőnökség és elődszervezeteinek története 1945–1977.) 7. o.

⁹⁷ Földy 1989. 52. o.; ÁBTL. 2.1. IV/12. 25., 52. o.

⁹⁸ ÁBTL. 2.1. IV/1. 101. o.; NARA. RG. 226. B. 38. BDUX-24. 2-3. o.

⁹⁹ NARA. RG. 226. B. 38. BDUX-10. II/12. o.; NA. FO. 371/59072. III/8. o.

Összefoglalás

Tanulmányomban a szakirodalom és levéltári kutatásaim alapján mutattam be a magyar katonai rádiófelderítés korai, 1945–1947 tavasza időszakának történetét, a HM Katonapolitikai Osztály Rádiócsoport, -főcsoport (majd -alosztály) szervezeti rendjét, működését és személyi állományát. A magyar katonai rádiófelderítő szolgálat második világháborút követő megalakítása a HM KPO szervezeti keretében, a Magyar Kommunista Párt irányítása és az ország területét katonai megszállás alatt tartó Szovjetunió támogatásával történt.

Az 1945 és 1947 tavasza közötti időszak a szolgálat újjászületésének kezdete volt, ahol a mindennapokat a szervezési nehézségek és a technikai eszközök hiányosságai határozták meg. A csoport megszervezése kinevezett vezetőjéhez, Pataky Ernő személyéhez volt köthető, aki munkája során döntő mértékben támaszkodott az elődszervek volt szakembereire. A második világháborút követően a HM KPO gyűjtötte és egyben tartotta a volt 2. vkf. osztály szakállományát. Tette ezt annak ellenére, hogy a tárgyalt időszakban a pénzügyi források és a technikai eszközök szűkössége csak egy szűk mozgásteret biztosítottak számára, ami 1947 előtt korlátozta, ha nem meggátolta a tényleges szaktevékenység ismételt beindítását.

A korabeli források tanulsága alapján a beosztottak döntő többsége nem csinált semmit, vagy legalábbis képességükhöz képest kevésbé jelentős műszaki-technikai feladatokat láttak el, esetleg a naponta készített rádiófelderítő jelentésekhez szükséges külföldi híryananyagok szolgáltatásával (tájékoztatással) foglalkoztak.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Levéltári források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára

- 3.1.9. V-77995. Dr. Tarnóczy Imre és társai.
- 3.2.4. K-1414. Kruchina Viktor.
- 2.1. I/14-a. Pállfy György, Pállfy György, Sólyom László és társai.
- 2.1. IV/32. Pataki (Bachner) Ernő.
- 2.1. VII/38. Gát Zoltán.
- 2.1. VII/22. Kardos György.
- 2.1. IV/12. Földy Lajos.
- 2.1. IV/1. Almásy Pál.
- 4.1. V-32000/13. Katonai vonalon elkövetett bűntett.

Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltár

- Honvédelmi Minisztérium 1945–1950. évi iratai.
- MN Katonai területei szervek 1945–1949.
- MN iratainak 1944-1967/K jegyzéke.
- MN Különgyűjtemény.
- HM Igazoló Bizottság iratai.
- Tanulmánygyűjtemény.

National Archives and Records Administration

- Record Group 226. Box 38.
- BDUX-10. Introductory Notes on Hungarian I.S. and Political Police.
- BDUX-24. Hungarian I.S. and Police Services Developments during Aug. 46.

- Foreign Office 371/59072. Hungarian intelligence service and political police.

Szakirodalom, forrásgyűjtemények

- ANDREW, Christopher – GORDIEWSKY, Oleg:
KGB – the inside Story of its Foreign Operations from Lenin to Gorbachev.
Hodder & Stoughton, London, 1990.
- BORVENDÉG Zsuzsanna: Az Országos Rejtjelközpont szervezeti felépítése, 1956–1962.
http://www.betekinto.hu/sites/default/files/2011_4_borvendeg_0.pdf; letöltés: 2012.12.05.
- BÖLL Gábor: A VKF-2 szervezettörténete az újabb kutatások tükrében.
In: OKVÁTH Imre: Katonai perek 1945–1958. Tanulmányok a fegyveres testületek tagjai elleni megtorlásokról a hidegháború kezdeti időszakában.
Történeti Hivatal, Budapest, 2001.
- CSEH Gergő Bendegúz:
A magyarországi állambiztonsági szervek intézménytörténeti vázlata (1945–1990).
In: GYARMATI György (szerk.): Trezor 1. A Történeti Hivatal Évkönyve 1999.
Történeti Hivatal, Budapest, 1999.
- DOBÁK Imre: A rádióamatőr tevékenység „nyomai” a 2. vkf. osztály munkájában.
In: Felderítő Szemle 2013/3.
- FARKAS Vladimír: Nincs mentség. Az ÁVH alezredese voltam.
Interart Stúdió, Budapest 1990.
- FÖLDY Lajos: Emlékirat. Budapest, 1989. (másolat a szerző birtokában).
- GYARMATI György: Rákosi-korszak.
Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945–1956.
Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – Rubicon, Budapest, 2011.
- HARASZTI György (szerk.): Vallomások a holtak házából. Ujszászy István vezérőrnagynak, a 2. vkf. osztály és az Államvédelmi Központ vezetőjének az ÁVH fogságában írott feljegyzései.
Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – Corvina Kiadó, Budapest, 2007.
- KENYERES Ágnes (főszerk.): Magyar Életrajzi Lexikon (1000–1990).
Arcanum Adatbázis Kft., Budapest, 2001.
- MARKÓ György: A Honvédelmi Minisztérium szervezet 1945–1956.
Argumentum Kiadó, Budapest, 2011.
- MÜLLER Rolf: Az operatív technika osztály (1956–1962).
http://www.betekinto.hu/sites/default/files/2011_3_muller.pdf; letöltés: 2012.12.05.
- RITTER László: A magyar rádiófelderítés a második világháborúban.
In: Felderítő Szemle 2010/2.
- ROMSICS Ignác: Magyarország története a XX. században.
Osiris Kiadó, Budapest, 2005.
- SZAKÁLY Sándor: Az önálló magyar katonai hírszerzés és kémelhárítás létrehozása és működése a két világháború közötti Magyarországon 1918–1945.
In: Felderítő Szemle 2008/E.
- SZÁSZ Béla Sándor: Minden kényszer nélkül: egy műper kortörténete.
Európa – História, Budapest, 1989.
- SZŐNYI István: A magyar katonai rádióelektronikai felderítés technikatörténete 1945–1990.
In: Felderítő Szemle 2007/E.
- VADÁSZ Iván: A magyar katonai rejtjelmegfejtés története.
In: Felderítő Szemle 2007/E.

KOÓS GÁBOR NY. ALEZREDES –
PROF. DR. SZTERNÁK GYÖRGY NY. EZREDES

AZ ANADIR HADMŰVELET POLITIKAI ÉS KATONAI HÁTTERE

A kubai rakétaválság előzményei

1958. december 31-én Batista¹ elmenekült Kubából, és a kubai forradalmi hadsereg 1959. január 1-jén bevonult Havannába. A kubai forradalom győzelmét követően a Fidel Castro vezette Kuba és a kommunista Népi Szocialista Párt elsődleges céljai között szerepelt az Amerikai Egyesült Államoktól való függés fokozatos megszüntetése. A korábbi amerikai segítségért tett ígéretével ellentétben Fidel Castro nem rendezett demokratikus választásokat és nem állította vissza a Batista előtti alkotmányos rendet. A megdöntött Batista-rendszer és az amerikai pénzügyi élet összefonódása miatt a kubaiakban igen erős volt az Amerikai Egyesült Államokkal szembeni ellenszenv. Az amerikai kormány, figyelembe véve a sziget stratégiai helyzetét, kezdetben a súrlódások elkerülésében volt érdekelt.

Mikojan szovjet miniszterelnök-helyettes 1960. február 4-én Kubába látogatott. A látogatás a Szovjetunió külgazdasági és külpolitikai pozícióinak megerősödését eredményezte.² A tárgyalások eredményeként megkötötték az első szovjet–kubai kereskedelmi szerződést. A kölcsönös gazdasági előnyök mellett a szovjetek Kuba geopolitikai elhelyezkedéséből eredően katonapolitikai súlyuk további erősítésének lehetőségét látták a szigetországgal kötött szerződésben. Az Amerikai Egyesült Államok 1961 januárjában megszakította diplomáciai kapcsolatait Kubával, ami előjele volt egy esetleges katonai összeütközésnek.³

Az 1960-as amerikai elnökválasztás során Richard Nixon és John Fitzgerald Kennedy elnökjelöltek között – a kampány során – a külpolitikai kérdésekben Kuba állt az első helyen, ahol egy évvel korábban került hatalomra Fidel Castro. Megválasztása esetén Kennedy határozott fellépést ígért Castróval szemben.

1961-ben – már elnökként – engedélyt adott egy, a CIA (Central Intelligence Agency – Központi Hírszerző Ügynökség⁴) által szervezett invázióra a Disznó-öbölben, amelybe a kubai emigránsok is bevonásra kerültek. Az elnök annak reményében engedélyezte az akciót, hogy az invázióval sikerül kirobbantani egy Castro-ellenes felkelést a szigetországban.

¹ Fulgencio Batista két alkalommal volt Kuba elnöke (1942-ben választások útján, 1952-ben katonai hatalomátvétellel szerezte meg az elnöki hatalmat).

² A Szovjetunió ebben az időszakban lett a gyarmati és a nemzeti felszabadító mozgalmak politikai és katonai támogatója.

³ BÉKÉS Csaba: Szuperhatalmi politika a hidegháborúban, 1945–1962.
In: Magyar Tudomány, 169. évfolyam – 2008/3. szám. pp. 292–300.
<http://www.matud.iif.hu/2008-03.pdf>; letöltés: 2014.02.15.

⁴ Az Amerikai Egyesült Államok szövetségi hírszerző szervezete. Az 1947-ben alapított ügynökség feladata a külföldi országok kormányairól szóló hírszerzés, illetve a világ összes országának vállalatairól és állampolgáiraikról szóló információk beszerzése és elemzése a mindenkor amerikai kormány számára.

Az invázió teljes kudarccal végződött, és ezt követően Kennedy elnök engedélyezte a Mongúz-hadműveletet (Operation Mongoose), amely nemcsak a CIA-nak szabta meg a feladatait Castro és rendszere ellen, hanem sikeres felkelés esetén katonai invázió végrehajtásával is számolt a szigetországban. A felderítési adatok alapján a Szovjetunió politikai vezetése akkor csak egy Castro-ellenes merényletet feltételezett a Mongúz-hadművelet céljaként.⁵

Kennedy és Hruscsov 1961 nyarán találkozott Bécsben. Sokáig az a tévhit élt a közvéleményben, elsősorban az Amerikai Egyesült Államokban, hogy a szovjet pártfőtitkár „lerohanta” az amerikai elnököt. Az tény, hogy Kennedy súlyos gerincfájdalma miatt az egész csúcstalálkozó ideje alatt orvosi kezelés alatt állt. Az amfetamininjekciók egészen biztosan befolyással voltak az elnök állapotára a tárgyalás ideje alatt.

Hruscsov pártfőtitkár a következő eseményekkel (sikerekkel) „felvértezve” érkezett a találkozóra:

Egy évvel korábban Francis Gary Powers vezette Lockheed U-2 amerikai felderítő-repülőgépet a szovjet légvédelem mélyen a Szovjetunió területe fölött lelőtte. 1961. április 12-én Gagarin sikeres űrrepülést hajtott végre, közel két óra alatt megkerülte a földet.

Az igaz, hogy Hruscsov – az említett szovjet sikerek okán – magabiztos volt és erőszakos hangnemet ütött meg a tárgyaláson, de méltó partnerre talált az amerikai elnök személyében. Kennedy határozottan közölte vele, az amerikaiak nem hagyják el Nyugat-Berlint, és ellenzi a fal felépítését, ezzel Berlin megosztását.

A csúcstalálkozó után az elnök utasítására növelték a felderítőrepülések számát Kuba felett. Sőt Kennedy elnök – az elszántságát mutatva – növelte az amerikai katonai költségvetést is. A feloldott dokumentumokból nem derül ki, hogy a tárgyaló felek milyen politikai és katonai következtetésre jutottak a találkozót követően. Ugyanakkor ma már pontosan ismert, hogy sem a Szovjetunió, sem az Amerikai Egyesült Államok nem módosította korábbi politikai álláspontját Nyugat-Berlinnel és Kubával kapcsolatban. A találkozót követően egy hónap múlva felépült a berlini fal, és a szovjet politikai vezetés a következő évben jóváhagyta az Anadir-hadművelet tervét.

Szovjet hadseregcsoport áttelepítése Kubába

Valki László nemzetközi jogász a kubai rakétaválság ötvenedik évfordulója alkalmából közétett tanulmányában a Szovjetunió kubai rakétatelepítésével kapcsolatban kérdést fogalmazott meg, amelyre a következő válaszokat adta:

„Miért hazárdírozott Hruscsov Kubában? Három okból. *Először*, úgy ítélte meg a helyzetet, hogy küszöbön egy újabb, a Castro-rendszer megdöntésére irányuló amerikai támadás, és azt mindenképpen meg akarta előzni.

⁵ 1975-ben Church szenátor által vezetett meghallgatások során napvilágot látott, hogy a Mongúz-hadművelet kiterjedt politikai, gazdasági és lélektani műveletre is Fidel Castro és rendszere ellen. A végrehajtásra 1962. októberben került volna sor, amelyet a rakétaválság miatt elhalasztottak.
Földesi István: Éleledő profil. Új vonások a Kennedy-portréhoz.
In: BBC History, IV. évfolyam 2. szám, 2014. február. p. 38.

Másodszor, a szovjet politikai felső vezetés úgy érzekelte, hogy a nukleáris fegyverek terén az amerikaiak egyre inkább fölénybe kerülnek. Hruscov főtitkár tisztában volt azzal, hogy a szovjet interkontinentális ballisztikus rakéták száma és találati pontossága messze elmarad az amerikai eszközöké mögött, emellett nem ismerte az amerikai fölény mértékét sem, ami külön aggodalommal töltötte el. 1961-ben ráadásul arról értesült, hogy az amerikaiak török területen, a szovjet határok közvetlen közelében Jupiter típusú közepes hatótávolságú rakétákat telepítettek.

Harmadszor, a szovjeteknek gondjaik voltak más térségekben is. Ott volt mindenekelőtt Nyugat-Berlin, amelyet az előző évben gondosan körbefalaztak ugyan, de ettől még nem szűnt meg a városnak a keletnémetekre gyakorolt ellenállhatatlan vonzása.⁶

1962 elejére a katonapolitikai helyzet kiélezett és nagyon összetett, bonyolult volt. A Szovjetunió körül Nagy-Britannia, Olaszország, Törökország területére amerikai rakétákat telepítettek, és az amerikaiak folyamatos légi felderítést hajtottak végre a Szovjetunió területe felett. Fontos megemlíteni, hogy az akkori szovjet hadászati atomerő 405 atomfejjel rendelkezett, míg az Amerikai Egyesült Államok ennek minimum a tizenötszörösével. A törökországi rakétatelepítések különös aggodalmakat keltettek a szovjet félben, mivel a főváros, Moszkva területének eléréséhez a rakéták repülési ideje mindössze 10 perc volt, ezért a Szovjetunióknak szüksége volt valamilyen módon a „szemben álló két világrendszer” közötti egyensúlytalanság csökkentésére.

Az 1. és a 2. táblázatok adatai és számításai teljes mértékben igazolják Valki László állítását a szovjet pártfőtitkár elképzelésére vonatkozóan. Az is köztudott ma már, hogy az Amerikai Egyesült Államok pontos információkkal rendelkezett a Szovjetunió hadászati csapásmérő erőiről és az eszközök elhelyezkedéséről, legfontosabb adatairól saját hírszerzési technikai eszközei révén. Továbbá Oleg Penkovszkij hírszerző ezredes jelentései alapján, aki az angol (MI6) és az amerikai (CIA) hírszerzésnek dolgozott.⁷

A tervezett Anadir-hadművelet alapvető célja volt Fidel Castro támogatása az 1959-ben végrehajtott kubai forradalom védelmében és az Amerikai Egyesült Államok lehetséges agressziójával szemben. A valós okokat talán célszerű a szovjet hadászati egyensúly megteremtésében, és a közepes hatótávolságú rakétákkal az Amerikai Egyesült Államok területének elérésében célszerű keresni, amire Kuba geopolitikai helyzete kiválóan alkalmas volt.

⁶ VALKI László: Kuba, 1962.

In: Népszabadság, 2012. október 21. szám. p. 7.

⁷ A beszerzését követő 18 hónap során Oleg Penkovszkij ezredes óriási mennyiségű anyagot, több mint 10 ezer oldalnyi, zömében titkos dokumentumról készített fényképfelvételt adott át kijelölt moszkvai kapcsolatainak, Ruari és Janet Chrisholm-nak. Az átadott írásos dokumentumok között olyanok is voltak, mint az SS-4 Sandal (R-12) közbenső hatótávolságú rakéta teljes dokumentációja, a szovjet nukleáris csapásmérő erők valós helyzete, állapota, technikai dokumentációk. Ekkor derült ki, hogy a szovjetek sokkal kevesebb nukleáris fegyverrel és célba juttató eszközzel rendelkeznek, mint ahogyan azt a Nyugat gondolta. Az anyagok birtokában Kennedy elnök sokkal keményebb álláspontot képviselhetett a szovjetekkel szemben a kubai válság idején.

Олег Владимирович Пеньковский.

http://www.pseudology.org/Abel/Penkovsky_OV.htm; letöltés: 2014.02.15.

Kennedy rövid elnöki pályafutásának egyik legkiemelkedőbb eseménye a kubai rakétaválság 13 napja volt. A válság az akkori világot egy nukleáris háború szélére sodorta.

A Szovjetunió és Kuba 1961. augusztus–szeptemberében kedvezményes fegyverszállítási egyezményeket írtak alá. A szovjetek 1962. március végére 400 harckocsit, 40 vadászrepülőgépet, radarokat és más harci technikát, fegyvereket szállítottak Kubába. Továbbá 300 fő szovjet tanácsadó és katonai szakértő érkezett a szigetországba, akik a kubai katonák kiképzésében és a fegyverzetek harci alkalmazása érdekében, az állomány felkészítésében vettek részt.

1962. április 12-én, az SZKP KB plénumán további katonai segélyekről döntött a szovjet politikai vezetés, ez alapján négy Sz-75 típusú légvédelmi rakétaosztályt, 10 Il-28 típusú bombázórepülőgépet, négy P-15 típusú hajó elleni robotrepülőgép-indítót és további 650 fő katonai tanácsadót indítottak a térségbe.

1962 májusában Hruscsov pártfőtitkár – bulgáriai látogatását követően – a Gromiko külügyminiszterrel, Mikojan SZKP KB elnökségi tagjával és Malinovszkij honvédelmi miniszterrel folytatott beszélgetése folyamán kifejtette a szovjet katonai jelenlét kiterjesztéséről alkotott gondolatait – így a Kuba területére nukleáris fegyverrel szerelt közepes hatótávolságú rakéták telepítését javasolta. A pártfőtitkár túltengő önbizalmát az akkori évtized szovjet tudományos-technikai kutatásai, a szovjet hadiipar eredményei és a világűr meghódításának első lépései gerjesztették.

Május 24-én az SZKP KB ülésén, a Hruscsov által beterjesztett napirend elfogadását követően, az említett gondolatok a rakétatelepítésről a honvédelmi miniszter felszólalásában hangzottak el. Itt Malinovszkij marsall a Kubába telepítendő közepes hatótávolságú rakétákról beszélt. A témában tartott szavazáskor csak Mikojan elnökségi tag ellenezte ezt a tervezett lépést.

A kubai vezetéssel való egyeztetés céljából május 29. és június 9. között Rasidovnak, az SZKP KB elnökségi tagjának vezetésével szovjet delegáció tartózkodott Kubában. Tagjai között a kubai szovjet nagykövet, a hadászati rakéta csapatok parancsnoka, a szovjet légierő törzsfőnök-helyettese és a vezérkar hadműveleti főcsoportfőnökségének képviselője voltak.

Május 29-én, a megérkezést követő megbeszélésen találkoztak Fidel és Raul Castróval. A delegáció tagjai rögtön megtették javaslatukat a rakétatelepítéssel kapcsolatban, ami nagy értetlenséget és elbizonytalanodást váltott ki Fidel Castróban. A felsorolt érvek és tények meggyőzőnek bizonyultak, ezért végül megvitatásra alkalmasnak találta a szovjet javaslatot.

Ismert, hogy Fidel Castro május 30-án találkozott Ernesto Che Guevarával, de a megbeszélésről a mai napig semmit sem tudunk. Ugyanakkor még aznap Fidel Castro pozitív választ adott a szovjet delegációnak a korábban tett javaslatra és megegyeztek, hogy júniusban Raul Castro a Szovjetunióba látogat a részletek pontosítása céljából.

Június 10-én az SZKP KB elnökségi ülésén Rasidovnak a kubai látogatásról tett jelentése után Malinovszkij marsall az elnökségi tagok előtt a rakéták áttelepítésének tervét ismertette. Két közepes hatótávolságú rakéta

magasabbegység, vagyis 24 db R-12 (2000 km) és 16 db R-14 (4000 km) rakétatípus áttelepítését Ukrajna területéről történő kivonásával biztosították. Mindkét típus 1 megatonnás harci fejjel volt ellátva.

Június 10-én létrehozták az Anadir-művelet végrehajtásához a Kubában állomásoztatott hadseregcsoporthoz. Parancsnoka Plijev hadseregtábornok lett. A műveletben részt vevő csapatokat a legújabb haditechnikai eszközökkel és fegyverzetrel látták el.

1962. június végén a Szovjetunióba érkezett Raul Castro, és miniszteri szinten aláírták a Szovjetunió és Kuba kormányai között kötött titkos megállapodást a szovjet rakéták áttelepítéséről. Még ebben a hónapban 27-én Fidel Castro kiegészítését, pontosítását Hruscsov elfogadta és a kölcsönös segélynyújtási egyezmény az ENSZ 51. cikkelye szerint az egyéni és kollektív védelemhez való joggal a két ország közötti megállapodás részévé vált.

A kubai szovjet hadseregcsoporthoz egységeit, magasabbegységeit a Szovjetunió különböző katonai körzeteiből jelölték ki. Az erőket 10–11 ezer km távolságra csoportosították át. Nem maradhettek azonban titokban a csapatmozgások a Fekete-, a Földközi- és a Balti-tenger tengersizorain való átkeléskor. Ma már ismert, hogy a művelet az amerikaiak és a NATO aktív felderítése közepette folyt.

1962. július 2-án Raul Castro kubai védelmi miniszter a Szovjetunióba látogatott, ahol feltehetően már a közepes hatótávolságú rakéták Kubába történő szállításáról is tárgyalt a szovjet katonai vezetőkkel. A szovjet csapatok kubai állomásoztatásáról a Szovjetunió Honvédelmi Tanácsa Hruscsov előterjesztésére döntött. A hadművelési terveket a szovjet fegyveres erők vezérkarának hadművelési főcsoportfőnöke, Ivanov tábornok készítette, és végeredményben június 10-én elkészültek az Anadir-művelet előkészítése és végrehajtása érdekében kiadandó előzetes intézkedések, amelyeket a nagy kapkodásban senki sem hagyott jóvá, így léptették azokat életbe.

Az Anadir katonai művelet mint hadászati gyakorlat került kidolgozásra, tárgya a csapatok tengeri szállítással végrehajtott átcsoportosítása a Szovjetunió különböző térségeibe.

A művelet logisztikai végrehajtásába a Szovjetunió tengerészeti minisztériuma tengeri flottáját is bevonták, a művelet a tengerhajózási flotta együttműködésével került végrehajtásra.

A hadművelési csoportfőnökség számítása szerint az átcsoportosításhoz (személyi állomány, technika fegyverzet) négy hónapra volt szükség. A katonai kontingens létszáma 44 ezer fő volt, a művelet végrehajtásában 70 tengerjáró hajó vett részt. A művelet titokban tartása érdekében a parancsnokok a feladatba bevont állományban a Csukcsföldre történő átcsoportosításról, átdobásról beszéltek. A kikötőkhöz az indulást megelőzően nagy mennyiségű téli ruhát és bundát szállítottak.

Az álcázás és a megtévesztés a rendszabályok bevezetése ellenére egy nagyon gyenge pont volt a hadművelet végrehajtásában. A rendszeresen megjelenő U-2 típusú amerikai felderítő-repülőgépek elől képtelenség volt a Kubába telepített összeszerelendő rakétákat, a harcrendeket és az indítóállásokat elrejtetni. Mivel ezt a

felderítési helyzetet a szovjetek feltételezték, ezért a katonai vezetés a légvédelmi útegek alkalmazását határozta meg a kirakóközetek oltalmazására.⁸

Hruscsov pártfőtitkár 1962. július 7-én a Kremlben, az induló szovjet hadseregcsoport parancsnokainak értekezletén – tőle nem várt, szokatlan előadási módban – illedelmesen bejelentette: *Mi a Központi Bizottságban elhatároztuk, hogy Amerikának egy „sünt” dobunk. A rakéták elhelyezésével biztosítjuk, hogy a „szabadság szigetét” az Amerikai Egyesült Államok ne tudja lenyelni. Habár tudjuk, hogy Amerika Kubával akar leszámolni, de velünk találja szemben magát.*

Ezen az értekezleten értesült Hruscsov a katonai vezetéstől, hogy az átcsoportosítást gyakorlatilag nem lehet titokban tartani, ami kellemetlen meglepetést okozott a főtitkárnak, aki a siker zálogát a titkolt műveletben látta, és azt az amerikaiak számára meglepetésnek szánta. A szovjetek az óriási kontingensek mozgásában gyökeres változást már nem voltak képesek elérni, csupán az első és a második lépcső résztvevőit csoportosították csapategységek és rakétakategóriák szerint.

A hadművelet előkészítő (felderítő-) csoport 1962. július 10-én Plijev hadseregtábornok vezetésével mint a Szovjetunió földművelésügyi küldöttsége a mezőgazdasági öntözés és talajjavítás szakértőiként érkeztek Kubába. Ekkor már a Balti-, a Fekete- és a Barents-tengeri kikötők dokkjaiban folyt a fegyverzetek és a személyi állomány berakodása. Egy gépesített lövészezred berakodása 2–3 napig tartott. Az ezred tengeri szállításához két teherszállító és egy személyszállító hajóra volt szükség. A titoktartás miatt a beérkező személyi állomány már nem hagyhatta el a berakodáshoz kijelölt körletet, számukra ideiglenesen megszűnt a postai szolgáltatás, se levél, se telefonüzenet, se távirat küldése nem volt lehetséges. Ez a rendszabály a berakodást segítő polgári állományra, a hajó kapitányára és a tengerészekre is kiterjedt.

Az esetleges légitámadás, illetve az Amerikai Egyesült Államok parti őrségének hajói ellen négyescsövű légvédelmi géppuskákat telepítettek a szállítóhajók fedélzetére, ezeket könnyen szétszedhető, faladákat idéző fedezékekbe rejtették. Különleges alegységeket készítettek fel a hajók védelmére, fegyverzetük gépkarabély és géppuska volt. A személyi állományt a felső hembárokban, hajóraktárakban helyezték el, embertelen körülmények között, és majdnem egy hónapig utaztak így. Az első hajók majdnem egyszerre indultak a Balti- és a Fekete-tenger kikötőiből. Ez a dániai szorosban, a Boszporusznál és a Dardanellákon való áthajózás – a feltorlódott hajók nagy száma miatt – először csak értetlenséget, majd meglepetést és végül pedig gyanút keltett a felderítésben.

A titkosítás alól feloldott amerikai és orosz dokumentumok szerint a Szovjetunió a szigetország területére akart telepíteni egy hadseregcsoportot, biztosítva ezzel Kuba védelmét egy amerikai invázió esetén. A tervben a 74., a 106.,

⁸ ЕСИН, Виктор: Операция «Анадырь»: Как это было.
http://rvsn.ruzhany.info/esin_cuba_001.html; letöltés: 2014.02.15.
KISS András: A kubai rakétaválság. A világ egy nukleáris háború küszöbén.
In: XX. századi történeti források, 12. évfolyam (2012) 6. szám.
http://archivnet.hu/politika/a_kubai_raketavalsag.html; letöltés: 2014.02.12.

a 134. és a 146. gépesített lövészezredek (egyenként 7000–7500 ezer fő) szárazföldi erő, három (79., 191. és 664.) R–12 közepes hatótávolságú hadműveleti rakétaezred, két (665. és 668.) R–14 közepes hatótávolságú hadászati-hadműveleti rakétaezred, a 23. Il–28 bombázókötélék, a 32. MiG–21 vadászrepülő-ezred, 10. és a 11. légvédelmi rakétaosztály, hajó elleni rakétakomplexumok, vezetési, híradó-, kiszolgáló-, műszaki és ellátóegységek szerepeltek. Továbbá a haditengerészet több hajója és tengeralattjárója vett részt a műveletben. A hadseregcsoport és a közepes hatótávolságú rakétaezredek elhelyezésének tervét a szigetországban a 3. melléklet mutatja.

Mezőgazdasági jellegű szállítmányoknak álcázott szovjet hajók a „testvéri segítségnyújtás” keretében – a legnagyobb titokban – az újonnan kifejlesztett közepes hatótávolságú rakéták és az indítóállások alkatrészeit szállították a szigetre, ahol megkezdődött kilenc rakétabázis építése. Ha a bázisok felépülnek, a két szuperhatalom erőviszonyai kiegyenlítettebbek lettek volna. John McCone, a CIA igazgatója 1962. augusztus hónapban arra figyelmeztette Kennedy elnököt, hogy – felderítési adatok alapján – a Kuba felé tartó hajók nagy valószínűséggel nem mezőgazdasági gépeket, eszközöket szállítanak. Egy megbeszélés során John és Robert F. Kennedy, az elnök fivére és egyben igazságügyi miniszter, Dean Rusk külügyminiszter és Robert McNamara hadügyminiszter úgy döntöttek, hogy a szovjetek ilyesmivel nem próbálkoznak.⁹

A szovjet hadseregcsoport települ és felkészül a feladat végrehajtására

A hajók fogadására 11 kubai kikötőt jelöltek ki (Havanna, Mariel, Cabanas, Matanzas, Bahia-Honda stb.). 1962. június 19-én megérkeztek a rakétaezredek első szemrevételező csoportjai, a szállítmány, a személyi állomány és a harci technika egy héttel később érkezett a szigetországba. A közepes hatótávolságú ballisztikus rakétaosztályokat az ország nyugati részén, San Cristóbal település közelébe és Kuba középső részébe, Casilda kikötő körzetében telepítették. A fő erőket a rakétaegységek környezetében összpontosították a sziget nyugati részén, de néhány szárnyasrakéta-alegységet és gépesített lövészezredet a sziget keleti felében telepítettek, a guantánamói amerikai haditengerészeti bázistól 100 km-re.

A kubai szovjet hadseregcsoport parancsnoksága Havannában települt. Szeptember 9-én érkezett meg az első hat rakéta, ezt követően szeptember 16-tól érkeztek a nukleáris harci fejek is. A rakétákat a kikötőkből csak éjszaka 1–4 óra között szállították, de sok kubai a nagy hőségtől nem aludt, élvezték a hűs levegőt, így láthatták a szállítmányokat.

A ma már kutatható dokumentumok és a megjelent emlékiratok alapján ismert, hogy a Kubában működő amerikai hírszerzés, felderítés sem aludt. Az amerikai felderítés semlegesítésére Tyihonov első osztályú kapitány vezetésével a szovjet elhárítás csoportja megérkezett, és a munkát azonnal megkezdve sikerült is bemérniük és elfogniuk K. Enklane-t, a CIA rezidensét. Az elhárító csoport

⁹ A 4. sz. mellékletben látható, hogy a Szovjetunió az Anadir-hadművelet tervezése és végrehajtása során nagy figyelmet fordított a titkosságra, az álcázásra és a megtévesztésre. A hadseregcsoport állománya a tengeri út egész ideje alatt a hajó fedélközében utazott. Kubában mezőgazdasági munkásnak öltözve végezték a telepítéssel és az építéssel kapcsolatos feladatokat.

birtokába került az adóvevő, az automata kódolóberendezés, a titkosító, két Browning pisztoly, fényképezőgép, egy pisztolyként is működő toll, és 14 ezer aranypeso.

A rezidensen keresztül más illegális csoportok is lebuktak, például a „Narcis Lopes hadosztály”. A csoport felszámolásakor elfogtak 237 főt, közöttük 28 tisztet, felszámoltak kilenc fegyverraktárt, nagy mennyiségű amerikai dollárt és aranypesót foglaltak le.

A szovjet csapatcsoportosítás elhelyezése, széttelapítása nagy nehézségeket okozott. Különösen a rakétaosztályok indítóállásainak meghatározása és a harckészültségbe helyezése okozott problémát a parancsnokoknak. Az indítóállás előkészítése vasbeton panelek/lapok elhelyezésével, a híradórendszerek és az óvóhelyek, műszaki fedezékek kiépítése a személyi állomány részére emberfeletti munkát követelt. A munkák végzése nagyobb részt kézi erővel történt, mert a trópusi melegben és a sziklás, köves talajban gépekkel majdnem lehetetlen volt, ezért a parancsnokok az állomány óránként váltották.

Burlov rakétaezred-parancsnok, fegyverzeti helyettes visszaemlékezésében a nehézségek között a toxikus folyékony hajtóanyaggal működő R-12 rakéta hajtó és oxidáló komponenseivel való ellátást említi a szállítás, a kirakodás és a harci alkalmazáshoz történő előkészítés időszakában. A hőségben egy csepp toxikus anyag elpárolgása az állomány életét veszélyezteti. Ezért a kezelőállomány előírás szerint különleges öltözetben és gázálcban végzi a munkáját. A sátorban elviselhetetlen fülledtség volt, még rosszabb volt a helyzet a konténeres fém lakókocsikban. A besötétedést követően a szúnyoginvázió akadályozta a személyi állomány pihenését.

Plijev tábornok emlékirataiban írja, hogy a csapatok erdőben történő elhelyezése sok bonyodalmat okozott, mivel a szigetországnak ezen a részén nincsenek összefüggő erdők, helyettük átjárhatatlan sűrű bozótosok és sokfajta pálmaliget található. A bozótosokban örült meleg, rekkenő hőség volt. Az állandóan magas páratartalom káros volt a harci technikára és a személyi állomány fizikai állapotára egyaránt.

A szovjet csapatok rövid időn belül elkészültek a harci körleteikkel és a kubai forradalmi fegyveres erőkkel együttműködésben készek voltak az ellenséges deszantcsapatok partraszállásának, illetve az esetleges légideszantok kidobásának megakadályozására, más szóval a szigetország mint „bevehetetlen erőd” védelmére.

A hadseregcsoport főerejét a hadászati rakétacsapatok 51. rakétahadosztálya alkotta. Az áttelepített állomány harcképességét, magas fokú kiképzettségét a fegyvernemnél egy előzetes szelektív válogatással biztosították. Az állományba való beválogatás követelménye volt, hogy csak a Moszkvából érkezett és többszörösen megerősített parancsra hajtson végre csapást amerikai objektumra. A hadosztály állománya nyolc ezer fő volt. A harckészültséget 48 nappal a megérkezés után elérték. Így a rakétahadosztály 1962. október 27-től képes volt valamennyi osztályával nukleáris rakétacsapás kiváltására.

Meg kell említeni, hogy amikor Hruscsov főtitkár a felső katonai vezetőket a honvédelmi miniszter jelenlétében a hadműveletről eligazította, szóba került az atomeszközök alkalmazási jogának átadása. Ekkor Hruscsov a hadsereg főparancsnokaként a Luna típusú harcászati rakéták harci alkalmazásának jogát a hadseregcsoport parancsnokára ruházta, a következő feltétellel: csak a sziget védelme érdekében, rendkívül hiteles helyzetértékelés után, minden sietséget elkerülve, ha Moszkvával a kapcsolat megszakad, illetve nincs.

A kubai szovjet hadseregcsoport szárazföldi erői új T-55 harckocsikkal voltak felszerelve, azzal a feladattal, hogy védjék a rakéta- és más technikai egységeket, a kubai szovjet hadseregcsoport vezetését és támogassák a kubai fegyveres erőket az amerikai partra szálló vagy légideszantcsapatok, illetve a partra szálló kubai ellenforradalmi csoportok pusztításában.

A rakétaegységek közvetlen védelmére az amerikai partra szálló és légideszant csapatok, illetve a partra szálló ellenforradalmi csoportok ellen egy-egy gépesített lövészszázalókat jelöltek ki.

A gépesített lövészezredek egymástól nagyobb távolságban (70, 350, 400 km) telepítették, együttes alkalmazásuk a hadművelési tervben nem szerepelt. Részükre felelősségi körzeteket jelöltek ki 200 km szélességben, 30–150 km mélységben, pontosabban a szigetország északi és déli partjai között. A Luna rakétaosztályok alkalmazása a gépesített lövészezredekkel együtt volt tervezve, műveletileg a Luna rakétaegységek a gépesített lövészezredek parancsnokának voltak alárendelve, de a csapás kiváltására az engedélyt a hadseregcsoport parancsnoka adhatta meg.

A hadseregcsoport légierőjének feladata volt: együttműködésben a szárazföldi csapatokkal és a haditengerészeti erőkkel, valamint a kubai magasabbegységekkel pusztítani az ellenség partra szálló és légideszantcsapatait, továbbá csapások mérése a guantánamói amerikai haditengerészeti bázisra.

A hadseregcsoport haditengerészeti flottacsoporthozzását feladata volt: az ellenséges hadihajók partra szállító deszanteszközeinek és az ellenség partra szálló erőinek a megsemmisítése, továbbá a guantánamói támaszpont aknákkal történő blokkolása, a keleti és a nyugati kubai partokon folytatott felderítés folyamatos biztosítása, a haditengerészeti helyzet ellenőrzése, követése. A flotta erői védték a szovjet tengerjáró hajókat a partokat megközelítő útvonalakon.

A légvédelmi csapatok feladata volt: a szigetország légterének az ellenőrzése és az amerikai légtérsértők repülésének és csapásmérésének a megakadályozása, valamint az állami, adminisztratív és ipari körzetek, a kikötők, a szovjet és a kubai csapatcsoporthozzását oltalmazása. A légvédelmi csapatok a szigetország nyugati és középső részein az Sz-75 közepes hatótávolságú légvédelmi rakétarendszerekkel felszerelt osztályok a megsemmisítési zónák többszörös átfedését hozták létre. A rádiólokációs észlelés 50 m magasságtól biztosította a vadászlégierő és a légvédelmi rakétaegységek hatékony működését. A közepes magasságokon a légi felderítés távolsága 200 km volt.

Az amerikai tengeri deszant valószínű érkezési irányában a parancsnokok meghatározták a Luna harcászati rakétaalegységek indítóállásait és azokat teljesen előkészítették, így jelentősen csökkentették a csapatok kiváltásához szükséges időt. A deszant kirakóközreteinak vagy hídfőállásainak a pusztítása volt a rakétaosztályok feladata.

A csapatsoportosítás a harctevékenységhez (harc megvívásához) háromhavi anyagi-technikai készletekkel rendelkezett. A személyi állomány ruházati ellátása két komplettből állt: egy civil ruházat a fedés céljára, és a harctevékenység esetére – külön parancsra – a „déli” viseletet biztosították. Szovjet értékelések szerint a kubai szovjet hadseregcsoport létrehozása érdekében a nagy távolságú tengeri szállítási műveletet sikeresen hajtották végre.

A közvélemény megismeri a kubai rakétaválságot

Az amerikai légierő naponta hajtott végre felderítőrepüléseket Kuba légterében. Egy hónap is eltelt, míg az értékelések alapján képesek voltak a rakétaalegységek indítóállásainak azonosítására. Érdekes, hogy a kontingens létszámának meghatározása is jelentősen eltért a valóságtól: szeptemberben 4,5 ezer, október 22-én 8–10 ezer, novemberben már 22 ezer főt jeleztek.

A légi felderítés felvételei 1962. október 16-án és 24-én egyértelművé tették az amerikai titkosszolgálatok számára a közepes hatótávolságú rakéták, az indítóállványok és a kiszolgálóeszközök kubai jelenlétét. A szovjet és az amerikai fél titkolódzásának és bizalmatlanságának egyértelmű jeleként értelmezhetjük, hogy ez az információ Kennedy elnök és Gromiko szovjet külügyminiszter október 18-ei találkozása alkalmával sem került szóba.¹⁰

Október 18-án Kennedy elnök fogadta a Fehér Házban a szovjet külügyminisztert, Andrej Gromikót. Az elnök nem akart nyílt lapokkal játszani, ezért inkább kivárt, hátha Gromiko hozza szóba a rakétabázisok kérdését. De nem tette. Ráadásul a szovjet diplomata komoly szakember volt a külügyi szakmában, így egyetlen arckifejezésével vagy mondatával sem árulta el, hogy mit tud a Kubába telepített rakétabázisokról és a csapatsoportosításról.

A bécsi csúcstalálkozót követően a két világhatalom vezetője között levelezés indult meg. Ennek során az amerikai elnök felhívta Hruscsov főtitkár figyelmét, hogy a szovjet katonai jelenlétet az amerikai kontinensen nem fogadja el.

A levéltári dokumentumok titkosságának feloldása után bizonyossá vált, hogy az elnök és a pártfőtitkár nem hivatalos úton is kapcsolatot tartott fenn, elsősorban a szovjet és az amerikai nagykövetség munkatársai segítségével.

¹⁰ 1962. október 24-én Kuba területén volt a hadseregcsoport személyi állományából közel 47 ezer fő, valamint a szükséges technikai eszközök és anyagok nagy része, a közepes hatótávolságú rakéták túlnyomó része, 42 darab Il-28-as bombázó, a MiG-21-es vadászrepülő-ezred, a légvédelmi és a hajó elleni rakétakomplexumok.

FÖLDESI István: Élesedő profil. Új vonások a Kennedy-portréhoz.

In: BBC History, IV. évfolyam 2. szám, 2014. február. p. 37.

A történészek vitatják ezeknek a kapcsolatoknak a jelentőségét, de Kennedy feljegyzései és Hruscsov visszaemlékezései bizonyítják hasznosságukat.¹¹

Kennedy elnök – a nyilvánosságra hozott magnófelvételek alapján – meglepően nyugodtan és körültekintően kezelte a rakétaválság eseményeit. A korábbi elnökökkel ellentétben a válságkezelési megbeszéléseken (Ex-Comm) nem törekedett konszenzusra, hanem információkat kért és meghallgatta munkatársai véleményét, kemény vitákat folytatott és a megbeszélések végén maga döntött. A rakétaválság ideje alatt az elnök több alkalommal is egyedül maradt a békés megoldásra tett javaslatával. Különös kihívást jelentett McNamara védelmi miniszter és a Vezérkari Főnökök Egyesített Bizottsága tagjainak meggyőzése, akik az amerikai fegyveres erő képességeiben bízva nagyon magabiztosak voltak. Az elnök a viták során többször kiment a teremből, de a bekapcsolt magnetofonok tovább működtek. Így pontos ismerete volt arról, hogyan vélekednek róla a tábornokok.

Az egyik megbeszélésen Robert McNamara amerikai védelmi miniszter Kuba elleni támadási tervet terjesztett be, amely szerint amerikai bombázók támadtak volna Kubára, majd 90 ezer amerikai katona szállt volna partra a szigetországban, amennyiben a szovjet szállítóhajók és tengeralattjárók áttörték volna a kubai blokádot.¹² A 2. mellékletben a támadás részletes terve látható.

Kennedy elnök október 22-én levelet küldött Hruscsov pártfőtitkárnak,¹³ és este beszédet mondott a rádióban és a televízióban. Részletesen ismertette a rakétatelepítés tényét, az abból fakadó veszélyeket és elhatározását a rakétaválsággal kapcsolatban. Többek között elmondta: az Amerikai Egyesült Államok kormánya megtette a szükséges lépéseket: tengeri blokádot vont Kuba köré a további fegyverszállítások megakadályozására; folytatódnak a légi felderítések Kuba felett; az Amerikai Egyesült Államok elleni bármilyen szovjet katonai támadást a kormány megfelelő katonai válaszlépéssel viszonzoz; harci készültséget rendeltek el a guantánamói amerikai támaszponton; összehívták az Amerikai Államok Szövetségét, hogy a helyzetnek megfelelő lépéseket tegyenek; kezdeményezték az ENSZ Biztonsági Tanácsának összehívását. A beszéd legfontosabb részletei olvashatók angol nyelven az 5. mellékletben.

¹¹ Cuban Missile Crisis.
<http://www.jfklibrary.org/JFK/JFK-in-History/Cuban-Missile-Crisis.aspx>; letöltés: 2014.02.16.
ТАРИВЕРДИЕВ, Карен: Карибский кризис.
<http://www.sovsekretno.ru/articles/id/485>; letöltés: 2014.02.16.
Карибский кризис: Перелом.
http://observer.materik.ru/observer/N6_2004/6_13.HTM; letöltés: 2014.02.16.

¹² ALLISON, Graham: 50 years after Cuban missile crisis: closer than you thought to World War III.
<http://www.csmonitor.com/Commentary/Opinion/2012/1015/50-years-after-Cuban-missile-crisis-closer-than-you-thought-to-World-War-III>; letöltés: 2012.02.12.

¹³ Hruscsov pártfőtitkár október 23-án válaszelevelében kifejtette Kennedy elnöknek, hogy az általa megtett intézkedésekkel nemcsak megsérti az ENSZ Alapokmányát és a nyílt tengereken való hajózás szabadságának nemzetközi normáit, hanem egyúttal beavatkozik Kuba, a Szovjetunió és más országok belügyeibe. Ma már egyértelműen bizonyított, hogy az október 22–28. közötti időszak számított a rakétaválság legkritikusabb időszakának. Ebben az időszakban ugyanis több olyan incidenssel lehetett számolni, amelyek akár nukleáris konfliktust is eredményezhettek volna.
KISS András: A kubai rakétaválság. A világ egy nukleáris háború küszöbén.
In: XX. századi történeti források, 12. évfolyam (2012) 6. szám.
http://archivnet.hu/politika/a_kubai_raketavalsag.html; letöltés: 2014.02.12.

Október 26-án New Yorkban összeült az ENSZ Biztonsági Tanácsa, de a feszült légkör miatt az ülést Adlai Stevenson amerikai ENSZ-nagykövet felszólalása után nem sokkal elnapolták. Még ezen a napon az amerikai felderítőrepülések felvételei bizonyították, hogy felgyorsultak a rakétatelepítési műveletek. Az ENSZ BT ülésén egyébként az amerikai ENSZ-nagykövet bemutatta azokat a légi felvételeket, amelyek igazolták a kubai rakétabázisok és más katonai objektumok építését, ezt a tényt először Andrej Gromiko külügyminiszter, majd Valerij Zorin szovjet ENSZ-nagykövet is letagadta.¹⁴

A hazai sajtóban megjelenő információk a rakétaválságról elég szűkszavúak voltak. A kubai rakétaválság idején a Magyar Szocialista Munkáspárt teljes ellenőrzést gyakorolt a sajtó felett, így nem kerülhetett az olvasó elé olyan cikk, amely eltért a párt hivatalos álláspontjától. A fordulópontot 1962. október 24. (szerda) jelentette. A Népszabadság első oldalán „Játék a tűzzel” címmel közölt összeállítást a válságról. A blokádot mint tipikus háborús aktust értékeli a cikk, amely veszélyezteti a világbékét. Felteszik a kérdést, hogy a világ első számú kapitalista nagyhatalmát hogyan veszélyeztethetné Kuba. A cikk szerint a válság kirobbanásáért az Amerikai Egyesült Államok szélsőséges politikusait terheli felelősség, akik nem támogatták a leszerelést.

Erről Varga Mátyás tanulmányában olvashatunk hasznos összefoglalót.

„A Népszabadság a válságot részletesen, tényeket közölve mutatja be, ám igen egyoldalúan. Egyoldalúan, de nem is tehetett mást, hiszen a szocialista újságírás szabályait be kellett tartania. Természetesen a legtöbb cikk a Szovjetunió politikájának helyességét hangsúlyozza, kivételt képeznek ez alól a külföldi lapszemlék, ám ezek legtöbb esetben csak néhány sort közölnek az adott lapból. A Népszabadság több közleménye tekinthető forrásértékűnek – Kennedy–Hruscsov-levélváltás, különféle nyilatkozatok. A konfliktus rendezésével kapcsolatos hírekben a lap az Egyesült Nemzetek Szervezete közreműködésének fontosságát sejteti. Azonban nem szabad elfelejtkezni Kennedy elnök és Hruscsov pártfőtitkár magatartásáról, akik még akkor is elkerülték az egész emberiséget veszélyeztető nukleáris katasztrófát, amikor a legnagyobb nyomás nehezedett rájuk.”¹⁵

A rakétaválság megoldása

A titkosság alól feloldott dokumentumokból derült ki, hogy a tárgyaló feleknek nem csupán a rakétaválsággal, hanem a tábornokaikkal is meg kellett küzdeniük. Kennedy elnök valószínű sejtette, hogy Hruscsov pártfőtitkár gondoljai is hasonlóak a tábornokaival, mint az övéi. A szovjet tábornokok is háborús hősök voltak, és gondolkodásukban, mentalitásukban közel álltak az amerikai kollégáikhoz. Az orosz dokumentumokból ismert, hogy mérsékelt és nyugodt magatartást a megbeszéléseken csupán Admiral Gorskov, a szovjet flotta parancsnoka tanúsított. Nem engedte növelni a tengeralattjárók és a cirkálók számát az amerikai tengeri

¹⁴ Adlai Stevenson's Cuban Missile Crisis speech to the United Nations Security Council (1962). http://en.wikisource.org/wiki/Cuban_Missile_Crisis_speech_to_the_United_Nations_Security_Council; letöltés: 2012.02.16.

¹⁵ VARGA Mátyás: Az 1962. októberi kubai rakétaválság, a magyar sajtó tükrében. É. ERDEI András: Az imperialista rabtartók és a béketábor hangja: a kubai rakétaválság a magyar sajtóban. <http://mult-kor.hu/cikk.php?id=8717&pIdx=1>; letöltés: 2014.02.16.

blokád elrendelése után sem, és megtiltott minden provokációt az amerikai hajókkal szemben.

A konfliktus elmélyülésének elkerülése érdekében Kennedy amerikai elnök és Hruscsov szovjet pártfőtitkár többszöri üzenetváltást folytatott, amelyek eredménye, hogy a Szovjetunió beleegyezett a rakéták Kubából történő kivonásába, az Amerikai Egyesült Államok pedig ígéretet tett arra, hogy beszünteti a tengeri blokádot, nem intéz támadást a szigetország ellen, valamint kivonja a Szovjetunió ellenzését kiváltó amerikai rakétákat Törökországból.

Hruscsov pártfőtitkár 1962. október 26-án többek között a következőt írta Kennedy elnöknek: *„Úgy gondolom, hogy gyorsan véget lehetne vetni a konfliktusnak és normalizálni a helyzetet, és akkor az emberek megkönnyebbülten lélegeznének fel, látva, hogy azok az állami vezetők, akikre a felelősség hárul, józan ésszel gondolkodnak, tudatában vannak felelősségüknek, meg tudják oldani a bonyolult problémákat és nem engedik a háború katasztrófájáig jutni.*

Ennélfogva javasolom: mi hajlandók vagyunk kivonni Kubából azokat a fegyvereket, amelyeket Ön támadó fegyvereknek tart. Készek vagyunk ezt megtenni és erről bejelentést tenni az ENSZ-ben. Az Önök képviselői pedig azt jelentsék be, hogy az Amerikai Egyesült Államok a maga részéről, tekintetbe véve a szovjet állam aggodalmát, kivonja a maga hasonló eszközeit Törökországból. Egyezzünk meg hát, hogy ennek végrehajtására milyen határidőt szabjunk meg egymásnak.”

Kennedy elnök válasza többek között így szólt 1962. október 27-én: *„Nagy figyelemmel olvastam az Ön október 26-i levelét, és örömmel üdvözlöm azt a kijelentését, hogy a probléma gyors megoldására kíván törekedni. Ha helyesen értelmezem az Ön levelét, akkor javaslatainak kulcsfontosságú pontjai – amelyek általában elfogadhatóknak tűnnek – a következők:*

1. Ön hajlandó lenne eltávolítani ezeket a fegyverrendszereket Kubából megfelelő ENSZ-megfigyelés és -ellenőrzés mellett, és kellő biztosítékokkal hajlandó lenne kötelezettséget vállalni arra, hogy megszünteti ilyen fegyverrendszerek további bevitelét Kubába.

2. Mi a magunk részéről beleegyeznénk megfelelő rendelkezések meghozatalába az ENSZ-en keresztül, hogy biztosítható legyen az alábbi kötelezettségek folyamatos teljesítése:

- a) az érvényben levő vesztegzár-rendeletek gyors megszüntetése;*
- b) annak szavatolása, hogy nem éri támadás Kubát. Meggyőződésem, hogy a nyugati félteke más országai is hajlandók lennének hasonlóképpen eljárni.*

Ha Ön hasonló utasításokat ad megbízottjának, akkor nincs ok arra, hogy ne legyünk képesek kidolgozni ezeket az intézkedéseket, és néhány napon belül közölni őket a világgal. Az a hatás, amelyeket a probléma ilyen rendezése a nemzetközi feszültség enyhítése terén kifejtene; lehetővé tenné számunkra, hogy általánosabb elrendezés felé haladjunk „más fegyverzetek” tekintetében, amint ezt Ön a második levelében javasolta.”¹⁶

¹⁶ HALMOSY Dénes: Nemzetközi szerződések 1945–1982. A második világháború utáni korszak legfontosabb külpolitikai szerződésai.

1962. október 27-én az Amerikai Egyesült Államok és a Szovjetunió megállapodott és szerződést kötött a kölcsönös csapatkivonásról, a rakéták visszavonásáról Törökországból és Kubából. A kubai rakétaválság okán a világ felismerte a nukleáris szembenállás veszélyét, és elkezdődött a nukleáris leszerelés folyamata.

A rakétaválság eseményeit elemezve mindkét szuperhatalom belátta, hogy a nukleáris háború elkerülése közös érdek. Ennek nyomán a kubai rakétaválság elmúltával új korszak kezdődött a hidegháború történetében: az enyhülés periódusa.

Az Amerikai Egyesült Államok és a Szovjetunió tárgyalása és megegyezése a kubai rakétaválság megoldására lényegében Kuba bevonása nélkül történt, a kubai vezetők a szovjet rakéták kivonását célzó döntésről is utólag szereztek tudomást. Ez az eljárás megrontotta Kuba és a Szovjetunió viszonyát, mivel Kuba nem bízott a szovjet-amerikai alku során tett ígéretekben. A kubai kormány ezért 1962. november 25-én nyilatkozatban szólította fel az Amerikai Egyesült Államokat a Kuba ellen foganatosított gazdasági nyomásgyakorló intézkedések megszüntetésére, az amerikai „zoldos inváziók” és „kalózzellegű támadások” szervezésének beszüntetésére, valamint a Guantánamói-öbölben lévő amerikai támaszpont felszámolására.¹⁷

Kennedy elnök és Hruscsov pártfőtitkár levelezése során nem volt szó a Kubában lévő szovjet harcászati atomrakétákról, amelyről Kiss András tanulmányában a következő olvashatjuk:

Mivel az Amerikai Egyesült Államok és a Szovjetunió közötti megegyezés nem terjedt ki a harcászati atomrakétákra, Hruscsov pártfőtitkár – a legkevésbé sem fair módon eljárva – át akarta azokat adni a kubaiaknak. El lehet képzelni, hogy az amerikaiak miként reagáltak volna, ha néhány hét vagy hónap múlva felfedezik, hogy mégis maradtak nukleáris fegyverek Kubában. Az erről Fidel Castróval tárgyaló Mikojan miniszterelnök-helyettes szerencsére rádöbbsent a kockázat nagyságára, és közölte az igencsak neheztelő Fidel Castróval, hogy ezeket az eszközöket is kivonják a szigetországból.

Az Anadir-hadművelet lefolyásával kapcsolatban a következő értékelés született az akkori szovjet szakértők következtetései alapján:

„A hadművelet tervezése és végrehajtása a katonai hadászati tervezés egyik jelentős sikere volt, addig ilyen méretű és léptékű csapatmozgásokat senki sem hajtott végre: álcázva, „titokban”, 42 ezer fős katonai kontingens, technikai eszközökkel együtt került áttelepítésre Kuba területére. A rejtett tevékenység csak 1962. október 14-én, egy hónappal a megérkezést követően vált köztudottá a világ közvéleménye számára. Más szóval, az amerikaiak is titkolták, hogy ismert előttük a hadművelet.

Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó – Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1985. pp. 360–368.

John F. Kennedy és Nyikita Sz. Hruscsov üzenetváltása a kubai rakétaválság idején 1962.10.26.

<http://www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=YLTYTD>; letöltés: 2014.02.16.

The Cuban Missile Crisis.

http://www.armscontrol.org/act/2002_11/cubanmissile; letöltés: 2014.02.16.

¹⁷ HORVÁTH Jenő – STEMLER Gyula (szerk.): Dokumentumok a jelenkor stratégiai és taktikai kérdéseinek tanulmányozásához.

Tankönyvkiadó Vállalat, Budapest, 1973. pp. 267–272.

A Szovjetunió a kubai függetlenség kivívását saját világhatalmi érdekeivel kapcsolta össze. Segítette a kubai fegyveres erők létrehozását, modern fegyverrendszerekkel való ellátását, megteremtette a kiképzés és a felkészítés teljes struktúráját a szigetországban. Majd a hadászati egyensúly megteremtése érdekében tervezett rakétacsapatokat Kubába szállítani.

Plijev hadseregtábornok, a kubai szovjet hadseregcsoport parancsnoka 1962. október 26-án a katonai tanács ülésén kijelentette „Ha az ellenség nem használ atomeszközöket, úgy a harcot hagyományos eszközökkel vívjuk. Nekünk nincs hová visszavonulnunk, a hazánktól nagyon messze vagyunk. A harci ellátmányunk elegendő, 5-6 hétig kitart. Ha az ellenség szétverné a hadseregcsoportot, akkor hadosztálykötelékben harcolunk, ha szétverik a hadosztályt, ezredkötelékben folytatjuk, ha szétverik az ezredet – a hegyekbe vonulunk vissza.”

Megszűnt a Szovjetunió déli, törökországi szakaszán a rakétafenyegetettség, mivel az egyezmény szerint indítóállványokkal együtt kivonták a térségből a Jupiter rakétákat, amelyek fontos szovjet hadászati jelentőségű körzeteket voltak képesek pusztítani.

Az Amerikai Egyesült Államok, Nagy-Britannia és a Szovjetunió aláírtak egy olyan egyezményt, amely megtiltotta a nukleáris fegyverekkel kísérleti robbantások végrehajtását a légi-kozmosz térben és a víz alatt. A problémát a felek hosszú ideje képtelenek voltak megtárgyalni és megoldani. Az Amerikai Egyesült Államok először volt hajlandó a Szovjetunióval megbeszélések folytatására, partneri szinten, amit a nemzetközi problémák megoldása kényszerített ki, és lassan megkezdődhetett a fegyverzetek korlátozásának folyamata, ami nagyon nagy terhet rótt a verseny résztvevőire.

1960–1991 között a Kubának nyújtott katonai támogatásban 11 293 fő katonai tanácsadó, szakember és tolmács vett részt. A Szovjetunió segítségével 15 905 fő katonát, szakembert képeztek szovjet főiskolákon. A kubai szovjet jelenlét azonban negatívan hatott az amerikai–szovjet viszonyra, az amerikai adminisztráció ezt mindig negatívan kezelte.”¹⁸

A szovjet időkben nagyon sokáig mélyen hallgattak, illetve tagadták a szovjet katonai jelenlétet Kuba területén, de Brezsnyev főtitkár 1979-ben végül elismerte, hogy Kubában egy szovjet dandár állomásozik, amely a kiképző központ állományát alkotja, a kubai katonák és szakértők felkészítését és kiképzését végzik a szigetországban.

A kubai rakétaválság nemzetközi léptékű és jelentőségű probléma volt. Ez a probléma a háború és a béke kérdéskörét érintette és érinti, érvényes volt a „hidegháború időszakában”, de érvényes napjainkban is.

Már a válság végén látszott, hogy annak pozitív hozadéka is volt. Mindkét szuperhatalom vezetői megértették ugyanis, hogy a nukleáris fegyverek semmilyen katonai vagy politikai célra nem használhatóak, legfeljebb a másik fél elrettentésére.

¹⁸ Операция «Анадырь».
<http://encyclopedia.mil.ru/encyclopedia/history/more.htm?id=10946077@cmsArticle>;
letöltés: 2014.03.08.

Felismerték továbbá, hogy súlyos válságban rendkívüli mértékben megnőnek a kisebb mulasztásoknak és a helyi parancsnokok téves döntéseinek a kockázatai. Végül megértették azt is, hogy a kölcsönös elrettentés körülményei között – ha minimális mértékben is, de – kénytelenek egymással együttműködni. Alig néhány hónap alatt megállapodtak a Fehér Ház és a Kremlt közvetlenül összekötő forródrót létrehozásáról, majd megvitatták az atomcsend- és az atomsorompó-szerződés, valamint a világűregyezmény megkötésének lehetőségét. Bármilyen történet is a hidegháború későbbi szakaszaiban, a felek végig beszélő viszonyban maradtak egymással.¹⁹

Kennedy elnök és Hruscov pártfőtitkár kölcsönösen bíztak abban, hogy a másik fél sem akar nukleáris háborút. Ez adott lehetőséget számukra, hogy a büszkeséget mellőzve, a megoldást keressék. Ebben kölcsönösen partnerre találtak a másikban. Ilyen értelemben szerencsésük volt mindkettejüknek – és a világnak is.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Adlai Stevenson's Cuban Missile Crisis speech to the United Nations Security Council (1962).
http://en.wikisource.org/wiki/Cuban_Missile_Crisis_speech_to_the_United_Nations_Security_Council; letöltés: 2012.02.16.
- ALLISON, Graham:
50 years after Cuban missile crisis: closer than you thought to World War III.
<http://www.csmonitor.com/Commentary/Opinion/2012/1015/50-years-after-Cuban-missile-crisis-closer-than-you-thought-to-World-War-III>;
letöltés: 2012.02.12.
- BÉKÉS Csaba: Szuperhatalmi politika a hidegháborúban, 1945–1962.
In: Magyar Tudomány, 169. évfolyam – 2008/3. szám. pp. 292–300.
<http://www.matud.iif.hu/2008-03.pdf>; letöltés: 2014.02.15.
- Cuban Missile Crisis.
<http://www.jfklibrary.org/JFK/JFK-in-History/Cuban-Missile-Crisis.aspx>;
letöltés: 2014.02.16.
- É. ERDEI András:
Az imperialista rabtartók és a béketábor hangja: a kubai rakétaválság a magyar sajtóban.
<http://mult-kor.hu/cikk.php?id=8717&pIdx=1>; letöltés: 2014.02.16.
- FÖLDESI István: Éleledő profil. Új vonások a Kennedy-portréhoz.
In: BBC History, IV. évfolyam 2. szám, 2014. február.
- HALMOSY Dénes: Nemzetközi szerződések 1945–1982.
A második világháború utáni korszak legfontosabb külpolitikai szerződései.
Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó – Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1985.
- HORVÁTH Jenő – STEMLER Gyula (szerk.):
Dokumentumok a jelenkor stratégiai és taktikai kérdéseinek tanulmányozásához.
Tankönyvkiadó Vállalat, Budapest, 1973.

¹⁹ KISS András: A kubai rakétaválság. A világ egy nukleáris háború küszöbén.
In: XX. századi történeti források, 12. évfolyam (2012) 6. szám.
http://archivnet.hu/politika/a_kubai_raketavalsag.html; letöltés: 2014.02.12.

- John F. Kennedy és Nyikita Sz. Hruscsov üzenetváltása a kubai rakétaválság idején 1962.10.26.
<http://www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=YLTYTD>; letöltés: 2014.02.16.
- Kiss András: A kubai rakétaválság. A világ egy nukleáris háború küszöbén.
In: XX. századi történeti források, 12. évfolyam (2012) 6. szám.
http://archivnet.hu/politika/a_kubai_raketavalsag.html; letöltés: 2014.02.12.
- President John F. Kennedy's Speech Announcing the Quarantine Against Cuba, October 22, 1962.
<https://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/kencuba.htm>; letöltés: 2014.02.16.
- Speech by Nikita Khrushchev on the Cuban crisis (23 May 1963).
http://www.cvce.eu/obj/speech_by_nikita_khrushchev_on_the_cuban_crisis_23_may_1963-en-7a223f24-7d74-434c-928b-85724626734d.html; letöltés: 2014.02.22.
- The Cuban Missile Crisis.
http://www.armscontrol.org/act/2002_11/cubanmissile; letöltés: 2014.02.16.
- TOUZE, Vincent – HAWKES, John:
Cuban Missile Crisis Excomm Transcripts, 18 October 1962.
http://www.fas.org/irp/imint/docs/excom_621012.htm; letöltés: 2014.02.12.
- VALKI László: Kuba, 1962.
In: Népszabadság, 2012. október 21. szám.
- ЕСИН, Виктор: Операция «Анадырь»: Как это было.
http://rsvn.ruzhany.info/esin_cuba_001.html; letöltés: 2014.02.15.
- Карибский кризис: Перелом.
http://observer.materik.ru/observer/N6_2004/6_13.HTM; letöltés: 2014.02.16.
- Кризис в советско-американских отношениях. Мир на грани войны.
<http://русская-сила.рф/others/cuba2.shtml>; letöltés: 2014.02.22.
- Олег Владимирович Пеньковский.
http://www.pseudology.org/Abel/Penkovsky_OV.htm; letöltés: 2014.02.15.
- Операция “Анадырь”. БОЕВОЙ СОСТАВ СТРАТЕГИЧЕСКИХ ЯДЕРНЫХ СИЛ США И СССР В ПЕРИОД КАРИБСКОГО КРИЗИСА.
<http://43rd.ru/operaciya-anadyr-2>; letöltés: 2014.02.12.
- Операция „Анадырь”.
<http://www.istpravda.ru/research/152/>; letöltés: 2014.02.12.
- Операция «Анадырь».
<http://encyclopedia.mil.ru/encyclopedia/history/more.htm?id=10946077@cmsArticle>; letöltés: 2014.03.08.
- Операция «Анадырь»: новые детали.
<http://topwar.ru/22205-operaciya-anadyr-novye-detali.html>; letöltés: 2014.02.12.
- ТАРИВЕРДИЕВ, Карен: Карибский кризис.
<http://www.sovsekretno.ru/articles/id/485>; letöltés: 2014.02.16.

1. táblázat. Versengés az Amerikai Egyesült Államok és a Szovjetunió hadászati nukleáris erői között (1960–1965)²⁰

Év	Atomtöltetek száma		Hordozóeszközök száma	
	USA	Szovjetunió	USA	Szovjetunió
1960	3127	354	1559	138
1961	3110	432	1532	187
1962	3267	481	1652	235
1963	3612	589	1812	305
1964	4180	771	2012	425
1965	4251	829	1888	463

2. táblázat. A szovjet és az amerikai hadászati rakétaerők közötti arány 1962-ben²¹

Megnevezés	1962. június 1-jén			1962. október 22-én		
	SZU	USA	Arány	SZU	USA	Arány
Hadászati ballisztikus rakéták						
Interkontinentális rakétaindítók	30	69	1:2,3	49	151	1:3,1
Közepes hatótávolságú rakétaindítók	479	105	4,6:1	543	105	5,2:1
– az utóbbiak közül azok, amelyek elérik a másik ország területét	0	105	abszolút amerikai fölény	24	105	1:4,4

²⁰ Операция “Анадырь”. БОЕВОЙ СОСТАВ СТРАТЕГИЧЕСКИХ ЯДЕРНЫХ СИЛ США И СССР В ПЕРИОД КАРИБСКОГО КРИЗИСА.

<http://43rd.ru/operaciya-anadyr-2>; letöltés: 2014.02.12.

²¹ Uo.

1. melléklet. Az ExComm ülése és jegyzőkönyve, 1962. október 18.²²

²² TOUZE, Vincent – HAWKES, John: Cuban Missile Crisis Excomm Transcripts, 18 October 1962. http://www.fas.org/irp/imint/docs/excom_621012.htm; letöltés: 2014.02.12.

58

~~TOP SECRET~~

-4-

(c) It should be directed towards setting in motion a train of events that would progressively enhance the American ability to deal decisively with Castro.

(d) It should involve the least possible direct challenge to the prestige or authority of Chairman Khrushchev and the USSR.

Available Options

Four possible courses of action would appear worthy of serious consideration:

1. Direct military action against Cuba.
2. Resumption of the quarantine on the basis of an expanded list.
3. Continued systematic aerial surveillance with the strong possibility of provoking interference that might lead to limited or general military action.
4. Solution through Security Council Arrangements.

I

DIRECT MILITARY ACTION

As contemplated in a paper prepared by the Department of Defense, direct military action would be taken against the IL-28s. Preparation for this action would consist of an announcement indicating the measures thus far taken by the USSR to comply with the agreement but emphasizing that

the

~~TOP SECRET~~

~~TOP SECRET~~

-3-

the United States would have to take necessary actions to eliminate the threat created by the bombers. The President would, however, be "prepared to ensure that these actions will not include an invasion of Cuba". The actions described in the Department of Defense memorandum are as follows:

"1. Issue a warning that action to remove the bomber threat is about to be taken, that the areas where these aircraft are located should be evacuated by all personnel, and that any attack on U.S. aircraft will be met with appropriate counter action.

"2. Conduct the air attack by selective and discriminate attack:

"a. At the present time it is estimated that such action within the next few days would require attacks (1) on San Julian Air Base with 16 F101 strike aircraft (includes local suppression aircraft) armed with Napalm, 2.75" rockets and 20mm ammunition, accompanied by 8 F-104/F8U aircraft equipped with GAR 8 missile to fly low level CAP, (2) on Holguin Air Base with SAAD aircraft armed with napalm and Zuni rockets and 8 F8U-2/F4H aircraft as CAP equipped with Sidewinder/Sparrow missiles and 20mm ammunition (with suppression provided by 8 F8Us armed with Zuni rockets and 20mm).

"b. If the attack is delayed beyond the next 48 hours, dispersal of IL28s may require attack on additional airfields.

"3. In the absence of air counter action, the attack should be strictly confined to the destruction or serious damaging of the IL 28 aircraft by the most precise air attack means available. If there is air counter action, the suppression of this action by the assigned suppression aircraft would be required."

Arguments

~~TOP SECRET~~

~~TOP SECRET~~

-6-

Arguments for Direct Military Action

- (a) Such action would presumably be effective in eliminating the threat from these offensive aircraft;
- (b) It would be action consistent with our conduct of the Cuban affair, i.e., it would be "clear cut, forthright and have been fairly signaled in advance";
- (c) With its preponderant military strength the United States could promptly deal with any Cuban reaction.

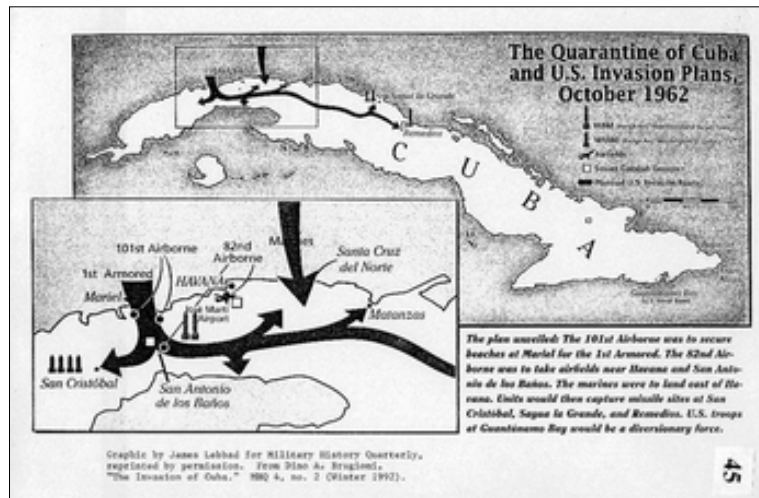
Arguments against Direct Military Action

- (a) It would be regarded as a direct attack against Cuba and the Soviet Union might feel compelled to intervene on Cuba's behalf in order to save face; or react elsewhere.
- (b) In the absence of any direct Cuban attack on the United States or any other OAS country, world opinion might tend to regard the United States action as excessive--particularly in view of our own maintenance of bomber bases around the world and the disparity in size and resources between the United States and Cuba.
- (c) It might well provoke Cuban reaction against Guantanamo and possibly even against the Southeastern United States (presumably by MIGS).

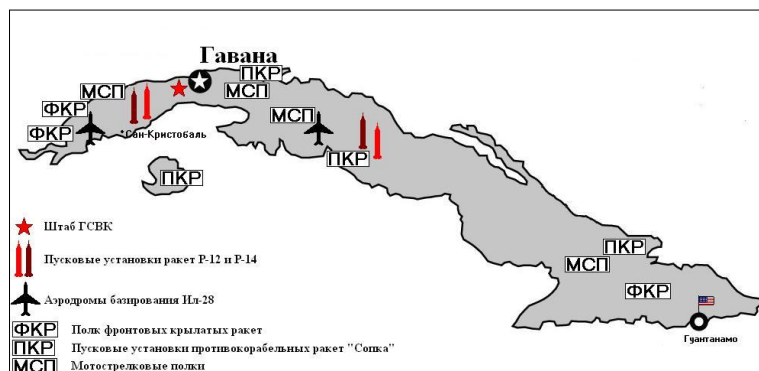
II

~~TOP SECRET~~

2. melléklet. McNamara védelmi miniszter terve a kubai invázióra²³

3. melléklet. Az Anadir-hadművelet erőinek tervezett csoportosítása Kuba területén²⁴

²³ ALLISON, Graham: 50 years after Cuban missile crisis: closer than you thought to World War III. <http://www.esmonitor.com/Commentary/Opinion/2012/1015/50-years-after-Cuban-missile-crisis-closer-than-you-thought-to-World-War-III>; letöltés: 2012.02.12.

²⁴ Операция «Анадирь»: новые детали. <http://topwar.ru/22205-operaciya-anadyr-novye-detali.html>; letöltés: 2014.02.12.

4. melléklet. Szovjet tisztok egy csoportja²⁵

Куба, Бехукаль, **октябрь 1962 г.** Офицеры штаба дивизии на Кубе, слева направо: подполковник Великий М.Г., подполковник Бурдо С.Д., подполковник Осипенко С.П., майор Мухаметшин М.Х., полковник Осадчий И.З., подполковник Гололобов А.А., подполковник Золотарёв В.А., подполковник Ананских В.В., подполковник Гавриков С.Ф., майор Земляникин П.Н., подполковник Боков И.Я., майор Демидов А.Е.

²⁵ Операция „Анадырь”.
<http://www.istpravda.ru/research/152/>; letöltés: 2014.02.12.

5. melléklet. Kennedy elnök beszéde az amerikai néphez 1962. október 22-én²⁶

Good evening my fellow citizens: This Government, as promised, has maintained the closest surveillance of the Soviet military buildup on the island of Cuba.

Acting, therefore, in the defense of our own security and of the entire Western Hemisphere, and under the authority entrusted to me by the Constitution as endorsed by the Resolution of the Congress, I have directed that the following *initial* steps be taken immediately:

First: To halt this offensive buildup, a strict quarantine on all offensive military equipment under shipment to Cuba is being initiated. All ships of any kind bound for Cuba from whatever nation or port will, if found to contain cargoes of offensive weapons, be turned back. This quarantine will be extended, if needed, to other types of cargo and carriers. We are not at this time, however, denying the necessities of life as the Soviets attempted to do in their Berlin blockade of 1948.

Second: I have directed the continued and increased close surveillance of Cuba and its military buildup. The foreign ministers of the OAS, in their communiqué of October 6, rejected secrecy on such matters in this hemisphere. Should these offensive military preparations continue, thus increasing the threat to the hemisphere, further action will be justified. I have directed the Armed Forces to prepare for any eventualities; and I trust that in the interest of both the Cuban people and the Soviet technicians at the sites, the hazards to all concerned of continuing this threat will be recognized.

Third: It shall be the policy of this Nation to regard any nuclear missile launched from Cuba against any nation in the Western Hemisphere as an attack by the Soviet Union on the United States, requiring a full retaliatory response upon the Soviet Union.

Fourth: As a necessary military precaution, I have reinforced our base at Guantanamo, evacuated today the dependents of our personnel there, and ordered additional military units to be on a standby alert basis.

Fifth: We are calling tonight for an immediate meeting of the Organ of Consultation under the Organization of American States, to consider this threat to hemispheric security and to invoke articles 6 and 8 of the Rio Treaty in support of all necessary action. The United Nations Charter allows for regional security arrangements-and the nations of this hemisphere decided long ago against the military presence of outside powers. Our other allies around the world have also been alerted.

Sixth: Under the Charter of the United Nations, we are asking tonight that an emergency meeting of the Security Council be convoked without delay to take action against this latest Soviet threat to world peace. Our resolution will call for the prompt dismantling and withdrawal of all offensive weapons in Cuba, under the supervision of U.N. observers, before the quarantine can be lifted.

Seventh and finally: I call upon Chairman Khrushchev to halt and eliminate this clandestine, reckless, and provocative threat to world peace and to stable relations between our two nations. I call upon him further to abandon this course of world domination, and to join in an historic effort to end the perilous arms race and to transform the history of man. He has an opportunity now to move the world back from the abyss of destruction-by returning to his government's own words that it had no need to station missiles outside its own territory, and withdrawing these weapons from Cuba-by refraining from any action which will widen or deepen the present crisis-and then by participating in a search for peaceful and permanent solutions.

²⁶ President John F. Kennedy's Speech Announcing the Quarantine Against Cuba, October 22, 1962. <https://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/kencuba.htm>; letöltés: 2014.02.16.

6. melléklet. Hruscsov beszéde a kubai válságról 1963. május 24-én²⁷

No matter how much imperialist reaction, headed by the United States, tries to stop or check the great revolutionary process of liberation of mankind, it is powerless to do so. People fighting for their freedom and independence are strong enough to defend their gains with the backing of all the forces of peace and socialism. This was convincingly demonstrated by what took place in the Caribbean towards the end of last year.

Today, six months later, the extent of the danger threatening peace as a result of the treacherous actions of the aggressive forces of American imperialism has become even clearer. At that time, the bellicose circles in the United States took steps which brought mankind to the brink of world thermonuclear war.

The Caribbean crisis was one of the sharpest clashes between the forces of socialism and imperialism, the forces of peace and war in the entire post-war period. When they prepared their invasion of Cuba, the American belligerents thought that the Soviet Union and other socialist countries would not be able to render effective aid to the Cuban Republic.

The imperialists reckoned on the geographical remoteness of Cuba from the socialist countries allowing them to utilise their overwhelming military superiority in this area and attack the Cuban people and wipe out their revolutionary gains. As everyone is aware the American imperialists are no greenhorns when it comes to suppressing the liberation struggle in Latin America and other areas of the world.

The imperialists' plans to strangle the Cuban revolution came to grief thanks to the firm stand of the Cuban Government headed by Comrade Fidel Castro, the fighting solidarity of the Cubans, the military might of the Soviet Union and the powerful political and moral support of the socialist countries and all the peace-loving forces which joined the united front to defend the heroic Island of Freedom.

Due to the fact that a real danger arose of an open conflict between two nuclear Powers, the Soviet Union and the U.S.A., the Cuban crisis turned from a local one to a world crisis. In these circumstances it was necessary to seek a way out of the situation on the basis of sensible compromise.

The settlement of the crisis in the Caribbean meant upsetting the plans of the American military clique.

The unity and solidarity of all peoples who came together to repulse the most aggressive and reckless imperialist circles tied the hands of those who were ready to doom millions of people to death and destruction just because of their own selfish interests.

This was the triumph of the policy of peace and peaceful coexistence, thanks to which the revolutionary gains of the Cuban people were successfully defended, the prestige of the socialist countries was raised even higher and the threat of world thermonuclear war, which would have resulted in untold suffering, sacrifice and destruction to people of every country, was averted.

In the United States of America, we hear again the voices of the „wild men” calling for a blockade and even an armed attack on Cuba. Some Senators and the Pentagon leaders have been talking of the need to conduct a more tough policy in relation to Cuba. All this cannot but put us on our guard. Are these big noises once more thinking of creating a crisis like the one which existed in the Caribbean last October?

²⁷ Speech by Nikita Khrushchev on the Cuban crisis (23 May 1963).
http://www.cvce.eu/obj/speech_by_nikita_khrushchev_on_the_cuban_crisis_23_may_1963-en-7a223f24-7d74-434c-928b-85724626734d.html; letöltés: 2014.02.22.

I must declare with the utmost gravity that if the U.S. Government does not display the necessary common sense and appreciation of the situation and lets itself be dragged onto a dangerous path, an even more threatening situation could occur in the world than did last October. If the bellicose imperialist forces were to create such a situation it would apparently be considerably more difficult to find a way out of the crisis than in 1962.

A violation of the pledges given by the United States of America could only be judged as perfidy.

It would gravely undermine good faith and would thus make the possibility of reaching agreement harder. From this it is obvious that if the Government of the United States of America does not firmly adhere to the agreement which has been reached and aggravates the situation, peace may hang by a more slender thread than at the time of last year's Caribbean crisis.

If this happens we shall be obliged to carry out our international duty, our pledges to the fraternal Cuban people and come to their aid. We declare with the utmost gravity: „Don't play with fire, gentlemen, and don't play with people's destinies!”

We consider that a normalisation of the Caribbean situation could be achieved on the basis of the implementation of the five points put forward by Fidel Castro, Prime Minister of the Revolutionary Government of the Republic of Cuba. The just demands of the Cuban people are supported by the Soviet Union, by all the socialist countries and by all progressive mankind.

(Speech at a Cuba-U.S.S.R. Friendship Meeting, May 23, 1963. Pravda, May 24, 1963.)

7. melléklet. Hruscsov beszéde a kubai válság megoldásáról²⁸

После этих двух посланий конфликт начал спадать. 28 октября Н. С. Хрущев заявил президенту США Дж. Кеннеди, что для того, „чтобы скорее завершить ликвидацию опасного конфликта для дела мира, чтобы дать уверенность всем народам, жаждающим мира, чтобы успокоить народ Америки, который, как я уверен, так же хочет мира, как этого хотят народы Советского Союза, Советское правительство, в дополнение к уже данным ранее данным указаниям о прекращении дальнейших работ на строительных площадках для размещения оружия, отдало новое распоряжение о демонтаже вооружения, которое Вы называете наступательным, упаковке его и возвращении его в Советский Союз. Я с уважением и доверием отношусь к Вашему заявлению, изложенному в Вашем послании 27 октября 1962 г. , что на Кубу не будет совершено нападения, не будет вторжения, причем не только со стороны Соединенных Штатов, но и со стороны других стран западного полушария. как сказано в Вашем послании. Тогда и мотивы, побудившие нас к оказанию помощи, такого характера Кубе, отпадают.”

²⁸ Кризис в советско-американских отношениях. Мир на грани войны.
<http://русская-сила.рф/others/cuba2.shtml>; letöltés: 2014.02.22.

AZ ENERGIAFÜGGŐSÉG BIZTONSÁGI KOCKÁZATAI – A FÖLDGÁZ

1. Bevezetés

Egy műveleti terület felderítő előkészítésében, illetve értékelésében fontos tényezőként szerepel az energiaellátás, illetve az ehhez kapcsolódó kulcsfontosságú infrastruktúrák feltérképezése.

Az energiaellátást a legmagasabb szinten célszerű vizsgálni ahhoz, hogy a kép teljes legyen. A kérdést ehhez először globálisan kell értelmezni, majd csak ez után a kiválasztott régiót/régiókat és az országot. Az energiaellátás egy ország stratégiájának egyik alappillére. **A stabil energiaellátás határozza meg egy ország energiabiztonságát.** Az ellátás részét képezi a kitermelő régió és a tranzitországok stabilitása gazdasági, politikai és biztonsági értelemben is. A vizsgálatkor ezen tényezőket mindenképpen figyelembe kell venni. Energia nélkül egy társadalom működésképtelen. **A kívánt energiabiztonság elérhető egy jól meghatározott energiapolitikával.**

Az energiapolitikának három prioritása van: az olcsó energiaellátás, az ellátás biztonsága, valamint a környezetvédelmi kívánalmak. Véleményem szerint ezek a tényezők határozzák meg leginkább egy nemzet energiastratégiáját. Magyarország energiapolitikája az Európai Unió hármas céljához illesztette az energiastratégiáját. 2007-ben a Bizottság közleménybe¹ foglalta az európai energiapolitika cselekvési területeit, kihívásait, valamint a jelenleg is hatályos hármas célt: **a fenntarthatóságot, a versenyképességet és az ellátásbiztonságot.**

A mindenkori kormány feladata, hogy ezeket a célokat figyelembe véve az ország energiapolitikáját az adott szakhatóságokon keresztül – Magyarországon jelenleg ez a Magyar Energetikai és Közmű-szabályozási Hivatal (MEKH) – kialakítsa, és ha kell, változtassa úgy, hogy a prioritások mindegyike megvalósuljon.

Egy ország energiaellátásának meghatározó eleme az **energiamix, és annak folyamatos felülvizsgálata és igazítása az aktuális gazdaság- és biztonságpolitikai helyzethez.** Az energiamix elemeinek megválasztásakor – biztonsági szempontból – **nem csak az ár számít, hanem a beszerzési hely és a tranzitországok biztonságpolitikai helyzete, stabilitása, a velük való kapcsolat, valamint a fogyasztói igények.**

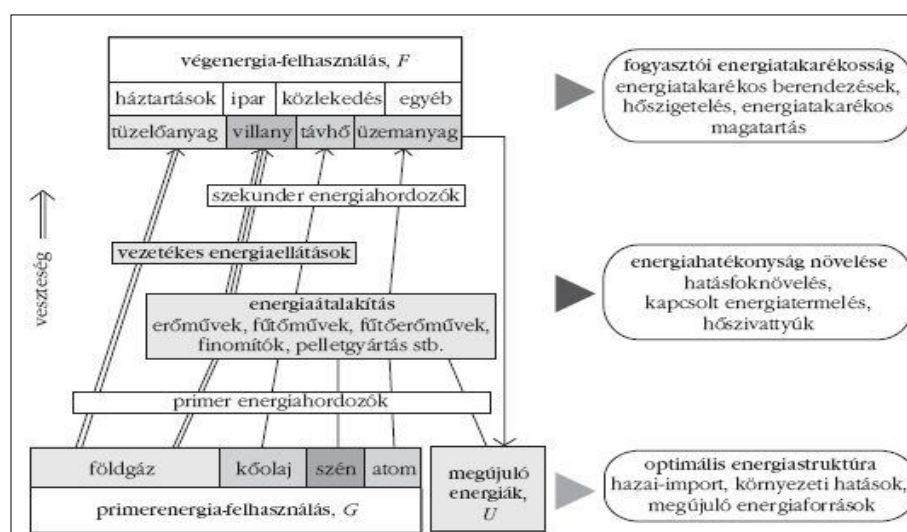
Ezek összességét tekintve, az energiaellátás biztonsági kihívást és egyben kockázatot is jelent.

¹ A Bizottság közleménye az Európai Tanácsnak és az Európai Parlamentnek: európai energiapolitika. COM(2007) 1 végleges. Európai Közösségek Bizottsága, Brüsszel, 2007.01.10.
<http://www.bitesz.hu/dokumentumtar/publikus-dokumentumok/europai-energiapolitika/details.html>;
letöltés: 2013.04.19.

Általánosságban megállapítható, hogy az energiaigény egy gazdaság fejlődésével arányosan nő. Feltételezhető, hogy a világgazdasági válságból történő kilábalás után – a kelet-közép-európai régióval együtt – Magyarország gazdaságilag növekedési pályára áll, tehát energiaigénye ezzel arányosan növekedni fog. Az **energiafüggőség** kialakulhat úgy, hogy a primer energiahordozók beszerzésében, illetve kitermelésében valamilyen okból változás áll be. Ez lehet a beszerzési ár változása – ami magában foglalja a hazai előállítást –, a primer energiahordozók készletének kimerülése, az import külső korlátozása vagy leállás a szállításban. Ezen okok visszavezethetők a gazdasági, a politikai, a környezeti vagy a biztonsági helyzetben beállt változásokra.

2. Az energiaellátás rendszere

Egy zárt fizikai rendszer teljes energiája megmarad. Az energiaellátás és -fogyasztás több egymást kiegészítő, egymásra ható elemből áll, amelyek rendszert alkotnak, és a zártág egyrészt a vizsgálat terjedelmének a függvénye, másrészt a peremfeltételek meghatározásával biztosítható.

1. ábra. Az energiaellátás rendszere, energetikai célok²

Az energiát általában abban a formában használják fel, ahogyan azt a természetből nyerik. A természetből nyert energiát **primer energiának** nevezzük. Ezen energiák közé tartoznak a kimerülőben lévő ásványkincsek, mint pl. a kőolaj, a földgáz, a szén és az urán. Ezekből a primerekből – a felhasználás céljától függően – egy vagy több lépésben átalakított energiát **végenergiának** nevezzük.

² BÜKI Gergely: A Földben termelt energia hasznosítása, avagy a biomassza és a földhő hasznosítása. p. 182. <http://www.world.k.fki.hu/fszemle/archivum/fsz1006/buki1006.html>; letöltés: 2013.04.18.

A modern világban ezen anyagok közül a földgáz az egyetlen, amely primer és egyben végenergia is.

Az átalakítást egy energiaátalakító berendezéssel vagy üzemmel hajtják végre. Ezen berendezések közé tartoznak az erőművek. Az átalakító berendezések közül azok a legfontosabbak, amelyek villamos- és hőenergiát termelnek, mert ezeket az ember az aktuális igényei szerint közvetlenül hasznosítható mechanikai munkává tudja alakítani. Az **energiafelhasználók** csoportjában megkülönböztetjük az **ipari fogyasztókat**, a **lakossági fogyasztókat**, a **közlekedést** és az **egyéb felhasználókat**. Az ipari fogyasztók az elsődleges felhasználók, utánuk következik a lakosság.³

„A felhasznált primer energiafajták arányait technikai, gazdasági, környezetvédelmi, biztonsági, politikai követelmények együttese szerint kell optimalizálni.”⁴

Megállapítható, hogy csökken az energiabiztonsági kockázat, ha az országban lévő erőművek minél többféle primer energiaforrást használnak. További csökkentő tényező az is, ha ezekből a primer energiákból nagyobb készletek, tartalékok állnak rendelkezésre. Ezt viszont gondosan meg kell tervezni, fel kell építeni, mert nem lehet egyik napról a másikra megrendelni egy erőmű üzemeltetéséhez egy-két napi vagy heti energiát (tüzelőanyagot). Ezen energiák beszerzése hosszabb folyamat, hosszú és rövid távú szerződések alapján kerülnek beszerzésre.

2.1. A földgáz definiálása

A földgáz szintelen, szagtalan gáz, amelynek elégetésével energiát nyerünk. A földgáz égésterméké túlnyomó részt CO₂ és víz, ezen túl csak minimális mennyiségű szennyező égéstermékét tartalmaz. A föld alatt és a tengerek mélyén szerves anyagok bomlási termékeként keletkezett.⁵ Összetevője 70–90%-ban **metán (CH₄)**, 0–20%-ban **etán (C₂H₆)**, **propán (C₃H₈)**, **bután (C₄H₁₀)**, 0–8%-ban **széndioxid (CO₂)**, továbbá **oxigén (O₂)**, **nitrogén (N₂)**, **hidrogén-szulfid (H₂S)** és nyomelemként **nemesgázok (Ar, He, Ne, Xe)**.⁶

Keletkezése után a földgáz a kőzetek repedésein keresztül a fedőkőzetek által határolt mezőkbe szivárgott át. Jelenleg a földfelszín – beleértve a tengerek, óceánok fenekét is – alatt néhány métertől több mint 5000 méteres mélységig megtalálható. Itt a földgáz nyomása meghaladhatja a 300 bárt, hőmérséklete pedig a 180°C fokot. Ez szorosan összefügg a lelőhely mélységével. Leggyakrabban a kőolaj lelőhelyein található meg, de léteznek tisztán földgázt tartalmazó mezők is.⁷

³ Magyar Energetikai és Közmű-szolgáltatási Hivatal: Vészhelyzeti Terv, Magyarország.
http://www.mekh.hu/gcpdocs/62/Földgáz/MEH_Vészhelyzeti_Terv_HU.pdf; letöltés: 2013.04.19.

⁴ Áttekintés Magyarország energiastratégiájáról. p. 18.

⁵ Földgáz: A környezetkímélő energia forrása.

http://www.foldgaz.hu/Amit_a_foldgazrol_tudni_kell/Mi_a_foldgaz.aspx; letöltés: 2013.04.12.

⁶ NaturalGas.org.

<http://naturalgas.org/overview/background/>; letöltés: 2013.04.17.

⁷ Földgáz: A környezetkímélő energia forrása.

http://www.foldgaz.hu/Amit_a_foldgazrol_tudni_kell/Mi_a_foldgaz.aspx; letöltés: 2013.04.12.

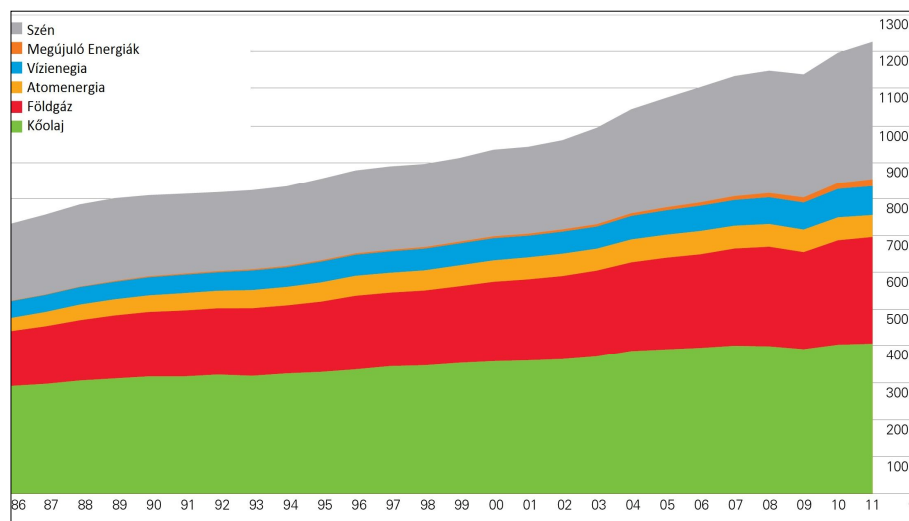
„Egységnyi (1 m³) földgáz teljes mértékű elégetéséhez megközelítőleg 10 m³ levegő szükséges, és tökéletes égése során nem keletkezik füst, sem korom, sem pedig hamu.”⁸

A földgáz környezeti hatását tekintve nagyon tiszta, elégetésekor nem keletkeznek szennyező anyagok, csak széndioxid (amely üvegházhatású gáz). Az egyik legtisztább energiahordozó. Ellentétje a kőolaj és a szén, amelyek felhasználásakor jelentős mennyiségű egészségkárosító anyag (elsősorban kén-származékok) keletkeznek, a tökéletlen égésről nem is beszélve.

2.2. A földgáz elhelyezése az energiamixben

A világ energiamixében a földgáz 21,4%-ban van jelen. 1973 és 2010 között ez az érték 5,4 százalékponttal emelkedett.⁹

Magyarország energiamixében a földgáz 46%-ot tesz ki, míg 24%-át az olaj. A hazai villamosenergia-termelés közel 38%-a földgázból származik. A magyar háztartások 74%-ban használnak földgázt, ebből 58% a helyi közvetlen gázfelhasználás.¹⁰

2. ábra. A világ energia-fogyasztása, millió tonna egyenértékben¹¹

⁸ Földgáz: A környezetkímélő energia forrása.

http://www.foldgaz.hu/Amit_a_foldgazrol_tudni_kell/Mi_a_foldgaz.aspx; letöltés: 2013.04.12.

⁹ BP Statistical Review of World Energy, June 2012.

¹⁰ Áttekintés Magyarország energiastratégiájáról.

¹¹ BP Statistical Review of World Energy, June 2012.

2.3. A gázfajták bemutatása, felhasználási területei

A földben többfajta gáz található, amelyek különböző módon kategorizálhatók. Én az USGS¹²-féle meghatározásokat vettem alapul, amelyet az EIA¹³ is használ.

Az első kategória a **nem kapcsolt gázfajta (non-associated gas)**, amely a hagyományos földgázmezőknél lelhető fel.

A második a **kapcsolódó oldott gáz (associated-dissolved gas)**, amely az olajmezők közelében van, vagy azokkal együtt található.

A harmadik a **nem hagyományos gáz (continous vagy unconventional gas)**, amelybe a **szénágyas metángáz (coal bed methane gas)**, a **palagáz (shale gas)**, a **kötött gázok (tight gas)** és a **gázhidrát** tartoznak.

A nem hagyományos gáz halmazában megkülönböztethető még a természetes gáz és a mesterséges gáz.

A felsorolásban a gázfajták közül a palagázt emelném ki, mert a szakemberek szerint ez a gázfajta a közeljövőben megváltoztatja a földgáz piacát.

A palagáz

A palagáz a földgáz környezetében fordul elő, de nem nagy üregekben, hanem a kőzetek között helyezkedik el, viszont nem feltétlenül fordul elő hagyományos gáz- és olajmezők közelében.

Jelenleg a palagázt vízszintes fúrás és hidraulikus repesztés technikájával hozzák a felszínre. A palagáz kitermelése egy teljesen új fejezetet nyithat a gázpiacon. Évtizedek óta tudnak a létezéséről, de a technológia még nem volt elég fejlett és főként gazdaságos ahhoz, hogy elkezdjék a kitermelését.

Megemlítendő a palagáz kitermelésének környezetre gyakorolt hatása. Sok szakember szerint káros, mivel a repesztés során alkalmazhatnak vegyi anyagokat is, amelyek a föld mélyére kerülve környezeti károkat okozhatnak, továbbá fennáll a veszélye a repesztések által kiváltott földrengéseknek is.

Piaci szempontból felfutó termék, mivel a technológia fejlődésével egyre olcsóbb a kitermelése, így versenyképes lesz a földgázzal, ezért a jövőben átalakíthatja a gáz- és az energiapiacot. Barack Obama, az Amerikai Egyesült Államok elnöke nagy reményeket fűz hozzá, és fényes jövőt vizionál a palagáznak.¹⁴

¹² United States Geological Survey – az Amerikai Egyesült Államok Földtani Intézete.
<http://www.usgs.gov/>; letöltés: 2013.04.15.

¹³ Energy Information Administration – az Amerikai Egyesült Államok Energiaügyi Hivatala.
<http://www.eia.gov/>; letöltés: 2013.04.15.

¹⁴ Der Spiegel: Full Throttle Ahead: US Tips Global Power Scales with Fracking (translated from the German by Christopher Sultan).
<http://www.spiegel.de/international/world/new-gas-extraction-methods-alter-global-balance-of-power-a-880546.html>; letöltés: 2013.04.21.

A folyékony gáz (LNG)

Angol megfelelője az LNG, azaz *Liquified Natural Gas*. Előállításánál cseppfolyósítják a földgázt mínusz 173°C-on.¹⁵ Az átalakítás során kivonják belőle az oxigént, a széndioxidot, a ként és a vizet, így majdnem tiszta metánná válik. Az átalakítás célja a szállíthatóság nem vezetékös úton. A szállítás ebben a formában jelenleg vízi úton történik.¹⁶

A sűrített földgáz (CNG)

Angol megfelelője a CNG, azaz *Compressed Natural Gas*. A közlekedési szektorban világszerte gyorsan terjedő új, sokat ígérő üzemanyagfajta.¹⁷

A biogáz

A biogázt mesterséges úton állítják elő, tehát nem tartozik a kitermelendő gázok kategóriájába. Sok szakirodalmi forrás a megújuló energiák közé sorolja. A biogáz termelése általában három eljárással történik: egyrészt szerves hulladékokból, másrészt szennyvíz-iszapból, harmadrészt települési szilárdhulladéklerakókból nyerik. Mindhárom eljárásnál elsődleges szempont a környezetvédelmi előírások érvényre juttatása, a bomló anyagok (mindenekelőtt a metán) környezetbe jutásának megakadályozása. Szállítása korlátozott, mert az összetétele nem engedi meg, hogy a biogáz a földgázhálózatba biztonságosan beengedhető legyen. A legtöbb biogáz-üzem a keletkezett gázt kazánban vagy gázmotorban tüzei el, ezzel villamos áramot, illetve hőt termel.¹⁸ A sűrített biogáz (*Compressed Biogas – CBG*) a biogáz tisztított formája, összetétele nagyjából megegyezik a földgázéval.¹⁹

Az LPG

Az LPG, azaz a *Liquified Petroleum Gas* folyékony halmazállapotú szénhidrogén-gázok elegye. Magyarországi megnevezése PB-gáz. Ez a termék állhat propánból, butánból vagy a kettő keverékéből. Mivel az összetétele nagyon egyszerű, az összes alternatív energiahordozó közül a legmagasabb fűtőértékkel rendelkezik. A földgázmezők gázfeldolgozó üzemében és a kőolaj-finomítóknál választják le a nyersolajból és a nyers földgázból a propánt (C₃H₈) és a butánt (C₄H₁₀).²⁰ Ezekből háromféle termék kerül kereskedelmi forgalomba: a **propángáz**, amely közel tiszta (minimum 95 tömegszázalékban) propán és propén; és a **butángáz**, amely közel tiszta (minimum 95 tömegszázalékban) bután és butén; a **PB-gáz**, amely a propán és a bután keveréke, de legfeljebb 60 tömegszázalékban tartalmaz butánt.²¹ A PB-gáz normál légnyomáson légnemű, csak nagyon alacsony hőmérsékleten vagy nagy nyomáson válik cseppfolyóssá. A gázt általában nagy

¹⁵ Egyes források szerint 160 C.

¹⁶ NaturalGas.org: LNG. <http://www.naturalgas.org/lng/lng.asp>; letöltés: 2013.04.21.

¹⁷ CNG Port. Mi a CNG? <http://www.cngport.hu/tudastar/mi-a-cng.html>; letöltés: 2013.04.21.

¹⁸ Magyar Energetikai és Közmű-szolgáltatási Hivatal: Vészhelyzeti Terv; Magyarország. http://www.eh.gov.hu/gcpdocs/62/F%C3%B6ldg%C3%A1z/MEH%20V%C3%A9szhelyzeti%20Terv_HU.pdf; letöltés: 2013.04.19.

¹⁹ CNG Port – Mi a CNG? <http://www.cngport.hu/tudastar/mi-a-cng.html>; letöltés: 2013.04.21.

²⁰ Primagáz Zrt. Mi a PB-gáz? <http://www.primagaz.hu/index.php?pid=3>; letöltés: 2013.04.21.

²¹ Uo.

nyomáson, cseppfolyós formában tárolják, ami megkönnyíti szállítását, palackban vagy tartályban történő tárolását.²²

2.4. A földgáz útja a felhasználóig

A földgáz útja a felhasználóig egy folyamat, amely két, esetleg három részre bontható: (angolul) **Upstream**, **Midstream** és **Downstream**.

Az **Upstream** foglalja magában az energiahordozók **felkutatását és kitermelését**, a **Midstream** a **szállítást és a tárolást**, a **Downstream** pedig az **elosztást, a használhatóvá tételt és az értékesítést**.

kutatás
kitermelés
Upstream

szállítás
tárolás
Midstream

elosztás
kereskedelem
Downstream

3. ábra. A földgáz útja a felhasználóig
(Szerk.: Koleszár István)

A földgázt a természetből történt kinyerése után különböző eljárásokkal megtisztítják a szennyező anyagoktól: a víztől, más gázoktól, a kőolaj-, illetve mechanikai szennyeződésektől, hogy tárolható, illetve szállítható állapotba kerüljön. **A gáz elsősorban** a korábban megépített nagy átmérőjű nemzetközi **gázszállító vezetékrendszereken**, illetve **kisebb részben** folyékony halmazállapotban (**LNG**) a speciálisan erre a célra kialakított tartályhajókon jut el a nemzeti gázszállító rendszerekig. Folyamatban van az LNG vasúti, illetve közúti szállítását lehetővé tevő képesség kialakítása, de ezek a módszerek egyelőre nagyon költségesek. A megfelelő átalakítás után a kereskedők közvetítésével gázelosztó vezetéseken vagy egyéb alternatív módon tárolva jut el a gáz a fogyasztókig.

A vezetékes szállítás olcsóbb, és kisebb kockázattal rendelkezik a cseppfolyóssal szemben.

A világ földgázszállításának háromnegyede vezetéken keresztül történik. A vezetékkel való ellátottság főleg Európát, Euráziát és Észak-Amerikát jellemzi. A fő vezetékrendszer Európa felé Oroszországból indul. Európában a fő fogyasztók közé Németország, Olaszország és Nagy-Britannia tartozik. Ezek az országok főleg vezetéken kapják a gázt Oroszországtól, Norvégiától, Hollandiától és Algériától.

²² Primagáz Zrt. Mi a PB-gáz? <http://www.primagaz.hu/index.php?pid=3>; letöltés: 2013.04.21.

2.4.1. A vezetékes szállítás technikai része

A nemzeti szabályozás alapján a gázzállítást külön vállalat végzi a kiépített rendszerén keresztül. Ezen **rendszer részei a betáplálási pontok, a kompresszorállomások, a vezetéki csomópontok, a nagynyomású vezetékrendszer és a gázátadó állomások.**

A **nagynyomású vezetékrendszer** látja el a gázszolgáltató vállalatokat, az erőműveket, illetve az ipari fogyasztókat. A nagynyomású vezetékrendszerbe a gáz – a betáplálási pontokon keresztül – külföldi forrásokból, gázmezőkből, illetve gáztárolókból kerül be. Magyarországon ez a rendszer több mint 5784 km hosszúságú acél csővezetékéből áll, amely jellemzően 63 bar (egyes esetekben 75 bar) alatti nyomáson működik.²³

A vezetékrendszer részeként a **beépített kompresszorállomásokon** gázturbina meghajtású **centrifugál kompresszorok** – a gáznyomás megemelésével növelve a rendszer kapacitását – juttatják el a gázt a csővezetéken keresztül a fogyasztókhoz.²⁴

Magyarországon jelenleg hat kompresszorállomás működik. A vezetékhalózat kapcsolódási pontjain vannak a fő **földgázzállítási csomópontok**, amelyek a földgáz szétosztását, továbbítását szolgálják az elosztó vezetékek felé.

A vezetékrendszeren szállított földgáz kiadása a **gázátadó állomásokon** történik. Magyarországon jelenleg közel 400 gázátadó állomás működik, amelyek legfontosabb feladata, hogy ellenőrzött módon, folyamatosan szállítsák és adják át a gázt a csatlakozó rendszerüzemeltetőknek és a közvetlen ipari fogyasztóknak. Minden betáplálási és kiadási ponton méréssel ellenőrzik a földgáz mennyiségét és minőségét.²⁵

Magyarországon a rendszerirányító központ Siófokon van, ahol 6 db területi távvezetéki üzemben komplett telemechanikai, távfelügyeleti rendszer működik. A törvény által meghatározott szagosítás is itt történik. Az acél távvezeték-hálózat teljes egészére kiterjedő katódvédelmi rendszer üzemel, amelynek feladata a vezetéki korrózió megakadályozása.²⁶

2.4.2. Az alternatív szállítás technikai része

Mint ahogy már említettem, a gázt megfelelő átalakítás után cseppfolyósá alakítják (LNG), majd betáplálják a szállítóeszközbe. Az eszköz a célállomásra érve kitárolja a cseppfolyós gázt, majd újra gázhalmazállapotúra alakítják.²⁷ Ezekhez az átalakításokhoz, illetve ki- és betápláláshoz **LNG-terminálokat** alkalmaznak. Ezeknek a termináloknak stratégiaileg fontos szerepük van.

²³ Magyar Földgázzállító Zrt.: A vezetékrendszer leírása.
<http://fgsz.hu/content/szallitorendszer-leirasa>; letöltés: 2013.04.19.

²⁴ Uo.

²⁵ Uo.

²⁶ Uo.

²⁷ Megjegyzés: kivétel, ha a végfelhasználó cseppfolyós formában tart rá igényt.

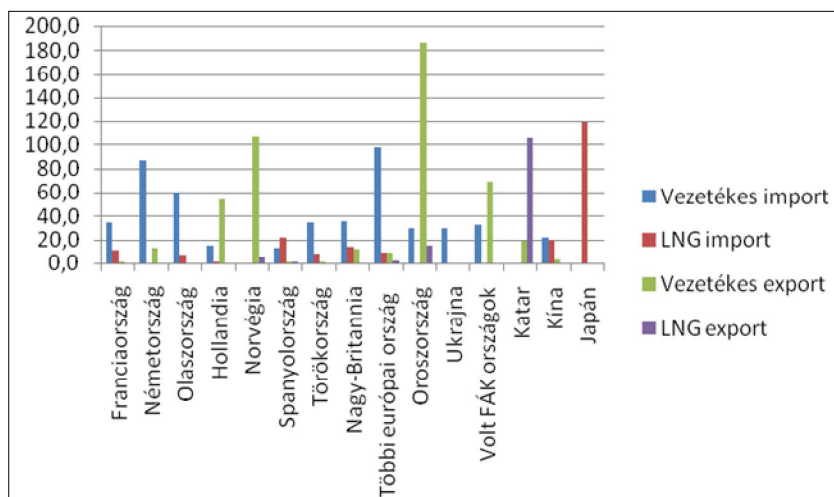
3. A világ gázkereskedelme

	Vezetékes	LNG	Vezetékes	LNG
Milliárd m ³	import	import	export	export
Amerikai Egyesült Államok	83,8	4,9	45,1	0,8
Kanada	27,5	1,8	83,8	-
Mexikó	17,6	4,8	0,0	-
Trinidad és Tobago	-	-	-	19,1
Dél- és Közép-Amerika	16,9	15,2	16,9	5,8
Franciaország	35,0	10,3	1,2	0,22
Németország	86,8	-	12,5	-
Olaszország	59,7	7,1	0,1	-
Hollandia	14,5	0,8	54,5	-
Norvégia	-	-	106,6	4,7
Spanyolország	13,3	21,4	0,7	1,2
Törökország	34,9	7,7	0,6	-
Nagy-Britannia	35,4	13,7	12,0	-
A többi európai ország	97,6	8,2	9,3	1,7
Oroszország	29,8	-	185,9	14,8
Ukrajna	29,8	-	-	-
A többi FÁK-állam	32,3	-	68,8	-
Katar	-	-	19,2	105,4
A többi közel-keleti ország	29,2	4,6	8,4	25,9
Algéria	-	-	34,8	15,3
A többi afrikai ország	6,0	-	11,0	38,8
Kína	21,44	20,0	2,81	-
Japán	-	118,79	-	-
Indonézia	-	-	10,22	25,04
Dél-Korea	-	49,7	-	-
A többi ázsiai és óceániai ország	34,1	38,8	21,0	69,0
Világ összesen	705,5	327,9	705,5	327,9

4. ábra. A világ gázkereskedelme 2012-ben²⁸
(Szerk.: Koleszár István)

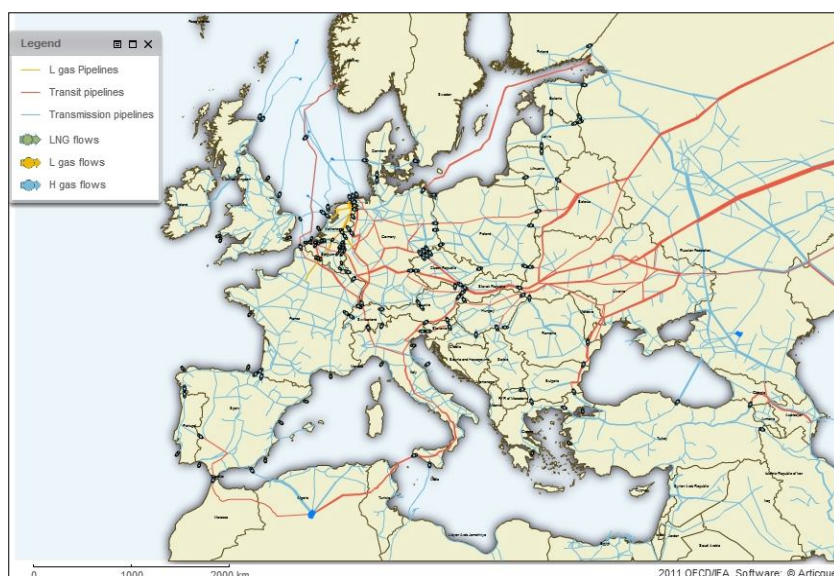
Világviszonylatban a kereskedelem 68,3%-a vezetéken keresztül halad. Ezen rendszer legnagyobb része az európai régióban található, ahol a fő exportőr Oroszország és Norvégia. A régióban figyelmet érdemel Norvégia, amelynek a gázfogyasztása minimális, viszont a régióban a második legnagyobb exportőr. A fő importőr a régióban Németország.

²⁸ BP Statistical Review of World Energy, June 2013.
http://www.bp.com/content/dam/bp/excel/Energy-Economics/statistical_review_of_world_energy_2013_workbook.xlsx; letöltés: 2014.05.19.

5. ábra. A világ gázkereskedelmében részt vevő főbb országok²⁹
(Szerk.: Koleszár István)

3.1. Vezetékes gázszállítás

6. ábra. Az eurázsiai régió vezetékes gázellátása³⁰

²⁹ BP Statistical Review of World Energy, June 2013.
http://www.bp.com/content/dam/bp/excel/Energy-Economics/statistical_review_of_world_energy_2013_workbook.xlsx; letöltés: 2014.05.19.

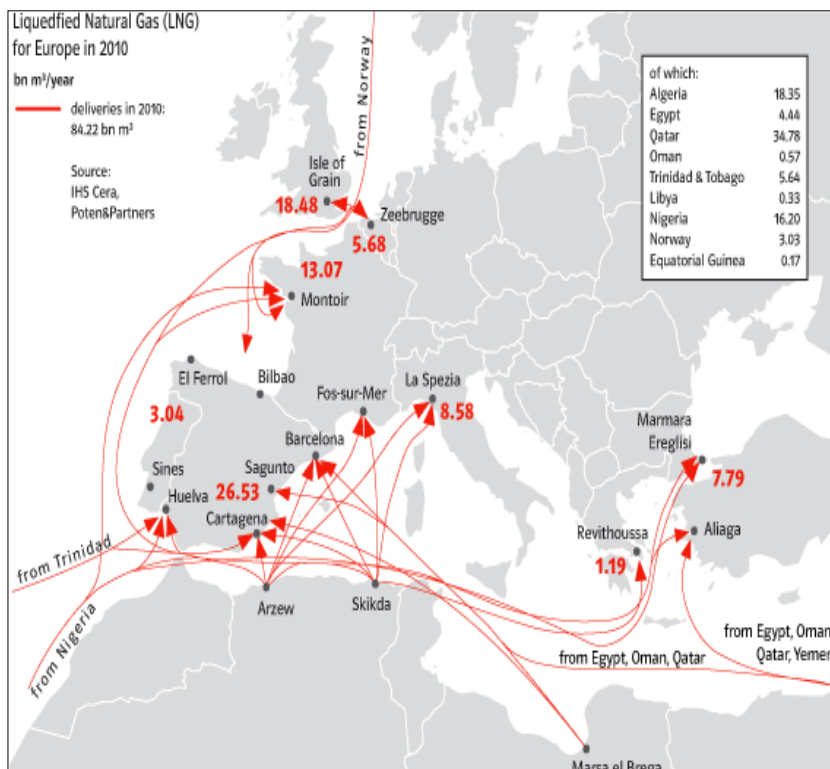
³⁰ International Energy Administration (IEA) – Nemzetközi Energiaügynökség.
<http://www.iea.org/gtf/index.asp>; letöltés: 2013.04.27.

A kelet-közép-európai régiót stratégiai szempontból nézve fontos országok közé tartozik Ukrajna, Fehéroroszország, Szlovákia, Csehország és Ausztria, mivel ezen országokon keresztül mennek a fő gázvezetékek. Különleges pozícióban van Németország, mivel egy közvetlen vezetékkel csatlakozik Oroszországhoz.

A stratégiai tárolók szerepe jelentősen felértékelődik, mert használatukkal kiküszöbölhető egy esetleges gázellátási zavar, illetve egy pénzromlásból adódó áringadozás.

3.2. Indirekt gázszállítás

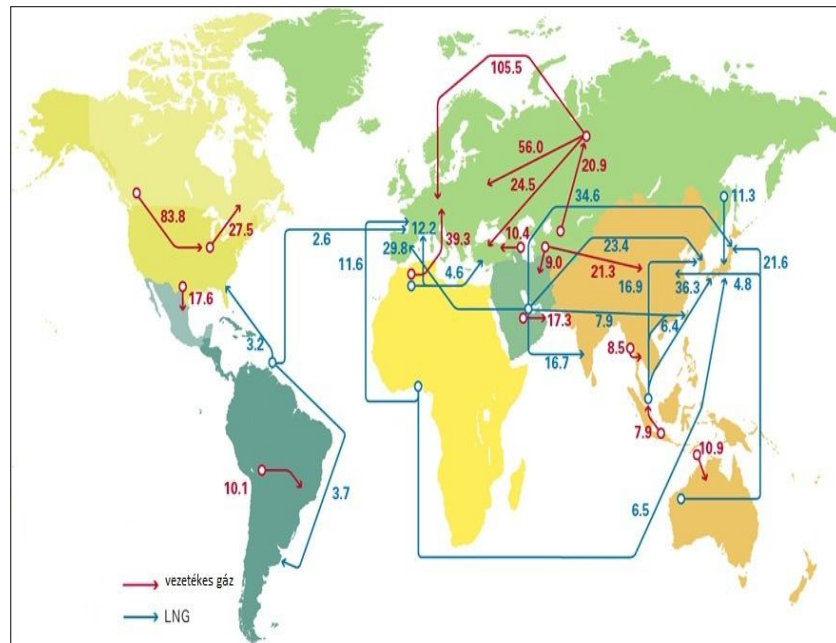
Az LNG a világ gázkereskedelmének 31,7%-át adja. Fő felhasználói Délkelet-Ázsia és Európa. Kiemelt figyelmet érdemel Japán, mivel az atomenergiát kiváltó egyik primer energiája a földgáz, ezen belül az LNG. Ez biztonsági szempontból is figyelmet érdemel, mivel az ország így könnyen elszigetelhetővé válhat, amivel kiadásait is növeli.

7. ábra. EU cseppfolyós gázellátása 2010-ben³¹

³¹ Az EON hivatalos honlapja.
<http://www.eon.com/en/business-areas/gas-supply-and-production/lng/routes-of-transport.htm>;
letöltés: 2013.04.24.

Az EU-országok egy része gázszükségletét LNG-vel elégíti ki. A megrendelők közé tartozik Nagy-Britannia, Spanyolország és Franciaország. Ezen országok nagyrészt Közél-Keletről (Katar, Jemen), illetve Afrikából (Algéria, Nigéria) vásárolnak cseppfolyós gázt.

8. ábra. Gázkereskedelem a világon (Mrd m³) – a fő kereskedelmi útvonalakkal³²

Geo- és biztonságpolitikai szempontból fontos, hogy Oroszország nagyrészt a vezetékes ellátást uralja, az Amerikai Egyesült Államok és szövetségesei pedig a hajózási útvonalakat, vagyis a vizeket.

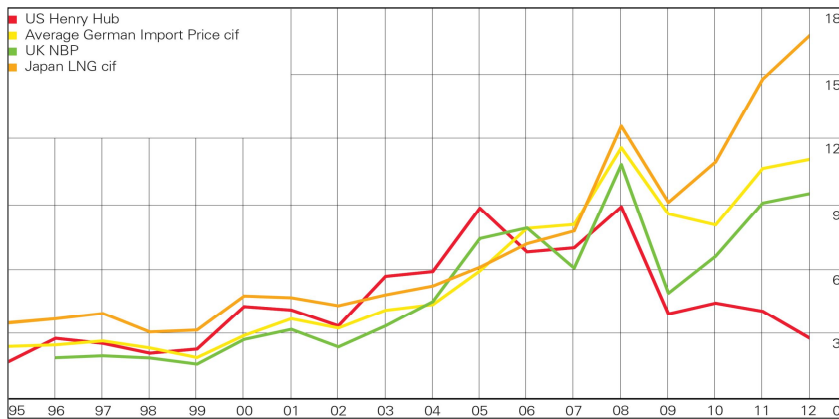
A vizek feletti uralom kérdése a két világhatalom közt az Északi-sark birtoklásáért folytatott küzdelemben fog kicsúcsosodni. Megoldás lehet a felek számára az, hogy a közösen termelik ki a kincseket.

A hajózási útvonalakat biztosítani kell, és ez katonai feladat. Egy országra – főleg a délkelet-ázsiai országokra – nagy nyomást lehet gyakorolni, ha elzárják előlük ezeket az útvonalakat, vagy alternatív útvonalak választására kényszerítik a kereskedőket, ami jelentősen növelné a költségeket.

³² BP Statistical Review of World Energy, June 2013.
http://www.bp.com/content/dam/bp/ppt/Statistical-Review-2013/statistical_review_of_world_energy_2013.pptx; letöltés: 2014.05.19.

3.3. A földgáz világti árának alakulása

A földgáz árazásánál megkülönböztetünk nyers és teljes árat. A nyers ár fedezi a kutatás és a kitermelés költségeit. A teljes ár tartalmazza még a szállítást, a tárolást és a felhasználóhoz történő eljuttatás költségeit is. Az árak régióként eltérőek lehetnek.

9. ábra. Az földgáz árának alakulása (USD/MmBtu)³³

A gáz jelenleg az Amerikai Egyesült Államokban a legolcsóbb, Japánban pedig a legdrágább. Az olló 20 éves távot vizsgálva most nyílt a legnagyobbra! Ez azzal magyarázható, hogy az Amerikai Egyesült Államokban a feltárt készletek együtt nőnek a kitermelés ütemével, ezért az árak egyre alacsonyabbak. Japán a világon a legnagyobb gázimportőr, és a fukusimai katasztrófa következményeként nőtt a fosszilis energia fogyasztása, ezáltal az ország a korábnál nagyobb mértékben van szolgáltatva a piacnak.

Az Amerikai Egyesült Államok belföldi piacán egyes vállalatok leállították a kitermelést, mert az ilyen alacsony ár mellett már nem gazdaságos. A kitermelő vállalatok célja, hogy tudjanak exportálni, mivel a nemzetközi piaci ár növeli a belföldi árakat is. Ezzel szemben a jelenlegi állapot kedvező a nemzetgazdaság számára, mert így a termelési költségek alacsonyabbak.

4. A gázzállítási útvonalak biztonsági kockázatai

A szállítás során figyelembe kell venni az adott régiókon áthaladó útvonalak kockázati tényezőit.

Kockázati tényezőt jelent a régió politikai stabilitása. A kockázat vizsgálata során figyelembe kell venni, hogy az adott országokban a rezsimek mennyire tudják szavatolni a biztonságot a rendfenntartó erőiken keresztül. Ez vonatkozik a fenyegetésnek kitett vezetékhálózatokra és a vízi úton történő szállításra is.

³³ MmBtu – 1 Million British Thermal Unit – 1 millió brit hőegység = 28,263682 m³ gáz. 1 BTU energia szükséges ahhoz, hogy 1 fontnyi víz hőmérsékletét 1 Fahrenheittel emelje.
Cif – Cost+Insurance+Freight – alapár + biztosítási költség + szállítási költség. British Petrol, 2013.

Egy adott terrorcsoport célpontjává válhatnak a hosszúságuk miatt nehezen ellenőrizhető vezetékek, illetve az indirekt szállítás során a tartályhajók. Mindkét esetben a csoportok lehetséges célja elsősorban az anyagi haszonszerzés, illetve a rezsimekre gyakorolt egyéb követelések (foglyok szabadon bocsátása).

5. Gázkrízis Európában

Európában az ukrán válság miatt kialakulóban van egy energiaellátási krízis. Ez több szempontból vet fel problémákat. Elsősorban külpolitikai kérdéseket, mivel a válság miatt felerősödött a viszály a nagyhatalmak között. Ennek technikai eredménye az, hogy a jelenlegi ukrán vezetés nem oroszpartí, ezért a gázt a korábbihoz képest emelt áron kapja, annyit azonban nem hajlandó fizetni. Az orosz fél kilátásba helyezte annak lehetőségét, hogy a 2009-es esetet megismételve szüneteltesse a gázszállítást Ukrajnába, egészen addig, míg az ukrán fél ki nem egyenlíti tartozását. Ez gázellátási krízist hoz létre, mivel a fő gázvezetékek Oroszországból Fehéroroszországba, illetve Ukrajnán keresztül jutnak el Európába.

Ha leállítják a gázszállítást Ukrajna számára, akkor a kelet-közép-európai régió is részlegesen gáz nélkül marad. Ez mindenképp költségnövekedéssel, illetve a régió kockázati besorolásának rontásával járhat.

A krízis Németországot korlátozottan érinti, mert közvetlen vezeték köti össze Oroszországgal. A gázkrízis nagy vesztesei Kelet-Közép-Európa országai.

Az ellátás biztonságát a diverzifikáció és a reverz gázszállítás biztosíthatja.

Összefoglaló

Egy ország ellátásbiztonságának szempontjából a megfelelő energiamix kialakítása kulcsfontosságú. A „több lábbon állást” úgy kell kialakítani, hogy az legyen fenntartható, versenyképes és biztonságos. A biztonság nemcsak a fizikai (technikai) biztonságot jelenti, hanem a stratégiai ellátásbiztonságot is. Egy ország akkor van energiaellátási szempontból biztonságban, ha rendelkezik primer energiahordozókkal, azok forrásai biztosak és jó áron beszerezhetőek. Szükséges stratégiai tartalékok képzésére és üzleti célú tárolásra egyaránt alkalmas tárolói kapacitás is. Nagyon fontos az energiahordozó forrása, hogy onnan minden körülmények között folyamatos legyen az ellátás, történjen az direkt vagy indirekt módon.

Általánosságban elmondható, hogy ma még mindig a fosszilis energiahordozók a legolcsóbbak a világon (nettó árat figyelembe véve), ezen belül a földgáznak van nagyobb jövője a kőolajjal szemben. Nem csak azért, mert az ára csökkenő tendenciát mutat, hanem azért is, mert tisztább primer energiahordozó.

A következőkben dr. Zsuga Jánost idézném: „*Van egy jó hírem meg egy rossz. A jó hír az, hogy gáz van. Több mint 100 évre elegendő. A rossz hír pedig az, hogy nem jó helyen...*”³⁴

³⁴ ZSUGA János: A földgázszállítás jelene és jövője ellátásbiztonság szempontjából. Előadás, Energiabiztonság és Nemzetbiztonság konferencia, NKE, Budapest, 2012.11.28.

Ezt a következtetést a legtöbb OECD-ország elmondhatja, mivel a tartalékok 91%-át 2011-ben a nem OECD országok birtokolják.

Oroszország a világ legnagyobb földgázexportőre, amely egyre agresszívebben terjeszkedik és védi meglévő pozícióit Európában és Euráziában egyaránt, illetve már Kína felé is épít vezetéket. Mindeközben maximalizálni kívánja profitját a gázpiacon. Fő megrendelői közé tartoznak a jól fizető európai országok – Németországgal az élen, amely a legnagyobb földgázimportőr a térségben. Jól fizető vásárlóknak tekinthetők a kelet-közép-európai országok, amelyeknek egyelőre nincs más választásuk, csak a Kelet, egészen addig, míg ki nem épülnek az alternatív szállítási útvonalak, illetve az interkonnektorok, amelyek lehetővé teszik LNG vásárlását is. A szállításban viszont kockázati tényezőnek számítanak az instabil vagy instabilitásra hajlamos régiók, illetve országok, amelyek élén jelenleg Ukrajna áll. Az EU-ban Norvégia a legnagyobb nyertes, mert csak exportál, ipara minimálisan, lakossága pedig egyáltalán nem használ gázt.

Európát vizsgálva megállapítható, hogy küzd az energiafüggőséggel, próbál takarékosabb, hatékonyabb lenni, diverzifikálja piacát, interkonnektorokkal törekszik összekötni az országokat, tárolókat bővíti/épít, ezzel növelve a régió energiabiztonságát, és ezért nagy értékű beruházásokra ösztönzi a tagországokat.

Az Amerikai Egyesült Államok termel, hogy csökkentse a hitelválság hatásait, és ezt többek között úgy éri el, hogy olcsón biztosítja az energiát az ipar számára. Szövetségesein úgy tudna segíteni, ha engedélyezné a földgáz exportját. Ez jelenleg hátrányos lenne a nemzetgazdasága számára, mivel ez az USA-ban a földgáz rendkívül alacsony árát növelné, így nem tudná tovább biztosítani az olcsó energiát.

A földgázpiac nagy rejtélye a palagáz, amely a jövőben radikálisan átalakíthatja az egész gázpiacot, és akkor az Amerikai Egyesült Államok akár az egyik legnagyobb földgázexportőrré válhat a világon.

Mit lehet tenni a Kelet-Közép-Európa ellátásbiztonságának növelésére? Véleményem szerint a piacot kell bővíteni, minél több gázelosztó központot létrehozni, a vezetéseket kétirányúsítani (reverz gázszállítás), illetve építeni, esetleg megújuló energiaforrásokkal részben kiváltani. Elérni azt, hogy minél több úton érkezzen Magyarországra gáz, megépüljön a Nabucco, a Déli Áramlat, az észak–déli gázfolyosó, és valósuljanak meg lengyelországi és horvátországi LNG-terminálok. Ezeket még talán meg is lehetne majd tölteni amerikai palagázzal...

Problémaként jelentkezik, hogy Magyarország már képes lenne a reverz gázszállításra szomszédjai felé, viszont egyes szomszédos országok késleltetik a szükséges beruházásokat, így ez a lehetőség még nem használható ki teljes mértékben.

Ezen törekvéseket csak az régió országai közti szoros együttműködés keretében látom lehetségesnek, amire már történek lépések, mint például Donald Tusk lengyel miniszterelnök javaslata.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Áttekintés Magyarország energiastratégiájáról. MTA, Budapest, 2012.
- Biomassza Termékpálya Szövetség – A Bizottság közleménye az Európai Tanácsnak és az Európai Parlamentnek: európai energiapolitika. COM(2007) 1 végleges. Európai Közösségek Bizottsága, Brüsszel, 2007.01.10.
<http://www.bitesz.hu/dokumentumtar/publikus-dokumentumok/europai-energiapolitika/details.html>; letöltés: 2013.04.19.
- BP Statistical Review of World Energy, June 2012.
- BP Statistical Review of World Energy, June 2013.
http://www.bp.com/content/dam/bp/excel/Energy-Economics/statistical_review_of_world_energy_2013_workbook.xlsx; letöltés: 2014.05.19.
- BP Statistical Review of World Energy, June 2013.
http://www.bp.com/content/dam/bp/ppt/Statistical-Review-2013/statistical_review_of_world_energy_2013.pptx; letöltés: 2014.05.19.
- BÜKI Gergely: A Földben termelt energia hasznosítása, avagy a biomassza és a földhő hasznosítása. In: Fizikai Szemle, LX. évfolyam 6. szám, 2010. június. pp. 181–189.
<http://wwwold.kfki.hu/fszemle/archivum/fsz1006/buki1006.html>; letöltés: 2013.04.18.
- CNG Port. Mi a CNG?
<http://www.cngport.hu/tudastar/mi-a-cng.html>; letöltés: 2013.04.21.
- Der Spiegel: Full Throttle Ahead: US Tips Global Power Scales with Fracking (translated from the German by Christopher Sultan).
<http://www.spiegel.de/international/world/new-gas-extraction-methods-alter-global-balance-of-power-a-880546.html>; letöltés: 2013.04.21.
- Energy Information Administration – Amerikai Egyesült Államok Energiaügyi Hivatala
<http://www.eia.gov/>; letöltés: 2013.04.15.
- EON hivatalos honlapja.
<http://www.eon.com/en/business-areas/gas-supply-and-production/lng/routes-of-transport.htm>; letöltés: 2013.04.24.
- Földgáz: A környezetkímélő energia forrása.
http://www.foldgaz.hu/Amit_a_foldgazrol_tudni_kell/Mi_a_foldgaz.aspx; letöltés: 2013.04.12.
- IEA – International Energy Administration – Nemzetközi Energiaügynökség.
<http://www.iea.org/gtf/index.asp>; letöltés: 2013.04.27.
- Magyar Energetikai és Közmű-szolgáltatási Hivatal: Vészhelyzeti Terv, Magyarország.
http://www.mekh.hu/gcpdocs/62/Foldgaz/MEH_Veszhelyzeti_Terv_HU.pdf; letöltés: 2013.04.19.
- Magyar Földgázszállító Zrt.: A vezetékrendszer leírása.
<http://fgsz.hu/content/szallitorendszer-leirasa>; letöltés: 2013.04.19.
- NaturalGas.org. <http://naturalgas.org/overview/background/>; letöltés: 2013.04.17.
- NaturalGas.org: LNG. <http://www.naturalgas.org/lng/lng.asp>; letöltés: 2013.04.21.
- Prímagáz Zrt. Mi a PB-gáz?
<http://www.primagaz.hu/index.php?pid=3>; letöltés: 2013.04.21.
- United States Geological Survey – Amerikai Egyesült Államok Földtani Intézete.
<http://www.usgs.gov/>; letöltés: 2013.04.15.
- ZSUGA János: A földgázszállítás jelene és jövője ellátásbiztonság szempontjából. Előadás, Energiabiztonság és Nemzetbiztonság konferencia, NKE, Budapest, 2012.11.28.

BENEDEK MÁRTA

SZÉLSŐSÉGES CSOPORTOK MINT NEMZETBIZTONSÁGI PROBLÉMA

BEVEZETÉS

A kétpólusú katonai és politikai világrend felbomlását követően a nemzetbiztonságot érintő kihívások terén alapvető változásoknak lehettünk tanúi. A veszélyt jelentő biztonsági tényezők átalakulását követően a nemzetbiztonsági prioritások függvényében új veszélyforrások jelentek meg, amelyek elsősorban gazdasági, szociális, illetve politikai eredetűek voltak. A belső biztonság kulcskérdésévé a szociális biztonság és a társadalmi biztonság¹ vált. A tömeges munkanélküliség, a vagyoni különbségek növekedése, amelyek a modernizációval tovább erősödtek, lehetőséget teremthetnek olyan szélsőséges politikai és vallási csoportok megjelenésére, amelyek veszélyeztethetik a belső társadalmi és politikai stabilitást. A rendszerváltozás óta eltelt közel negyed században e jelenségek végigkísérték nemcsak Magyarország, hanem egész Európa történelmét, amelyek periodikusan hol erősebben, hol gyengébben voltak jelen és hatottak a társadalmi és a politikai fejlődésre. A legtöbb áldozatot az 1990-es évek végén követelte a jelenség, majd egy jelentős visszaesés után, az ezredfordulót követően az áldozatok száma ismét növekedni kezdett. A 90-es években az incidensek sokkal gyakoribbak voltak Nyugat-Európában, mint Kelet-Európában. Ez a trend 2005 és 2010 között megváltozott. A kelet-európai országokban gyakoribbá váltak a merényletek és több áldozattal is jártak.²

BIZTONSÁG ÉS A SZÉLSŐSÉGES CSOPORTOK

A biztonság egyéni vagy társadalmi igénye mindig fenyegetésekhez kapcsolódik, az arra való reagálásként jelenik meg. Az állam feladata állampolgárainak megvédeése, biztonságuk garantálása. Az államot a polgárai hozzák létre, így a polgárai nevében cselekszik úgy, hogy az egyének biztonság iránti szükségleteik kielégítése céljából személyi biztonságuk garantálását átruházták rá. Ennek megvalósítására az állam erőszakszervezeteket hoz létre. Ez azt is jelenti, hogy az államnak nemcsak joga van védelmet nyújtani, hanem képesnek is kell lennie védelmet nyújtani. Ebből következik, hogy az állam mondja meg, mi a fenyegetés, a veszély, a kihívás, és mi nem. Ehhez a definícióhoz szorosan kapcsolódik a

¹ A társadalmi biztonság alapvetően az identitásra leselkedő fenyegetésekkel foglalkozik. A közös identitás gyökerei a közös történelemben nyúlnak vissza. Leegyszerűsítve: a közös identitás az, amely azt mondatja az emberekkel, hogy „mi” vagy „bennünket”. A társadalmi biztonság nem minden esetben esik egybe az állam biztonságával (állam nélküli etnikumok), ugyanakkor közös lehet a nemzet biztonságával (határon túli magyar kisebbségek).

MIREANU, Manuel: Belföldi extrémizmus – A biztonság és erőszak politikai elemzése. www.athenaintezet.hu/uploaded_docs/4fe96a925c4c7.pdf; letöltés: 2014.05.01.

² Belföldi extrémizmus – Kritikus incidensek Európában. www.athenaintezet.hu/incidensek; letöltés: 2014.04.30.

nemzetbiztonság fogalma. A nemzetbiztonság³ egy adott állam szuverenitásának és alkotmányos rendjének biztonságát jelenti. Komplex kategória, amely nemcsak a katonai, de a politikai, a gazdasági, a társadalmi, az emberjogi, a környezeti és az informatikai biztonságot is magában foglalja. Szorosan összefügg továbbá az adott állam szűkebb és tágabb környezete, valamint szövetségesei biztonságával.⁴ Tehát az állam mint a nemzet képviselője rendelkezik az előjoggal és a képességgel, hogy megoldja az adott nemzet biztonsággal kapcsolatos összes problémáját. *„Ebből kifolyólag a nemzetbiztonság összességében egyenlő minden egyes olyan egyén biztonságával, aki az adott államhoz tartozik.”*⁵ Ezek meghatározása az Alaptörvényben, stratégiai jelentőségű dokumentumokban és törvényekben ölt testet, amelyek szervesen kapcsolódnak a szövetséges, azaz NATO- és EU-szerződésekhöz és stratégiák rendszeréhez.

Magyarországon a szélsőségek elleni fellépés stratégiai dokumentumok szintjén először a 2004-ben elfogadott „Magyar Köztársaság nemzeti biztonsági stratégiájában” került nevesítésre, a belső kihívások elleni fellépés fejezetben.⁶ A jogalkotó ekkor még szétválasztotta a kategóriát politikai és vallási szélsőségekre, amelyeket azonban pontosabban nem definiált. Az állami szervek feladatát abban jelölte meg, hogy megelőzzék, illetve megakadályozzák az alapvető emberi jogok gyakorlásának, az ország demokratikus rendjének, vagy az alkotmányos intézmények működésének megzavarására irányuló törekvéseket.⁷ A 2012-ben megalkotott új és is jelenleg hatályos stratégia továbbviszi a gondolatot, hogy a csoportok tartós és eredményes visszaszorítása csak azoknak a társadalmi és szociális problémáknak a hatékonyabb kezelésével érhető el, amelyek bázist teremtenek számukra. Két momentumban azonban a probléma egy másfajta megközelítést találjuk. Egyfelől a törvényalkotó kihangsúlyozza a szélsőségek visszaszorításának rövid távú módját, mégpedig az állam erőszak-monopóliumának az alkalmazásával, másfelől kibővíti azt a keretet, amelyre ezen csoportok hatást gyakorolhatnak, vagyis antidemokratikus politikai törekvéseiket népszerűsíthetik a demokratikus állam által biztosított egyesülési, gyülekezési és véleménynyilvánítási szabadságot kihasználva. A tíz évvel ezelőtt elfogadott stratégiában – ahogy már említésre került – a törvényalkotó politikai és vallási szélsőségeket különböztet meg, 2012-ben már csak a szélsőséges csoportok megnevezést használ.

³ Az állam és a nemzet kapcsolatáról, annak meghatározásáról napjainkban sincs egységes álláspont. A definíció vitájáról lásd az Ormos Mária vs. Bauer Tamás vitát. A szerző a fogalmat az Alaptörvényben megfogalmazottak szerint használja.

ORMOS Mária: Nemzet, állam, állampolgár. In: Élet és Irodalom, 2011/17. szám.

BAUER Tamás: Nemzet és nation. In: Élet és Irodalom 2011/19. szám.

⁴ <http://www.kormany.hu/hu/belugyminiszterium/szabalyozasi-es-koordinacios-helyettes-allamtitkarsag/felelossegi-teruletek>; letöltés: 2014.05.01.

⁵ MIREANU, Manuel: Belföldi extrémizmus – A biztonság és erőszak politikai elemzése. www.athenaintezet.hu/uploaded_docs/4fe96a925c4c7.pdf; letöltés: 2014.05.01.

⁶ A 2144/2002. Kormányhatározat, vagyis Magyarország a NATO-csatlakozást követő első nemzeti biztonsági stratégiája a belső kihívások pontban nem tesz róla említést.

⁷ A Magyar Köztársaság nemzeti biztonsági stratégiája. http://www.kulugyminiszterium.hu/NR/rdonlyres/0AA54AD7-0954-4770-A092-F4C5A05CB54A/0/bizt_pol_hu.pdf; letöltés: 2014.04.30.

Az Európai Unió által 2003-ban elkészített Európai Biztonsági Stratégiában, sem a 2008-as felülvizsgálatának a dokumentumában még nem szerepelt a szélsőségek elleni küzdelem, mivel ekkor a terrorizmus, a tömegpusztító fegyverek elterjedése, a regionális konfliktusok, az állam kudarca, illetve a szervezett bűnözés „ötöse” jelenik meg fő veszélyként. Önálló kihívásként a probléma azért nem merült fel, mivel a dokumentum a szélsőséges ideológiát összeköti a radikalizálódás folyamatával és a terroristatoborzás elleni küzdelemmel.⁸ Ezt a gondolatot követi az Európai Unió Belső Biztonsági Stratégiája is, kiegészülve a radikális eszmék és a propagandák interneten keresztül történő terjesztésének lehetőségével.⁹ A Stratégia a könnyen terrorizmusba torkolló radikalizálódás megelőzését elsődleges fontosságú feladatként jelöli meg. Ebből kiindulva 2011. szeptember 9-én létrehozták az uniós radikalizálódás-tudatossági hálózatot, hogy segítséget nyújtson a tagállamoknak a radikalizálódással kapcsolatos tudatosság növelésére, valamint a szélsőséges ideológiák terjesztésének és a szélsőségesek propagandatevékenységének visszaszorítására irányuló erőfeszítéseikhez.¹⁰ Az európai biztonsági dokumentumoktól eltérően a magyarországi szélsőséges csoportok tevékenységét nem köthetjük közvetlenül a terrorizmushoz vagy a terroristatoborzáshoz, sokkal inkább ideológiák alapján határozhatjuk meg őket.¹¹

FOGALOMMEGHATÁROZÁS

Mindenekelőtt különbséget kell tennünk az elfogadható és az elfogadhatatlan szélsőséges tevékenység között. Az első esetben a szélsőségesek nem demokratikus környezetben a politikai felszabadításért harcolnak, a másikban pedig demokratikus környezetben romboló céllal. *„Széles körben ismert az is, hogy a jelen politikai szabadságát a múlt szélsőségeinek köszönhetjük, és a túlzott alkalmazkodás a szellemi életet, valamint a társadalmi fejlődést is veszélyezteti. Ami még tovább bonyolítja a kérdést az, hogy a szélsőségesség és az alkalmazkodás bizonyos szempontból ellentétek, másrésztől ugyanannak a jelenségnek egyszerűen más-más aspektusai.”*¹²

⁸ Európai Biztonsági Stratégia.

<https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms.../QC7809568HUC.pdf>; letöltés: 2014.05.01.

⁹ Az Európai Unió belső biztonsági stratégiája.

www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data.../QC3010313HUC.pdf; letöltés: 2014.04.30.

¹⁰ http://ec.europa.eu/magyarorszag/press_room/press_releases/20110912_szelsosegek_elleni_kuzdelem_hu.htm; letöltés: 2014.04.30.

¹¹ Az MSZP és az SZDSZ fővárosi pártirodájánál 1999-ben elküvetett csőbombatámadás kapcsán felmerült, hogy Magyarországon nemzeti alapú terrorszervezet működhet, vagy ennek létrejöttével a közeljövőben számolni kellene. Erre vonatkozóan az NBH (Nemzetbiztonsági Hivatal, melynek jogutódja az Alkotmányvédelmi Hivatal) nem rendelkezett adatokkal. Belföldi eredetű, politikai indíttatású terrorszervezetként került említésre a Magyarok Nyilai Nemzeti Felszabadító Hadsereg a 2007–2009 között elküvetett Molotov-koktélos támadásai okán. Vezetőjét, Budaházy Györgyöt kétféle terrorcselekmény elkövetésével gyanúsítják. Pere a mai napig nem zárult le. Hazánkban terrorizmus finanszírozása miatt sem ítétek el senkit. Magyarországon mindeztidig kevés bejelentést tettek terrorizmus finanszírozásának gyanúja miatt. A kevés bejelentésről is kivétel nélkül kiderült, hogy véletlen névazonosság miatt szerepelt az illető a tiltólistán. Ennek két oka lehetséges: az optimista magyarázat szerint hazánk kevésbé fertőzött területnek számít e tekintetben, míg a pesszimista verzió a látenciát jelöli meg okként.

Dr. KANCSAL Kitti: Terrorizmus egykor és ma – avagy a büntetőjog eszközei a terrorizmus elleni harcban.

<http://ujbtk.hu/dr-kancsal-kitti-terrorizmus-egykor-es-ma-avagy-a-buntetojog-eszkoei-a-terrorizmus-elleni-harcban/>; letöltés: 2014.05.07.

¹² Politikai szélsőségesség és racionalitás.

http://www.hhrf.org/kisebbssegkutatas/kk_2003_04/cikk.php?id=1086; letöltés: 2014.04.30.

A szélsőség egy nagyon modern és nagyon ellentmondásos szó. A szélsőség a politológiából származik,¹³ és megtalálta az utat a politikába és a bűnüldözésbe, ahol a rasszizmus, az idegengyűlölet, a nacionalizmus, a homofóbia, az antiszemitizmus és az iszlámmellenesség alakjában jelentkezik. Olyan motivált bűncselekmények leírására használják, amelyek az állam demokratikus rendje ellen hatnak és a demokratikus alapelveket veszélyeztetik. Ide sorolhatók a szélsőséges vallási törekvések, a demokratikus jogrendet elutasító, ideológiai alapon szerveződő vagy erőszak alkalmazására kész csoportok. A szélsőséges csoportok megjelenése nem országspecifikus, hanem tágabb környezetünket, Európát is nagymértékben érinti. A rasszizmus, a diszkrimináció, az erőszak vagy az emberek elleni verbális támadás bőrszínük, vallásuk, kultúrájuk, nemzetiségük vagy származásuk miatt¹⁴ 1990 és 2010 között számos incidenst eredményezett Európában. A szélsőséges csoportokhoz köthető cselekményekben 327 polgár veszítette életét és több mint 1200 megsebesült, a túsul ejtettek száma pedig 391 volt. Az elkövetők között a szélsőjobbaldali és a szélsőbaloldali háttérű csoportok majdnem egyenlő arányban voltak.¹⁵ Magyarországon a romákat gyilkoló csoport támadásai hat halálos áldozattal jártak.

A szélsőségesség okait kutatva több tényezőt említhetünk. Az állampolgárok többsége számára a közép politikája elfogadható, de a leszakadók csoportokba tömörülnek, és a normál politikával szembeszállnak. Másik tényező a tudás és az érdekek közötti kapcsolat, amely fanatikus viselkedésbe torkollhat. További okként jelenhet meg a jövedelemszerzés, amikor a vezetők megpróbálják követőik érzelmeit felkorbácsolni abban az esetben, ha a követők olyan csoportokhoz tartoznak, amelyek kimaradhatnak a hosszú távú politikai megállapodásokban rejlő jövedelmek elosztásából. Színén erős befolyásoló tényezőként jelenhet meg az intolerancia, a kompromisszum visszautasítása, illetve a képviselt nézeteknek ellentmondó tények elutasítása.¹⁶

POLITIKAI SZÉLSŐSÉGEK ÉS CSOPORTOSULÁSOK

A politikai extrémizmus meghatározásánál az Athena Intézet által felállított definíciót idéznénk. *„Azon társadalmi csoportok, amelyek extrémista ideológiákat vallanak, az erőszakos cselekményeiket a biztonságon keresztül legitimálják. Ezek a csoportok önmaguk irányába igazolják az erőszak alkalmazásának jogát bizonyos emberekkel szemben, akiket a nagyobb csoport identitására veszélyesnek vélnék – avagy állítanak be”*¹⁷ megkérdőjelezve az állam erőszak-monopóliumát. Tehát ezen mozgalmak nem vélt vagy eltúlzott veszélyek, hanem valós fenyegetések, amelyek hatótere a felforgató propagandától az erőszakos, a jogellenes cselekményeken keresztül a politikai hatalom megszerzésének kísérletéig terjedhet.

¹³ Rasszizmus, idegengyűlölet és a szélsőség (extrémizmus) elleni küzdelem Közép-Európában. http://docs.opu.cz/Brozura_extremismus_final_HU_web.pdf; letöltés: 2014.04.30.

¹⁴ Uo.

¹⁵ http://www.athenaintezet.hu/pdf/Belfoldi_extremizmus_Kritikus_incidensek_Europaban.pdf; letöltés: 2014.05.01.

¹⁶ Politikai szélsőségesség és racionalitás.

http://www.hhrf.org/kisebbssegkutatas/kk_2003_04/cikk.php?id=1086; letöltés: 2014.05.03.

¹⁷ MIREANU, Manuel: Belföldi extrémizmus – A biztonság és erőszak politikai elemzése. www.athenaintezet.hu/uploaded_docs/4fe96a925c4c7.pdf; letöltés: 2014.05.01.

Szélsőjobboldali mozgalmak

Magyarországon a XXI. században a politikai szélsőséges nézetek hatványozottan a szélsőjobboldali csoportokra vonatkozóan jelennek meg a társadalomban. Tevékenységük elsősorban közbiztonsági kockázatot jelentett a 2009-es roma gyilkosságokig.

A szélsőjobboldali ideológia vagy politika címszó alatt sokféle tartalmat érthetünk, amire nem alakult ki egységes felfogás a társadalomtudományokban. Ahány szerző, annyiféle meghatározás, ám néhány elem minden szélsőjobboldali ideológiában alapvetőnek tűnik. A téma egyik legtöbbet idézett szakértőjének számító Cas Mudde szerint ezek a nacionalizmus, az idegenellenesség, a rendpártiság és a jóléti sovinizmus, illetve a bevándorlás-ellenesség.¹⁸ Karácsony Gerely értelmezésében¹⁹ a nacionalizmus, a xenofóbia, az anti-establishment és az autoriter attitűd írja le a fogalmat. Jürgen Falter és Siegfried Schumann meghatározása szerint a szélsőjobboldaliság magában foglalja az ultranacionalizmust, az etnocentrizmust, az antikommunizmust, az antiparlamentarizmust, az antipluralizmust, a vezérelvűséget, az Amerika-ellenességet, a militarizmust, a rendpártiságot és a kulturális pesszimizmust.²⁰

Magyarországon – hasonlóan más európai országokhoz – a két világháború közötti időszakra datálódik az első nemzeti szocialista pártok, szervezetek megjelenése. 1922-ben tartotta első nyilvános gyűlését a Budapesten bejegyzett Országos Nemzeti Szocialista Párt, amely „fajvédőként” határozta meg magát. Az 1930-as évekhez köthető az egyik legszélsőségebb formáció, a Nemzeti Párt keretei között működő Kettős Kereszt Vérszövetség működése és a Nemzeti Szocialista Magyar Földműves és Munkáspárt tevékenysége. Ebben az időben alakult ki egy sajátosan magyar utat követő fasiszta eszmerendszer, a hungarizmus, amelynek fő ideológusa Szálasi Ferenc volt, aki 1942-ben pártot alapított Nyilaskeresztes Párt – Hungarista Mozgalom néven. A hungarizmusra akkor a szélsőséges nacionalizmus, antikapitalizmus, antikommunizmus és militáns antiszemitizmus volt jellemző. A második világháborút követően a Hungarista Mozgalom emigrációba kényszerült ugyan, de nem szűnt meg. Szálasi még életében Henney Árpádra testálta hatalmát, aki Tatár Imrét kérte fel az eszme életben tartására. Tatár 1995-ben bekövetkezett halálával a mozgalom első nemzedéke kihalt.²¹ Újraéledése egybeesik a demokratikus átmenet időszakával, az 1980-as évek végével. Alaptézise arra épült, hogy az államszocializmus és a demokratikus hatalom képviselői nemzetellenes történelemhamisítók. Az idők során több áramlat is megjelent, amelyekben a magyar őstörténet szakrális elemei, a Trianon-tematika, az antikommunizmus, a kapitalizmus elutasítása, az antiliberalizmus, a cigánygyűlölet, az antiszemitizmus, a holokausztagadás, a rasszizmus, a homofóbia, illetve az elitellenesség markáns jegyei fedezhetők fel.

¹⁸ MUDDE, Cas: Radical Right Parties in Europe: What, Who, Why? http://works.bepress.com/cgi/viewcontent.cgi?article=1066&context=cas_mudde; letöltés: 2014.05.01.

¹⁹ http://www.karacsonygergely.hu/letoltesek/tarstor_szelsojobb.pdf; letöltés: 2014.04.30.

²⁰ JUHÁSZ Attila – KREKÓ Péter: Minek nevezzetek? A szélsőjobboldal fogalmáról. http://magyarnarancs.hu/publicisztika/minek_nevezzetek_-_a_szelsojobboldal_fogalmarol-73658; letöltés: 2014.05.01.

²¹ URSZÁN József: A jelenkori magyar szélsőjobboldali radikalizmus ideológiája a jogállam tükrében. <https://www3.cepol.europa.eu;letöltés: 2014.05.04>.

A 2000-es évek végére a szélsőjobb eszmerendszere némileg átalakult, egyes csoportoknál gazdasági kérdésekben megjelent a baloldali populista nézetek képviselője. *„Ezt a parlamentarizmust elutasító, antidemokratikus, kevert ideológiát alapvetően nemzetiszocialista eszmerendszerként határozhatjuk meg helyesen.”*²² Ebből nőtt ki későbbiekben a nemzeti radikalizmus, amelynek célja *„a XXI. század elejére kiépült és bebetonozódott nemzet- és emberellenes hatalmi struktúra, a liberális multikulturalizmus, azaz a rendszer teljes lerombolása, megsemmisítése. Ez a harc természetesen nem korlátozódik, korlátozódhat egyedül Magyarországra, a világméretű, azaz globalizált pénzuralom zsarnoki rendszere csak az életképes nemzetek együttes erőfeszítésével dönthető meg.”*²³

Ideológiájukat tekintve három egymástól elkülönülő, és nem is automatikusan összekapcsolódó nézetrendszer híveit szoktuk azonosítani.²⁴

– az idegenelleneseket (xenofóbokat), akiknél a fő célpont a zsidóság, a cigányság és az itt élő külföldiek;

– a gazdasági kudarcaik miatt elitellenessé válókat, akik a rendszerváltást nem tartják kielégítőnek és alkotmányosnak, ezért egy új, igazi társadalmi átalakulást akarnak elérni;

– a radikális nacionalistákat, akik számára Trianon revíziója, a magyar kisebbségek jogállásának radikális megváltoztatása lesz központi programmá.

Magyarországon a '90-es évek közepén volt a szélsőjobboldali csoportok aktivitásának első csúcspontja a rendszerváltás után. Ebben az évtizedben ismét tovább erősödött a szélsőjobboldal társadalmi bázisa, amikor az előítéletesség és a romaellenesség erőteljes rendszerellenességgel, bizalmatlansággal kapcsolódott össze. Új jelenségeként volt értelmezhető a szervezeteik legalizálására irányuló törekvések. *„Rendezvényeik során szélsőséges ideológiájukat elfedve, törvényi keretek között próbálták elfogadtatni magukat a társadalom széles rétegeivel”*.²⁵ Hasonló mérföldkönek tekinthető 2005 körül az „információs szélsőségesek” megjelenése, akik a világhálón általában „magányos kiberharcosként” fejtik ki nézeteiket az anonimitást kihasználva.

Klasszikus téziseik mellett a rendszerváltozás óta eltelt időszakban mindig megtalálták azokat a tárgyköröket, amelyek slágertémaként szolgálhattak. Ilyen volt az 1990-es években a NATO jugoszláviai fellépése, a kormány szomszédságpolitikája, illetve az integrációs törekvések. Az ezredforduló után szociális kérdések kerültek a középpontba, továbbá kormányellenes megmozdulások zajlottak.

²² NBH Évkönyve 2007.

In: SÁNDOR Péter – VASS László: Magyarország politikai évkönyve 2008-ról. Digitális könyv. Arcanum Kiadó, Budapest, 2009.

²³ LENHARDT Balázs: A járható út és cél.

<http://blogol.hu/comment.php?log=4055493>; letöltés: 2014.05.01.

²⁴ TAMÁS Pál: Radikális jobboldali világképek a 2006-os politikai évad kezdetén.

In: SÁNDOR Péter – VASS László: Magyarország politikai évkönyve 2007-ről. Digitális könyv. Arcanum Kiadó, Budapest, 2008.

²⁵ NBH Évkönyve 2002.

In: SÁNDOR Péter – VASS László: Magyarország politikai évkönyve 2008-ról. Digitális könyv. Arcanum Kiadó, Budapest, 2009.

Negyedszázad alatt a szélsőjobbhoz tartozó csoportok megnevezése is átalakult. A '90-es évek végén még nemzetiszocialista, hungarista csoportosulásokról beszéltünk, napjainkban inkább az extrémista jelző és a gyűlöletcsoport használatos.

A szakirodalom több olyan csoportot említ, amelyek – bár különböző mértékben – jelen vannak eszméikkel a társadalomban.²⁶

1. *Blood & Honour Hungária*, korábbi megnevezéssel Blood & Honour (Vér és Becsület VBKE) nemzetiszocialista irányzat. 1998. augusztus 8-án alakult meg Szekszárdon. A szervezet 1999-ben 5–600 főt tömörített. Alapjain a Vér és Becsület Kulturális Egyesület 2001 februárjában jött létre, majd 2002 májusától közhasznú szervezetként nyilvántartott egyesületté vált. Az NBH által 2002-ben kezdeményezett törvényességi felülvizsgálat eredményeként 2005-ben a Fővárosi Ítéltábla jogerősen feloszlatta.

2. *Lelkiismeret 88 Csoport*. Nyilatkozatuk szerint a szervezet 1988-ban Erdélyben jött létre, hogy tiltakozzon a magyar falvak megsemmisítése ellen. A mozgalmat Kocsis Imre 2002-ben szervezte újjá. A szervezet aktívan tiltakozott a szocialista kormányok ellen, napjainkban a drogliberalizáció, az ország EU-tagsága és a magyar csapatok külföldi jelenléte ellen szervezi megmozdulásait.

3. *Magyar Gárda*. 2007. augusztus 25-én alakult Vona Gábor támogatásával, majd a bíróság 2009. július 2-án feloszlatta. 2009. július 25-én hasonló tagsággal, vezetéssel és célokkal megalakult az *Új Magyar Gárda (Mozgalom)*, az egyik legnagyobb és legbefolyásosabb extrémista csoport Magyarországon. Politikai ideológiájában és szervezeti struktúrájában az egykori Magyar Gárda mintáját követi. Szélsőjobboldali, rasszista, antiszemita és homofób, permanensen ellenséges propagandát folytat a magyar roma és zsidó közösségek ellen. Tevékenysége társadalmi-gazdasági problémák biztonsági és/vagy etnikai problémákká történő átdefiniálására irányul. Gyakran megfélemlítő és propagandaakciókat hajt végre, amelyek közül kiemelkedik a Gyöngyöspatán 2011-ben több mint egy hónapig húzódó romaellenes gyűlöletkampány, vagy a Kabán, Kenderesen, Olaszliszván, Németkén és Monoron tartott demonstrációk. Ideológiájában megjelent a bevándorló-ellenség is.

4. *Magyar Nemzeti Gárda*. A 2010 végén bekövetkezett második Gárda-szakadást követően önállóan folytatta tovább működését, amit gyűlések és propagandakampányok sora jelez. A *Gárda Szövetség* megszervezésével, valamint folyamatos propagandatevékenységével az Új Magyar Gárda meggyengítésére törekszik. Megalapításakor még elvettette, de 2011 májusában magát a betiltott Magyar Gárda egyetlen jogos utódjaként határozta meg. Az Ináncsi József irányításával működő szervezethez köthető a 2011 februárjában Budapesten a kommunizmus áldozataira, továbbá Dunakeszin Szálasi Ferenc halálának évfordulójára, illetve Solymosi Eszter halálának évfordulójára tartott antiszemita megemlékezés Tiszaeszláron. A magyar zsidó közösség ellen végrehajtott akcióik az évek során megsokszorozódtak.

²⁶ A szerző a felsorolt csoportokat, mozgalmakat netes felületekről (Athena Intézet, Egymillión a szélsőjobb ellen, Antifa-Hungary), továbbá az internetet található más tartalmakból állította össze. Terjedelmi okoknál fogva a szélsőséges csoportok mindegyikének felsorolására nem volt lehetőség, így azok kerültek kiválasztásra, amelyek tevékenysége meghatározó volt az elmúlt negyedszázadban.

5. *Őrző Magyar Gárda*. Szintén a Gárda szakadásakor jött létre. 2010-ben megkezdődött újjászervezése és céljainak újrafogalmazása, amelyek értelmében támogatja „a nemzetközi cionista oligarchia által uralt pénzügyi és más szövetségi rendszerekből való kilépést”, különös tekintettel a NATO-ra és az Európai Unióra. A csoport elsődrendű feladatának tagjai fizikai és katonai kiképzését tartja.

6. *Szebb Jövőért Magyar Önvédelem*. Az Új Magyar Gárdából és a Szebb Jövőért Polgárőr Egyesületből nőtt ki. A gyöngyöspatai események után a csoport önállósodni kezdett, és mára teljesen különálló csoportként működik. Kimondottan azért alakult, hogy megvédje a magyarságot a „cigánybűnözéstől” és a „cigányterrortól”, illetve a „nemzetidegen cionista hátszelű szervezetektől”. A Békés Megyei Főügyészség jogi lépést tett a civil szervezet feloszlására, amelyet a gyulai törvényszék 2014 áprilisában elutasított.

7. *Nemzeti Őrsereg*. 2007 tavaszán alakult. Hivatalos neve Nemzeti Őrsereg Hagyományőrző és Polgárőr Egyesület, amelyet a bíróság 2008 nyarán vett nyilvántartásba, majd egy évvel később bejegyezt. A szervezet a magyar hatóságoktól független, formálisan is működő rendvédelmi osztagot állított fel, amely a csendőrségre jellemző területi struktúrával rendelkezik.

8. *Pax Hungarica*. A VBKE utódszervezeteként működik. A bíróság a szervezet bejegyzését az alapszabály alkotmányellenes – a meleg és a zsidó közösség tagjaival szemben nyíltan kirekesztő tételeket tartalmazó – volta miatt megtagadta. Azóta a Pax Hungarica mozgalomként (PHM) aposztrofálja magát és informális szervezet formájában működik. Szálasi Ferenc eszméit vallja, a jelenlegi politikai rendszert illegitimnek tekinti. Nézeteit a hungarizmus ideológiai rendszerére, a revizionista, antiszemita és romaellenes propagandára építi. Tagjai feltétlen engedelmességgel tartoznak a mozgalomnak, ha pedig jogi problémáik akadnak, a Pax Hungarica jogi segítségét is nyújt számukra.

9. *Magyar Nemzeti Arcvonal (MNA)*. 1990-ben Györkös István vezetésével Győrben alakult meg. Szálasi Ferenc ideológiáját követő csoportosulás. Míg az 1990-es években elég passzív volt, az utóbbi években újra aktíválódott. Tevékenysége zenei rendezvények lebonyolításából, propagandakiadványok kiadásából, valamint katonai kiképzések szervezéséből áll. A szervezet a magyar extrémizmus egyik főszereplője, központi feladatot lát el más gyűlöletcsoportok félkatonai kiképzésében. Több mint egy évtizede rendezi Bonyben, majd Tapolcán „harcászati alapok elméleti és gyakorlati elsajátítását”, továbbá lő- és légfegyver-ismereti oktatást is magában foglaló táborait. Nevéhez fűződik az azóta nemzetközi neonáci találkozóvá fejlődött „Becsület napja” bevezetése. A mozgalom több szakadást is túlélt. Először 1994-ben Szabó Albert vált ki a szövetségből és alakította meg a Magyar Népjóléti Szövetséget, majd 2000-ben a szkinhedek léptek ki és hozták létre a Vér és Becsület Kulturális Egyesületet. 2012-ben ismét kettészakadt, a vezetőhöz hú szárnyra, amely *MNA 1989* néven viszi tovább az ideológiát, és egy modernista, ideológiáktól elforduló társaságra, amely tovább használja az MNA elnevezést.

10. *Kárpát Haza Őrei Mozgalom*. 2011-ben alakult rasszista, antiszemita extrém csoport. Szoros kapcsolatot ápol az összes gárdaszervezettel, a Szebb Jövőért Magyar Önvédelemmel, a Hatvannégy Vármegye Ifjúsági Mozgalommal és a Betyársereggel. Ismertebb akcióik 2012 januárjában tíz felvidéki határátkelő lezárása és a Külügyminisztérium előtti zászlóégetés voltak.

11. *Hatvannégy Vármegye Ifjúsági Mozgalom*. A rasszista, antiszemita, romaellenes extrémista csoport 2001-ben alakult Szegeden. Akciói leggyakrabban a magyar roma közösséggel szembeni ellenséges propaganda terjesztésére, valamint a roma lakosság megfélemlítésére irányulnak. Aktív propagandát folytat a környező országokban, különösen Szerbiában, Szlovákiában és Romániában.

12. *Örökség Őrzői Egyesület*. A 64 Vármegye szellemi hátszágának tartják.

13. *Betyársereg*. A 2008-ban alakult szervezetet alapítói kimondottan „elit egységnek” szánták, amelynek csak az ideológiailag tökéletesen elkötelezettek és a kítűnő fizikummal bíró extrémisták lehetnek tagjai. Vezetője Tyirityán Zsolt. Jelentősebb akciói az Attila Védvonal Emléktúra, a németkéri erődemonstráció és a „földvédelmi zarándoklat” voltak.

14. *Skins4skinS*. 2006-ban alakult szkinhed csoport. Célja azoknak az extrémista társaiknak a megsegítése, akik valamilyen módon szembekerültek a hatóságokkal. Rendszeresen szerveznek koncerteket és zenei válogatásokat adnak ki.

15. *NS Front*. Szkinhed szervezeteket tömörítő ernyőszervezet 2007 óta, amelynek célja, hogy egységes célokat és eszközöket határozzon meg a magyar szkinhed kultúra fejlesztése és terjesztése érdekében. Tagszervezetei szerteágazó propagandatevékenységet folytatnak, míg érdekvédő szervezetük jogi segítséget nyújt a neonáci ideológiájú szkinhedek számára. Az NS Front megalakulása óta a „Becsület napja” neonáci demonstráció aktív szervezője, illetve aktív szerepet vállalt a 2006-os tüntetéseken a rendőrök elleni harcban. Elődjének tekinti a *Hazáért Egység Mozgalmat* (HEM), amely 2001-ben mint a magyar hungarista és neonáci szervezetek egyeztető testülete jött létre.

16. *Hammerskins magyar szárnya*. 2006-ban alakult szervezet, amely a nemzetközi Hammerskins mozgalomhoz csatlakozott. A mozgalom mottója David Lane-től származik: „Nekünk biztosítanunk kell fajunk létét és a fehér gyerekek jövőjét”. A tagság felvételi eljárás útján jön létre, és több éves részvételt feltételez szélsőjobb akciókban.²⁷

17. *Arrabona NS Crew*. Győri neonáci szkinhedek által 2006-ban alapított gyűlöletcsoport, amely propagandatevékenységet fejt ki a liberalizmus, a kapitalizmus, a multikultúra és az antifasiszta nézetek ellen. A végső célja egy nemzetiszocialista társadalom és állam megteremtése.

²⁷ Die Untergrund-Neonazis.

<http://www.zeit.de/gesellschaft/zeitgeschehen/2013-02/hammerskins-neonazis-rechtsextremismus-treffen-suedhessen>; letöltés: 2014.04.30.

18. *NS Straight Edge*. Neonáci extrémista csoport. A tiszta élet filozófiáját keveri a neonáci eszmékkel. A mozgalom névadója a Minor Threat nevű amerikai zenekar, amely a Straight Edge című számában fektette le az alapokat. A csoport olyan életformát hirdet, amelynek lényege a fogyasztói társadalommal szembeni rezisztens hozzáállás, ami abban nyilvánul meg, hogy elutasítja a drog- és alkoholfogyasztást, valamint a párkapcsolaton kívüli szexuális életet. Jó viszonyt ápol orosz, ukrán és német csoportokkal is.

19. *Magyar Hajnal*. A már bejegyzett Nemzeti Forradalmi Párt változtatott nevet és alakult át, hivatalosan *Magyar Hajnal Mozgalom Párt* lett. Elnöke Kisgergely András volt jobbikos képviselő. A Törvényszék 2014. január 31-én nyilvántartásba vette a magát nemzetinek és nacionalistának valló pártot, az március 11-én emelkedett jogerőre. Programja szerint támogatja a szabad fegyverviselést, küzd az elcsatolt magyar területek revíziójáért, ellensége a „gyarmatosító cionizmusnak”. A nagyhatalmak közül egyedül Oroszországhoz kíván intenzívebben közeledni.²⁸ Az NFS több alkalommal szervezte a neonácik éves februári budapesti gyűlését és a kitörés napját.

20. *Nemzeti Akarat Platform*. A 2008-ban alakult szélsőjobbaldali extrémista csoport antiszemita és rasszista nézeteket terjeszt. Tagjait napkeresztesként említik. 2009-ben jelentős szerepet vállalt az „Igazság Menetének” lebonyolításában, amely a holokauszt áldozatainak emlékére rendszeresen megrendezett Élet Menete elleni provokáció volt. A csoporthoz köthető a „Szájzár” néven elhíresült tiltakozó aláírásgyűjtés szervezése a holokauszttagadást tiltó törvény elfogadása ellen, illetve az Európa Hősei Emlékmenet 2009-es megszervezése.

21. *Kuruc.info*. 2005-ben jött létre internetes propagandakiadványok megjelentetésére. A rasszista, antiszemita, holokauszttagadó, kirekesztő sovíniszta, homofób eszméket terjesztő radikális oldalnak 60–70 ezer követője van. 2008-ban az akkori kormány az oldal betiltását próbálta elérni, de csak egy hónapig tudta megakadályozni működését, mivel egy amerikai szolgáltatónál működik. A Tett és Védelem antiszemita ellen küzdő alapítvány és az amerikai illetőségű Rágalmazásellenes Liga 2013 júliusában elérte, hogy ideiglenesen töröljék a Facebookról.

Csoportok, amelyek már nincsenek rajta az aktuális szélsőjobbaldali mozgalmak palettáján, megszűntek vagy inaktívak:

1. *Magyar Népjóléti Szövetség (MNSZ)*. Szabó Albert alapította 1996-ban a feloszlott Magyar Hungarista Mozgalomból (MHM). 1996. október 23-án a budapesti Szabadság téren elmondott beszédében a magyarországi zsidóságot sértő kijelentéseket tett, amiért 1998-ban egyévi – három év próbaidőre felfüggesztett – szabadságvesztést kapott. 2000-ben jogutód nélkül feloszlatta magát a párt, vezetője visszatér Ausztráliába.²⁹

2. *Pannon Skins*. 1988-ban alakult baráti társaságként, amely később zenekarrá formálódott. Tagjai szerint zenekarként sokkal több gondolatot tudtak közvetíteni. 2009-ben a mozgalom újraalakult, fő céljai közt koncertek és programok szervezése szerepel hazai bőrfejúek számára. Jelenleg inaktív.

²⁸ http://nol.hu/belfold/20131122-a_jobbiknal_is_jobbra-1427831; letöltés: 2014.04.30.

²⁹ http://archivum.hvg.hu/article/200442Frontok_es_csatak.aspx; letöltés: 2014.04.30.

3. *Magyar Jövő Csoport*. A nyíltan hungarista csoport Bácsfi Diána vezetésével 2004-ben alakult. A szervezet aktivitását nagy médiaérdeklődés követte. Működése másfél évig tartott.

4. *Mi Magunk mozgalom*. Toroczkai László hirdette meg 2006 őszén, két okot megnevezve. Egyik a HVIM elleni fellépés, a másik ok az akkori rendszer és kormány megdöntésének törekvése volt, amely „Hunnia”, egy párhuzamos Magyarország elnevezésű árnyékállam létrehozásának szándékában testesült volna meg. Védelmére saját félkatonai szervezet létrehozásáról is döntöttek. Feloszlását 2007. november 9-én jelentette be.

5. *Magyarok Nyilai Felszabadító Hadsereg/Hunnia Mozgalom*. 2007-ben Budaházy György és Toroczkai László alapította. Szándékuk az volt, hogy a Magyarországon belül megalakuló független „árnyékállam” idővel átvehesse az irányítást a törvényesen megválasztott kormánytól. Az alapítók kísérletet tettek a szervezet hivatalos, egyesületként történő bejegyzésére, de a bíróság a kérelmet elutasította. Az inaktívnak tekintett szervezetet és alapítóját, Budaházyt terrorizmussal vádolják 2007–2009 között közéleti szereplők, baloldali és liberális politikusok ingatlanjai, valamint egy Broadway-jegyiroda és két meleg szórakozóhely ellen elkövetett Molotov-koktélos támadás miatt.

6. *Magyar Országos Véderő Egyesület*. 2007-ben hozta létre Gömbös Gyula fajvédő eszméi alapján magukat nemzeti radikálisként definiálók egy csoportja. A militáns elvek alapján szerveződött csoport 2008-ra több részre szakadt, ami az ún. katonai szárny megerősödésének kedvezett. Harciasabb feléből megalakult a *Véderő Honvédelmi Nemzeti Felszabadító Front*. A Véderő megalakítását a „fővezér” tisztséget viselő Eszes a sorkatonaság eltörlésével indokolta, ezért rendszeresen szerveztek katonai kiképzőtáborokat.³⁰ A neonáci hátterű csoport első nyilvános szereplésére 2008-ban egy kormányellenes demonstráción került sor Budapesten, de hozzá köthetők a gyöngyöspatai roma közösséget ért sorozatos provokatív akciók. 2011. október közepén az Eszes Tamás vezette Véderő csatlakozott a *Magyar Nemzeti Gárda* ernyőszervezetéhez.

Futballhuliganizmus³¹

A jelenség őshazája – mint a sportágé is – Anglia. Magyarországon a 20. század elejétől van jelen a huliganizmus, ám a nyolcvanas években terjedt el igazán, bár a szocialista táborban a futballhuliganizmus témája tabu volt.

³⁰ Hadseregünk hiányában – Mi az a Véderő, és mit akar?

www.origo.hu/itthon/20110422-a-vedero-nevu-szervezet-hattere.html; letöltés: 2015.05.01.

³¹ Idézve és elfogadva Tamás Pál és Szternák György gondolatait a szélsőséges jobboldali csoportokról, a futballhuliganizmust mint ezen erőszakcsoportok alcsoportját külön alfejezetben említjük.

SZTERNÁK György: Szélsőséges erőszakos szervezetek mint lehetséges veszélyforrások a demokratikus társadalomban. ZMNE, Budapest, 2009. pp. 11–13.

TAMÁS Pál: Radikális jobboldali világgépek a 2006-os politikai évad kezdetén.

In: SÁNDOR Péter – VASS László: Magyarország politikai évkönyve 2007-ről. Digitális könyv. Arcanum Kiadó, Budapest, 2008.

Definíciója szerint mérkőzéssel kapcsolatos, tehát a találkozó előtt, közben vagy utána történő bármely erőszakos, rendellenes cselekmény,³² amelyhez nem köthető kikristályosodott ideológia. Ebből következően a meccseken megjelenő elégedetlen rétegek, akik a renddel, a hatalmon lévőkkel szemben láznak, könnyen „vevők” szélsőjobbaldali és szélsőbaloldali³³ ideológiákra egyaránt. Magyarországon azonban a huliganizmus – sok másik országgal ellentétben – egypólusú. A Debrecen, az Újpest és a Fradi ultrasoportjai és más kisebb csapatok ultrái (Miskolc, Nyíregyháza, Győr, Zalaegerszeg) is szélsőjobbaldali nézeteket vallanak. Hasonlóan egyediséget mutat a szurkolói összetétel. Rendszerváltás után nagymértékben polarizálódott a magyar társadalom a jövedelmek tekintetében. A leszakadó csoportok a rendszerváltás vesztesei lettek. Közülük sokan jártak ki mérkőzésekre, ahol csapatuk sikereinek részeseként érezhették magukat. „Ezek a hatalom nélküli emberek a társadalom normáit, szabályait áthágván az anarchiában – verekedések, mérkőzések félbeszakítása stb. – néhány percre, órára irányítói lehetnek az eseményeknek. Ezzel kompenzálják a hétköznapi sikertelenségét és csatlakoznak a zavargásokhoz.”³⁴ A jelenség további jellemzője ezredforduló után, hogy újabb színezetet kapott, mivel a futballhuliganok aktív részeseivé váltak a politikai rendezvényeken tapasztalt atrocitásoknak. Példának említhetjük a 2008-as Dunaszerdahely–Slovan Bratislava és korábbról a Slovan Bratislava–Fradi mérkőzéseket. Egyre többször jelenik meg továbbá a rasszizmus, vagyis a színes bőrű, a zsidó és a roma származású játékosok verbális bántása. A mérkőzéseket követően egyre gyakoribbá váltak az erőszakos cselekmények itthon és külföldön egyaránt. E csoportok a csapatok tulajdonosaival és vezetőivel is szembekerültek. Szakemberek véleménye szerint az extrémista csoportok mozgatóját immár a szélsőséges focirajongókat is, amelyet a Csatáry-molinó ügyével kívánnak alátámasztani.³⁵

Szurkolói csoportok, amelyek ultranézeteket³⁶ vallanak és szélsőjobbaldali eszmerendszert képviselnek:

Ferencváros

– *Green Monster*. Egy baráti társaság 1995-ben alapította. A csoport jobbaldali nacionalista nézetű, tagjai ezt gyakran hangoztatják is (transzparensék, drapériák és kiírások formájában).

– „2-es szektor”. A csoport a 80-as évek végén alakult. Antiszemita megnyilvánulásairól, verekedésekről és az „In Memoriam Csatáry László” feliratú molinóról híresült el.

³² <http://www.fociclub.hu/2013/07/futballhuliganizmus-az-erem-masik-oldala/>; letöltés: 2014.04.30.

³³ A szélsőbaloldali szurkolótábor jelentősége marginális, példaként azonban említhetjük a B.K.V.-s B.O.R.T.-ot., a pécsieket és a fehérváriakat, de ez sem vetíthető le a szurkolótábor egészére.

³⁴ FREYER Tamás: A rendvédelmi erők harca a futball-huliganizmus ellen Magyarországon. http://phd.semmelweis.hu/mwp/phd_live/vedes/export/freyertamas.d.pdf; letöltés: 2014.05.01.

³⁵ <http://www.athenaintezet.hu/hirek/olvas/246>; letöltés: 2014.05.04.

³⁶ Maga az ultra szó latin eredetű, jelentése „ami túl van”. A szubkultúra megjelenése az 1990-as évekre tehető, melynek leglátványosabb eleme a mérkőzéseken bemutatott koreográfia. Napjainkban azonban ideológiájuk „megcsúszott”, a magukat ultráknak nevező szurkolói csoportokat az ellenfél gyűlölete, kirekesztése tartja össze.

<http://t-w-o-ultras.gportal.hu/>; letöltés: 2014.05.04.

– „16-os szektor”. A Killer Green Group, a Pumukli Casuals, az Aryan Greens, a Hellish Greens, az Aryan Army, a Cannibals és egyéb csoportok tagjaiból szerveződött. A csoport szélsőséges, nacionalista, jobboldali beállítottságú. Tagjaik egy része nyíltan rasszista eszméket vall. Saját megfogalmazásuk szerint arra törekedtek, hogy a stadionból kivigyék a rendbontókat az utcára és ott ütközzenek meg velük.

– *Új Generáció*. 2002-ban a „16-os szektorból” vált ki. Magyarország legszélsőségesebb csoportjának vallja magát. Célja erős nemzeti csoportok kialakítása. Állandó tömegbázisa a „B-közép”.

– *Aryan Greens és Aryan Army*. A '90-es évek közepén megszűnt Killer Green Group tagjaiból alakult, bevallottan skinhead csoportosulások. A Kárpát-medence és népének védelmét, valamint a Ferencváros iránti elkötelezettséget hirdetik.

Újpest

– *Ultra Viola Bulldogs*. 1992. szeptember 14-én alakult, 80 tagot számlál. A csoport tagjai – állításuk szerint – a mérkőzéseken nem politizálnak, de jobboldali eszméket képviselnek. Ellenségeként tekintenek a Ferencváros, a Kispest és a Diósgyőr szurkolóira. A több csoportból álló szurkolói egyesület tipikus ultramentális képvisel, de vannak részei, amelyek egészen a régi angol gyökerekig nyúlnak vissza, az ún. huligánvonalat képviselve. 2013-ban a klub tulajdonosát távozásra szólították fel.

– *Viola Fidelity*. 2002. december 21-én alakult 15 fővel, abból a célból, hogy fellendítse és felfrissítse a magyar és az újpesti ultraéletet. Saját magukat ultraként határozzák meg, akik nem hátrálnak meg senkitől.

Kispest (Honvéd)

– *Ultra Red Boys*. 1991-ben alakult meg, Magyarországon az első ultracsoport volt. Később nézetkülönbségek miatt több kisebb csoport jelentkezett az URB berkein belül, ezek közül a legjelentősebbek a Mastiffs, a Fedayn és az Irriducibili voltak. 1995-ben helyre állt a rend, újra az URB zászlaja mögött sorakozott fel a tábor. A csoport fő jellemzője az egyediség, a külsőségek magas színvonalú megjelenítése, a nacionalizmus vállalása.

– *Nuova Guardia*. Az egyik legfanatikusabb és legkeményebb kispesti szurkolói csoport.

Debreceni Ultrák

– *Szívtiprók Ultras Debrecen 1994*. A debreceni szurkolói csoport 20 éve alakult. A csoport több ízben is nevet változtatott, így a kezdeti Ultras DSI-ből Heartbreakers lett, amelyet magyarosítottak. 1999-ben megindult a csoport erőteljes jobbratulódása, ami szimbólumokban is megnyilvánult. A pályán kívül is hallatták hangjukat, a Hallgatói Hálózat fórumát zavarták meg 2013-ban.

Áttekintés az elmúlt negyedszázadról

A '90-es évek környékén ezen irányzatok legfontosabb összetartó elemei a zene és a koncertek voltak. Ezek az események a kapcsolattartás, a vélemény- és információcsere, a hazai és a nemzetközi „hálózatépítés” fórumaivá váltak. „A koncerteken gyakran követnek el ún. propagandabűnteteket a rasszista

*usztító szövegek skandalásával, illetve hasonló tartalmú hanghordozók és propagandakiadványok terjesztésével.*³⁷ Dalaik szövege több esetben kimeríti a nemzeti, az etnikai, a faji csoport elleni gyűlöletre uszítás, illetve a közösség elleni izgatás kritériumait. Az ezredforduló környékén a számítástechnika egyre szélesebb körű alkalmazásával egészítették ki propagandatevékenységüket, ami lehetővé tette számukra ideológiájuk hatékony közvetítését és a kapcsolattartást. A 2000-es évek végére az információs technológia térnyerésével az internet a hatékony információszerzés és a gyors kapcsolattartás eszközévé is vált.

A mozgalmak már megalakulásuk után igyekeztek külföldi kapcsolatokat kiépíteni, ami egyrészt erődemonstrációként szolgált, mint például a Becsület napja elnevezésű, több éven keresztül megtartott rendezvénysorozat vagy a Szódligeten tartott „Fehér karácsony” koncert, másrészt lehetőséget adott anyagi támogatás megszerzésére. A 2000-es évek közepére előtérbe került a nemzetközi kapcsolatok bővítése, amelyek Magyarországon nemzetközi táborok, zenei fesztiválok – pl. a Magyar Sziget, vagy a határon túl megrendezett Felvidéki Magyar Sziget és a Székely Sziget – szervezésében realizálódott. Céljuk az volt, hogy Magyarországon regionális központot alakítsanak ki és innen hódítsák meg a szomszédos országok nemzetiszocialista ideológia iránt érdeklődő fiataljait. A legaktívabb csoportnak a Hatvannégy Vármegye Ifjúsági Mozgalom számít, amelynek 11 erdélyi városban működik tagszervezete, illetve a Jobbik is rendelkezik nyolc fiókszervezettel. Több tábor, koncert, hagyományőrző nap megrendezésére is sor került (pl. Hunyadi Mátyás hagyományőrző napok Kolozsvárott, EMI-táborok (Erdélyi Magyar Ifjak). 2009-ben létrejött a Székely Gárda.³⁸ Délvidéken a Magyar Remény Mozgalom alakította meg 2013-ban első csoportját. Ez utóbbi kapcsolatokat ápol a HVIM-el is, amelynek kassai, somorjai és rimaszombati szervezetei a felvidéken jelenleg is aktívak.³⁹

2006-ban e szélsőséges mozgalmakkal kapcsolatban az NBH új jelenségre hívta fel a figyelmet. Választásokhoz köthetően nőtt a kormány, a politikai pártok tagjai és a képviselőjelölteket ért fenyegető e-mailek és levek száma, bár a szándékok komolyságát technikai és szakértői tevékenységgel alátámasztva sem tudták megerősíteni. Szintén új jelenség volt az újkori magyar demokráciában a 2006 szeptembere és novembere közötti időszak kormányellenes demonstrációja időtartamának hossza, továbbá hogy erőszakos csoportok is csatlakoztak a radikális szemléletű, de békés és a demokratikus alapelveket betartó tiltakozókhoz, amely együtt biztonsági kockázatot hordozott magában. Ebből következően új típusú akcióformák jelentek meg, amelyek közül az elméleti, alkotmányellenes irányzat megerősödése, valamint az erőszakos közterületi fellépés térnyerése emelhető ki.

³⁷ NBH Évkönyve 1999.

In: SÁNDOR Péter – VASS László: Magyarország politikai évkönyve 2008-ról. Digitális könyv. Arcanum Kiadó, Budapest, 2009.

³⁸ A Székely Gárda kivételével az erdélyi magyar szélsőjobboldali csoportok inkább az építkezésre, a civil és a politikai élet átszövésére helyezik a hangsúlyt, mintsem a konfrontációra. Tevékenységük alapján kevésbé radikálisak, mint a határon belüli társszervezeteik. Mit csinálnak a magyar szélsőjobbosok Romániában?

http://index.hu/kulfold/eurologus/2014/03/24/magyar_szelsoseges_csoportok_romaniaban/;
letöltés: 2014.05.04.

³⁹ Bár a HVIM – e néven legalábbis – két-három éve takaréklángon működik, Temerinben továbbra is létezik egy 15–20 fős, magukat HVIM-tagoknak vagy hungaristáknak valló fiatalokból álló csoport.

http://index.hu/kulfold/eurologus/2014/04/04/magyar_szelsojobbosok_szerbiaban/; letöltés: 2014.05.04.

A hungarista szervezetek aktivitása az ezredfordulóra nagymértékben csökkent, már csak az MNA vegettál. Helyüket az intenzív nemzetközi kapcsolatokat ápoló, idegengyűlölettel operáló, Trianon-revizíót szorgalmazó, rendalapú társadalmat hirdető nemzeti radikális csoportok vették át, amelyek intenzív nemzetközi kapcsolatokat ápolnak. Ehhez közvetlenül kapcsolódik a gárdajelenség – bár nem specifikusan magyar jellemző, mivel Kelet-Közép-Európa több államában (Bulgáriában, Magyarországon, Csehországban, Szlovákiában) is jelen van – mint az államhatalom alternatívájaként a rendteremtés igényével fellépő szervezet térnyerése. A bevándorló-ellenesség kevésbé jellemző a hazai radikális jobboldalra, mint nyugat-európai társaikra. A muszlimokkal szembeni fellépés is kevésbé hangsúlyos, mint a társadalom más kisebbsége (roma, zsidó) ellen ható nézetek.

Szélsőbaloldali csoportosulások

A rendszerváltozás után a baloldali szélsőségesek nem voltak képesek önálló szervezetet létrehozni, mivel ideológiájukkal szemben a társadalom részéről nagymértékű elzárkózás tapasztalható. Egyes csoportjaik alapvetően az alkotmányos alapelvek tiszteletben tartásának hangoztatása mellett próbálnak szélsőséges propagandát kifejteni. Erősödésükre utaló tevékenységek az ezredforduló utáni válsághoz voltak köthetők, mivel a globalizáció megrendítette a hagyományos értékek és intézmények rendszerét, és ennek megoldására a baloldal is felkínálta az általa kidolgozott alternatívát. E csoportok tevékenysége élénkülésének következő hulláma az iraki katonai beavatkozás idejére tehető. A csoportok egyre szervezettebbekké váltak, és a korábbinál erőszakosabban léptek fel. Céljaik értelmében radikálisan demokratizálni kell a politika intézményeit – ez a demokrácia demokratizálása –, továbbá állandó párbeszédet kell szervezni a társadalmi csoportok között. A jóléti állam véget ért, mert a szegényeknek nem pénzt, hanem lehetőséget kell adni sorsuk javítására. Nem védeni kell az elesetteket, hanem állami és civil programokkal aktivizálni őket.⁴⁰

1. *Magyar Munkáspárt.* A rendszerváltás óta több néven is futó párt (Magyar Szocialista Munkáspárt, Munkáspárt, Magyar Kommunista Munkáspárt) összeforrt alapítójának, Thürmer Gyulának a személyével. Az MSZMP örökösének, ideológiája továbbvivőjének tekinti magát. Az elmúlt közel negyed évszázadban a párt neve összekapcsolódott a taxisblokádtámogatásával, a NATO-csatlakozás elleni tüntetésekkel, a kórházprivatizáció elleni népszavazás kezdeményezésével, napjainkban pedig az Otthonvédők nevű civil szervezettel együtt kezdeményeznek tiltakozásokat a bankok által indított kilakoltatások ellen. A 2014. évi választáson a párt 33 egyéni jelöltje indult.

2. *Magyarországi Munkáspárt 2006.* Vajnai Attila vezetésével jött létre a Munkáspártból marxista, kommunista eszméket hirdetve. 2014-ben megnevezését *Európai Baloldal – Magyarországi Munkáspárt 2006.*-ra módosította. Célja a társadalmi nyomor felszámolása, az igazságos elosztás és a tisztességes élet megteremtése, amelyet többek között a lakhatáshoz való alkotmányos alapjogok,

⁴⁰ A baloldali radikalizmus.

<http://www.vg.hu/velemeny/a-baloldali-radikalizmus-63805>; letöltés: 2014.05.01.

a szociális minimum jövedelem, a 13. havi nyugdíj és közalkalmazotti fizetés visszaállításával kíván elérni. Eszmerendszerében a NATO-ellenesség, a bankok elleni fellépés, az egészségügy, az energetikai szektor és az oktatás állami kézbe vétele szintén jelen vannak.

3. *Baloldali Front – Kommunista Ifjúsági Szövetség (BF-KISZ)*. Önmeghatározása szerint olyan antifasiszta szervezet, amely hisz a kapitalizmus meghaladásában és egy új, szocialista világrendben. Politikai akcióit jogszabályi keretek között tartja, ugyanakkor nézeteik – a diktatórikus ideológiát hirdetve – antidemokratikus elveket tükröztek.

4. *Baloldali Alternatíva Egyesülés*. A szervezet 1988. szeptember 28-án alakult meg. Céljait tekintve elhatárolódott a neosztálinizmus, az újkonzervatívizmus és a gazdasági liberalizmus valamennyi változatától vagy kombinációjától. A rendszerváltás után tevékenysége vitafórumok, békemenetek és különböző demonstrációk szervezéséhez volt köthető, amely közül kiemelendő a Magyarország NATO-tagsága elleni, majd több alkalommal a NATO katonai fellépései elleni tüntetés, illetve külföldön a Világbank és az IMF elleni demonstrációkon történő részvétel. Kimutathatóan közel áll a zöld szervezetekhez. A globalizációban a klasszikus kapitalizmus új megjelenési formáját látja, amelyről Marx a társadalomkritikáját írta. A Baloldali Alternatíva „*a marxi humanizmus mezejére*” kívánja visszavezetni a társadalmat, amiben a technika nyújthat igazi segítséget.⁴¹

5. *Magyar Egyesült Baloldal*. A rendszerkritikus baloldal összefogására törekvő szociális társadalmi-politikai mozgalom. A tőkerendszert és a kapitalizmust elutasító összefogás, amelynek lényege a szabadság és a társadalmi egyenlőség megteremtése iránti igény. Magyarságtudatát nemzettudattal azonosítja borszintől, kultúrától és vallástól függetlenül. Úgynevezett közvetlen demokráciában gondolkodik, ami azt jelenti, hogy az érintettek maguk döntenek az őket érintő kérdésekben.

6. *Zöld Baloldal*. 2009-ben alakult posztmodern, baloldali, a neoliberális ideológiával és a tőkés társadalmi berendezkedéssel szemben kritikus pártszövetség. Céljuk a NATO feloszlatása, Magyarország kilépése a szervezetből, továbbá a magyar katonák visszahívása a külföldi missziókból.⁴²

7. *Negyedik Köztársaság Párt (4K!)* Magát újbaldaliliként meghatározva a patriotizmus jelszava köré építi céljait, amelyek Magyarország önrendelkezése, a valós demokratikus öngazgatás és a mindenki számára járó tisztességes boldogulás lehetősége. Kiáll a marihuána legalizálása mellett. 2007-ben alakult Negyedik Köztársaság Ifjúsági Mozgalom néven, amely 2012. április 28-án alakult párttá. A 2014-es választáson 10 egyéni képviselőjelöltje indult.

8. *Bal-Rad*. Nemzeti érzelmű, baloldali radikális hírportál, amelyet 2013-ban hívtak életre. Sikraszáll a „*Magyar Népköztársaság, a létezett szocializmus rehabilitálásáért és egy új, igazságos, közösségi társadalomért*”.

⁴¹ GERGELY Márton: Ifjú baloldal Magyarországon: Kis vörös kakasok.
http://magyarnarancs.hu/belpol/ifju_baloldal_magyarorszagon_kis_voros_kakasok_gondolkodo_konyvkereskedo-62529; letöltés: 2014.05.02.

⁴² TGM-ből is EP-listavezető lett.
http://hvg.hu/itthon/20090305_tamas_gaspar_miklos_zold_baloldal_ep; letöltés: 2014.05.02.

9. *Red-Help*. Nemzetikommunista jelzővel illehető kádárista, bolsevista honlap, amely a Magyar Népköztársaság szociális és jogbiztonságát szerelné.

10. *Európai Feminista Kezdeményezés egy másfajta Európáért*. A baloldali eszméket a pacifizmussal keverő neofeminista szervezet, amely ideológiájában a nacionalizmussal és a rasszizmussal, illetve a neoliberális gazdaságpolitikával áll szemben. Kiáll továbbá az abortusz korlátozása és tiltása ellen.

11. *Magyar Ellenállók és Antifasiszták Szövetsége*.⁴³ Működését 1945-ig vezeti vissza. A rendszerváltásig elsősorban háborús veteránokat tömörítő szervezet volt, de amikor felerősödött a nacionalizmus és újjáéledtek a revizionista, a fasiszta, sőt a náci mozgalmak is Magyarországon, akkor a nevét *MEASZ – Összefogás a Demokráciáért*-ra változtatta, így akarva kifejezni az igényt egy szélesebb körű összefogásra a gyűlöleteszmékkel szemben. Küzd a kirekesztés ellen, és hogy a demokrácia igénye általános érték, többségi kultúra legyen. Tüntetések, megemlékezések szervez itthon és külföldön (2007 – Bajcsy-Zsilinszky-emlékmű, 2012 – az Új színház előtt, 2014 – az 1944-es német megszállási emlékmű felállítása ellen), illetve díjat alapított (Radnóti-díj).

12. *Antifasiszta Hálózat (AFH)*. 2013 júliusában alakult antifasiszta szervezet, amelynek céljai a Magyarországon tapasztalható fasizmus visszaszorítása, a demokratikus értékek védelme, az interneten terjedő gyűlöletkampány felszámolása és fellépés a holokauszttagadás ellen.

Anarchista szervezetek

Az anarchista csoportok létrejötte elsősorban a fővároshoz volt köthető a rendszerváltás körül, de szerveződéseik nem voltak hosszú életűek. Közülük kiemelendő az 1994-ben megalakult *Budapesti Autonóm Társulás (BAT)*, amely 1998/1999-ig működött. A fővárosi anarchista csoportok egykori tagjai ma megtalálhatók a Társaság a Szabadságjogokért, a Magyar Helsinki Bizottság, a Habeas Corpus Munkacsoport, az Alba Kör és még számos mozgalom aktivistái, nem ritkán a vezetői között. A korábbi anarchisták részvétele más mozgalmakban, miként az anarchista csoportok elhalása is, megváltozott élethelyzetükkel volt magyarázható.⁴⁴ Ezt követően az anarchista szervezetek tevékenysége a 2000-es évek elején érte el azt a szintet, amelyről az NBH már említést tett. Tevékenységük a propagandában ki is merült. A fegyveres osztályharcot, forradalmat és a polgári demokrácia intézményrendszerével szembeni erőszak szükségességét hirdették. Bázisukat a társadalom perifériájára szorult fiatalokra építették. A csoportok között nem alakult ki együttműködés.

A mozgalom egy újabb megnyilvánulási formája 2008-ban bontakozott ki, ami a *Nemzeti Anarchista Párt* alapítójához, Rózsa-Flores Eduardohoz és az *Ellenkultúra.info* weboldalhoz fűződik. A nemzeti anarchizmus egyszerre vegyíti az anarchizmust, a nacionalizmust és a nemzetiségi szeparatizmus elemeit. A 2013-ban

⁴³ Az antifasiszta eszméket képviselőket szakmai körök nagy része a szélsőbalhoz sorolja, de vannak olyan felhangok is, melyek inkább a liberális/balliberális állásponthoz közelínek tartják őket.

⁴⁴ BÁCSVÁN László: Anarchizmus és új társadalmi mozgalmak Magyarországon.
<http://www.communicatio.hu/doktoriprogramok/kommunikacio/cikkek/bacsvanl/anarchia.htm>;
letöltés: 2014.05.06.

létrejött *Nemzeti Anarchista Mozgalom* egy csoport, amely ellenez minden centralizációs szándékot, vagyis a kommunizmust, a liberalizmust, a parlamentáris demokráciát, „*mely egy kapitalista, kizsákmányoló bűnöző réteg színháza*”, valamint a fasiszta, illetve a nemzetiszocialista nemzeti diktatúrákat is.

Globalizációellenes csoportok

Az anarchista, a bolsevik és az alternatív – környezet- és állatvédő – csoportok a globalizációellenesség jelszavát választva együttesen léptek fel az ezredforduló környékén. Ezek a csoportok a globalizálódott világ „betegségeire” hívták fel a figyelmet. Nem fogadják el a globalizációt, el akarják törölni azt, s egyfajta régi világrendhez szeretnének visszatérni. „*A különféle motiváltsgú tiltakozások közös nevezőjét a globális problémák és a kialakult globális rendszerek elleni fellépés igénye jelenti.*”⁴⁵ A nemzetközi gazdasági és politikai intézményeket – a Nemzetközi Valutaalapot, a Világbankot és a NATO-t – tekintik a globalizáció fő támogatóinak, a nagyvállalati érdekek kiszolgálóinak, amelyek – felfogásuk szerint – a demokratikusan választott kormányoknál nagyobb hatalommal rendelkeznek. A szabad piacgazdaság filozófiáját is egyre inkább támadják, mivel vélekedésük szerint semmibe veszi a közösségek érdekeit, lerombolja a kultúrát és károsítja a környezetet. E csoportok megjelenése fordulópontot jelentett, mivel kemény magjuk a tüntetéseken az erőszak alkalmazását is vállalta.

Magyarországon rövid idő elteltével az anarchista csoportok és a globalizációellenes mozgalmak „összecsúsztak”. A közös céljuk – eltérő megközelítésben – a globalizációellenesség volt. Az anarchisták a globalizáció folyamatát akarták megállítani, a többi csoport (protekcionista szakszervezetek, környezetvédők, szociális jóléti csoportok stb.) szerint a globalizációt nem feltartóztatni, hanem megváltoztatni kell. Olyan keretek és szabályok közé kell szorítani, amelyekkel megakadályozható a társadalmi, a gazdasági és a kulturális egyenlőtlenségek további növekedése. Hasonló összefogás volt tapasztalható a globalizáció- és monopóliumellenesség kérdésében, valamint az aktuálpolitikai témákban (NATO, EU) a baloldali szélsőséges és anarchista csoportok között.⁴⁶ A mozgalom kommunikációja és szervezettsége, a nemzetközi kapcsolattartás, a szimpatizánsok és a tagok toborzása is jóval magasabb színvonalú, mint a korábbi hasonló szerveződéseké volt. A mozgalom ideológiájának térnyerése a magyar társadalomban nem volt jelentős, ugyanakkor az ezredforduló idején a nemzetközi mozgalom egyre erőszakosabb megnyilvánulásai miatt nagyobb figyelmet kapott. Tevékenységükhöz Magyarországon nem kötődött erőszakos demonstráció. Kisebbségi csoportjaik, aktivistáik viszont megjelentek nyugat- és dél-európai helyszíneken, ahol konfrontálódtak a hatóságokkal.

⁴⁵ SZABÓ Máté: A globalizációellenes mozgalmak – a 21. század új mozgalomtípusai? In: Politikatudományi Szemle X/3. pp. 157–182.

⁴⁶ NBH Évkönyve 2002.

In: SÁNDOR Péter – VASS László: Magyarország politikai évkönyve 2008-ról. Digitális könyv. Arcanum Kiadó, Budapest, 2009.

A 2000-es évek közepén e csoportok közül a környezetvédő mozgalmak aktivitása erősödött. Környezetvédő táborokat szervezve az aktivistákat az elméleti és a fizikai tréning mellett a demonstrációk, a tüntetések helyszínén tapasztalható hatósági intézkedések elleni teendőkre is oktatták. Ugyanakkor hangsúlyozzák, hogy erőszakmentesen, a tájékoztatás és a figyelemfelhívás eszközével kívánnak a környezetkárosító tényezők ellen harcolni, a radikálisabb megoldásokhoz csak végső esetben folyamodnak. A legaktívabb fellépésükre a Paksi Atomerőműben 2003. április 10-én bekövetkezett üzemzavar után került sor.

Globalizációellenes és zöld mozgalmak:

1. *ATTAC Magyarország Egyesület.*⁴⁷ 2002-ben alakult, a pénzpiacok társadalmi ellenőrzését, a munkához, az oktatáshoz, az egészséghez és a fedélhez való jog előtérbe állítását, egy szolidáris társadalom és világrend megvalósítását akarja elérni, a nemzetközi mozgalom közel 40 országban működő társszervezeteihez hasonlóan. Az ATTAC nagy hangsúlyt fektet a civilek önképzésére és ezáltal az érdekérvényesítő képességük fejlesztésére. Magyarországon számos háborúellenes és antirasszista megmozdulás szervezői voltak (pl. 2004-ben a budapesti lengyel nagykövetség előtti és 2006-ban az operabál előtti tüntetések).

2. *Greenpeace Magyarország.* A globális hálózat tagjaként alakult meg 2002 júniusában. Célja, hogy fellépjen a környezetünk és a béke védelmében. Környezetvédelmi kampányait alapvetően a nemzetközi kampánycélok határozzák meg. Legfontosabb sikerei között említi, hogy fellépett a Tisza védelmében (tiszaí ciánszennyezés), elérte a génmódosított Amflora burgonya és a GM-kukorica termesztésének hazai betiltását, a Mátrai Erőmű bővítésének és a Töketerében tervezett szénerőmű leállítását, illetve hogy a Rábát évek óta szennyező osztrák bőrgyár beszüntette a szennyezést. Felhívta a figyelmet a Paksi Atomerőműben bekövetkezett problémákra.

3. *Zöld Pók.* Egyszerre igyekszik együttműködni olyan szervezetekkel, amelyek tevékenységének fókuszában a fenntarthatóság és a környezetvédelem áll, valamint olyanokkal, amelyek a társadalmi egyenlőtlenségek vagy az előítéletek ellen küzdenek. Tagszervezete az Association for Progressive Communication-nek, amely szociális, emberjogi, nő- és békemozgalmi, környezetvédelmi, oktatási stb. témákkal foglalkozik.

4. *Magyar Szociális Fórum.* 2002-ben alakult szerveződés, amely elutasítja a diktatúra minden formáját, fakadjon az baloldali vagy jobboldali töről, minden faji, nemi, vallási, kulturális, származási és egészségbeli megkülönböztetést. Háborúellenes fellépéssel kezdte tevékenységét, 2003 februárjában Budapesten az Amerikai Egyesült Államok és a NATO ellen szervezett tüntetést. Az iraki háború befejezéséig követelte a magyar kormányoktól, hogy vonják ki a magyar csapatkontingenst, és a nyugati szövetség részeseiként lépjen fel a békéért.

⁴⁷ A szervezet nem sorolható kategorikusan sem a globalizációellenes, sem a baloldali szervezetek közé. Alapítói baloldali értelmiségiek voltak, eszmerendszerében azonban közelebb áll a felsorolásban használt antiglobális mozgalmakhoz.

2004-ben a kórházak és az egészségbiztosítás privatizálása elleni küzdelmet tüzték zászlajukra, azóta a szegénység ellen folytatott harc képezi fő tematikájukat, kiegészülve a bankok elleni fellépéssel és az otthonvédelemmel.

Alterglob szervezetek

Az alterglob mozgalom az éhezés, az egyenlőtlenségek és a környezetpusztítás ellen küzd egy igazságosabb és fenntarthatóbb globalizációért, vagyis az élővilág, az emberek és a kultúrák sokszínűségéért és szabadságáért harcol.⁴⁸ Képviselői véleménye szerint vannak a globalizációnak káros hatásai, de jó dolgokat is szült ez a világrend. A rendszer szerintük megreformálható, és ebben próbálnak alternatív megoldási lehetőségeket keresni. A mozgalom nem törekszik egységes képviselet kialakítására, lényege a hálózatos szerveződés. Verbális szinten elítélik az erőszakot, ugyanakkor „biztonsági szolgálatuk”, a *black bloc* készül az utcai csatákra, kiforrott stratégiával száll szembe a rendfenntartókkal, később pedig mindent megtesz azokért, akiket letartóztatnak egy-egy akció során.⁴⁹

Csoportok, amelyek Magyarországon alterglobként definiálják magukat:

1. *Védjegylet*. Magyar zöldpolitikai társadalmi szervezet, 2000-ben, a tiszai ciánszennyezés idején jött létre. „*Célunk a természeti és a kulturális sokféleség megőrzése, a környezetünkért viselt felelősségtudat megerősítése, egy jobb minőségű élet feltételeinek megteremtése Magyarország minden lakója számára.*” Munkájukat politikai állásfoglalások készítése, konferenciák, vitaestek, előadások szervezése jellemzi. Nem riadnak vissza demonstrációk szervezésétől sem, amire példa a Légmentes Nap, 2000 áprilisában a Roosevelti téri fák kivágása elleni, és 2004-ben a Zengőn építendő lokátor elleni fellépés.

2. *Társaság a Szabadságjogokért (TASZ)*. A jogvédő és jogfejlesztő civil szervezetet 1994-ban hozták létre, 2002 januárjától közhasznú szervezetként működik. Fő tevékenységei a jogvédelem, a jogfejlesztés és a nyilvánosság tájékoztatása, mozgósítása. A TASZ figyelmet fordít a személyi szabadság, az emberi méltóság, a magánszféra védelmére. Arra törekszik, hogy az állam csak különösen súlyos indokkal, elkerülhetetlen mértékben, és csak törvény alapján, megfelelő eljárási garanciák mellett korlátozza az alapvető jogokat.

3. *Zöld Fiatalok (Zöfi)*. A csoport 2001-ben alakult. Alapelve szerint hosszú távon a környezeti és a társadalmi kérdések tényleges kezelése csak a kettő közötti szerves összefüggések felismerése által lehetséges. A neoliberais piacgazdaság logikáját bírálva kifejti, hogy a gazdasági fejlődés nem mindenek felett álló cél, hanem eszköz: a társadalmi célok elérésének eszköze, amihez szükséges a klasszikus gazdasági fogalmak újradefiniálása. „*Mindennek egy olyan új világgazdasági modell mentén kell kialakulnia, amelyben a gazdasági siker fokmérője immáron nem pusztán a fogyasztási kapacitás, hanem a méltóságteljes, minőségi emberi élet nemzedékeken átívelő fenntarthatósága.*” Ismertebb akcióik a „Varrógépes tüntetés” egy igazságosabb kereskedelemért, a budapesti Városháza előtti „Stop szmog” demonstráció, illetve az „Alaptörvény negyedik módosítása és a kormánypártok jogfosztó politikája” ellen szervezett tiltakozásban való részvételük voltak.

⁴⁸ <http://hu.indymedia.org/kepek/suaj/altglob.pdf>; letöltés: 2014.0.03.

⁴⁹ <http://index.hu/kulfold/g8anti0606/>; letöltés: 2014.05.04.

Zenei kultúra

Az 1980-as évek végén az addig homogénnek tűnő „lázázó” zenei irányzatot különböző politikai hatások érték. Szélsőjobboldali szkinhed, illetve szélsőbaloldali vagy anarchista kötődésű punk irányzatok jöttek létre. A viszonylag határozott politikai arculatot képviselő szkinhed mozgalommal ellentétben (Vendetta, Archivum, Egészséges Fejbőr, Magna Hungária, Vádló Bitófák, Brutal Attack, Skanzelizé, Kárpátia) a punk irányzat napjainkig megőrizte szubkulturális arculatát, amelyet viszonylag zárt, önmaguknak élő, sajátos életfilozófiát képviselő fiatalok alkotnak. Rendezvényeiken a „polgárpukkasztó” jelleg érvényesül, ideológiailag nem elkötelezettek. Az irányzat legismertebb zenekara a CPg volt, amelyet 1979-ben alapítottak. Tagjait 1983-ban kommunistaellenes, erőszakra buzdító dalszövegeik miatt börtönbüntetésre ítélték. Tagjaik 10 év múlva új lemezt adtak ki, több válogatáslemezen szerepeltek dalaik. A második hullám a rendszerváltás idején volt, mikor már nem az állam ellen lázadtak, hanem a globalizáció és a fogyasztói társadalom ellen.⁵⁰ Jelenben is létező zenekarok az Alvin és a mókusok, az Auróra, a CAFB (Cirkuszi Akrobaták Fergeteges bemutatója), a Csirkefogó és a Rózsaszín Pitbull.

A gyűlöletbeszéd⁵¹

Az extrém tevékenység elemét képezi azon radikális kijelentések szóbeli, írott vagy elektronikus közlése, amelyek származásuk vagy egyéb felismerhetőségi tényezőjük révén a társadalom egyes csoportjait vagy egyéneit hátrányos megkülönböztetéssel illetik.⁵²

A gyűlöletbeszéd hazai szabályozása nem egyszerű. Egyrészt a jogalkotó mindenkori törekvése és az Alkotmánybíróság joggyakorlata között feszülő ellentét az, amely meghatározza a kialakult helyzetet,⁵³ másrészt a gyűlöletbeszéd kapcsán összeütköző két alapjog, a véleménynyilvánítás szabadsága és az emberi méltósághoz fűződő személyiségi jog küzdelme.

1989-től a gyűlöletbeszéd jogi szabályozásának döntően büntető jellege bontakozott ki. A Büntető Törvénykönyv (Btk.) 1989. szeptemberi módosítása kimondta: a jövőben csak a nagy nyilvánosság előtt történő gyűlöletre uszítás minősül az izgatás bűncselekményének. Az Alkotmánybíróság a 30/1992. [V. 26.] határozatában megállapította: nem alkotmányellenes a Btk. közösség elleni izgatás

⁵⁰ RAJTIK Tímea: A mai magyar deviáns csoportok bemutatása négy magyar film segítségével. http://elib.kkf.hu/edip/D_15141.pdf; letöltés: 2014.05.03.

⁵¹ A gyűlöletbeszéd szankcionálása. <http://www.jogiforum.hu/hirek/16830>; letöltés: 2014.05.03.
A gyűlöletbeszéd fogalma.

<https://jak.ppke.hu/uploads/articles/12069/file/gy%C5%B1%C3%B6let.pdf>; letöltés: 2014.05.03.

⁵² NBH Évkönyve 2003.
In: SÁNDOR Péter – VASS László: Magyarország politikai évkönyve 2008-ról. Digitális könyv. Arcanum Kiadó, Budapest, 2009.

⁵³ ANTAL Attila: Közösségek méltósága. http://meltanyossag.hu/files/meltany/imce/doc/kozossegek_meltosaga-081006.pdf; letöltés: 2014.05.03.

tényállásának azon rendelkezése, amely valamely nép, nemzetiség vagy faj elleni gyűlöletre uszítást rendeli büntetni. Alkotmányellenes viszont az a rendelkezés, amely tiltja a törvényben felsoroltakkal szemben sértő, lealacsonyító kifejezések használatát, ezért ezt a bekezdést megsemmisítették. A Btk. 1996-os módosítása kimondta, hogy büntettet követ el és három évig terjedő szabadságvesztéssel büntethető az, aki a magyar nemzet, illetve valamely nemzeti, etnikai, faji, vallási csoport vagy a lakosság egyes csoportjai ellen gyűlöletre uszít, illetve gyűlölet keltésére alkalmas egyéb cselekményt követ el. A 12/1999. (V. 21.) AB-határozat megsemmisíti ezt a kiegészítést, vagyis az AB kiemelkedően fontosnak tekintette a szólásszabadságot, azt az alapvető értéket, amely elengedhetetlen az alkotmányos demokrácia működtetéséhez.

A viták fellángolása szempontjából ifj. Hegedűs Lóránt (és az Ébresztő című pártlapot szerkesztő Metes György) felmentése katalizáló hatású esemény volt 2003-ban. A kormány javasolta a Btk. közösség elleni izgatásra vonatkozó paragrafusának módosítását, újraszabályozását és a gyűlöletbeszéd szankcionálását. Az Alkotmánybíróság a törvényt kihirdetése előtt alkotmányellenesnek nyilvánította. Az indokolás szerint a gyűlöletre izgatás kifejezés beiktatásával és az erőszakos cselekmény elkövetésére való felhívás külön kiemelésével a jogalkotó oly mértékben kitért a büntetendővé nyilvánított magatartások körét, hogy azzal az alaptörvény sérelmét eredményezte. Hasonló sorsa jutott a Parlament által 2007 októberében és a 2008. november 10-én elfogadott törvénymódosító javaslat, amely polgári jogi eszközökkel lépett volna fel a gyűlöletbeszéd ellen, valamint a Btk. 2008. február 18-i módosítása is. 2009 májusában MSZP-s képviselők az Alkotmány módosításával oldották volna fel a problémát. Nemzetközi jogi elvekre hivatkozva kimondták volna, hogy a szólás, a gyülekezés és az egyesülés szabadsága nem irányulhat a gyűlöletkeltésre és a népirtás tagadására. A szükséges kétharmados támogatást nem szerezték meg. Változás 2010 júniusától következett be, mikortól a Btk. módosításával valamennyi népirtás tagadása bűncselekménynek minősül.

Európai fellépés

Az erőszakos szélsőséges tevékenységek az Európai Unión belül – így Magyarországon is – jelentős, egyre fokozódó kockázatot, fenyegetést jelentenek. Az erőszakos szélsőségekkel szembeni küzdelem határokon átívelő biztonsági kockázattá és kihívássá vált, amelyet a politikai döntéshozók is felismertek. Immár tényként kezelendő, hogy a politikai radikalizmus egyenes arányban nőtt a gazdasági, illetve hatásaként a politikai és a társadalmi válság mélyülésével.

Az alábbiakban összefoglaljuk azokat a főbb pontokat, lépéseket, amelyet az EU egyes szervei tettek e probléma kezelésére:

1. EU-szerződések

– A Szerződés 5., 6., 7. és 29. cikkében, valamint az EK-szerződés 13. cikkében az EU és a tagállamok elkötelezik magukat az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelmére, valamint arra, hogy eszközöket biztosítsanak a rasszizmus, az idegengyűlölet és a hátrányos megkülönböztetés elleni harchoz.

2. Európai Parlament

– Állásfoglalások 1997. február 20-án a rasszizmusról, az idegengyűlöletről és a szélsőjobbról, amelyet az erőszak Európában tapasztalható fokozódásával 2006. június 15-én⁵⁴ megerősített.

○ 2005-ben a kisebbségek védelméről és a megkülönböztetés elleni politikákról a bővítés utáni Európában.

○ 2005. január 27-én a holokausztról, az antiszemitizmusról és a rasszizmusról.

○ 2007. december 10-én a szélsőségek fokozódása elleni küzdelemről Európában.

○ 2013-ban a rasszizmus és az idegengyűlölet elleni küzdelem erősítéséről, és egy átfogó stratégia létrehozására szólít fel a gyűlölet-bűncselekmények, valamint az előítéletes alapuló erőszak és a megkülönböztetés elleni küzdelem kapcsán. A romák társadalmi befogadását elősegítő programokat és eljárásokat is be kívánja emelni ebbe a keretbe.

– Álláspont: 2007. november 29-én a rasszizmus és az idegengyűlölet egyes formái és megnyilvánulásai elleni, büntetőjogi eszközökkel történő küzdelemről szóló tanácsi kerethatározatra irányuló javaslatra vonatkozóan.

– Nyilatkozat: 2007 decemberében a „Harc a szélsőséges eszmék európai terjedése ellen”. A dokumentum elítél minden rasszista gyűlölettől vezérelt támadást, és felhívja a tagállami hatóságokat, hogy tegyenek meg mindent a felelősök megbüntetése érdekében. Ugyanakkor rámutat arra, hogy a szélsőségek elleni harc nem járhat negatív hatással az alapvető jogelvek tiszteletben tartásának hosszú távú kötelezettsége kapcsán. Az állásfoglalás felszólítja az Európai Bizottságot, hogy kísérje figyelemmel a politikai és a vallási erőszakra történő uszítás tiltását célzó jogszabályok teljes körű alkalmazását, illetve arra kéri a tagállamokat, hogy vonják meg az állami kereteket azon pártoktól, amelyek nem fogadják el az emberi jogokat, a demokráciát és a jogállamiságot. A szerző véleménye szerint a dokumentum legfontosabb eleme, hogy a nemzeti politika kizárólagosságán túllépve egy közös fellépés szükségességét hirdeti.

3. Európa Tanács

– 2000/43/EK tanácsi irányelv a személyek közötti, faj- vagy etnikai származásra való tekintet nélküli egyenlő bánásmód elvének alkalmazásáról.

– 2000/78/EK irányelv a foglalkoztatás és a munkavégzés során alkalmazott egyenlő bánásmód általános kereteinek létrehozásáról.

– 2008/913/IB kerethatározat a rasszizmus és az idegengyűlölet egyes formái és megnyilvánulásai elleni, büntetőjogi eszközökkel történő küzdelemről.

⁵⁴ <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2007-0623+0+DOC+XML+V0//HU>; letöltés: 2014.05.04.

4. Európai Unió Tanácsa

– Az EU 2005. november 30-án kiadott, a radikalizálódás és a terroristaterrorizmus elleni küzdelemre irányuló stratégiája és annak 2008. évi felülvizsgálata, illetve módosítása.

5. Európai Bizottság

– 2014. január 15-én közleményt fogadott el, amelyben 10 területet⁵⁵ érintően felkéri az EU-t és a tagállamokat, hogy tanúsítsanak fokozott fellépést, és előzzék meg az erőszakot eredményező szélsőségek valamennyi fajtáját, tekintet nélkül az azokat kiváltó okokra. „Ahhoz, hogy a polgároknak védelmet nyújtsunk ezekkel a veszélyekkel szemben, olyan megközelítésre van szükség, amely a partnerek széles körét vonja be helyi, nemzeti, uniós és nemzetközi szinten egyaránt.” – nyilatkozta Cecilia Malmström, az uniós belügyekért felelős biztos.⁵⁶

6. Intézmények létrehozása

– 1997-ben a 1035/97/EK rendelet alapján hozták létre a *Rasszizmus és Idegengyűlölet Európai Megfigyelőközpontját (EUMC)*, amelynek elsődleges célja, hogy megbízható információkat nyújtson az EU és a tagállamok számára az uniós rasszizmusról, idegengyűlöletről és antiszemitizmusról, valamint hogy együttműködjék az Európa Tanáccsal ezeken a területeken.⁵⁷ Fontos volt a „korai figyelmeztető” funkció kialakítása és a megbízható, tárgyilagos adatok és információk gyűjtése, ami alapot teremtett a Tanács rasszizmus és idegengyűlölet elleni kerethatározata megszületéséhez. A szervezet 2007-ben *Európai Unió Alapjogi Ügynökségévé* alakult át (168/2007/EK tanácsi rendelet), feladatait kiterjesztve a rasszizmus, az idegengyűlölet és az ahhoz kapcsolódó intolerancia elleni küzdelem túl a nemzeti vagy etnikai kisebbségekhez tartozó személyek jogainak védelmére, amit a „Rasszizmus és idegengyűlölet az EU tagállamaiban” című jelentésében foglalt össze.

– 2011-ben az Európai Bizottság létrehozta a *Radikalizálódást figyelő uniós információs központot (RAN)*, amelynek célja olyan programok kidolgozása, amelyek megkönnyítik a szélsőséges csoportok tagjainak, hogy szakítsanak az erőszakkal és az azt övező ideológiával. Támogatást nyújt továbbá a radikalizálódás és az erőszakos szélsőségek megelőzésével foglalkozó szakembereknek, valamint megkönnyíti számukra a tapasztalatok és a bevált gyakorlatok cseréjét.

7. EBESZ

– Az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet „Kihívások és válaszok a gyűlölet motiválta bűncselekményekkel kapcsolatban az EBESZ-régióban” címen 2006 októberében kiadott jelentése.

⁵⁵ Ezek a következők: átfogó nemzeti stratégiák kidolgozása, európai tudásközpont létrehozása 2015-ben, a RAN szerepének megerősítése, szakemberek képzésének kidolgozása és lebonyolítása, ún. „kislépcsős stratégiák” támogatása, online kihívások kezelése, áldozatok szerepvállalása, fiatalok kritikai gondolkodásra való ösztönzése a szélsőséges üzenetekkel szemben, a radikalizálódás tendenciáit vizsgáló kutatás indítása, illetve szorosabb együttműködés az EU-n kívüli partnerországokkal.

⁵⁶ http://europa.eu/rapid/press-release_IP-14-18_hu.htm; letöltés: 2014.05.08.

⁵⁷ <http://epa.oszk.hu/00800/00877/01028/pdf/00930098.pdf>; letöltés: 2014.05.08.

ÖSSZEGZÉS

Napjainkban a radikális erők térnyerésének lehetünk tanúi,⁵⁸ legyen az szélsőbaloldali vagy szélsőjobboldali. Az pénzügyi-gazdasági válságra adott nem megfelelő kormányzati intézkedések nyomán mérhetően megnövekedett a lakosság elégedetlensége, amihez hozzájárul a bevándorló-ellenesség és az Európában egyre erősödő kulturális konfliktus (pl. muszlim–keresztény ellentét).⁵⁹

A csoportok háttere és tevékenysége – mint az bemutatásra került – meglehetősen változatos. Közös bennük, hogy a csoportok mindegyike valamilyen módon vagy egy közösséget jelöl meg a társadalom bajainak okául, vagy támadja a kormányt, annak politikáját, megkérdőjelezve kormányzókéességét, esetleg mindkettő. Megállapíthatjuk továbbá, hogy a radikális mozgalmak egyike sem – a politika paletta bármely szélén is helyezkednek el – rendelkezik olyan ideológiával, amely alapján egyértelműen megkülönböztethető lenne a többitől. Egyszerre több áramlat is jelen van az eszmerendszerekben. Gyakoriak az átfedések a megnyilvánulásaikban és a szimbólumrendszerükben, ahogyan a tagságukban is.

A szélsőséges mozgalmak a XXI. században szervezettebbé, konspiráltabbá, gondolatiságukat, eszmerendszerüket tekintve kiforrottabbá váltak. Felismerték a számítástechnika és az internet által kínált hatékony információszerezési lehetőségeket. Ma már egyre nagyobb biztonsággal igazodnak el a virtuális közegben, messzemenően kihasználják a hálózati kommunikáció gyorsaságát, annak névtelenséget biztosító előnyeit, tudatosan törekednek a konspiráció elsajátítására.⁶⁰ A hagyományos bűnüldözési módszerek nem elegendőek ahhoz, hogy lépést lehessen tartani változó tendenciáikkal, tehát a megelőzésre, az ellenük történő fellépéshez szélesebb körű megközelítésre van szükség. Az általuk generált biztonsági kockázatok megoldására és hatékony kezelésére szükséges a rendvédelmi szervek, a civil szervezetek és a szakértők összefogása.

Az említett fenyegetések ellenére is elmondható, hogy Magyarországon nem létezik olyan szervezett politikai erő, amely a demokratikus alaprendet közvetlen módon veszélyeztetné. Ezt egyrészt alátámasztják a szakemberek megnyilatkozásai, másrészt az Alkotmányvédelmi Hivatal jogelődje által 1999–2008 között kiadott, az NBH Évkönyveiben nyilvánosságra hozott elemzések is, amelyekben hangsúlyos az elszántságukból adódó veszéllyel szembeni társadalmi összefogást igénye. A szélsőség ugyanis a tradicionális polgári demokráciák gyakorlatát figyelembe véve jogi és politikai eszközökkel nem számolható fel.

⁵⁸ Ez a jelenség Európában általános, csak néhány ország képez kivételt, mint például Szlovákia, ahol a Szlovák Nemzeti Párt (SNS) 2006-ban kormánypárt volt, 2010-ben 5,07%-kal ellenzékbe került, majd 2012-ben nem érte el a parlamentbe kerülési küszöböt.

⁵⁹ JUHÁSZ Attila – KREKÓ Péter – LÁSZLÓ Róbert – MOLNÁR Csaba: Politikai stratégiák a szélsőjobboddallal szemben.
http://www.riskandforecast.com/useruploads/files/politikai_strategiak_a_szelsojobboddallal_szemben.pdf; letöltés: 2014.05.05.

⁶⁰ http://hirszerzo.hu/hirek/2005/9/27/3222_ver_es_becsulet_nem_adjuk_fel/; letöltés: 2013.09.14.

Ugyanakkor kellő társadalmi, politikai és a törvényesség keretei között tartott hatósági figyelemmel, a nemzetbiztonsági munka eszközszerével folytatott kontrollal olyan keretek között tartható, hogy az alkotmányos rend gyakorlására közvetlen veszélyt soha ne jelentsen.⁶¹

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ANTAL Attila: Közösségek méltósága.
<http://meltanyossag.hu>; letöltés: 2014.04.30.
- BÁCSVÁN László: Anarchizmus és új társadalmi mozgalmak Magyarországon.
<http://www.communicatio.hu>; letöltés: 2014.04.30.
- BAUER Tamás: Nemzet és nation.
In: Élet és Irodalom, 2011/19. május. 13.
- FREYER Tamás: A rendvédelmi erők harca a futball-huliganizmus ellen Magyarországon.
<http://phd.semmelweis.hu>; letöltés: 2014.04.30.
- GERGELY Márton: Ifjú baloldal Magyarországon: Kis vörös kakasok.
<http://magyarnarancs.hu>; letöltés: 2014.04.30.
- JUHÁSZ Attila – KREKÓ Péter – LÁSZLÓ Róbert – MOLNÁR Csaba:
Politikai stratégiák a szélsőjobboldallal szemben.
<http://www.riskandforecast.com>; letöltés: 2014.04.30.
- JUHÁSZ Attila – KREKÓ Péter: Minek nevezzetek? A szélsőjobboldal fogalmáról.
<http://magyarnarancs.hu>; letöltés: 2014.04.30.
- Dr. KANCSAL Kitti: Terrorizmus egykor és ma – avagy a büntetőjog eszközei a terrorizmus elleni harcban.
<http://ujbtk.hu>; letöltés: 2014.04.30.
- LENHARDT Balázs: A járható út és cél.
<http://blogol.hu>; letöltés: 2014.04.30.
- MIREANU, Manuel: Belföldi extrémizmus – A biztonság és erőszak politikai elemzése.
Athenaintezet.hu; letöltés: 2014.04.30.
- MUDDE, Cas: Radical Right Parties in Europe: What, Who, Why?
<http://works.bepress.com>; letöltés: 2014.04.30.
- ORMOS Mária: Nemzet, állam, állampolgár.
In: Élet és Irodalom 2011/17. április. 29.
- RAJTIK Tímea: A mai magyar deviáns csoportok bemutatása négy magyar film segítségével.
http://elib.kkf.hu/edip/D_15141.pdf; letöltés: 2014.04.30.
- SÁNDOR Péter – VASS László: Magyarország politikai évkönyve 2008-ról.
Digitális könyv. Arcanum Kiadó, Budapest, 2009.
- SZABÓ Máté: A globalizációellenes mozgalmak – a 21. század új mozgalomtípusai?
In: Politikatudományi Szemle X/3. szám. pp. 157–182.

⁶¹ NBH Évkönyve 1999. In: SÁNDOR Péter – VASS László (szerk.): Magyarország politika évkönyve 2008-ról, Digitális könyv, Arcanum 2009.

- SZTERNÁK György: Szélsőséges erőszakos szervezetek, mint lehetséges veszélyforrások a demokratikus társadalomban. ZMNE, Budapest, 2009.
- TAMÁS Pál: Radikális jobboldali világgépek a 2006-os politikai évad kezdetén. In: Sándor Péter – Vass László: Magyarország politikai évkönyve 2007-ről. Digitális könyv. Arcanum Kiadó, Budapest, 2008.
- URSZÁN József: A jelenkori magyar szélsőjobboldali radikalizmus ideológiája a jogállam tükrében. <https://www3.cepol.europa.eu>; letöltés: 2014.04.30.
- <http://archivum.hvg.hu>
- <http://ec.europa.eu>
- <http://epa.oszk.hu>
- <http://hirszerzo.hu>
- <http://hu.indymedia.org>
- <http://hvg.hu>
- <http://index.hu>
- <http://nol.hu>
- <http://t-w-o-ultras.gportal.hu>
- <http://www.europarl.europa.eu>
- <https://jak.ppke.hu>
- www.athenaintezet.hu
- www.consilium.europa.eu
- www.fociclub.hu
- www.hhrf.org
- www.kormany.hu
- www.kulugyminiszterium.hu
- www.origo.hu
- www.vg.hu
- www.zeit.de

E SZÁMUNK TARTALMA

DR. KIS-BENEDEK JÓZSEF NY. EZREDES

A 2014-ES IZRAEL–HAMASZ HÁBORÚ ÖSSZEFÜGGÉSEI

A szerző a 2014-es Hamasz–izraeli háborút elemzi. Kitér az előzményekre, a nemzetközi körülményekre, elemzi a Hamasz és Izrael stratégiáját, összegzi a tapasztalatokat. Külön vizsgálja a Gázai övezet gazdasági helyzetét és a megoldási lehetőségeket. A katonai tapasztalatokkal rámutat az aszimmetrikus háború sajátosságaira, tekintettel a városi harcra és a rövid lőtávolságú rakéták elleni védekezésre. Bemutatja a háború hírszerzési sajátosságait.

Kulcsszavak: Izrael, Hamasz, Gázai övezet, konfliktus, rakéták, alagutak.

CSIZMAZIA GÁBOR

A NATO KATONAI JELENLÉTE KELET-KÖZÉP-EURÓPÁBAN AZ UKRAJNAI VÁLSÁG FÉNYÉBEN

Ukrajna területi integritásának kérdése és az Európa keleti periferiáján zajló események látványosan éreztették hatásukat a NATO Kelet-Európára vonatkozó biztonságpercepciójában. A krími és kelet-ukrajnai orosz aktivitás arra készítette a Szövetséget, hogy átgondolja Moszkvával való kapcsolatát, valamint napirendjének élére tűzze a történetekre való reagálást, különösen annak módját. Az ez utóbbiból adódó dilemmát a NATO a térségben való permanens helyetti perzisztens katonai jelenlét kivitelezésével oldotta fel, amely összhangban az egyes kelet-közép-európai tagállamok erre vonatkozó igényeivel.

Kulcsszavak: Ukrajna, NATO, Kelet-Közép-Európa, katonai jelenlét, permanens, perzisztens.

LAKATOS ZSOLT ALEZREDES

A HÍRSZERZÉSI CIKLUS SAJÁTÓSÁGAI, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A NEMZETKÖZI EGYÜTTMŰKÖDÉSRE

A hírszerzési ciklus során a hírszerző szolgálatok vezetése a különböző hírigények beérkezését követően meghatározza a leghatékonyabb hírszerzési módszert, és kijelöli a végrehajtó állományt. A megszerzett információ/adat feldolgozását követően az elemző-értékelő szakemberek szaktudása segítségével elkészült jelentéseket a vezetők nemzeti vagy nemzetközi szinten használják fel a döntéseik meghozatalakor. A hírszerző szolgálatok közötti és a nemzetközi szervezetekkel történő együttműködés a hírszerzési ciklus különböző fázisaiban történhet.

Kulcsszavak: hírszerzési ciklus, adatszerzés, adatfeldolgozás, elemzés-értékelés, tájékoztatás.

CONTENTS

COLONEL (RET.) DR. JÓZSEF KIS-BENEDEK, PhD

THE 2014 WAR BETWEEN ISRAEL AND HAMAS

The author analyses the 2014 war between Israel and Hamas. He touches upon the preceding events, the international circumstances, analyses the strategies of Israel and Hamas, summarizes the possibilities of the political solution. The study especially analyses the economical situation of the Gaza Strip and the possibilities of its bettering. By presenting the military experiences the author refers to the peculiarities of the asymmetric warfare with special regard to the urban warfare and the protection against short range rockets. It presents some characteristics of the intelligence of this war.

Keywords: Israel, Hamas, Gaza Strip, conflict, rockets, tunnels.

GÁBOR CSIZMAZIA

PRESENCE OF NATO MILITARY IN EAST-CENTRAL EUROPE IN THE LIGHT OF THE UKRAINIAN CRISIS

The issue of Ukraine's territorial integrity and the events on Europe's eastern periphery have notably affected NATO's perception of security regarding Eastern Europe. The Russian activity in Crimea and in eastern Ukraine has led the Alliance to rethink its relationship with Moscow and to set the reaction to these events, especially the way of that reaction, on top of its agenda. The latter caused a dilemma that NATO resolved by realizing not permanent but rather persistent military presence in the region, in consonance with the requirements of East-Central European member states.

Keywords: Ukraine, NATO, East-Central Europe, military presence, permanent, persistent.

LIEUTENANT COLONEL ZSOLT LAKATOS

SPECIFICITIES OF THE INTELLIGENCE CYCLE, ESPECIALLY IN THE INTERNATIONAL CO-OPERATION

Having received the Requests for Information (RFI), the management of the intelligence services decides on the best intelligence collection method and selects the personnel for collection. After processing the information/data, analysts prepare and disseminate the reports in order to help the decision-making process of leaders on national/international level. The cooperation with partner services or international organisations may occur at different phases of the intelligence cycle.

Keywords: intelligence cycle, collection, processing, analysis, dissemination.

**A HADVISELÉS ADAPTÁCIÓJA
A HÍRSZERZÉS SZEMPONTJÁBÓL**

A szerzők cikkükben az ukrán konfliktus tapasztalatait figyelembe véve a hírszerző szervezetek szervezeti kultúrájának irányultságait elemzik. Megállapítják, hogy az új típusú hibrid hadviselés, amely az irreguláris és a hagyományos hadviselési formák összefonódásának eredménye, a lakosságközpontú szemléletet magáénak vallja és az emberi elmét tekinti a legfőbb hadszíntérnek. Ebből adódik, hogy felül kell vizsgálni a hírszerző szervezetek irányultságát és a hírszerzési adatok továbbításának rendszerét annak érdekében, hogy a jövőben időszerű és hatékony válaszokat adhassunk hasonló kihívások esetén. Megállapítják továbbá, hogy a hadviselés irreguláris formájának jelentősége egyre növekszik a jövőben, és már nem tekinthető csak a konvencionális gondolkodók másodlagos (vagy tartalék) megoldásának, mert integrált keretek között lényeges és sarkalatos része lehet a stratégiának. Olyan opcióként kell kezelni, amely széles körű lehetőséget biztosít a stratégiai döntéshozóknak és egyre összetettebbé teszi a jövőbeni konfliktusokat.

Kulcsszavak: orosz, ukrán, hírszerzés, felkelés, terrorizmus, adaptáció, emberi elme, hibrid hadviselés, irreguláris hadviselés, befolyásolás.

SZTANKAI KRISZTIÁN FŐHADNAGY

**A TÁRSADALOMTUDOMÁNYOK MEGJELENÉSE
A HÍRSZERZÉSBEN**

Annak érdekében, hogy a hírszerzés minél sikeresebben, dinamikusabban hajtsa végre a politikai irányításhoz és a katonai tervezéshez szükséges információk begyűjtését, akár nyílt, akár titkos információk megszerzésével, különböző módszereket, képességet kell alkalmaznia.

Az ellenségkép vagy a politikát érdeklő hatalmak hátterének, indítékainak alapos elemzését a saját, egyedi kulturális környezetében kell vizsgálni, vagy az értékelés-elemzési feladatot azt ismerő személynek kell végeznie. Hogy minél pontosabb elemzést tudjunk végezni – akár egy antropológiai kutatás, akár egy HUMINT-munka során –, kulturális háttérvizsgálatokat is folytatni kell, mert ezen ismeretek nélkül téves következtetéseket vonhatunk le. A legtöbb ember a saját kulturális és szociális tapasztalataival próbálja megmagyarázni a másik kultúrából érkezők tevékenységét, amely a társadalomtudományi munkában és a hírszerzésben téves eredményekhez vezet.

Kulcsszavak: kulturális antropológia, hírszerzés, HUMINT, együttműködés.

COLONEL IMRE PORKOLÁB, PhD – CAPTAIN TIBOR SONKOLY

**ADAPTATION OF WARFARE
FROM AN INTELLIGENCE POINT OF VIEW**

The authors in this article analyse the modern Russian strategy and the Ukrainian crisis and make recommendations for the intelligence services. They suggest that the hybrid warfare strategy integrates the irregular and conventional forms of warfare with a focus on the population centric approach and influence operations. Their recommendation is a cultural change and a focus shift within the intelligence community in order to facilitate timely and adequate responses in similar future conflicts. They also suggest that the importance of the irregular form of conflict is increasing and it is no longer a neglected or supporting form of warfare, but a key component of the overall strategy. It is an option, which gives multiple choices to strategic decision makers and makes future conflict even more complex.

Keywords: intelligence, Ukraine, Russia, irregular, adaptation, human mind, influence operations, hybrid warfare.

FIRST LIEUTENANT KRISZTIÁN SZTANKAI

**THE APPEARANCE OF THE SOCIAL SCIENCES
IN INTELLIGENCE**

In order for the intelligence to become more dynamic in collecting the information needed for state management and military planning, whether it is about open or classified information, different methods and abilities should be used.

A substantial analysis of the enemy or a country interesting for our politicians should be done in its own, unique cultural context or this process has to be done by a person who knows the enemy or the target country well. To be able to carry out a more accurate analysis, either during an anthropological research or a HUMINT operation, we have to do also background studies, since without this knowledge erroneous conclusions could be drawn. Most people try to explain the actions of people coming from different cultures using their own social experiences, which can lead to false results in both the social science work and the intelligence.

Keywords: cultural anthropology, intelligence, HUMINT, cooperation.

KOVÁCS ZOLTÁN ALEZREDES

**KOSZOVÓ FÜGGETLENNÉ VÁLÁSÁNAK
LEHETSÉGES HATÁSA AZ ETNIKAI KISEBBSÉGEK ÉS
SZAKADÁR CSOPORTOK FÜGGETLENSÉGI TÖREKVÉSEIRE**

Koszovó 2008-ban egyoldalúan kikiáltotta függetlenségét. Ez az aktus nem illeszkedik be a Kelet-Európában nyomon követhető függetlenedési irányvonalba, ezért felmerült a kérdés, hogy alkalmas lehet-e hasonlóan etnikai vagy más alapon szerveződő szeparatista csoportok függetlenségi törekvéseinek alátámasztására. Erre a helyzet speciális volta miatt nincs számottevő esély.

Kulcsszavak: Balkán, Koszovó, etnikai konfliktus, függetlenség, nemzetközi jog, precedens, ICJ, nagyhatalmi politika.

DR. MAGYAR SÁNDOR ALEZREDES

AZ ADATVÉDELEM ÁLTALÁNOS KÉRDÉSEI

A publikáció célja, az adatvédelem általános kérdéseinek megvizsgálása. Az első részben fogalomtisztázáson keresztül bemutatom az adatvédelem jelentését, továbbá azt, hogy az adatvédelem fogalom Magyarországon a magánszféra védelmét és megtartását irányozza elő.

Felvázolásra kerülnek az adatvédelem kérdéskörével kapcsolatban feladattal rendelkező hatóságok.

Az összegyűjtött fontosabb szabványok, ajánlások segítséget adnak az adatvédelem megvalósítására.

Kulcsszavak: adatvédelem, személyes adat, információ biztonság.

PUSKÁS BÉLA ALEZREDES

**KRITIKUS INFORMÁCIÓS INFRASTRUKTÚRÁK
MODELLEZÉSE**

A tanulmány célja, hogy rávilágítsak a rendszerszemlélet fontosságára és az IT-rendszerek bonyolultságára. Mellőzve a részletességet csak az építőköveket mutatom be. Láthatóvá válik, hogy szükséges elvégezni a kockázatelemzést és -kezelést, de az is tisztán látszik, hogy ezekhez szükséges segítségül hívni a számítástechnikát.

Tisztázom az alapfogalmakat, úgymint mi a rendszer, mit nevezünk komplex rendszernek, mi a hálózat. Bemutatom, hogy a valóságos rendszer a gráfokon és a mátrixokon keresztül hogyan segítheti a kockázatkezelést és egy döntéstámogató rendszer működését.

Kulcsszavak: kritikus infrastruktúrák, IT-rendszer, hálózat, kockázatelemzés, kritikus információs infrastruktúrák.

LIEUTENANT COLONEL ZOLTÁN KOVÁCS

**THE POSSIBLE EFFECT OF KOSOVO'S INDEPENDENCE
ON SECESSIONIST INTENTIONS OF ETHNIC MINORITIES
AND BRAKE AWAY GROUPS**

In 2008, Kosovo has unilaterally declared its independence. This act is not in conjunction with other cases of establishing independence in Eastern-Europe, therefore the question rises, whether it can be used as a precedent by other ethnically or otherwise motivated separatist groups seeking independence. However, Kosovo's case is special, so there is no real chance for such event.

Keywords: Balkans, Kosovo, ethnic conflict, independence, international law, precedent, ICJ, great powers policy.

LIEUTENANT COLONEL DR. SÁNDOR MAGYAR, PhD

GENERAL QUESTIONS OF DATA PROTECTION

The main aim of this publication is to examine the questions of data protection. In the first part I would like to introduce the meaning of data protection in Hungary, as it mainly deals with the protection of personal data.

Further on the authorities dealing with data protection are mentioned.

The collected main standards and recommendations help in the realization of data protection.

Keywords: data protection, personal data's, information security.

LIEUTENANT COLONEL BÉLA PUSKÁS

MODELLING CRITICAL INFORMATION INFRASTRUCTURES

The main aim of the essay is to emphasize the importance of the system approach and the complexity of IT systems disregarding the very details of them and concentrating only on the basic elements. It becomes clear that both the risk analysis and risk management should be done, however they need IT support.

The basic conceptions like system, complex system and network etc. are defined. The risk management and decision supportive functions of a real system working through graphs and matrixes are demonstrated, as well.

Keywords: Critical Infrastructures, IT System, Network, Risk analysis, Critical Informatical Infrastructures.

DÁVID FERENC

**A MAGYAR KATONAI RÁDIÓFELDERÍTÉS
MÁSODIK VILÁGHÁBORÚT KÖVETŐ
ÚJJÁSZERVEZÉSÉNEK SZERVEZETI ALAPJAI (1945–1947)**

A tanulmány bemutatja a magyar katonai rádiófelderítés második világháborút követő újjászervezésének folyamatát és a kezdeti lépéseit. Az írás az 1945 tavasza és 1947 tavasza közötti időszakot öleli át. A szerző hazai és külföldi levéltári kutatások alapján ismerteti a HM Katonapolitikai Osztály Rádiócsoportjának a szervezeti rendjét, működését és személyi állományát. Ebben az időszakban a mindennapokat a szervezési nehézségek és a technikai eszközök hiányosságai határozták meg. A Rádiócsoport személyi állományának feltöltésekor a vezetők nagymértékben támaszkodtak az elődszervek volt szakembereire. A szakemberek átmentésével sikerült megalapozni a magyar rádiófelderítés későbbi sikereit.

Kulcsszavak: államvédelem, állambiztonság, titkosszolgálat története, rádiófelderítés.

KOÓS GÁBOR NY. ALEZREDES –
PROF. DR. SZTERNÁK GYÖRGY NY. EZREDES

**AZ ANADIR-HADMŰVELET
POLITIKAI ÉS KATONAI HÁTTERE**

1962. október 14-én robbant ki a kubai rakétaválság, miután amerikai kémrepülőgépek felvételei alapján nyilvánvalóvá vált, hogy a Szovjetunió nukleáris töltetek célba juttatására alkalmas közepes hatótávolságú rakétákat telepített a karib-tengeri szigetre. A váratlan támadó lépés komoly konfliktust eredményezett a karib-tengeri szigetre. A váratlan támadó lépés komoly konfliktust eredményezett a két nagyhatalom között. Kennedy amerikai elnök és Hruscsov pártfőtitkár azonban végül tárgyalásos úton rendezték a vitát, ezzel pedig megelőzték egy nukleáris világháború kirobbanását.

Kulcsszavak: Anadir hadművelet, közepes hatótávolságú hadászati és hadműveleti rakéták, tengeri blokádnál, berlini válság, U-2 repülőgép, hadászati csapásmérő erők.

KOLESZÁR ISTVÁN SZÁZADOS

**AZ ENERGIAFÜGGŐSÉG BIZTONSÁGI KOCKÁZATAI –
A FÖLDGÁZ**

Az energiaellátás egy ország stratégiájának egyik alappillére. Az energiamix megválasztása, és az ahhoz szükséges készletek fenntartása alapvető biztonsági tényező is egyben. A műveleti terület felderítőértékelésekor fontos tényező az energiaellátás, illetve az ehhez kapcsolódó kulcsfontosságú infrastruktúrák feltérképezése. Ehhez először a kérdést globálisan kell megvizsgálni, majd ez után kiválasztani a kívánt régiót/országot.

FERENC DÁVID

**ORGANISATIONAL BASIS OF THE HUNGARIAN MILITARY
SIGINT REORGANISATION FOLLOWING THE II WORLD WAR
(FROM 1945 TO 1947)**

The essay assesses the reorganisation process and the new beginnings of the Hungarian military SIGINT activity, after the II World War period, encompassing the period from spring 1945 to spring 1947. The author – based on domestic and foreign archival researches – outlines the organisational structure, functioning and personnel of the SIGINT Team of the MoD's Military Policy Department. In the above period, organisational problems and the deficiencies of the available technical equipment characterised the daily activity. When replenishing the personnel of the SIGINT Team, the commanders relied – to a great extent – on the former experts of the predecessor organisations. By employing the former expert staff, the military leadership has managed to lay the basement for the later successes of the Hungarian SIGINT activity.

Keywords: state security, history of the secret service, signal intelligence.

LIEUTENANT COLONEL (RET.) GÁBOR KOÓS –
COLONEL (RET.) PROF. DR. GYÖRGY SZTERNÁK, CSc

**POLITICAL AND MILITARY BACKGROUND
OF THE OPERATION ANADIR**

The Cuban missile crisis broke out on 14 Oct 1962, after it became obvious – owing to the photos taken by US spy aircraft – that the Soviet Union had deployed intermediate range missiles capable of delivering nuclear warheads to the island country in the Caribbean. The sudden and unexpected offensive move ended up in a serious conflict between the two great powers. However, US President Kennedy and Soviet Communist Party Secretary General Khrushchev have managed to settle the conflict in a negotiated way, by which they prevented a nuclear world war from breaking out.

Keywords: Operation Anadir; intermediate-range strategic and operational missiles, naval blockade, Berlin crisis, U-2 aircraft, strategic strike forces.

CAPTAIN ISTVÁN KOLESZÁR

**SECURITY RISKS OF THE ENERGY DEPENDENCE –
THE NATURAL GAS**

The energy supply is a key factor for a country's strategy. Defining and maintaining the elements of the energy mix are security factors as well. Analysing the operational area is an important factor to know the area of interest's energy supply and designate the related key infrastructures. Firstly, this question has to be examined globally and the region or country should be selected only afterwards.

Az energiamix komponensei közül a cikk röviden bemutatja a földgáz felhasználási lehetőségeit, majd a kereskedelmét. Ehhez kapcsolódnak a kockázatok, illetve a biztonsági kihívások. Akinek van, kinek adja el, akinek nincs, kitől vesz. Hogyan csökkenthető a függőség? A szerző ezekre a kérdésekre keresi a választ a cikkben, párhuzamot vonva Magyarország helyzetével.

Kulcsszavak: energia, energiabiztonság, energiamix, energiafüggőség, földgáz, LNG, földgázellátás, földgázszállítás, gázkrízis, diverzifikáció.

BENEDEK MÁRTA

SZÉLSŐSÉGES CSOPORTOK MINT NEMZETBIZTONSÁGI PROBLÉMA

A biztonság napjainkban a sokszínű fenyegetések elhárításának összetett fogalma. A tanulmány az „új típusú” kihívások közül a szélsőséges csoportokat kívánja elemezni. A szerző be kívánja mutatni a fogalomértelmezés átalakulását, kiemelten a politikai szélsőséges csoportokra fókuszálva. A tanulmány a felállított kategóriákon belül példákkal szemlélteti a hazai viszonyrendszert, illetve bemutatja a problémamegoldás európai útkeresésének fejlődését.

Kulcsszavak: szélsőség, biztonság, radikalizmus, szélsőjobb, szélsőbal, globalizáció, alterglob, anarchista szervezetek.

The article briefs the energy mix components and describes the usage and trading capabilities of the natural gas, connected with security and risk assessment. Some countries have gas, and others buy it. How to reduce the energy dependence? This is the question the author try to answer in this article.

Keywords: energy, energy security, energy mix, energy dependence, Natural Gas, Liquefied Natural Gas (LNG), natural gas supply, natural gas transport, gas crisis, diversification.

MÁRTA BENEDEK

**EXTREMIST GROUPS –
PROBLEM OF NATIONAL SECURITY**

Nowadays the security is a complex concept of protection against different threats. This paper analyses extremist groups, which represent a new kind of challenges. The author introduces the transformation of interpretation, and emphasizes the political extremist groups. This study illustrates domestic relationship within the categories set, and describes the development of problem solving.

Keywords: extreme, security, ambition, extreme right, extreme left, globalization, alterglob, anarchist organizations.

A KÖTET SZERZŐI

Benedek Márta	az NKE Hadtudományi Doktori Iskola doktorandusza
Csizmazia Gábor	az NKE Hadtudományi Doktori Iskola doktorandusza
Dávid Ferenc	egyetemi tanársegéd
Dr. Kis-Benedek József	ny. ezredes, PhD, habil., címzetes egyetemi tanár
Koleszár István	százados, a KNBSZ munkatársa
Koós Gábor	ny. alezredes
Kovács Zoltán	alezredes, a KNBSZ munkatársa, az NKE Hadtudományi Doktori Iskola doktorandusza
Lakatos Zsolt	alezredes, a KNBSZ munkatársa, az NKE Hadtudományi Doktori Iskola doktorandusza
Dr. Magyar Sándor	alezredes, a KNBSZ munkatársa
Dr. Porkoláb Imre	ezredes, PhD, a Honvédelmi Minisztérium munkatársa
Puskás Béla	alezredes, a KNBSZ munkatársa, az Óbudai Egyetem Biztonságtudományi Doktori Iskola doktorandusza
Sonkoly Tibor	százados, a KNBSZ munkatársa
Sztankai Krisztián	főhadnagy, az NKE Hadtudományi Doktori Iskola doktorandusza
Prof. Dr. Szternák György	ny. ezredes, CSc, egyetemi tanár

CONTENTS

SECURITY POLICY

COLONEL (RET.) DR. JÓZSEF KIS-BENEDEK, PhD

THE 2014 WAR BETWEEN ISRAEL AND HAMAS

GÁBOR CSIZMAZIA

**PRESENCE OF NATO MILITARY IN EAST-CENTRAL EUROPE
IN THE LIGHT OF THE UKRAINIAN CRISIS**

INTELLIGENCE – RECONNAISSANCE

LIEUTENANT COLONEL ZSOLT LAKATOS

**SPECIFICITIES OF THE INTELLIGENCE CYCLE,
ESPECIALLY IN THE INTERNATIONAL CO-OPERATION**

COLONEL IMRE PORKOLÁB, PhD – CAPTAIN TIBOR SONKOLY

**ADAPTATION OF WARFARE
FROM AN INTELLIGENCE POINT OF VIEW**

FIRST LIEUTENANT KRISZTIÁN SZTANKAI

**THE APPEARANCE OF THE SOCIAL SCIENCES
IN INTELLIGENCE**

FACTS ABOUT COUNTRIES

LIEUTENANT COLONEL ZOLTÁN KOVÁCS

**THE POSSIBLE EFFECT OF KOSOVO'S INDEPENDENCE
ON SECESSIONIST INTENTIONS OF ETHNIC MINORITIES
AND BRAKE AWAY GROUPS**

R & D

LIEUTENANT COLONEL DR. SÁNDOR MAGYAR, PhD

GENERAL QUESTIONS OF DATA PROTECTION

LIEUTENANT COLONEL BÉLA PUSKÁS

MODELLING CRITICAL INFORMATION INFRASTRUCTURES

HISTORY OF INTELLIGENCE RECONNAISSANCE

FERENC DÁVID

**ORGANISATIONAL BASIS OF THE HUNGARIAN MILITARY
SIGINT REORGANISATION FOLLOWING THE II WORLD WAR
(FROM 1945 TO 1947)**

FORUM

LIEUTENANT COLONEL (RET.) GÁBOR KOÓS –
COLONEL (RET.) PROF. DR. GYÖRGY SZTERNÁK, CSc

**POLITICAL AND MILITARY BACKGROUND
OF THE OPERATION ANADIR**

CAPTAIN ISTVÁN KOLESZÁR

**SECURITY RISKS OF THE ENERGY DEPENDENCE –
THE NATURAL GAS**

MÁRTA BENEDEK

EXTREMIST GROUPS – PROBLEM OF NATIONAL SECURITY

FOR READERS

CONTENTS

OUR AUTHORS

CONDITIONS OF PUBLICATION

A FELDERÍTŐ SZEMLÉBEN TÖRTÉNŐ PUBLIKÁLÁS FELTÉTELEI

AZ ÍRÁSMŰVEKKEL SZEMBEN TÁMASZTOTT KÖVETELMÉNYEK:

Etikai követelmények:

- az írásmű másol, ebben a formájában még nem jelent meg;
- a szerző(k) kizárólagos szellemi tulajdona;
- korrekt, visszakereshető hivatkozásokkal ellátott;
- bibliográfiával ellátott (amely tartalmazza a hivatkozott irodalom jegyzékét, az internetes anyagok jegyzékét a letöltés idejével együtt);
- a szerző(k) saját véleményét is tükrözheti, amely értelemszerűen nem mindig egyezik meg a Szolgálat álláspontjával.

Tartalmi követelmények:

- a folyóiratokban – jellegével összhangban – a honvédelemmel, azon belül elsősorban a nemzetbiztonsággal, hírszerzéssel, felderítéssel, katonai biztonsággal és a biztonságpolitikával kapcsolatos tudományos igényű kérdéseket feldolgozó és elemző írásokat – tanulmányokat, cikkeket és más témákat, anyagokat – jelentetünk meg;
- az írásmű legyen logikus, áttekinthető, tartalmilag összefüggő és jól tagolt;
- a témával kapcsolatos saját koncepció megfogalmazása legyen érthető, a következtetések pedig megalapozottak, érvekkel, adatokkal alátámasztottak legyenek.

Formai követelmények (és a kapcsolódó információk):

- a szerzői kéziratok terjedelme lehetőleg ne haladja meg az egy szerzői ívet (40 ezer karakter, illetve 20–21 gépelt oldal); a kéziratot Times New Roman 12 pontos betűvel, másfeles sortávolsággal írva, a képeket és ábrákat feldolgozható (.jpg vagy .tif) formátumban, elektronikus adathordozón (CD-n), és lehetőség szerint egy kinyomtatott példányban is kérjük megküldeni;

- lehetőség van a kézirat interneten történő megküldésére is, a felderito.szemle@knbsz.gov.hu e-mail címen. A kézirathoz kérjük mellékelni a szerző vagy szerzők nevét, rendfokozatát, beosztását vagy munkakörét, állandó lakcímét, telefonon és interneten történő elérhetőségét;
- a kéziratokat a Szerkesztőbizottság minden esetben lektoráltatja. A kiadványban megjelentetni kívánt írásokat a Szolgálat kompetens, tudományos fokozattal rendelkező munkatársai vagy más szakértők lektorálják;
- a Szerkesztőbizottság – a lektori vélemények figyelembevételével – fenntartja a jogot, hogy a megjelenésre alkalmatlannak ítélt kéziratokat – indoklás nélkül – nem közli. Az ilyen írásokat nem küldi vissza és nem őrzi meg;
- a kiadványban bárki publikálhat, akinek az írását a Szerkesztőbizottság az etikai, tartalmi és formai követelmények alapján, kiadványban történő megjelentetésre, valamint az interneten történő közzétételre alkalmasnak tartja. A közlésre nem került kéziratot csak az adott naptári év végéig őrizzük meg, de a szerző kérésére azt visszaadjuk;
- a közleményhez „Rezümét” kell mellékelni, maximum 10–12 sorban, magyar és angol nyelven;
- a közleményhez 3–5 kulcsszó megadása szükséges, magyar és angol nyelven.
- az írás angol nyelvű címét is kérjük megküldeni.

A KÖZLEMÉNYEKEL SZEMBEN TÁMASZTOTT FORMAI KÖVETELMÉNYEK

A folyóirat kizárólag az MSZ ISO 960 szabvány alapján készített hivatkozásokkal ellátott tanulmányt, cikket jelentet meg.

A közleményhez szükséges megadni:

A SZERZŐ, SZERZŐK

AZ ÍRÁS CÍME (magyarul, angolul)

REZÜMÉ (magyarul, angolul)

KULCSSZAVAK (magyarul, angolul)

BIBLIOGRÁFIAI HIVATKOZÁS

A társadalomtudományokban a megszokott számozott hivatkozást az idézések jegyzetben¹ módszerrel kérjük alkalmazni.

Abban az esetben, ha a szerző nem ezt a módszert alkalmazza, a kéziratot lektorálás nélkül visszaküldjük átdolgozásra!

Idézések jegyzetben:

A szövegen belüli idézést követően felső indexként megadott sorszámok jegyzetekre utalnak, amelyeket a szövegbeli megjelenésük sorrendjében kell közölni. Ezek a jegyzetek tartalmazhatják az idézéseket.

Első idézés:

Ha az idézések jegyzetben vannak megadva, egy dokumentumra vonatkozó első idézésnek tartalmaznia kell az idézés és a bibliográfiai hivatkozások külön jegyzékében levő kapcsolódó tétel pontos megfeleltetéséhez szükséges adatokat. Az első idézésnek tartalmaznia kell: legalább a szerző(k) nevét és a teljes címet úgy, ahogy azok a bibliográfiai hivatkozásokban meg vannak adva, továbbá az idézett rész oldalszámát, ha az szükséges.

Példák:

- (1) ÁCS Tibor: A reformkor hadikultúrájáról. p. 34.
- (2) BEREK Lajos: A hadtudományi kutatómunka alapjai. p. 33.
- (3) KOVÁCS Jenő: Az új magyar hadtudomány gyökerei, fejlődésének szemléleti problémái. p. 6.
- (4) www.globalsecurity.org/army/iraq; letöltés: 2012.04.19.

Bibliográfiai hivatkozások jegyzéke:

A bibliográfiai hivatkozások jegyzékében a hivatkozásokat az első adatelem betűrendjében kérjük megadni.²

Példák:

- (1) ÁCS Tibor: A reformkor hadikultúrájáról. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2005. ISBN 963 9276 45 6
- (2) BEREK Lajos: A hadtudományi kutatómunka alapjai. In: SZILÁGYI Tivadar (szerk.): Szemelvények. Zrínyi Miklós Katonai Akadémia, Budapest, 1994. pp. 31–50.

¹ Bibliográfiai hivatkozások. Magyar Szabvány, MSZ ISO 690. pp. 19–20.

² Bibliográfiai hivatkozások. Magyar Szabvány, MSZ ISO 690. p. 18.

- (3) KOVÁCS Jenő: Az új magyar hadtudomány gyökerei, fejlődésének szemléleti problémái. In: Új Honvédségi Szemle, 1993. 47. évf. 6. sz. pp. 1–7. ISSN 1216-7436
- (4) www.globalsecurity.org/army/iraq; letöltés: 2012.04.19.

Ábra, vázlat, térkép, diagram, egyéb melléklettel szembeni követelmények:

- az ábra, vázlat sorszáma (pl. 1. ábra.);
- az ábra, vázlat címe;
- az ábra, vázlat forrása (vagy: Szerkesztette: ...);
- idegen nyelvű ábra, vázlat esetén lehetőség szerint magyar nyelvű jelmagyarázat.

Rövidítések, idegen kifejezésekkel kapcsolatos követelmények:

- az idegen kifejezéseket, rövidítéseket magyarul és eredeti idegen nyelven kell az írásműben az első alkalommal feloldani lábjegyzetben;

Példa:

- WFP – World Food Program – ENSZ Világélelmezési Programja.

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

ELÉRHETŐSÉGEINK

Postacím: Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat Tudományos Tanácsa
1111 Budapest, Bartók Béla u. 24–26.
Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat Tudományos Tanácsa
1502 Budapest, Pf. 117

E-mail: felderito.szemle@knbsz.gov.hu

Dr. Resperger István ezredes
06(30) 996-5064, HM 29-420
e-mail: resperger.istvan@uni-nke.hu
drresi@gmail.com

Dr. Vida Csaba alezredes
06(1) 386-9344/5300, HM 65-300
e-mail: vida.csaba@knbsz.gov.hu